

БІБЛІОТЕКА ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ
ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Валентин ОНОПРІЄНКО
Тетяна ЩЕРБАНЬ

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЄВІ

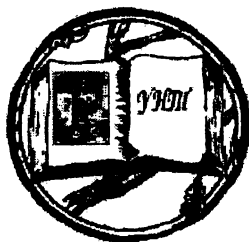

90 років
НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТА ІСТОРІЇ НАУКИ імені Г.М. ДОБРОВА

Валентин ОНОПРИЄНКО
Тетяна ЩЕРБАНЬ

ДЖЕРЕЛА
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
В КИЄВІ

КИЇВ 2008

УДК 001:091:550

О 59

Онопрієнко В.І., Щербань Т.О.

О 59 Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. – К.: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. – 352 с.

ISBN 978-966-2142-47-1

На великому документальному матеріалі розкрита історія заснування і розвитку Українського наукового товариства (1907-1921) – однієї з перших національних наукових інституцій. Проаналізовано принципи організації Товариства як вільної наукової асоціації та його роль в організації науки і культурно-просвітницькому русі. Простежено формування основних наукових напрямків дослідної роботи. Подано документи і матеріали, що віддзеркалюють діяльність Товариства, його роль у національному відродженні, організації Української академії наук, українських університетів в Києві та Кам'янці-Подільському, створенні українських часописів, підручників і т. і.

Присвячено 100-річчю Українського наукового товариства в Києві та 90-річчю заснування Національної академії наук України.

Видання здійснено за фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень та за кошти авторів.

Рецензенти

доктор історичних наук, професор **С.П. Руда**

доктор історичних наук, професор **М.Р. Плющ**

УДК 001:091:550

ISBN 978-966-2142-47-1

© В.І Онопрієнко, Т.О. Щербань, 2008

Зміст

ВСТУП.....	5
УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО В КИЄВІ ЯК ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.....	9
Потреби і передумови створення Товариства.....	9
Становлення напрямів досліджень.....	26
Роль Товариства у розвитку національно-культурного руху.....	51
Розширення організаційної і науково-дослідної діяльності.....	57
УНТ і УАН: співпраця, відносини, проблеми.....	70
БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА: 1908-1922 р.р.....	88
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ.....	107
Публікації з історії УНТ.....	108
Фундатори Українського наукового товариства.....	65
<i>Михайло Грушевський</i> . Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво.....	109
<i>Володимир Перетц</i> . Найближчі завдання вивчення історії української літератури.....	117
<i>Дмитро Дорошенко</i> . Украинское ученое общество в Киеве.....	123
Закони Української держави про заснування українських університетів у Києві та Кам'янці-Подільському.....	131
<i>Олександр Яната</i> . Перспективи розвитку природознавства на Україні та завдання відділу природ- ничих наук Українського наукового товариства.....	135
<i>Олександр Грушевський</i> . Українське Наукове Товариство в Києві та Історична секція при Всеукраїнській Академії Наук в рр. 1914 – 1923.....	145
Доповіді на урочистому засіданні Історичної секції ВУАН 25 листопада 1928 р. з приводу двадцятиліття заснування Українського наукового товариства в Києві і його видавництва.....	158
<i>Михайло Грушевський</i> . Велике діло.....	158
<i>Осип Гермайзе</i> . Праця Київського Українського науко- вого товариства на тлі наукового життя Наддніпрянської України.....	168

<i>Володимир Різниченко. Природнича секція в Українському науковому товаристві в Києві.....</i>	<i>177</i>
<i>Олександр Черняхівський. Природничо-лікарська і медична секції Українського наукового товариства в Києві.....</i>	<i>181</i>
Опубліковані архівні джерела.....	187
Из писем В.И.Вернадского академику Н.П.Василенко.....	187
“Грушевский сделал огромное дело для возрождения украинского народа...”	
Из дневника В.И. Вернадского. 1934 г.....	203
Архівні документи.....	212
Устав Украинского научного общества в г. Киеве.....	212
Документи з історії Українського наукового товариства з Інституту рукопису Національної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського.....	219
Діячі Українського наукового товариства: біографічний довідник.....	306
Праці авторів з історії Українського наукового товариства.....	348

Вступ

Пам'яті наших батьків

Становлення і розвиток спільноти вчених і наукових організацій – це довгий процес з розгалуженою кореневою системою. Українська наука розвивалася в XIX ст., перебуваючи в опозиції до офіційної заборонної політики царського уряду по відношенню до української мови та культури в цілому. Все це наклало певний відбиток на формування наукового співтовариства. Першими науковими організаціями,

що об'єднали українських вчених, стали Наукове товариство ім. Шевченка у Львові та Українське наукове товариство в Києві, які стали предтечами Української академії наук і сприяли зміцненню в ній у 1920-ті роки наукових напрямів, що склали ядро національної культури.

Наука інтернаціональна за своєю природою, але формування її структур і професійного співтовариства завжди здійснюється в національному середовищі і несе на собі відбиток національного. Ще виразніше національне виявляється в тих наукових напрямках, які безпосередньо орієнтовані на вивчення, розроблення і продукування національної культури. Така орієнтація була особливо характерна для Українського наукового товариства (УНТ). Дослідження історії та принципів організації УНТ необхідне для відтворення історичної правди про витоки української науки, але має також і досить актуальне значення в процесах відродження української культури, загальної освіти та вищої школи.

Діяльність Українського наукового товариства пов'язана з унікальним періодом історії України. УНТ перебувало у центрі подій того часу, його члени – активні учасники історичного процесу. Все це свідчить про те, що Товариство – цінний об'єкт історичних досліджень. Завдання відтворення цілісної картини історії заснування, становлення і розвитку Українського наукового товариства в контексті розвитку культурних традицій народу, формування наукових і просвітницьких товариств, інших українознавчих установ, системи вищої освіти та Академії наук продовжує залишатися актуальним.

Базовий масив джерел складають численні видання Українського наукового товариства: його “Записки”, “Записки історичної і філологічної секцій”, “Вісті Природничої секції”, “Український науковий збірник”, часопис “Україна”, “Збірники” секцій, “Вісник природознавства”, “Матеріали термінологічної комісії” та ін. В цих виданнях, крім праць членів Товариства, вміщується хроніка, що допомагає відтворити діяльність Товариства і його секцій.

Існує думка, що архів УНТ загинув під час евакуації Директорії та її установ з Києва до Кам'янця-Подільського. Це пояснює фрагментарність та розпорошеність документів УНТ в архівних сховищах. Документи УНТ, що публікуються, зберігаються в Інституті рукопису Національної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського, в Центральному історичному архіві України.

Деякі відомості про УНТ знайдено у періодиці: журналах “Украинская жизнь”, “Украинский весник”, “Вільна українська

школа", газетах "Відродження", "Державний вісник", "Київська мысль" та інших.

Мій особистий інтерес до УНТ виник під час роботи над книжкою про Павла Аполлоновича Тутковського десь у 1984 р. В Інституті рукопису я натрапив на документи Товариства, про яке не зміг знайти жодних згадок в радянській історіографії. Це була вдача дослідника, яку я не міг не використати в своїй книжці. Книга вже виходила в московській "Науці", коли видавництво запросило пресловутий акт експертизи. Я звернувся за ним до дирекції Інституту історії АН УРСР, де тоді працював, і раптом наразився на скандал. Розповідь про М. Грушевського та його однодумців як організаторів однієї з перших в Україні громадських наукових установ академічного типу роздратувала професійних істориків, які в той час намагалися не згадувати в своїх працях видатних вчених-українознавців і у будь-якому випадку не характеризувати їхню діяльність позитивно. Отже, в інституті створили комісію, яка повела справу к догані. Але звинуватити мене в українському націоналізмі все ж було некоректно, бо на моєму чолі крупними літерами була викарбована моя генеза – Московський університет. Наказали викреслити все, що не збігалося з офіційною точкою зору, а один з членів комісії Віталій Сарбей, не раз топтаний за ідеологічні провини, сказав мені, що ще не час про це писати. Ми й гадки не мали, що скоро прийде цей час.

Ми з Тетяною Щербань активно опрацьовували історію Українського наукового товариства наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. У 1992 р. вона захистила в Київському університеті кандидатську дисертацію на цю тему. Наші зусилля реалізувалися в серії публікацій, список яких наводиться. Криза наукової системи протягом років не дозволяла опублікувати ці матеріали в цілісному вигляді. Лише 1998 р. при сприянні Інституту історії України НАН України вийшла друком книжка *В. Онопрієнка, О. Реєнта, Т. Щербань* "Українське наукове товариство: 1907-1921 роки". В нинішньому виданні використовуються, суттєво доповнюються, переглядаються і корегуються її матеріали.

Два десятка років (нехай з перервами) тема УНТ продовжує цікавити нас. За цей час багато що змінилося в нашій країні і науці. Але не можна сказати, що УНТ посіло своє місце в історії української науки. Цим і пояснюється наше нове звернення до цієї теми. Ми впевнені, що в науковому плані досягнення національного відродження 1920-х років, які пов'язують з ВУАН, значною мірою були підготовлені Українським науковим товариством і сподіваємося, що ця книжка переконає в цьому неупередженого читача.

Як правило, початок історії Академії наук України розглядається як якісно новий етап розвитку української науки. Але в

розвитку науки досвід, традиції, спадкоємність мають виняткове значення. Ми звикли міркувати і пояснювати явища марксистськими “революційними стрибками” В дійсності ж, якщо розглядати стан науки в 1920-ті роки об’єктивно, не можна не дійти висновку, що на цьому етапі Академія наук продовжувала ті напрямки, які поставило та успішно розвивало УНТ. Ідеї прогресивної концепції Української академії наук, що були запропоновані В. Вернадським (постановку широкого спектру досліджень, насамперед експериментального, дослідного природознавства, натурних досліджень природи України, широкий розвиток прикладних наук і т. і.), неможливо було зреалізувати в умовах тривалої економічної кризи. Вони почали втілюватися в життя з 1930-х років, коли Академія наук перешла до створення інститутів з лабораторно-експериментальною базою і була залучена до розв’язання важливих суспільно-економічних проблем (індустріалізації, Великого Дніпра, Криворіжжя). Тому у 1920-ті роки здобули розквіт саме ті напрямки українознавства, які були успішно започатковані в Українському науковому товаристві. Не випадково на багатьох обкладинках збірок праць Історичних установ ВУАН 1924-1930 років М. Грушевський продовжував зазначати, що це видання УНТ, хоч Товариство перестало існувати в 1921 р. Так само і в галузі природознавства рівень досліджень залишався таким самим, як в УНТ, бо не була створена експериментальна база Академії наук. Початок сутнісно “академічного” розвитку Академії наук пов’язаний з досягненнями світового рівня М. Крилова і М. Боголюбова в математиці і математичній фізиці (де, до речі, можна було обійтися без експериментів) і з включенням у вирішення соціально значущих суспільних проектів, де Академія наук змогла виявити свої переваги державної організації перед громадськими формами об’єднання учених, якими були Наукове товариство імені Шевченка у Львові і Українське наукове товариство в Києві.

Хочеться згадати всіх, причетних духовно або практично до створення цієї праці. Насамперед варто згадати наших батьків, які поділяли наше захоплення темою, давали слушні поради, підтримували і надихали нас. Багато чим допомагала нам наша колишня співробітниця Ірина Бабій, скромна, щира і людяна. Складний масив архівних матеріалів, що відшукала в Інституті рукопису Тетяна Щербань, був набраний Людмилою Єременко. Значний обсяг роботи по скануванню текстів та ілюстрацій виконав мій син Михайло. Всім їм наша щира вдячність.

Валентин Онопрієнко

Київ, 20 серпня 2008 р.

*Українське наукове товариство в Києві
як предтега
Української академії наук*

Інтереси і передумови створення Товариства

В умовах бездержавності процесу інституціалізації української науки були притаманні певні особливості. Не маючи власних національних установ, українські вчені в Російській імперії були змушені широко використовувати

в своїй діяльності офіційні російські навчальні та наукові інституції, товариства, видавництва. Так, наприклад, незважаючи на те, що найстаріші університети країни – Харківський (1805), Київський (1834), Новоросійський (1854) були російськими навчальними закладами, з ініціативи професорів-гуманітаріїв у них були створені українські наукові гуртки, які відвідували викладачі і студенти. Завдяки плідній роботі наукових гуртків друковані органи університетів – “Записки” в Харкові і Одесі та “Известия” в Києві містили цінну інформацію з різних питань українознавства.

В Одеському товаристві історії і старожитностей, створеному 1839 р., українські вчені вивчали тематику з історії Запоріжжя, грецької колонізації Північного Причорномор'я і т. ін. В працях московського Товариства історії і древностей російських (1804) з 1846 р. протягом 12 років з ініціативи О. Бодянського друкувалися старовинні українські рукописи, записки, хроніки, збірки документів. Вагомий внесок у розвиток історичних досліджень України зробила створена у 1843 р. в Києві Російська державна археографічна комісія. Найбільш плідний період її діяльності розпочався з 60-х років XIX ст., коли секретарем комісії став В. Антонович. Багато видань комісії, зокрема “Архив Юго-Западной России”, було повністю присвячено дослідженням історії України.

Крім співпраці в російських офіційних установах, українська інтелігенція вишукувала можливості для створення власних національних об'єднань, щоб вільно вивчати і обговорювати історичні, політичні, соціальні, моральні та інші аспекти українського життя. Заборонна політика царського самодержавства по відношенню до української культури породила прагнення інтелігенції до перебудови суспільства шляхом проведення ряду реформ з ліквідації кріпосного права, зрівняння в правах всіх соціальних верств суспільства, надання рівних можливостей слов'янським народам для розвитку національних мов і культур. Такі ідеали цілком поділяли члени таємного товариства – Кирило-Мефодіївського братства, створеного на рубежі 1845-1846 рр. До нього входили В. Білозерський, М. Гулак, М. Костомаров та ін. Натхненником кирило-мефодіївців став Т. Шевченко. Члени товариства розробили програму свого політичного і національного світогляду. Вони закликали до збереження християнських моральних норм. У 1847 р. за доносом одного з членів організації О. Петрова царський уряд заборонив діяльність Кирило-Мефодіївського братства, багато його членів було заарештовано і заслано.

Незважаючи на свою коротку діяльність, Кирило-Мефодіївське братство зуміло згуртувати навколо себе кращих представників української інтелігенції, привернути увагу суспільної думки до багатьох актуальних у той час питань і таким чином закласти фундамент для розвитку українознавства в майбутньому. Наприкінці 50-х років XIX ст. почали виникати організації наукової інтелігенції – Громади, що ставили своєю метою національно-культурну, наукову і суспільно-політичну діяльність. Перша Громада за фінансовою допомогою В. Тарновського і Г. Галагана була створена в Петербурзі. До неї увійшли П. Куліш, Т. Шевченко, В. Білозерський, О. Кістяківський та ін. 1859 р. переважно силами студентських гуртків і викладачів “недільних шкіл” була заснована київська Громада у складі Ф. Вороного, П. Єфименка, П. Житецького та ін. 1861 р. київська Громада поповнилась новими членами, до неї примкнули: В. Антонович, Т. Рильський, К. Михальчук, Д. Богданов, І. Касьяненко та ін. Майже одночасно з київською були сформовані Громади у Харкові – О. Потебня, В. Мова, Ф. Павловський та ін.; в Чернігові – Тишинський, О. Маркович, Л. Глібов, а також в інших містах. Загальна програма діяльності Громад передбачала насамперед вивчення України в етнографічному, юридичному і географічному аспектах. Для цього відповідними спеціалістами з членів цієї організації були складені методики збирання і систематизації етнографічних матеріалів, інформації в галузі народного права, географічних даних тощо. На зборах Громад заслуховувались наукові доповіді, звіти і повідомлення про виконану роботу. В них брали участь не більше 30 чоловік, причому залежно від тематики аудиторія значно змінювалася. Крім того, на зборах зачитувались, обговорювались і редагувались рукописи, рекомендовані до друку.

Київська Громада видавала рукописні газети “Самостійне слово”, “Громадниця”, широко використовувались і різні періодичні видання – журнал “Основа”, “Киевские ведомости” та ін. Приділяючи велику увагу розвитку народної освіти, члени Громади видавали граматики, підручники, науково-популярну літературу. Переважна більшість членів Громад не брала безпосередньої участі в суспільно-політичній боротьбі і своїм основним обов’язком вважала пробудження в народі почуття національної самосвідомості. Заслуги Громад полягали у залученні інтелігенції до поширення освіти серед народу, виданні збірок фольклору, публікації документів з минулого українського народу, популяризації української культури.

Наприкінці 60-х років в Києві активізувалася діяльність представників так званої Старої Громади, яку складали

П. Житецький, М. Старицький, К. Михальчук, М. Зібер, під керівництвом В. Антоновича. Однак незабаром царський уряд заборонив діяльність Громад, інкримінуючи цим організаціям прагнення до сепаратизму. Частина членів Громад була заарештована, інші вимушені були емігрувати.

У 80-і роки XIX ст. Громади неофіційно відновили свою діяльність. Київська Громада об'єдналася довкола редакції журналу "Киевская старина" На початку 1900 р. Стара Громада прийняла до своїх лав багато нових членів, серед яких були Є. Тимченко, С. Єфремов, М. Левицький, І. Стешенко та ін. Київська Громада підтримувала тісні зв'язки з аналогічними організаціями в інших містах України і з петербурзькою Громадою на чолі з П. Стебницьким і О. Лотоцьким. В 1897 р. з ініціативи В. Антоновича і О. Кониського в Києві відбувся з'їзд, в якому взяли участь представники всіх Громад. Для координації роботи з'їзд ухвалив рішення про організацію "Загальної української безпартійної демократичної організації", яка мала об'єднати усі Громади.

Значного поширення на початку XX ст. Громади набули серед студентської молоді. В цей час вже був розроблений статут організації з чітко визначеною метою – готувати своїх членів до суспільної діяльності на користь українського народу. Протягом 1907-1908 рр. царський уряд заборонив діяльність майже всіх українських Громад на тій підставі, що вони об'єднують студентів-українців для боротьби з владою за автономію України.

На початку 70-х років з ініціативи Старої громади був організований Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, в якому почали працювати відомі вчені-українознавці: правник О. Кістяківський, економіст і соціолог М. Зібер, мовознавці П. Житецький і К. Михальчук, статистик О. Русов та ін. Під керівництвом члена Товариства П. Чубинського впродовж 1872-1878 рр. видавалися "Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край" (7 томів). У 1874-1875 рр. вийшли в світ "Исторические песни малорусского народа" з коментарями В. Антоновича і М. Драгоманова, збірник чумацьких пісень І. Рудченка, історико-етнографічні монографії М. Максимовича і т. ін.

В 1872 р. засновано Історичне товариство Нестора-літописця, статут якого був розроблений доцентом Київського університету І. Хрущовим і професором Київської духовної академії І. Малишевським. З 1874 р. Товариство почало працювати при Київському університеті. Головною формою його роботи було проведення засідань (читань), на яких заслуховувалися доповіді

і повідомлення з історико-філологічної тематики. Крім того, члени Товариства організовували читання публічних лекцій, готували проведення археологічних з'їздів і брали активну участь в їх роботі. Товариство Нестора-літописця співробітничало з іншими науковими товариствами. Найбільш плідними були контакти з Московським археологічним товариством, Товариством історії і древностей російських при Московському університеті, Архівною комісією м. Саратова, Тимчасовою комісією для розгляду стародавніх актів м. Києва.

У перші роки існування Товариство не мало ані стрункої програми роботи, ані методологічного апарату для вивчення різних наукових проблем. Дослідження вчених присвячувалися окремим історичним фактам, переважно з історії Київської Русі та історії України пізньофеодального періоду, питанням, що стосувалися походження української нації тощо. Публікації членів Товариства містили багатий фактологічний матеріал, але часто-густо без відповідного його узагальнення та ґрунтовних висновків. Незважаючи на деяку обмеженість початкового етапу діяльності Товариства Нестора-літописця, помітний внесок в опрацювання проблем історіографії, бібліографії, джерелознавства зробили М. Максимович, О. Котляревський, В. Іконников, М. Дашкевич, О. Лазаревський, М. Грушевський, О. Левицький та інші постійні автори журналу: "Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца".

В 1874 р. з ініціативи співробітників Південно-Західного відділу Російського географічного товариства і членів Історичного товариства Нестора-літописця в Києві був проведений III Археологічний з'їзд, в роботі якого взяли участь представники всіх регіонів України. На з'їзді жваво обговорювалися актуальні проблеми українознавства. Однак делегати з'їзду були звинувачені в підміні наукових дискусій деклараціями про незалежність нації. З'їзд став приводом для підготовки головою Київської археологічної комісії М. Юзефовичем доповідної записки на ім'я царя з українського питання. За наказом царя Південно-Західний відділ Російського географічного товариства був закритий до з'ясування порушеного питання. Заслухавши доповідь М. Юзефовича, державна комісія дійшла висновку, що українофіли намагаються шляхом перекладів кращих творів російської та зарубіжної літератури, видання своїх оригінальних праць, організації вистав і концертів, читання публічних лекцій трансформувати "простонародний говір південної Росії" в літературну мову, яка б надалі могла використовуватися як вагомий аргумент за відокремлення України від Росії. Враховуючи думку комісії, цар 30 травня 1876 р. підписав наказ про

заборону ввезення в імперію без спеціальної згоди Головного управління у справах преси друкованих українських видань, друкування оригінальних творів і перекладів (за винятком історичних документів з правописом оригіналів і художніх творів – з російським правописом), а також різних сценічних і музичних текстів, написаних українською мовою.

Цей наказ був вкрай негативно сприйнятий переважною більшістю української інтелігенції. Під тиском громадської думки цар був змушений скликати раду для перегляду виданого наказу. На раді був складений проект додаткових роз'яснень до “Временных правил о печати” 1876 г. Вони були затверджені царем 8 жовтня 1881 р. Новий закон допускав видання українських словників випуску не пізніше XVII ст., а також текстів до музичних п'єс з додержанням російського правопису. Для виконання драматичних сцен або куплетів українською мовою вимагався дозвіл генерал-губернаторів, створення українського театру заборонялося як і раніше.

З 1882 р. в Києві почав видаватися під редакцією Ф. Лебединцева щомісячний журнал “Киевская старина”. З часом цей журнал став “справжнім історично-філологічним факультетом українознавства”. Він згрупував довкола себе колишніх співробітників Південно-Західного відділу Російського географічного товариства та багатьох інших відомих діячів української науки і культури. Але видавався він російською мовою, тому не виконував важливу функцію розповсюдження серед населення літературної української мови. Крім того, цензура знімала з публікації цілий перелік тем наукових досліджень з історії України.

Специфічні обставини розвитку науки склалися в XIX ст. у Західній Україні, яка входила до Австро-Угорщини. Ті можливості розвитку науки і вищої школи, що були здобуті інтелігенцією Галичини у боротьбі за відстоювання національної культури, несли на собі відбиток традицій європейської їх організації. Центрами української університетської науки стали Львів і Чернівці.

Львівський університет заснований австрійським урядом у 1784 р. з викладанням спочатку латинською, а з 1817 р. німецькою мовами. Вже при створенні університету передбачалося, що він буде сприяти розвитку місцевих духовних сил, зокрема польського і українського населення. Перші українські кафедри виникли на богословському факультеті. З “весною народів” 1848 р. розпочалася боротьба за введення в університеті польської і української мов викладання. У 1849 р. почала працювати кафедра української мови і літератури на філософсько-

му факультеті. До 60-х років XIX ст. українська і польська інтелігенція виступали разом проти онімечування Львівського університету. Після прийняття Австро-Угорщиною конституції 1867 р. в Галицькому сеймі почалася багаторічна боротьба між українцями і поляками за національний вплив у Львівському університеті. 1871 р. австрійський уряд скасував всі обмеження на викладання українською і польською мовами в університетах і постановив, що професорами можуть бути лише особи, що володіють тією чи іншою мовою. Але на практиці університет швидко колонізувався, обрання українців на кафедри стикалося з неабиякими перешкодами. Навіть після тривалої боротьби української інтелігенції напередодні першої світової війни з 80 університетських кафедр лише 8 обіймали професори-українці.

Після видання в Росії ганебних царських указів, що забороняли українське слово, центр національно-визвольного руху перемістився в Західну Україну, значення якої в цей період уперше усвідомив професор Київського університету і лідер київської Громади В. Антонович, назвавши її українським П'ємонтом. В. Антонович багато зробив для відновлення ідейних і наукових зв'язків з Галичиною, для оформлення єдиного національно-визвольного руху. Умови для розвитку української освіти і суспільно-політичного руху в Західній Україні були сприятливішими, ніж на сході. У 1868 р. тут заснована "Просвіта", яка розгорнула активну діяльність, видавалися журнали "Правда" і "Зоря", газета "Діло". У 1873 р. засновано Товариство імені Шевченка, у 1892 р. перетворене на наукове з функціями Академії наук. В. Антоновичем складена програма багатотомної "Руської історичної бібліотеки", яка видавалася О. Барвінським з 1886 р. в Тернополі, пізніше у Львові. Восени 1880 р. в Коломиї відбувся перший з'їзд українських студентів з Галичини і Буковини, в резолюції якого була вимога заснувати у Львівському університеті кафедру української історії. Ця вимога була підтверджена на другому студентському з'їзді у 1884 р. На початку 90-х років у Західній Україні закладаються передумови для виникнення перших українських політичних партій, спочатку у вигляді двох течій: Української радикальної партії, організованої у 1890 р. під ідейним керівництвом М. Драгоманова і за участю І. Франка, М. Павлика, Р. Ярошевича і Партії народовців на чолі з О. Барвінським, О. Огоновським, Ю. Романчуком. Народовці багато зробили для культурних здобутків галицьких українців. У практичному плані здійснювана народовцями політична лінія знайшла вираження у "польсько-українському порозумінні" і одержала назву "нової ери"

У 1891 р. О. Барвінський, обраний послом від галицьких українців до австрійського парламенту, енергійно взявся за просування справи із заснуванням кафедри української історії у Львівському університеті і запропонував В. Антоновичу очолити її. 20 червня 1891 р. це питання розглядалося в державній раді і, хоч виник ряд проблем (наприклад, австрійці не дуже хотіли запрошувати в університет з яскравим католицьким характером професора з Росії православного віросповідання), було вирішено позитивно. Правда, кафедру вирішили назвати кафедрою всесвітньої історії з викладанням історії Східної Європи.

Однак професор В. Антонович не наважився покинути Київ, посилаючись на похилий вік, і рекомендував замість себе на відкриту кафедру свого найкращого учня М. Грушевського. Перша лекція М. Грушевського, прочитана в університеті 30 вересня 1894 р., стала важливою подією в суспільно-культурному житті українців Галичини, широко висвітлювалася в пресі.

Темою лекції М. Грушевський обрав виникнення України-Руси та княжий період її історії. Лекція була опублікована в повному обсязі в трьох числах львівської газети "Діло" і в четвертому томі "Записок Наукового товариства імені Шевченка". Логічним стрижнем лекції стали центральні ідеї історичної концепції М. Грушевського про органічний зв'язок всіх періодів історії України, провідну роль народу в історичному процесі і цілісність останнього.

Атмосфера в університеті залишалася досить напруженою через протиборство польської й української партій. Незважаючи на декларований владою їхній паритет, на практиці поляки блокували всілякі зрушення в бік українства в університетському житті, починаючи від розширення викладання українською мовою і до затвердження приват-доцентів-українців. Цесарським декретом 1879 р. польську мову визнано урядовою в Львівському університеті, українська ж допускалася при іспитах і викладанні. Через декілька днів після вступної лекції М. Грушевського помер професор кафедри української літератури О. Огоновський, який викладав у Львівському університеті з 1867 р., і на М. Грушевського лів тягар захисту всього українства в університеті, представництва інтересів українців в органах управління. Зусилля на цьому поприщі стали початком його активності як громадсько-політичного діяча.

Створення кафедри української історії у Львівському університеті сприяло дальшому розширенню і зміцненню українського впливу в університеті. 1899 р. заснована на філософському факультеті друга кафедра української мови з основами

церковнослов'янської філології. 1914 р. в університеті було 8 українських кафедр (з 80) і 4 доцентури. У Львівському університеті викладали видатні українські вчені: історики І. Шараневич, М. Грушевський, С. Томашівський; філологи Я. Головацький, О. Огоновський, О. Колесса, К. Студинський, І. Свенцицький; правник С. Дністрянський, географ С. Рудницький, богослов Т. Мишковський та ін. Університет підготував багато високоосвічених представників української інтелігенції. На чотирьох факультетах навчалося в 1870 р. 1000 студентів, в 1906 р. – 2300, в 1913 – 5000.

Першою науковою організацією академічного типу, яка сприяла формуванню національної спільноти вчених, постановці і здійсненню на вищому науковому рівні широкого спектру українознавчих досліджень, стало Наукове товариство імені Шевченка. Як культурно-просвітницька організація воно виникло у Львові 1873 р. Фонд для діяльності Товариства заснований з ініціативи письменника Олександра Кониського і української поміщиці Єлизавети Милорадович. Серед засновників фонду – член Кирило-Мефодіївського товариства Дмитро Пильчиков, священник Степан Качала, посол зі Львова в галицький сейм і державну раду Австро-Угорщини; до них приєднався Михайло Жученко. Засновники Товариства разом ще з 32 львів'янами зібрали пожертвування для купівлі друкарні, яка стала основою діяльності Товариства.

Статут Товариства підготували Д. Пильчиков і М. Драгоманов. За статутом головною метою Товариства повинен був стати розвиток української літератури. Статут затверджений галицьким намісником 11 грудня 1873 р. Перші загальні збори відбулися 4 червня 1874 р. З лютого 1874 р. почала працювати друкарня. Першим головою Товариства обраний доктор Корнил Сушкевич, видавець першого повного “Кобзаря” Тараса Шевченка (1867).

В перші роки діяльності Товариства переважала культурно-просвітницька робота, яка збігалася з напрямом організованої 1868 р. “Просвіти”, але широко розгорнулась і видавнича діяльність. Крім української художньої літератури, Товариство видавало українські часописи “Правда” і “Зоря”, з 1897 р. – “Літературно-науковий вісник”

1892 р. Товариство перетворилося в наукове. Прийнято новий статут, згідно з яким засновувались три секції: філологічна, історично-філософська і математично-природничо-медична. Для вирішення конкретних наукових завдань передбачалося створення комісій.

Першими дійсними членами історично-філософської секції стали В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобков, К. Левицький, В. Охримович, Ю. Сицінський, П. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашевський, Я. Шульгін. Президія секції: директор О. Вахнянін (з 1894 р. М. Грушевський), заступник К. Левицький, секретар С. Томашевський.

До філологічної секції увійшли О. Барвинський, В. Гнатюк, М. Дикарев, І. Кокорудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Копцовський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко. Президія: директор О. Огоновський (пізніше І. Верхратський, І. Франко), заступник О. Партицький, секретар О. Макарушка.

У складі математично-природничо-медичної секції – Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, П. Огоновський, Є. Озаркевич, І. Пулюй, Щ. Сельський, О. Черняхівський. Президія: директор І. Верхратський, заступник Щ. Сельський, секретар В. Шухевич.

В організації НТШ великою була заслуга О. Кониського, який розробив програму досліджень Товариства з усіх основних галузей українознавства. Найбільш плідний період діяльності НТШ пов'язаний з головуванням М. Грушевського (1897-1913 рр.; у 1895-1918 рр. редактор “Записок НТШ”). Під його редакцією вийшло 110 томів “Записок” Товариства, майже 30 томів інших видань, 88 книг “Літературно-наукового вісника” (1898-1905 рр.), але М. Грушевський редагував його до 1914 р., хоч в 1905 р. він був переданий від НТШ Українській видавничій спілці.

Під керівництвом М. Грушевського особливо активно розгорнулася робота історично-філософської секції, в якій працювали видатні українські історики С. Томашевський, І. Джиджора, І. Крип'якевич, М. Кордуба, В. Герасимчук, І. Кревецький, О. Терлецький та ін. З ініціативи М. Грушевського в 1895 р. виникла Археографічна комісія; задумані видання літописів і хронік, матеріалів юридичного, історично-літературного, історично-статистичного, історично-етнографічного характеру, з історії церкви і освіти; заплановані видання: “Жерела до історії України-Руси” і “Пам'ятки українсько-руської мови і літератури”. У 1906 р. почала публікуватись серія “Українсько-Руський архів”, в якій були надруковані матеріали з історії селянства і господарства Західної України і її культурного життя. 1894 р. до НТШ перейшло видання заснованої у 1883 р. під редакцією О. Барвинського “Руської історичної бібліотеки”. Тут, крім робіт західноукраїнських істориків, були опубліковані

монографії В. Антоновича, О. Єфименко, М. Костомарова, Я. Шульгіна, І. Лінниченка та ін. При історично-філософській секції працювали археологічна і статистична комісії.

Розквіт філологічної секції НТШ пов'язаний з керівництвом нею І. Франка. З 1898 р. почав виходити "Збірник філологічної секції НТШ" (до 1938 р. вийшло 23 томи). Була опублікована низка текстів давньої літератури і історико-літературознавчих досліджень М. Возняка, Я. Гординського, М. Грушевського, В. Доманицького, О. Єнсена, П. Зайцева, О. Лотоцького, М. Павличка, В. Перетца, К. Студинського, І. Франка, В. Шурата, а також фундаментальні праці О. Кониського "Тарас Шевченко-Грушівський: хроніка його життя" в двох томах (1898-1901), "Розвідки Михайла Драгоманова про українську словесність" та ін.

Робота етнографічної комісії (Ф. Вовк, В. Гнатюк, І. Франко, Ф. Колесса та ін.) дала ряд ґрунтовних досліджень. Вийшло 38 томів "Етнографічного збірника" і 20 томів "Матеріалів до української етнології". Комісія час від часу здійснювала експедиції. Так, у 1904-1906 рр. відбулась експедиція під керівництвом Ф. Вовка і за участю І. Франка, І. Раковського і З. Кузелі, яка помітно збагатила музейні колекції. Велика роль в постановці і здійсненні антрополого-етнографічних досліджень належала В. Гнатюку. Ареали його етнографічних досліджень весь час розширювались: Галичина, Буковина, Центральна і Східна Україна і, нарешті, Карпати, де В. Гнатюк попрацював особливо плідно.

Багато зробив для української науки організатор і керівник математично-природничо-медичної секції В. Левицький, 40 років він редагував її видання. Спектр його наукових інтересів був дуже широкий: математика, астрономія, фізика, хімія. Вже в перших томах "Записок НТШ" з'явилися праці з фізики, ботаніки, хімії, медицини професорів І. Пулюя, І. Горбачевського, І. Верхратського, О. Черняхівського та ін. Ця секція перебувала в більш складному становищі в порівнянні з іншими, оскільки Товариство не мало можливості розгорнути оснащені сучасною технікою лабораторії, проте і тут низка досліджень здобула європейське визнання.

1876 р. виникло Харківське історично-філологічне товариство, в рамках якого здійснювалися збирання архівних матеріалів, їх описання і зберігання, охорона пам'яток старовини, наукові дослідження в галузі філософії, загальної історії, історії України, етнографії, археології, історії церкви, історії права, мовознавства і народної словесності, історії мистецтва. Праці членів Товариства після попереднього заслуховування і обгово-

рення на наукових семінарах видавалися в “Сборнике Харьковского историко-филологического общества” З часом діяльність Товариства розширилась за рахунок створення нових його підрозділів. У 1880 р. були організовані історичний архів, етнографічний музей, бібліотека, у 1892 р. – педагогічний відділ. У музеї було зібрано багато етнографічних експонатів – чоловічій і жіночий одяг з різних регіонів України, головні убори, реманент, домашнє начиння, зразки кустарних робіт і т. ін. При музеї функціонувала бібліотека, що складалася переважно з книг з етнографії та збірників народної словесності. В історичному архіві, заснованому з ініціативи П. Єфимова і за активної підтримки голови Товариства М. Сумцова, були зібрані цінні матеріали, переважно XVII ст., з Харківської, Полтавської, Курської, Чернігівської, Воронежської і Катеринославської губерній.

Значну роль у справі виявлення, систематизації і збереження матеріалів з історії України відіграли архівні комісії. До кола питань, вирішуваних цими організаціями, входило також створення музеїв, організація публічних лекцій, охорона пам'ятників, збирання літературних зразків народної творчості і т. ін. В Україні існували три архівні комісії, котрі знаходились у відомстві міністерства внутрішніх справ під попечительством губернаторів: Чернігівська, Полтавська і Катеринославська. Викладачі середніх і вищих навчальних закладів, а також місцеві любителі старовини як члени архівних комісій займалися науково-дослідною роботою і публікували в друкованих органах архівних комісій, в часописах та окремими виданнями власні оригінальні праці, словники, збірки історичних документів з відповідними коментарями. Фактично архівні комісії стали науковими осередками в провінції, діяльність яких була максимально зорієнтована на вивчення місцевого краю.

Восени 1906 р. були скасовані “Временные правила о печати” 1876 р. Ця подія стала приводом для обговорення можливостей створення наукового товариства в Києві. Рішення про організацію Товариства збіглося у часі з інтенсивними суспільно-політичними процесами, що відбувалися в Україні. Зростання політичної свідомості сільського населення виявлялося в економічних і політичних вимогах, які висувалися членами організації “Селянська спілка” Газети “Хлібороб”, “Полтавщина”, “Рідний край” та інші друкували декларації національного характеру і заклики до автономії України. Для підготовки до парламентської діяльності української делегації в Думі 17-18 квітня був скликаний з'їзд партійних організацій. Згідно з постановою з'їзду українські члени Думи з різних партій, для вироблення

єдиної програми національної політики об'єдналися в "самостійну українську думську громаду", коротка програма діяльності якої була викладена на сторінках газети "Рідна справа". В програмі вказувалось, що робота української делегації в Думі буде спрямована на досягнення автономії України в рамках федерації.

Даний документ відбивав точку зору на національний суверенітет України переважної більшості української інтелігенції. В економічному відношенні програма передбачала передачу землі у власність селянам, 8-годинний робочий день для робітників, введення пенсій за віком та інвалідністю і т. ін. Водночас програма не містила в собі ані детально розробленого цілісного плану культурно-національного розвитку, ані механізму для переходу до української автономії, що спирався б на реальні потреби народу. Внаслідок своєї політичної роз'єднаності українська делегація в Думі, за винятком скасування "Проекта правил против возникновения стачек среди сельских рабочих", не зуміла вирішити пекучі проблеми України і 9 липня 1906 р. у зв'язку з розпуском Думи перестала існувати.

Не приніс помітних результатів і розгорнутий в ті роки рух за українізацію школи. Вимоги організації при Київському університеті українських кафедр були відкинута ректором на тій підставі, що університети були державними установами, які фінансувалися Російським урядом і тому повинні служити загальнодержавним, а не містечковим інтересам. Єдиним завоюванням в цьому напрямку стало одержання дозволу міністерства освіти на введення викладання української мови в трьох приватних гімназіях.

Для культурно-просвітницької діяльності в широких колах українського народу 25 листопада 1905 р. було організовано в Одесі товариство "Просвіта". Передбачалося, що аналогічні товариства з часом будуть створені на всій території півдня Росії. Організатори товариства скликали народне "віче" і виступили перед двохтисячною аудиторією з доповідями про політичне, економічне і культурне становище України, історію боротьби українського народу за розвиток національної науки, культури, освіти, зв'язки України з іншими народами тощо. Спочатку до членів одеської "Просвіти" було зараховано 170 чоловік, але вже до кінця першого року існування організація стала дійсно масовою і об'єднувала 540 членів. Фактично робота одеської "Просвіти" розпочалася по завершенні організаційного періоду – у 1906 р. Відповідно до мети "Просвіти" – сприяти культурно-просвітницькому розвитку українського народу, товариство в 1906 р. організувало наукову і літературну

секції, звіти про роботу яких заслуховувалися щотижня; цикли публічних лекцій з найбільш актуальних питань; вокально-музичну і драматичну секції для популяризації українських народних пісень, п'єс і вистав українських авторів; наукову бібліотеку, укомплектовану літературою з етнографії, політекономії, історії і т. ін., з читальним залом і торговельним складом; фонд милосердя для допомоги незможним; власне видання для публікації заміток і коротких звітів про роботу товариства. Подібні "Просвіти" були створені і в інших містах України, але їх мережа не набула такого масового характеру, як передбачалося попереднім задумом.

До 1908 р. царський уряд закрити більшість "Просвіт", оскільки вони почали набувати політичної спрямованості. Незважаючи на те, що "Просвіти" не виконали всіх узятих на себе завдань, ці громадські організації принесли велику користь у справі пропаганди української культури, у виробленні самосвідомості народу та формуванні системи поглядів з національного питання, в політичному і економічному упорядкуванні суспільства.

Майже одночасно з "Просвітами" в Києві виникло товариство під назвою "Український клуб". Метою його створення було забезпечення легальної діяльності під його егідою різних гуртків і товариств. Одним з першочергових завдань члени Клубу вважали повсюдне поширення на території України української мови. Культурно-просвітницька діяльність "Українського клубу" примикала до політичної. Невдовзі після організації "Український клуб" був закритий.

Скасування "Временных правил о печати", що забороняли українську мову, не принесло очікуваних змін у видавничу діяльність. До 1907 р. залишилося тільки три незаборонені газети, котрі виходили протягом минулого року. Це насамперед київська "Рада", яка видавалася замість "Громадянської думки" – органу демократично-радикальної партії, що відстоювала рівні права українського народу з усіма іншими націями Росії. "Рада" під керівництвом М. Павловського набула міжпартійної спрямованості. Щотижневик "Рідний край" в Полтаві охоплював широке коло питань, актуальних, головним чином, для сільського читача. Щотижневик "Світова зірниця" в Могилеві-Подільському, який видавався групою польських поміщиків під редакцією І. Волошинського, вміщував різноманітні поради і практичні рекомендації з раціонального ведення господарства. Протягом 1906 р. були закриті такі українські газети: катеринославські "Добра правда" і "Запоріжжя", одеські "Народна справа" і "Вісті", харківські "Слобожанщина" і

“Порада” Під заборорою опинилися навіть гумористична газета “Шершень” і бджільницька “Украинское пчеловодство” Не кращий стан справ був і з виданням журналів. В центральній Україні виходив лише один щомісячний літературно-науковий журнал “Нова громада” в Києві. Низка журналів – “Вільна Україна” (Петербург), “Зоря” (Москва), “Киевская старина” (Київ) та інші були закриті після першого або декількох чисел.

Незважаючи на жорсткі цензурні заборони і складну суспільно-політичну ситуацію в країні, з ініціативи групи співробітників журналу “Киевская старина” був розроблений статут Українського наукового товариства (УНТ) в Києві, що ставило перед собою завдання відбудувати “розсипану хramину” української науки, розбитої, зруйнованої довгими часами репресій і заборонів, безоглядного гніту і тиснення всіх проявів українського життя, заради вільного досліду минувшості й сучасності українського народу, – зібрати навколо себе робітників, що не переставали діяти в часах лихоліття на просторах наукової української ниви, і викликати серед українського громадянства нові сили, охочі віддати свою енергію й здібності дослідям українського життя в минувшині й сучасності та популяризації наукових результатів серед широких кіл суспільства¹.

1906 р. статут Товариства, підписаний професорами В. Антоновичем, І. Лучицьким, П. Житецьким і В. Науменком, був затверджений київською адміністрацією. Програма УНТ передбачала: “ підтримувати зв’язки між ученими, що працюють в різних сферах науки, особливо в Київі, давати їм спрмогу обмірковувати серед членів Товариства питання, які вони студіюють; знайомити членів Товариства зі статтями, підготовленими до друку, науковими відкриттями і вислідами, допомогти розповсюдженню наукового знання і через лекції і видання, для того уряджувати публічні засідання, систематичні курси, наукові екскурсії, видання і т. и.”². Реалізовувати викладену в статуті Товариства програму передбачалося шляхом проведення публічних засідань для обговорення наукових питань; організації систематичних курсів лекцій з окремих наукових напрямів; присудження і вручення премій за найкращі розробки наукових проблем; налагодження співпраці з іншими науковими колективами як в

¹ Витяги з статуту Українського наукового товариства в Київі // Зап. Укр. наук. т-ва в Київі. – 1908. – Кн. 1. – С. 156.

² Грушевський М. Українське наукове товариство в Київі й його наукове видавництво // Зап. Укр. наук. т-ва в Київі. – 1908. – Кн. 1. – С. 5.

Росії, так і за її межами; періодичного скликання наукових з'їздів, спорядження експедицій і організації екскурсій; видання часописів, збірників, брошур і монографій; формування в рамках Товариства окремих і спеціальних комісій і т. ін.

Товариство повинно було складатися з почесних членів, які мали обиратися з найвідоміших вітчизняних та зарубіжних вчених або ініціаторів організації і розвитку Українського наукового товариства; дійсних членів-спеціалістів з високою науковою кваліфікацією, авторів опублікованих наукових праць; членів-співробітників – усіх, хто сприяв, успішній діяльності Товариства грошовими та іншими матеріальними внесками, брав участь у формуванні бібліотеки, виконував організаційно-технічні доручення тощо. Заяви про прийом до Товариства подавалися з рекомендаціями двох дійсних або почесних членів на розгляд ради і затверджувалися загальними зборами Товариства при закритому балотуванні простою більшістю голосів дійсних членів і членів-співробітників. Члени Товариства, за винятком членів-співробітників, могли брати участь у всіх зборах і справах Товариства з правом вирішального голосу, а також обиратися до його керівних органів. Виключенню з Товариства підлягали всі, хто виявив таке бажання, а також за несплату членських внесків 15 крб. на рік, відповідно до постанови загальних зборів.

21 квітня 1907 р. відбулося перше загальне засідання Товариства, на якому головою було обрано М. Грушевського, в тимчасове бюро увійшли О. Левицький, В. Науменко (заступники голови), В. Щербина (скарбник), І. Стешенко (секретар), М. Біляшевський (бібліотекар), Я. Шульгін (заступник секретаря). Дещо пізніше до бюро додатково був введений О. Грушевський. Всього до першого складу Товариства було обрано 21 чоловік. Для ведення діловодства, видання праць і звітів УНТ була обрана українська мова.

Товариство з самого початку діяльності надавало великого значення публікації своїх праць. Основними друкованими органами УНТ стали "Записки", часопис "Україна", наукові збірники секцій.

Часопис "Україна" набув широкої популярності і нараховував велику кількість передплатників. Однак після випуску двох перших книг журналу діяльність видавництва загальмувалась. Внаслідок початку першої світової війни частина співробітників видавництва пішла на фронт, багато членів УНТ покинули Київ, М. Грушевський перебував у в'язниці. Руйнувалися зв'язки між окремими регіонами Росії, стали більш жорсткими вимоги військової цензури. У важких умовах був

підготовлений і виданий третій том журналу, що об'єднав третю і четверту книги.

На початку 1915 р. посилилася тенденція негативного ставлення до української науки і культури з боку державних кіл. Відбивалась антиукраїнська кампанія і на діяльності УНТ. Київська цензура повідомила УНТ, що відтепер всі видання будуть виходити тільки російською мовою, у зв'язку з чим і друковані органи УНТ переводяться на “общерусскую правопись” УНТ рішуче відмовилося підкоритися цій вимозі і припинило випуск своїх праць до зняття обмежень. У відповідь київський цензор заборонив друкувати з 1915 р. всі видання Товариства. УНТ вжило заходів для видання своїх наукових праць поза сферою повноважень київської цензури, зокрема досягло принципової домовленості щодо видання у Москві “Українського наукового збірника” Однак московські друкарні не були пристосовані до видання українських текстів, тому до революції вийшли в світ лише два випуски цього збірника – в 1915 і 1916 роках.

Заборони, що накладалися царським урядом на розповсюдження української мови, створення національного театру, жорсткі цензурні обмеження на публікацію тематики, пов'язаної з історією України тощо, викликали постійну протидію з боку української інтелігенції, яка акумулювала в своїй свідомості національні ідеї і намагалася донести їх народу. Українознавча проблематика розвивалася в офіційних наукових і навчальних закладах. Створювалися численні гуртки і товариства, метою діяльності яких було всебічне вивчення України, її національне відродження і розвиток. Перші асоціації вчених і діячів культури не мали чітко сформульованої програми роботи, але, вбачаючи в самодержавстві головну причину поневолення України, їх члени закликали до об'єднання українського народу в боротьбі за автономію. Поряд з дослідженням вітчизняної історії, етнографії, археології, філології і т. п. в гуртках і товариствах обговорювалися проблеми соціальної, економічної і політичної перебудови суспільства. Таким чином, теоретичне розроблення національного питання тісно пов'язувалось, як правило, з суто науковими завданнями і мало політичну спрямованість. В боротьбі з русифікаторською лінією влади інтелігенція прагнула створити спеціальний науковий центр українознавчих досліджень, організований на академічних принципах. Це прагнення вдалося реалізувати спочатку за кордоном – в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові, а при створенні нової суспільно-політичної ситуації в Росії у 1905-1907 рр. і в Києві – в заснованому 1907 р. Українському науковому товаристві. Використо-

вуючи досвід, накопичений українськими гуртками і товариствами попереднього періоду, враховуючи міжнародні критерії, які висувалися до наукових установ, засновники УНТ надали йому академічної організаційної структури і ретельно розробили програми досліджень. Друковані органи Товариства забезпечили широку популяризацію наукових результатів. Публічні лекції служили культурно-просвітницьким цілям. УНТ, як і Наукове товариство імені Шевченка, на відміну від багатьох інших товариств не ставили перед собою політичної мети. Водночас неможливо не визнати, що діяльність цих товариств знаходилася в опозиції до офіційної науки і несла на собі відбиток політики.

Становлення напрямків досліджень

З самого початку діяльності Українського наукового товариства основна його робота була перенесена в секції. Доповіді, які цікавили всіх членів Товариства, заслуховувалися на загальних зборах. Кращі доповіді і реферати публікувалися в працях товариства: "Записках Українського наукового товариства в Києві", часописі "Україна", "Українському науковому збірнику", збірниках секцій. Така організація праці науковців сприяла формуванню різних напрямків досліджень, їх наступній диференціації, підготовці спеціалістів.

14 вересня 1907 р. загальні збори УНТ постановили приступити до формування трьох наукових секцій: історичної – для історії з допоміжними дисциплінами, археології, етнографії, історії науки, економіки – взагалі і особливо для історії України; філологічної – для мови, історії літератури, народної словесності – української і загальної; природничої – для наук фізико-математичних, природничих і лікарських взагалі і з приложенням їх до українського народу й України¹

Для допомоги роботі секцій визнано було доцільним організувати спеціальні робочі комісії. Першими були затверджені мовна і етнографічна.

1908 р. секції і комісії були сформовані. Секція історична мала такий склад: М. Грушевський (голова), В. Щербина, О. Яковлев, К. Антонович, А. Берло, М. Біляшевський, О. Гру-

¹ Грушевський М. Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво // Зап. Укр. наук. т-ва в Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 6.

шевський, В. Данилевич, І. Джиджора, І. Каманін, О. Левицький, Г. Павлуцький, Я. Шульгін; секція філологічна – В. Перетц (голова), Є. Тимченко, Б. Грінченко, В. Доманицький, П. Житецький, А. Лобода, С. Маслов, К. Михальчук, Я. Петров, І. Стешенко; природничо-медична – М. Галін (голова), О. Качаловський, Г. Квятковський, О. Корчак-Чепурківський, В. Петровський, О. Черняхівський. Статистико-економічна комісія, створена при історичній секції під головуванням О. Русова, складалась із В. Кошового, О. Яковлева, А. Ярошевича.

Історична секція, яку очолював фундатор Товариства М. Грушевський, була центральною в УНТ і найчисленнішою. Працювала вона дуже активно, хоч і нерівномірно – бурхливі політичні події в Росії і в Україні безпосередньо відбивалися на її роботі, активні її члени зазнавали репресій за політичну діяльність, вимушені були емігрувати або просто виїжджати з Києва. Існувала і певна конкуренція з боку видань Наукового товариства імені Шевченка, в яких публікувалося багато робіт членів Українського наукового товариства в Києві. Творчий доробок історичної секції, опублікований у виданнях Товариства, має велику цінність.

Коло питань, вирішуваних в рамках історичної секції УНТ, було доволі широким. На основі використання великої кількості архівних матеріалів вчені висвітлювали найважливіші політичні події і аналізували їх вплив на хід подальшого розвитку України. Так, Б. Бучинський вивчав взаємовідносини російської церкви з Римом наприкінці XV – на початку XVI ст., розкрив причини прагнень до об'єднання католицької церкви в Литовському князівстві і на руських землях, що знаходилися під пануванням Польщі, і проаналізував позицію Київської метрополії щодо Литовського уряду.

Грунтовно вивчав біографію Богдана Хмельницького І. Каманін. Він спростував загальноприйнятту в той час версію про польське походження гетьмана і відніс його до роду заможного київського міщанина хліботорговця Богдана Петровича Хмеля, який, на думку І. Каманіна, доводився братом батькові Б. Хмельницького, чигиринського сотника Михайла Хмеля. І. Каманін вважав, що Михайло Хмель помер задовго до 1619 р. Про його жінку вченому вдалося лише з'ясувати, що останні роки життя вона провела в Михайлівському монастирі, який тоді мав назву Іоана-Богословського.

Одним з напрямків наукової діяльності М. Грушевського було дослідження передісторії та історії Гетьманщини. В першій половині XVII ст., українські переселенці часто селилися в прикордонних російських містах. Українське населення, яке

мешкало в таких містах, змушене було миритися з дріб'язковою регламентацією московської адміністрації. Виходячи з цього, гетьман Яків Острянин влітку 1638 р. звернувся до московського уряду з проханням дозволити його полку розміститися на Чугуєвому городищі за лінією московських укріплень. При цьому Я. Острянин зобов'язався не шукати надалі підтримки і допомоги у московського уряду. Цей важливий історичний факт і подальший перебіг подій докладно висвітлено в праці М. Грушевського "До історії Острянинової еміграції: Постриження вдови Острянина в Москві" (1914). Швидко будівництво заможних козацьких поселень, писав М. Грушевський, супроводжувалось постійними сутичками між козаками і Острянином. Розлучені доляльним ставленням гетьмана до московського уряду, козаки 26 квітня 1641 р. учинили бунт і вбили Острянина.

Цей історичний факт М. Грушевський вважав одним з епізодів "приноровлення" наших людей до московської обстановки, до московських вимог і порядків, до московської ласки – того довгого процесу, що, зачавшись геть перед прилученням України за Богдана, привів українське громадянство на ті сумні позиції, на яких опинилось воно в епоху упадку і розкладу гетьманщини"¹

Дана тема знайшла своє продовження в праці М. Грушевського "Український рух на схід: Розселення за московською границею до 1648 р." (1914). Еміграція українського населення за кордони Польщі і Москви в XVI-XVII ст. не дістала відповідної оцінки з боку істориків і тому не була ними введена як складовий елемент в дослідження загального історичного процесу розвитку України. М. Грушевський своєю працею заповнив цю прогалину.

Розчарувавшись співпрацею з польським режимом, в кінці XVI ст. український народ приступив до побудови "царства свободи" за межами Польської держави. В міру наближення українських поселенців до московського кордону, за ними просувалася польська аристократія зі своїми вимогами та претензіями, які лише додатково стимулювали українську еміграцію. Спочатку повільно і нелегально заселялася Слобожанщина. 1638 р. Яків Острянин одержав офіційний дозвіл московського уряду поселитися на р. Донець і був прийнятий разом із своїм полком "под царскую руку", що підготувало ґрунт для дальшої масової еміграції. Аналізуючи еміграційний рух українського

¹ Грушевський М. До історії Острянинової еміграції: Постриження вдови Острянина в Москві // Зап. Укр. наук. т-ва в Києві. – 1914. – Кн. 13. – С. 47.

населення, М. Грушевський підкреслював його позитивну роль – підготовку незалежних військових формувань, здатних взяти участь у масових народно-визвольних акціях. В той же час М. Грушевський указав на негативний вплив еміграції на формування психології українського народу. Проклавши шлях на схід і набувши певного досвіду переселення на більш-менш безпечні землі, український народ при перших же невдачах повстання 1648 р. не виявив належної стійкості.

Угоді, підписаній між Україною і Польщею 1658 р., присвячена стаття М. Стадника “Гадяцька унія” (1910). Цей документ передбачав приєднання українських земель до Польщі на умовах певної автономії. Розглядаючи цей політичний акт, М. Стадник зосередив свою увагу на дипломатичних відносинах України з Польщею, починаючи з часу гетьманства Б. Хмельницького. Вчений висвітлив діяльність гетьмана І. Виговського, справою життя якого було укладення договору. В статті наведені уривки із документів, які свідчать про негативне ставлення І. Виговського до надмірної залежності України від Москви і про його згоду йти назустріч пропозиціям Польщі про мирне і добровільне об’єднання.

1857 р. у другому томі “Записок о Южной Руси” П. Куліш опублікував записку Г.Н. Теплова “О не порядках, которые происходят от злоупотребления прав и обыкновений, грамотами подтвержденных Малороссии” Цей документ викликав неоднозначну реакцію з боку вчених. Якщо П. Куліш і М. Костомаров негативно оцінювали Гетьманщину як розсадника мерзенних людських пороків, вбачали в Г. Теплові мало не національного героя українського народу, то М. Ригельман і М. Максимович у книзі “Русские беседы” за 1857 р. висловили прямо протилежну думку щодо особи Г. Теплова. Вони вважали, що складена ним «Записка» відрізнялася явно тенденційним висвітленням фактів, часто свідомо перекручених. Як стало відомо, опублікований П. Кулішом документ являв собою другу частину “Записки” Г. Теплова, повний текст якої був опублікований М. Василенком 1911 р.

М. Василенко написав докладний біографічний нарис про автора “Записки”, об’єктивно оцінивши необмежений вплив цієї обдарованої і освіченої, а разом з тим глибоко аморальної людини на гетьмана К. Разумовського. Виявивши в “Записке” Г. Теплова багато помилок і неточностей, М. Василенко довів, що вона не може використовуватися як джерело для вивчення становища України у 1750-1760 рр. М. Василенко вважав, що “Записка” мала інше значення – сприяла усталенню того тенденційного бюрократичного погляду на Україну,

який врешті-решт призвів до знищення її автономного устрою.

Після розгрому Запорізької січі генералом Текелієм частина війська залишилася вірною російському уряду, а інша частина, незадоволена ліквідацією Запорізького низового війська, втекла до Туреччини, де заснувала Дунайську Січ, яка проіснувала аж до 1828 р. Доля запорожців, що залишилися в Російській державі, ретельно досліджена вченими і достатньо повно описана в літературі. Маловідома історія Задунайської Січі висвітлюється в статті В. Степового "До історії Задунайської Січі" (1908). На основі широкого використання раніше невідомих архівних джерел автор статті навів відомості, які свідчили про бажання російського уряду повернути на Батьківщину українських запорожців. Навесні 1778 р. підполковник І. Синельников для ознайомлення зі становищем козаків направив за Буг Д. Тимковського і К. Мошенського, звіт яких подав в своїй статті В. Степовий. В документах зазначалося, що на Очаківській стороні знайшли притулок майже 4 тис. запорожців, жоден з яких не збирався повертатися назад, оскільки очаківський паша ставився до них надзвичайно доброзичливо. Система організації козацької колонії була аналогічною колишній Січі.

Аналізу причин і рушійних сил народного визвольного руху середини ХІХ ст. на Київщині присвячена робота Л. Добровольського "З київської "козаччини" 1855 року" (1915). У цій розвідці автор, зазначив, що характерними рисами київського козацтва була боротьба під гаслами соціально-економічних ідеалів, притаманних колишньому українському козацтву, а також украй негативне ставлення до духовенства, яке підтримувало існуючий кріпосний лад.

І. Стешенко і О. Грушевський вивчали формування перших українських гуртків, які стояли на демократичних позиціях. Кирило-Мефодієвське братство, яке об'єднало українських інтелігентів, кінцевою метою своєї боротьби вважало духовне і політичне об'єднання слов'янських народів на принципах повної рівності. І. Стешенко в статті "Українські шестидесятники" (1908) детально розглянув погляди українофілів на шляхи подальшого розвитку України. Ідеалізація народу, відсутність чітко сформульованої економічної програми, обмеженість у визначенні перспектив народної освіти, пристосування православно-християнських критеріїв до вироблення моральних норм – такі, на думку І. Стешенка, головні недоліки філософії українських шестидесятників.

О. Грушевський досліджував особливості розвитку слов'янофільства в Росії і в Україні. На його думку, існував прихований конфлікт між московськими та українськими слов'яно-

філами. Вільний культурний розвиток слов'ян українські слов'янофіли збиралися забезпечити за допомогою "далекої північної держави", тоді як московські слов'янофіли виступали за приєднання слов'янських народів до Російської імперії з підпорядкуванням їх всім умовам її державного і політичного життя. У своїх публікаціях О. Грушевський охарактеризував українських слов'янофілів, які відрізнялися від московських тим, що прагнули до федеративного державного устрою і проведення комплексу реформ. Крім того, характерними рисами кирило-мефодіївців учений вважав близькість їх до євангельських заповідей, які члени гуртка розглядали як основу майбутнього слов'янського союзу, а також майже містичне значення, котре вони надавали Києву як культурному центру українського народу.

На основі глибокого дослідження листування членів Кирило-Мефодіївського братства О. Грушевський описав їх політичний і національний світогляд. Опублікована О. Грушевським записка Василя Білозерського "З ідеології Кирило-Мефодіївців" (1914) містила складену членами товариства програму діяльності української інтелігенції, яку кирило-мефодіївцям реалізувати не пощастило.

Тематика, що стосувалась історії народного права, розроблялася в рамках історичної секції О. Левицьким, М. Василенком, М. Грушевським та ін. О. Левицький у 1908 р. опублікував статтю "Невінчані шлюби на Україні в XVI-XVII ст." В кінці XI ст. на Русі, – писав автор статті, – церковний шлюбний обряд у розумінні народу був привілеєм князів та бояр, на відміну від простих людей, які справляли весілля у своїх домівках з піснями і танцями. Подібне відношення до шлюбу збереглося в Україні аж до початку XVI ст. Церковне вінчання не було в народному розумінні фактом встановлення шлюбних відносин і тільки народне гуляння – весілля – свідчило про одруження. Церковний обряд і весілля тоді часто відбувалися не одночасно. Така традиція суперечила основним церковним канонам. Тому 1744 р. Св. Синод видав указ, відповідно до якого всі священники зобов'язувалися брати у молодят розписку про те, що вони не чекаючи весілля почнуть подружнє життя. Результатом цього указу, на думку О. Левицького, стало проведення весілля в один день з вінчанням і таким чином закріплення за обрядом офіційного акту шлюбу.

Іншому аспекту даного питання – порядку розірвання шлюбів в XVI-XVIII ст. – присвячена розвідка О. Левицького (псевдонім – Л. Орленко) "Шлюбна розлука в Гетьманщині в XVIII ст." (1914). У цій праці зазначалося, що протягом три-

валого часу в Україні наречені одружувалися за обопільною згодою, і шлюб міг бути в будь-який час розірваний через небажання хоча б одного з подружжя жити разом. Незважаючи на те, що таке розірвання шлюбів суперечило церковним канонам, світські урядники і місцеве українське духовенство, як правило, не перешкоджали розлученням за старовинним народним звичаєм і лише після створення Св. Синоду і проведення в XVIII ст. реформи православної церкви на основі духовного регламенту було покладено край волевиявленню народу при реєстрації і розірванні шлюбів.

Оскільки багато положень давньоруського права лягли в основу юридичного законодавства Росії, а в університетах викладався курс історії права, і особливо широко “Руська Правда”, на початку XX ст. ці пам’ятки права були вже добре відомі. Незважаючи на існування сталого трактування норм давньоруського права XI–XII ст., німецький вчений, професор Гец в 1910 р. опублікував перший том монографії, в якій зробив спробу реконструювати історію руського права на нових принципах. В своїй науковій праці вчений зупинився на дослідженні найстарішої редакції правових норм, яка відноситься до часу князювання Ярослава. Висунуті Гецом гіпотези і припущення в галузі історії стародавнього права викликали багато критичних відгуків і оцінок. Аналізу різних аспектів еволюції юридичного законодавства Київської Русі, висвітлених в 1-му томі монографії Геца, була присвячена стаття М. Грушевського.

В 1917 р. після довгої перерви, викликаной війною, вийшов у світ часопис “Україна” з цікавою працею М. Грушевського “Велика, Мала і Біла Русь”. В статті йшлося про те, що внаслідок розділу київської метрополії в XIV ст. і відокремлення від неї Галицької метрополії, остання дістала назву “Малая Русь” на відміну від “всея Руси”, традиційно пов’язаної з Києвом. Протягом XIV ст. термін “Малая Русь” не встиг закріпитися і в XV ст. практично вийшов із вжитку. Виник він знову, коли митрополити зав’язали відносини з московським урядом і в своїх листах іменували себе митрополитами “Малой Руси” – “Малороссии”. В архівах московського посольства М. Грушевський виявив у привітанні московських послів, виголошеному переяславським протопопом з нагоди прийняття України “под царскую руку”, титул “всея Великия и Малые России самодержец”, причому під назвою “Малая Русь” малася на увазі не тільки козацька Україна, а й усі українські і білоруські землі.

“Белая Русь” увійшла в формулу “трьох російських народностей” дещо пізніше і на думку М. Грушевського не як свідчення її етнографічної відособленості, а насамперед для позначення

певного регіону в Литовському князівстві з відмінним від Гетьманщини політичним устроєм. Таким чином, під “Малой Россией” розумілася українська Гетьманщина, а під “Белой Россией” – білоруські землі верхнього Наддніпров’я. У своїй статті М. Грушевський довів, що назва “Белая Русь” сформувалася під впливом суто політичним, а вже потім набула характеру національно-етнічного.

При історичній секції працювала статистично-економічна комісія. Використовуючи результати всеросійського перепису 1897 р., О. Русов в 1909 р. розрахував кількісні показники професійної зайнятості українського народу в розрізі ряду губерній. Він висловив припущення щодо традиційної схильності українців до того чи іншого виду трудової діяльності. В результаті обробки великих масивів статистичної інформації О. Русов дійшов висновку, що 88% українського населення зайняті у виробництві зернових культур.

Продовженням наукових робіт, розпочатих О. Русовим, став “Поділ українського народу на групи дорослості по перепису 1897 року” (1910) О. Корольової. У цьому статистично-демографічному нарисі наведено відомості про розселення українців відповідно до вікових груп на території ряду губерній, подано показники питомої ваги українців в загальній кількості населення міст, сільської місцевості і по губерніях в цілому.

В 1912-1913 рр. публікувалася праця М. Порша “Робітництво України”, в якій докладно проаналізовано стан народного господарства України на різних історичних етапах, розраховано динаміку розвитку окремих галузей промисловості і сільського господарства України в порівнянні з іншими регіонами Російської імперії, визначено причини, котрі її гальмували.

Порівняльному аналізу соціально-економічного становища західної і східної частин України у XVII ст. присвячена стаття М. Грушевського “Господарство польського магната на Задніпров’ї перед Хмельниччиною” (1908). У XVII ст. в Східній Україні переважало велике землевласництво. Польські вчені стверджували, що значні капіталовкладення польських магнатів сприяли освоєнню великих, раніше безлюдних територій, а також впровадженню прогресивних методів ведення господарства. Крім того, польські поміщики нібито забезпечували захист українського населення від татарських набігів, а польська інтелігенція благотворно впливала на розвиток української культури. В своїй статті М. Грушевський навів і іншу точку зору з цього питання. В українській історіографічній літературі вказувалось, що опір татарським набігам здійснювався силами українського народу, польські землевласники винищували при-

родні багатства краю і користувалися плодами діяльності українського населення, а польська еліта деформувала українську культуру.

Для внесення ясності в питання щодо соціально-економічного становища України М. Грушевський узявся за вивчення архівних матеріалів, зокрема арендного контракту, укладеного польським гетьманом Станіславом Конецьпольським з арендатором-шляхтичем Мартином Длуським в 1643 р. Цей документ, опублікований М. Грушевським, красномовно свідчив про необмежені права на землю і місцеve населення, узурповані державою і передані польській шляхті. Вражав ступінь нещадної експлуатації польськими магнатами українських селян і хижацьке використання панам природних багатств України. В той же час становище західної і східної частин України помітно різнилося. Якщо безправний і зuboжілий народ Західної України, практично був вже нездатний до активного опору, то на Сході українці мешкали в набагато кращих умовах і при найменших утисках своїх прав піднімали бунти і повстання. Менш жорстке закріпачення населення східної України М. Грушевський пояснював насамперед слабкістю в цьому регіоні польської аристократії, нерозвиненістю державного апарату, відсутністю значного контингенту для придушення визвольного руху, тимчасовим характером перебування польських магнатів у своїх маєтках.

В архівах збереглося дуже мало матеріалів з економіки Південно-Західної України. Офіційна статистика також мала в своєму розпорядженні небагато даних з цього питання. Поряд з цим на початку ХХ ст. існували описи великих приватних маєтків, що містили відомості про економічні і природні умови, в яких розвивалися господарства, організацію праці робітників, способи оброблення землі, перелік вирощуваних культур, дані про кількість худоби, прибутки або збитки. Н. Богданович систематизував подібну літературу і 1904 р. видав спеціальний покажчик до неї. А. Ярошевич у 1909 р. в статті "Опис маєтків як джерело по економіці Південно-Західного краю" проаналізував можливості використання описів приватних маєтків для дослідження соціально-економічного становища великих регіонів і виявлення деяких загальних проблем, характерних для держави в цілому.

Використовуючи матеріали земського перепису 1900 р., С. Драгоманов (1912) вивчав організацію дрібного землеволодіння на Полтавщині. Розрахунки, зроблені вченими, показали, що приватні земельні наділи до 50 десятин складали 61,1% загальних посівних площ. Земельні угіддя понад 50 десятин

складали відповідно 38,9% і були власністю дворян, духовенства, купецтва, держави, як виняток-заможних козаків і зовсім рідко – селян.

В 1911 р. вийшла велика праця М. Стасюка “Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі” Вчений навів відомості про видобуток (виробництво), споживання, експорт та імпорт цілого ряду природних ресурсів, продукції галузей промисловості і сільського господарства, об’єми залізничних перевезень. Вчений встановив повну аналогію в економічних стосунках України з Польщею і Росією. На його думку, залежність України від Росії носила не економічний, а переважно політичний характер. “Залежність Великої Росії від України зовсім не в тім, що Україна постачає їй продукти добуваючої і обробної промисловості, а головне в тім, що Україна є найбільший і найголовніший ринок для продуктів великоруської обробляючої промисловості” – такий висновок М. Стасюка.

В рамках історичної секції в незначному обсязі розроблялася археологічна тематика. Л. Добровольський був ініціатором проведення ряду експедицій, здійснених протягом 1907-1908 рр. для історико-топографічного обстеження околиць Києва на правобережжі Дніпра. Результатом експедицій стала стаття Л. Добровольського “Забуті межі давньої Київщини” (1908), в якій описані залишки фортифікаційних укріплень, а також визначений їхній приблизний вік. Старовинні земляні окопи штучного походження, що досить часто зустрічалися в Україні в археології дістали назву городищ. Ще в 30-40-х роках XIX ст. стародавні городища привертати до себе увагу вчених. В залежності від інтерпретації конфігурації і розмірів городищ в науковій літературі висловлювалися різні припущення щодо їх походження. Дослідженню подібних археологічних загадок була присвячена стаття К. Мельник-Антонович “Майданові городища на Україні” (1908). Авторка дослідила понад 1500 відомих городищ і виявила цілий ряд нових. Незважаючи на великий обсяг робіт, виконаних Мельник-Антонович, їй не вдалося прив’язати всі городища до певної епохи і визначити їхню приналежність до певного народу, а також з’ясувати призначення цих давніх споруд. Тим не менш цінність її наукової праці полягає в систематизації та докладному описові більшості городищ на території України.

Влітку 1908 р. в селі Мізині на Чернігівщині козак С. Кошель під час викопування ями на подвір’ї натрапив на кістки мамонта. Ф. Вовк, довідавшись про це, негайно виїхав на місце знахідки. Розкопки показали, що тут виявлена стоянка магдаленської епохи. У статті “Палеолітичні знахідки в с. Мізині на

Чернігівщині" (1909) Ф. Вовк докладно охарактеризував цю розкопку, яка відрізнялася від аналогічних присутністю в ній останків північного оленя і великою кількістю кремневих знарядь.

Робота історичної секції стала школою для багатьох українських істориків. Під керівництвом М. Грушевського в ній активно працювали Б. Бучинський, М. Василенко, Ф. Вовк, О. Грушевський, С. Драгоманов, Л. Добровольський, І. Каманін, О. Левицький, К. Мельник-Антонович, М. Порш, О. Русов, М. Стадник, М. Стасюк, І. Стешенко, В. Степовий, О. Ярошевич. Тематика здійснюваних досліджень була широкою. Велике місце приділялось історії козаччини, міграційним процесам українського населення, формуванню української самосвідомості і демократичного руху, історії народного права і релігійних вірувань, статистиці і соціально-економічному становищу України, розроблялась археологічна тематика. Фактично в рамках секції почала диференціюватися різноманітна гуманітарна проблематика, яка згодом в Українському науковому товаристві і Академії наук сформувалася в самостійні наукові напрямки і установи: економічну і археологічну секції, секцію мистецтва УНТ, комісію з вивчення звичаєвого права УНТ і т. ін.

Дослідження історичної секції, побудовані на багатій джерельній основі і опубліковані в працях Товариства, склали значний інформаційний масив, який, на жаль, не був повною мірою використаний наступними поколіннями істориків і становить інтерес для сучасних дослідників.

На першому засіданні філологічної секції, яке відбулося 10 січня 1908 р., В. Перетц виніс на затвердження програму наукової роботи. Насамперед діяльність секції, на думку її голови, полягала в залученні молоді до ґрунтовних досліджень в галузі історії української літератури, як найновішої, так і попередніх періодів. Він вказав на давню потребу у виданні хрестоматії української літератури, починаючи з найдавніших часів, для чого запропонував укласти каталоги пам'яток української мови і літератури, що відносяться до XVI-XVII ст., зі збірником коментарів до них і повну бібліографію українських творів, починаючи з перших друкованих книг. Доповідач вважав, що слід упорядкувати окрему збірку українських драматичних, поетичних творів і пісennих текстів, починаючи з XVII-XVIII ст. У зв'язку з тим, що дослідження старовинної літератури тісно пов'язане з вивченням історії формування мови, В. Перетц запропонував розробити і видати програму для збирання матеріалів з української діалектології. Ця програма роботи секції була прийнята.

Відповідно до затвердженого плану досліджень К. Михальчук і Є. Тимченко приступили до складання програми для збирання діалектичних особливостей української мови. Ще наприкінці 80-х років XIX ст. Петербурзька академія наук прийняла рішення про підготовку серії програм для збирання російських діалектів. За дорученням Академії наук академік О. Шахматов розробив дві програми, призначені для північного та південного російських діалектів. Пізніше аналогічну програму стосовно білоруських діалектів підготував професор Є. Карський. До складання програми для збирання українських діалектів був залучений 1897 р. К. Михальчук, але через хворобу він передав незакінчену роботу професору А. Кримському, який також не завершив її. Гостра потреба в програмі примусила Є. Тимченка з К. Михальчуком в стислі строки провести величезну роботу по відтворенню за чернетками і завершенню даної праці. Програма почала публікуватися з середини 1909 р.

1908 р. вийшла в світ перша книга "Записок" УНТ, в якій було вміщено статтю Є. Тимченка "Причинки до української діалектології". Автор визначив основні особливості мови мешканців міста Борзни Чернігівської губернії. Населення цього міста (18 тис. жит.) складали козаки, купці та дрібні службовці. Вчений аргументовано довів, що розмовна мова, розповсюджена в цьому регіоні, за своїми властивостями і характерними рисами належить до так званого північно-українського або поліського діалекту, хоч і перебуває під значним впливом південно-українського ("степоного") діалекту.

Успішний розвиток будь-якої мови цілком залежить від належно упорядкованого правопису. На початку XX ст. правила українського правопису ще не були суворо регламентованими. В опублікованій 1908 р. роботі К. Михальчука запропоновані правила вживання в українській мові літер "і" та "и", що було вельми актуальним.

Постійний автор "Записок" І. Огієнко вивчав випадки вживання двоїни в слов'янських мовах – болгарській, чеській, сербсько-хорватській, білоруській та ін. Він довів (1909), що до української мови двоїна перейшла із старослов'янської мови і вживалася тоді, коли йшлося про парні предмети або про дві особи. З часом двоїна витіснилася з ужитку множинною формою і зберегла своє значення лише в розмовній мові.

І. Огієнко був переконаний у тому, що кожний народ, який має свою історію, вправі мати і добре розвинену мову. На його думку, наукова термінологія віддзеркалює рівень культурного розвитку народу. В Україні ж на початку XX ст. наукова термінологія ще остаточно не сформувалася. Кожен письменник або

вчений користувався власним понятійним апаратом і довільним правописом. На недопустимість такого стану справ вказував І. Огієнко. Перша граматика української мови О. Павловського вийшла в світ 1818 р. Потім були видані граматики І. Левицького, М. Лучкая, О. Огоновського та ін. Всю численну українську граматичну літературу І. Огієнко згрупував відповідно до трьох періодів: 1) від першої граматики до 50-х років XIX ст. – період наслідування російської граматики; 2) 50-80-ті роки XIX ст. – намагання створити власну оригінальну граматику, вільну від церковнослов'янських, російських, польських та інших форм; 3) з 1889 р. – до початку XX ст. – період, під час якого українська граматична література почала будуватися на цілком науковій основі.

Незважаючи на велику кількість запропонованих граматик, жодна з них не набула повсюдного поширення. І. Огієнко запропонував негайно приступити до завершення уніфікації української термінології і сформулював низку вимог, які на його думку, повинні при цьому беззастережно виконуватись: створення термінології на єдиній основі з урахуванням всього комплексу формальних, логічних, граматичних та інших принципів; максимальне використання існуючих в усній мові коренів слів для позначення нових понять; забезпечення відповідності структури термінів законам фонетики і морфології української мови. Оскільки українська граматична термінологія, писав І. Огієнко (1908), перебуває у стадії розвитку, треба подбати, щоб вона була більш народною і більш зрозумілою.

1909 р. в “Записках” почав публікуватися “Історичний словник української граматичної термінології” І. Огієнко, який брав безпосередню участь у складанні словника, відзначав велику цінність цієї праці, при підготовці якої були використані значні масиви джерел, що давно стали бібліографічною рідкістю. Всі змістові вирази в словнику було розміщено в хронологічному порядку, починаючи з часу зародження української граматичної літератури. Упорядники словника зберегли початковий правопис слів і це дало можливість простежити зміни в українському правопису. Терміни, що не відповідали тодішнім вимогам, було також включено до словника для визначення поля діяльності вчених-мовознавців по їх уточненню та вдосконаленню. Для визначення різних понять була обрана російська мова, як найбільш стала і зрозуміла більшості населення. За необхідності для додаткової конкретизації застосовувались латинська і грецька мови. Терміни, рекомендовані старовинними граматиками (Іоана-екзарха болгарського, Зизанія, Смотрицького), наводилися лише в тих випадках, коли був виявлений їхній вплив

на терміни української мови. Наголоси в словах ставились згідно із знайденими першоджерелами.

Питання впорядкування і дальшого розвитку української граматичної термінології постійно перебувало у центрі уваги філологічної секції. 15 травня 1911 р. засідання філологічної секції постановило приступити до складання українського тлумачного словника, програму якого доручено було підготувати Є. Тимченку. Крім того, було вирішено продовжити роботу з уніфікації шкільної граматичної термінології. Для якнайшвидшого завершення поставленого завдання філологічна секція підготувала текст звернення до різних організацій і окремих вчених-мовознавців щодо запровадження єдиної граматичної термінології.

Важливого значення члени філологічної секції надавали дослідженням витоків походження і особливостей розвитку української мови. Під керівництвом В. Перетца О. Требін протягом 1908-1909 рр. проводив роботу по виявленню в церковнослов'янських пам'ятках XV ст. рукописів з характерними рисами української мови. Всі джерела він згрупував у три масиви: рукописи, в яких, крім церковнослов'янських, присутні риси російської мови; рукописи, котрі відбивають особливості російської і білоруської мов; рукописи з елементами російської, білоруської і української мов. Проведені дослідження дозволили автору визначити ступінь впливу церковно-слов'янської, російської і білоруської мов на формування української писемності.

Глибокий і всебічний розгляд питання щодо походження слов'янських мов і української, зокрема, уміщено в праці О. Шахматова, опублікованій в часописі "Україна". На основі зіставлення слов'янських мов між собою О. Шахматов в 1914 р. дійшов висновку, що схожість російської, білоруської, української мов пояснюється не тим, що одна з них пішла від іншої, а тим, що всі вони виникли з єдиної базової мови, яку він назвав загальнооруською прамовою.

В галузі українського історичного мовознавства довгі роки працював О. Богумил. Під керівництвом П. Житецького він підготував "Начерк історії української мови. До Ів. Котляревського". Ця праця після смерті автора була опублікована в "Україні" за 1914 р. О. Богумил поділяв погляди О. Шахматова на походження слов'янських мов від єдиного кореня. Разом з тим, він вважав, що різні національні діалекти виникли ще задовго до формування писемності. Українська мова – мова Київської Русі – також являла собою одне з наріч старовинної руської прамови. З розповсюдженням на Русі християнства як літературна почала застосовуватись не притаманна народу мова, а

якась схожа на неї церковнослов'янська. З часом на мові Київської держави відбивався вплив народів, що входили до складу Литовського князівства. Надалі вона набула не характерних їй рис польської мови, а також латинської, особливо це стосувалося літературної, книжної писемності. Українська літературна мова неухильно витіснялася із ужитку і з кінця 60-х років XVIII ст. на цій мові вже фактично не видавалися літературні твори. Кінець XVIII ст. – писав О. Богумил, – відзначився остаточною кризою старих літературних традицій. Вона могла завершитись або повним відмиранням літературної української мови, або відродженням на якісно новій основі, здатній забезпечити її подальший інтенсивний розвиток і конкурентоспроможність з іншими мовами, зокрема російською. Попередникам І. Котляревського вдалося реставрувати справжню українську літературну мову на базі широкого використання розмовної народної мови. Ця тенденція насамперед виявилася в поезії. Перший вірш на чистій народній українській мові Антона Головатого, надрукований 1792 р., остаточно утвердив права літературної української мови на існування. І. Котляревський довів, що ця мова досягла достатньої зрілості, щоб адекватно відтворювати будь-які сюжети із скарбниці світової літературної класики.

В рамках філологічної секції УНТ досліджувалися з точки зору мови, стилю, тематики пам'ятки писемності, починаючи з XII ст. Різні дослідники, залежно від своєї приналежності до якоїсь наукової школи, трактували по-різному один і той же первинний матеріал. Члени філологічної секції вивчали всі інтерпретації зразків духовної творчості народу і виробляли відповідну точку зору з кожного питання. Наприклад, аналіз багатьох трактувань сказання "Михайло і Золоті ворота" дозволив Л. Добровольському простежити еволюцію поглядів на один з рукописів XII ст. В 1913 р. Л. Добровольський довів, що сказання належить до творів української народної творчості і місцем його виникнення був Київ. Після зіставлення усіх варіантів сказання між собою, вчений переконався у тому, що усі вони мають лише незначні відмінності, а по суті досить ідентичні і виходять, таким чином, із єдиного першоджерела XII ст.

Більшу частину праць філологічної секції складав аналіз рукописів XVI-XVIII ст. Серед численних перекладів "Святого Письма", зроблених у XVI ст., виділялось Євангеліє Василя Тяпинського, в передмові до якого видавець виклав власні національні почуття, політичні і релігійні переконання. Інтерес до Євангелія привів вчених до дослідження особистості його перекладача і видавця. Звернення до літературних джерел того

періоду дозволило філологам виявити достатню кількість авторських рукописів Василя Тяпинського, однак скласти певне уявлення про нього вчені не змогли. Звернувшись до даної тематики О. Левицький в 1913 р. порівняв між собою всі відомі документи і дійшов висновку, що в другій половині XVI ст. існувало принаймні два, а може й більше Василів Тяпинських. У зв'язку з цим О. Левицький застеріг вчених від механічного приписування всіх літературних творів за підписом В. Тяпинського одному автору – перекладачу і видавцю Євангелія.

Старовинні церковнослов'янські рукописи становили предмет досліджень С. Шевченка, О. Назаревського, В. Перетца, С. Маслова та ін. В своїх наукових працях вони проводили аналіз знайдених документів або викладали нетрадиційні погляди на вже відомі рукописи, текст яких, як правило, додавався до статей. В “Записках” Товариства, наприклад, були опубліковані українські списки “Сказания о 12 пятницах” (1908) з трактуваннями А. Василевського, І. Некрасова, М. Петрова, І. Жданова, Г. Потаніна і коментарями С. Шевченка, “Хождение Богородицы по мукам” (1908), “Сказание про Индийское царство” (1911) з супровідними статтями О. Назаревського і В. Перетца та ін. Всі ці списки датовані XVII ст. Вчені докладно дослідили мову викладення рукописів та їхній зміст і визначали місце, яке вони посідають серед аналогічних списків. 1915 р., наприклад, С. Розанов опублікував текст “Кройники” 1636 р., який був знайдений в колекції Тихонравова, котра зберігалася в Румянцевському музеї. У хроніці містилися відомості про Самозванця, якого її укладач вважав справжнім сином Івана Грозного, опис приїзду патріарха Феофана, який сприяв поширенню в Україні православної віри та інших подій. Цей документ, на думку С. Розанова, був типовим літописом XVII ст., цінність яких полягала не стільки у відтворенні за їхньою допомогою перебігу історичних подій, скільки в ілюстрації народного побуту.

Велику увагу члени секції приділяли вивченню творчої спадщини видатних вчених і письменників минулого.

С. Маслов виявив у бібліотеці київського Софійського собору рукописний збірник, в якому збереглося раніше невідоме “Сказання” літературного діяча кінця XVI – початку XVII ст. Леонтія Карповича. Текст сказання з короткими відомостями про його автора і коментарями С. Маслова був опублікований 1908 р. В наступному році на основі матеріалів, зібраних О. Голубевим, К. Харламповичем, М. Грушевським, В. Перетц опублікував науково-біографічний нарис про Є. Плетенецького, який вважається безпосереднім предтечею основоположни-

ка освіти Петра Могили. Крім того, був опублікований присвячений Є. Плетенечкому панегірик 1618 р. "Везерунок цнот" А. Мітури. Панегірична література XVI-XVIII ст. призначалася для надписів на гербах різних меценатів, а потім для уславлення за життя і після смерті заслуг видатних державних діячів, письменників та вчених. Український панегірик на відміну від польського містив менше міфологічної риторики. Панегірик А. Мітури був написаний на основі багатого фактологічного матеріалу образного і разом з тим простою мовою, що свідчило про високу майстерність автора, про якого В. Перетц так і не пощастило знайти будь-які відомості. В цілому ж, як зазначав В. Перетц, українська панегірична література XVII ст. досліджена лише в частині її історії, що ж стосується питань правопису і мови викладення, то тут ще існували помітні прогалини.

Аналізу одного з найменш досліджених напрямів літературної діяльності Ф. Прокоповича – його латинським віршам – присвячена видана в 1909 р. стаття О. Грузинського, в якій доведено, що в "Elegia alexii" Ф. Прокопович цілком доречно використав прийоми штучної побудови, притаманні багатьом творам наслідувального жанру.

Порівняльний метод дослідження літератури застосовували Ф. Сушицький і І. Стешенко. Зіставлення творів відомого письменника XII ст. Кирила Туровського зі "Словом о полку Ігоревім" дозволили Ф. Сушицькому (1909), встановити певну їхню схожість. Вчений пояснив це приналежністю обох письменників до єдиної літературної школи.

Вивчаючи творчість І. Котляревського, І. Стешенко дійшов висновку, що "Енеїда" написана під впливом російського перекладу Віргілія М. Осиповим, який, в свою чергу, наслідував Блюмауера. Водночас, на думку І. Стешенка, факт запозичення І. Котляревським сюжетної канви з Вергілія не зменшив цінності і оригінальності його твору.

І. Стешенко звертався і до української літератури XIX ст. За оцінкою вченого, народно-демократична спрямованість, притаманна українським письменникам, значно перевершувала романтично-буржуазний стиль, поширений в той час в Західній Європі. Як свідчення творчого розвитку ідей і принципів, покладених І. Котляревським в основу національного відродження української культури, І. Стешенко опублікував невідому раніше поему постійного кореспондента журналу "Основа" Якова Мишковського (Кухаренка) "Харько запорізький кошовий" (1913), написану в 30-40 рр. XIX ст., з докладними коментарями до неї.

Оцінці творчої спадщини О. Бодянського і визначенню його внеску у розвиток українознавства присвячена опублікована в "Україні" стаття М. Василенка. У статті висвітлювався життєвий шлях О. Бодянського і характеризувалася його діяльність як поета, перекладача, літературного критика, мовознавця. На думку М. Василенка, творчість О. Бодянського насамперед викликає інтерес тим, що є одним з прикладів застосування чистої української мови до складних літературних форм. Виходячи з цього, М. Василенко спростував поширену в той час думку про те, що "українофільство" начебто зародилося в літературному середовищі під безпосереднім впливом польсько-української школи. "Воно зародилось на Україні, – писав М. Василенко, – далеко від всяких впливів і серед самих консервативних кіл суспільства. Грунт цього лежав в близькості цих кіл до народу, до його життя. А близькість до народу вперше виявляється в його мові. Для людей, що були близькі до народу по його мові, було дороге і його життя, його пісні, спомини про його героїв, про життя колишнє, була дорога вся історія українського народу"

В. Розов і М. Возняк вивчали історію виникнення і розвитку української драми. Зокрема, В. Розов досліджував перші драматичні твори на релігійну тематику з колекцій Синодальної друкарської бібліотеки.

М. Возняк у статті "Початки української комедії" (1914) простежив трансформацію української комедії, починаючи з гумористичних сцен до драми на тему смерті Іоана Хрестителя Якуба Гаватовича, надрукованої в 1619 р., і коротко охарактеризував українські інтермедії, додані до драм Митрофана Довгалевського, датовані 1736-1737 рр. Незважаючи на неабияку популярність серед українського народу комедійного жанру, він почав інтенсивно розвиватися лише після проведення Ф. Прокоповичем реформи української драми. 1705 р. він поставив трагікомедію "Володимир", уперше не поділивши її на "важку" і "легку" частини. Ф. Прокопович використовував комедійний елемент протягом всього твору, сюжет якого будувався на внутрішній боротьбі Володимира перед прийняттям християнства. Однак, як зазначив М. Возняк, нова течія в українській драмі не здобула належної спадковості і наступним потужним стимулом для її розвитку стала творчість І. Котляревського – батька нової української драми.

Ще в другій половині XVI ст. в польській літературі намітилась тенденція використання сюжетів із життя українського народу. Польські письменники, які належали до так званої "української школи", ідеалізували Україну і зокрема козаччи-

ну. Передумовам виникнення цього літературного напрямку була присвячена праця М. Мочульського, опублікована 1917 р. Вчений довів, що надзвичайна популярність української тематики у творах польських письменників – не випадкова данина романтичній моді, а результат тривалого розвитку обох слов'янських народів в політичному і релігійному союзі.

Великий інтерес викликали зачитані на загальних наукових зборах товариства доповіді І. Стешенка “М. Вовчок й її українські твори” (1907) про вплив на творчість Марка Вовчка О. Марковича; В. Перетца “Нові інтермедії” (1907), в якій доповідач ознайомив присутніх із знайденими ним двома польськими інтермедіями 1650 р. з головними дійовими особами-українцями; Д. Лотоцького “Безвісний поет-демократ Пузина” (1908), в якій йшлося про демократичну спрямованість творчості українського письменника XIX ст.; І. Стешенка “Смисл і знання української літератури XIX ст.” (1909) з аналізом української літератури XIX ст. (її реалізму, народності і т. ін.) у порівнянні з основними західно-європейськими літературними течіями та “Костомаров як письменник” (1910), присвячену пам'яті М. Костомарова; О. Пчілки “Микола Лисенко” (1912) з особистими спогадами доповідачки; О. Шахматова “До питання про початок української мови” (1913) про витоки походження слов'янських мов і української зокрема і т. ін.

На засіданнях філологічної секції заслуховувалися реферати І. Огієнка “Українська граматична термінологія” (1908), В. Перетца “До питання про аналіз мови давніх пам'яток” (1910) і “Становище української мови серед інших” (1910), І. Франка “Молитва за ворогів” (1910), С. Гаєвського “Київські списки повісті Олександрія” (1912), Ю. Трутного “Слово і думка” (1916) і т. ін.

Крім того, члени філологічної секції брали активну участь у підготовці окремих випусків наукових видань Товариства, присвячених діяльності П. Житецького (1908), В. Антоновича (1908), К. Михальчука (1915), проводили засідання і публікували серії статей до ювілеїв М. Лисенка (1913), М. Гоголя (1909), Т. Шевченка (1915).

У перші роки діяльності Товариства етнографія входила в тематику історичної секції. У зв'язку з розширенням обсягу наукових робіт, котрі проводилися в галузі етнографії, у 1912 р. була організована етнографічна секція на чолі зі О. Шрамченком, до якої увійшли Д. Щербаківський (секретар), М. Грушевський, Л. Добровольський, О. Косач, О. Русов, О. Сластьон, М. Сумцов. Секція активізувала роботу по збиранню і обробленню етнографічних матеріалів. Систематично організовувалися на-

укові експедиції і екскурсії. Наукові розвідки з етнографії публікувалися в "Записках" Товариства. В 1914 р. вийшов у світ "Український етнографічний збірник" під редакцією О. Шрамченка. Видання збірника стало можливим завдяки грошовим коштам, відписаним УНТ колишнім його членом В.У. Лозинським.

Найбільша кількість етнографічних матеріалів, зібраних членами УНТ, була присвячена народній пісенній творчості. Так, впродовж 1909-1910 рр. видавалася велика праця І. Єрофєєва "Українські думи і їх редакції" Перші поодинокі згадки про думи трапляються в рукописах 1506 р. У XIX ст. дослідники вже систематично видавали збірки дум, але незважаючи на велику їхню кількість на початку XX ст., все ще не існувало однозначного і загальноприйнятого визначення терміна "дума" Польські етнографи до дум відносили кожен народну пісню історичного змісту з елегійною будовою, росіяни робили спроби наблизити їх до російського епосу, українські вчені виявляли насамперед певні літературні відмінності.

І. Єрофєєв в своїй статті використав визначення дум, сформульоване П. Житецьким, в основу якого було покладено такі основні ознаки: розповідний речитативний стиль, нерівномірність вірша, ліризм, реалістичність сюжету, домінуюча ідея – прагнення до свободи. І. Єрофєєв, керуючись цим визначенням, виділив думи з іншого українського пісенного матеріалу, після чого згрупував їх на історичні і побутові в хронологічному порядку, починаючи з 1800 р., із зазначенням губернії, де ця дума була складена. Автор дійшов висновку, що найбільша кількість дум належала Полтавській губернії, а потім відповідно Чернігівській, Харківській, Катеринославській, Київській. Проаналізувавши тексти дум, складених у різних губерніях, вчений довів, що народна творчість Чернігівщини відрізнялася більшим консерватизмом, ніж в Полтавській губернії.

Український народ завжди надзвичайно чутко реагував на всі історичні події, виражаючи в пісенній творчості своє ставлення до них. Зокрема, в українському народному фольклорі XVIII ст. відобразилася доля українців на примусових роботах в Петербурзі, на Волзі, Кавказі і т. ін. Л. Добровольський в 1912 р. проаналізував зразки народної пісенної творчості, які донесли спомини про часи тяжкої, принизливої, підневільної праці на віддалених від України землях. М. Сумцов на основі вивчення пісень, поширених на теренах Слобідської і Галицької України, відтворив історію колонізації краю.

І. Франко записав і проаналізував три старовинні народні пісні, популярні у Львові. Перша пісня – про матір і дітей, являла собою чудову ілюстрацію сільського сімейного життя. Друга пісня, дарована 1874 р., присвячена пропаганді тверезості серед населення, розпочатої митрополитом Йосипом Сембратовичем. Третя будувалася на контрастах і відбивала гірку долю матері в домі сина, яку він в решті-решт вигнав, але й сам жорстоко поплатився за свій гріх. І. Франко зазначив, що жодна з цих пісень не публікувалася в даному варіанті.

Л. Добровольський умістив в етнографічному збірнику тексти старовинних пісень, поширених у Київській губернії (13 пісень історичних, 1 військово-козацька, 3 солдатські, 3 чумацькі, 2 розбійницькі), а В. Верховинець подав нотний запис мелодій пісень, що виконувалися на весіллях.

Етнографи УНТ опрацьовували й інші теми. Динаміку розвитку і специфіку українського орнаменту, наприклад, досліджував М. Біляшевський. Вчений розглядав орнамент як один з важливих елементів, які характеризують особливості культури українського народу. О. Соловей (1917) досліджував історію іконопису з часу заснування Петром I “Палати изуграфств”, що стимулювало розвиток іконопису як самостійного напрямку живописного мистецтва.

В 1908 р. М. Петров в “Записках” Товариства опублікував статтю “Український збірник XVII-XVIII ст.” Цей збірник вдова А.В. Божовського передала в дар Церковно-Археологічному музею Київської духовної академії. Найбільш давній текст збірника належав до 1607 р. Збірник містив виписки з календарів, уривки з “Требника” П. Могили, цитати з творів Д. Ростовського, К. Ставровецького тощо. М. Петров на прикладі цього документа проілюстрував процес змінення старовинних текстів як віддзеркалення поступу народної культури і відображення етнографічних особливостей України в XVII-XVIII ст.

Природничо-медична секція почала свою діяльність зі складання термінологічних словників. Крім того, на її засіданнях заслуховувалися доповіді та повідомлення з актуальних питань природознавства і техніки, присвячені різним формам патології, методам профілактики і лікування захворювань. У зв'язку із значною диференціацією наукових проблем, що розглядалися в рамках цієї секції, в 1910 р. було прийнято рішення про відокремлення медиків в самостійну секцію УНТ. Після реорганізації секція продовжувала свою діяльність як природничо-технічна. Її очолив П. Холодний, до складу секції ввійшли: Т. Усенко, О. Вілінський, М. Васильєв, О. Качаловський, О. Корчак-

Чепурківський, О. Кривуша, О. Леонтович, В. Різниченко, І. Чопівський.

До 1911 р. природничо-технічна секція практично не публікувала своїх праць. Перший збірник секції під редакцією П. Холодного і І. Чопівського вийшов в світ в 1911 р., другий 1912 р. Судячи з їхнього змісту, характерною особливістю робіт секції була орієнтація на вирішення конкретних практичних і прикладних завдань, наприклад, в галузі техніки.

Більшість фабрик і заводів кінця XIX – початку XX ст. було оснащено тепловими двигунами, серед яких найбільша питома вага припадала на парові двигуни. Вони були найкраще досліджені і досягли в своєму розвитку високого рівня досконалості. Незважаючи на це, парові двигуни в найкращому випадку мали коефіцієнт корисної дії 0,17, тобто 83% тепла втрачалось. Отже вони поступалися двигунам внутрішнього згоряння з коефіцієнтом корисної дії 0,35. Т. Усенко виявив і проаналізував причини втрати тепла від неповного згоряння вугілля, запропонував способи збільшення коефіцієнта корисної дії парових котлів при наявності перегрівача і економайзера, а також при їхній відсутності. Зокрема, для попередження неповного згоряння він радив вводити в піч більше повітря, ніж це тоді рекомендувалося теорією. Розрахунок теплового балансу методом Т. Усенка дав можливість одержати об'єктивну картину роботи парової установки в цілому і окремих її вузлів.

Фізико-хімічні властивості металів, зокрема заліза, були предметом дослідження І. Чопівського (1911). Висновки, що впливали з електролітичної теорії і результати особистих емпіричних досліджень привели вченого до висновку, що процес іржавіння двох устромлених у воду залізних зразків проходить тим інтенсивніше, чим більша різниця потенціалів, яка не є величиною постійною і може значно коливатися протягом всього досліджу. Як найкращий спосіб продовження строку служби покривельного заліза І. Чопівський назвав антикорозійні покриття із шлаків, нейтральних хімічних сполук і т. ін. Для попередження нерівномірностей процесу іржавіння він рекомендував виготовляти залізні листи з однорідного металу, тобто з мінімальною кількістю домішок.

На початку XX ст. промисловість почала пред'являти до металів підвищені вимоги – високу міцність і хорошу в'язкість при мінімальній крихкості. Збільшення твердості заліза забезпечували шляхом збагачення його вугіллям з допомогою процесу дифузії, який проходив при температурі не нижче 700° С і досягав максимальної інтенсивності при 900-1000° С. Негативним наслідком збагачення заліза вугіллям було збільшення його

крихкості і зниження в'язкості. І. Чопівський (1912) брав участь в емпіричних дослідках процесу цементації заліза з метою одержання металу поліпшеної якості, які проводив професор В. Іжевський. Творчо розвиваючи розпочаті роботи, І. Фещенко-Чопівський виконав низку експериментів за власною оригінальною програмою, що дозволило йому зробити висновки, які мали практичне значення.

Проблемам санітарно-гігієнічного устаткування житлових будинків – опалення і вентиляції – присвятив ряд праць О. Вілінський. Ці роботи мали практичне значення для підвищення рівня комфортності міського житлового фонду.

Україна була традиційним постачальником цукру, тому публікації М. Васильєва з технології виробництва рафінаду цікавили багатьох спеціалістів і підприємців.

Перспективне значення мали праці З. Кошеля з проблем каолінової промисловості. У статті “Українська глиняна промисловість” (1912) З. Кошель зазначив, що значні запаси глин, які переважають за своїми якостями російські і зарубіжні аналоги, не використовуються належним чином місцевою промисловістю. Особливу цінність для промислових потреб, на його думку, мав каолін, з якого виробляється алюміній, алюмініємісткі матеріали та кераміка. Незважаючи на це, керамічна промисловість в Україні в ті роки не набула належного розвитку. Тільки на Волині, де є великі запаси глини і дешевого палива, було розміщено 11 із 12 порцеляново-фаянсових заводів України. З. Кошель експериментально довів можливість використання українських каолінів в алюмінієвій, керамічній, хімічній та інших галузях промисловості.

Продовжуючи дослідження в цьому напрямку, З. Кошель проводив серії експериментів в лабораторії Волинського земства над каолінами тільки Волинського району. В статті “Про Волинські каоліни” (1915) він описав зовнішній вигляд волинських каолінів, їхній хімічний склад і механічні властивості. З. Кошель привернув увагу технологів і виробничників до надзвичайно цінного різновиду каоліну, що зустрічається поблизу села Баранівки Житомирського району Волинської області, придатного для промислового використання з метою виробництва сполук алюмінію і кераміки.

Займалися в природничо-технічній секції також питаннями агрономії, садівництва і тваринництва.

Значно менше секцією опрацьовувалися теоретичні питання, але й тут були певні досягнення. Так, професор С. Тимошенко в 1911 р. розробив метод розрахунку вигину пластин, що стало помітним внеском в науку про опір матеріалів.

Тематика в галузі природознавства розроблялася в УНТ в дореволюційний період у досить обмежених обсягах – це роботи В. Різниченка з географо-геоморфологічної тематики, Н. Янати і О. Янати з ботаніки та деякі інші.

Сильний склад медичної секції, до якої входили відомі практики-лікарі і професори університету, забезпечив цікаву тематику робіт і публікацію результатів – за час існування секції вийшло друком п'ять збірників секції.

Голова медичної секції, головний лікар Київського військового шпиталю М. Галін спеціалізувався в галузі хірургії, зокрема лікування якісних новоутворень. Деякі методи боротьби з різними пухлинними захворюваннями були відомі з сивої давнини. В старовинних рукописах, складених жерцями, містяться описи найпростіших способів попередження виникнення і лікування пухлин. Незважаючи на те, що походженню, перебігу і профілактиці цих захворювань вже було присвячено численну медичну літературу, багато питань щодо ефективного лікування пухлин так до кінця і не було з'ясовано, що пояснювалося складністю проведення операційних досліджень і недостатнім експериментуванням. М. Галін вивчав загальні умови виникнення схильності людського організму до різного роду кист, гриж і т. п., відмінності уроджених і набутих протягом життя пухлин, аналізував патолого-анатомічну природу захворювань і на основі емпіричних досліджень визначав методи оперативного лікування.

Є. Черняхівський мав значний практичний досвід з накладання швів на уражені кровоносні судини. Перші подібні операції були проведені ще у 1759 р. З тих пір методи лікування помітно удосконалились. Є. Черняхівський в 1911 р. розробив власну методику лікування кровоносних судин та способи їх трансплантації шляхом хірургічного втручання. Вчений вивчав клінічну природу піддіафрагмальних абсцесів, які, проходячи в слабо вираженій формі, часто призводили до летального кінця. Є. Черняхівський визначив симптоми ранніх стадій хвороби і запропонував методи проведення хірургічних операцій. Ряд наукових праць Є. Черняхівського відносяться до загальної патології. Він досліджував причини розвитку дуоденального діабету, а також секреторної функції нирок. Вченим розроблена методика добування сечі окремо від кожної нирки.

Фізіолог С. Кобзаренко (1913) провів у клініці професора М. Яновського широкі дослідження діяльності периферійних кровоносних судин. Він довів, що кровоносні судини виконують складні функції самостійної системи. Роль же м'язових

тканин полягає не тільки в підтримці певного тону, а й і у забезпеченні нормальної циркуляції крові.

Багаторічні лабораторні дослідження проводив фізіолог А. Каковський. Він вивчав дію 23 різних медичних препаратів на серцеву діяльність холонокровних і теплокровних тварин (1910). Невропатолог М. Шмигельський (1910) визначив суть церебрального неврозу. Він виявив симптоми цього захворювання і запропонував новий метод лікування за допомогою спеціального комплексу вправ лікувальної гімнастики. До гістології відносяться праці О. Черняхівського. Він досліджував, зокрема, будову клітин центральної нервової системи.

Офтальмолог М. Кос довгий час накопичував статистичні відомості про стан зору новобранців. Він зібрав цінні дані щодо розпізнавання передсітчаткового крововиливку. Ефективно лікував нагноєння рогової ока антидифтерійною сироваткою лікар П. Блонський. Він розробив хіміко-фармацевтичний, фізико-хімічний і операційний методи лікування гнійних запалень рогової. В галузі анатомії працювали Є. Лукасевич і М. Вашетко, санітарії і гігієни – П. Блонський і Ф. Лук'янов, терапії – М. Шмигельський та інші.

Члени медичної секції публікували результати своїх досліджень в збірниках. В дореволюційний період в центральній Україні видавалося дуже мало медичної літератури українською мовою. Це були, як правило, невеликі брошури з окремих питань лікування переважно інфекційних захворювань. Медична секція УНТ об'єднала досвідчених і висококваліфікованих медиків різних спеціальностей. Видання їхніх праць мало безсумнівну цінність у справі формування спеціальної медичної україномовної літератури.

Крім практичної і наукової діяльності, члени медичної секції УНТ багато уваги приділяли належній організації медичного обслуговування киян. Ще наприкінці 1880 р. в Києві відбулися збори медиків, на яких було засновано Товариство нічних чергувань. 22 січня 1881 р. на першому засіданні Товариства його головою було обрано С. Радецького, заступником – Ф. Риндовського, секретарем – С. Лозова, членами-засновниками стали М. Карпенко, Б. Козловський, Ф. Савін, Н. Семяковський, К. Шадек. 6 лютого 1881 р. розпочалися регулярні чергування лікарів, спочатку в тимчасовому приміщенні, а з 1892 р. – в спеціально збудованому будинку. 30 липня 1902 р. київське Товариство нічних чергувань було перетворене в Товариство швидкої медичної допомоги. Члени медичної секції УНТ активно співпрацювали в Товаристві, сприяли зміцненню його матеріальної бази, збирали статистичний матеріал, який стосувався різних випадків захворювань і надання невідкладної медичної допомоги. На думку члена УНТ Ф.

Лук'янова (1912), київський досвід організації медичного обслуговування населення як найефективніший в Росії варто було впроваджувати у великих містах з достатньою кількістю медичного персоналу.

Секції Українського наукового товариства сприяли формуванню головних напрямів українознавства і підготовці спеціалістів, здатних ставити і вирішувати актуальні наукові проблеми. В УНТ переважала гуманітарна тематика, яка визначила і наступну структуру українознавчих досліджень в Академії наук України. Гуманітарна тематика досліджень сприяла розвитку національної самосвідомості і обґрунтуванню підвалин української культури. Особливо широкого розвитку набуло опрацювання питань української філології: уніфікація граматики, упорядкування історичних термінологічних і тлумачних словників, дослідження походження і специфіки української мови, аналіз літературних пам'яток, історико-літературознавчі і фольклорні роботи. Сформувалися творчі колективи етнографів і мистецтвознавців, які займалися як збиранням матеріалів, так і їхньою систематизацією та аналізом. Розпочалися роботи в галузі природознавства, техніки, статистики і економіки народного господарства України. До молодих дослідників цієї тематики приєдналися професори С. Тимошенко, І. Феценко-Чопівський, Т. Усенко, І. Ганицький, В. Луцицький. В дореволюційний період не вдалося сформувати представницького співтовариства українських вчених природознавців. Разом з тим в УНТ працювала досить потужна медична секція, яка об'єднала професорів-медиків і лікарів-практиків. Вже перші 6-7 років роботи Українського наукового товариства (до першої світової війни) довели його можливості у формуванні національного наукового співтовариства, виданні наукових праць, оформленні і диференціації наукових напрямків.

Роль Товариства

у розвитку національно-культурного руху

Улени Українського наукового товариства, які репрезентували собою цвіт української інтелігенції, жваво відгукнулися на політичні події початку ХХ ст., стали ініціаторами та активними учасниками соціального і культурного оновлення України. Вимога щодо надання можливостей для розвитку освіти та науки на національних засадах стала найважливішим скла-

довим елементом національно-визвольного руху України, і УНТ завжди займало активну позицію у цьому питанні.

Першим успіхом в цьому напрямку, здобутим у тривалій боротьбі, стало відкриття у Львівському та Чернівецькому університетах перших десяти кафедр українознавства. Студенти-українці в 1901 р. у Львові виступили з вимогами створення українського університету, в 1905 р. в Одесі, Харкові, Києві ставились вимоги викладання українською мовою. Перші кафедри українознавства виникли в університетах України після скасування 1905 р. царських заборон на українське слово, але цей процес мав обмежений характер. Вперше проблема заснування кафедр українознавства у всіх вищих навчальних закладах України була глибоко обгрунтована М. Грушевським, який довів необхідність створення таких закладів як з наукової метою, так і для розвитку освіти та виховання національної інтелігенції. М. Грушевський розробив також першу класифікацію українознавчих дисциплін, які необхідно викладати у вищій школі.

Розвиток просвітницького руху в Україні в роки революції проходив у надзвичайно складних політичних умовах. Вже у березні 1917 р. Українське наукове товариство – генератор багатьох державних та культурних ініціатив – порушило питання про заснування у Києві українського народного університету. На I Всеукраїнському педагогічному з'їзді у квітні 1917 р. була створена секція вищої школи. З'їзд не визначив наперед, яким чином буде здійснюватися процес розвитку вищої освіти в Україні, чи будуть утворені нові українські вищі навчальні заклади, чи то в існуючих розгорнуться відділення з викладанням рідною мовою, але закликав усіх професорів-українців повернутися на батьківщину, а усіх, спроможних викладати українською мовою, вести паралельні курси в існуючих ВНЗ. Крім того, комісія у справах вищої школи запропонувала запровадити спеціальну підготовку викладацьких кадрів для такого переходу, а також для забезпечення дослідної роботи створити у великих бібліотеках відділи “Україніки” та архівні фонди.

Щодо розвитку вищої освіти на національних засадах в той час існували дві можливості: українізувати тодішні університети, технічні, комерційні та сільськогосподарчі інститути або відкривати нові. Вимоги стихійної та примусової українізації походили від українських студентських громад, які набули широкого розповсюдження в 1905-1917 рр. Особливо гостро такі виступи проходили в Київському університеті св. Володимира. Професура університету звернулась у червні 1917 р. до Тимчасового уряду з доповідною запискою з українського питання, в

якій висловлювалось обурення з приводу національно-визвольного руху в Україні, що розгорнувся після лютневої революції в Росії. Професура університету св. Володимира, залякана не лише політичними подіями в Україні, а й загрозою українізації університету, висловлювала, з одного боку, незгоду з царською політикою заборон і обмежень на розвиток української науки та культури, а з іншого – повністю нехтувала процесом становлення вищої освіти на національних засадах.

Проте, очевидно, що примусова українізація університетів та інститутів не призвела б ні до чого путнього. Київський університет та політехнічний інститут відмовились від українізації викладання і для цього були тоді законні підстави. У червні 1917 р. Тимчасовий уряд ухвалив закон про автономію вищої школи, що надало можливості професорським колегіям вважати себе незалежними від будь-якої влади. Ось чому найбільш поміркованим був шлях створення спеціальних українських навчальних закладів, які певний час повинні були співіснувати з російськими. План комісії у справах вищої освіти міністерства освіти Української Народної республіки передбачав: створення у всіх ВНЗ України кафедр українознавства, які повинні були стати центрами комплексного наукового опрацювання питань українознавства та їх викладання; запровадження у ВНЗ викладання українською мовою, яке поступово мало стати обов'язковим для всіх; перепідготовку викладацьких кадрів для викладання українською мовою та підготовку кадрів нової формації; впровадження нової мережі державних вищих навчальних закладів в Україні, насамперед за типом класичних університетів; заснування спеціальних (технічних, комерційних, сільськогосподарських) українських інститутів у різних містах, а також українських народних університетів, насамперед у Харкові та Одесі.

Первістком національної вищої освіти став Український народний університет у Києві, рішення про заснування якого було прийняте на II Всеукраїнському педагогічному з'їзді у серпні 1917 р. Ініціатива щодо створення університету виходила від Українського наукового товариства, київської "Просвіти", товариства "Праця", кооперативних організацій. Засновники склали план організації університету.

Університет не одержав жодних державних субсидій, а був заснований на громадські та приватні кошти. Формування викладацького складу Українського народного університету в Києві почалось у серпні 1917 р. Спочатку працювала ініціативна група з 3-4 осіб, а вже у вересні близько трьох десятків українських вчених, переважно члени Українського наукового това-

риства, висловили бажання викладати в університеті. Були створені факультетські комісії і з'явилася можливість сформулювати три факультети: історично-філологічний, фізико-математичний та правничий. Було вирішено, що ректором університету, деканами факультетів повинні стати особи, які мають звання професора, а секретарями факультетів – приват-доценти. На пропозиції, які були опубліковані в київських газетах, до ініціативної групи звертались щоденно десятки молодих людей з заявами про прийом до університету.

Заняття в університеті мали проходити увечері, за навчання стягувалася плата. Приймались особи обох статей, яким сповнилось 16 років. На час відкриття університету до нього було зараховано 1370 студентів та курсантів, з яких на підготовче відділення – 570, на історично-філологічний факультет – 420, фізико-математичний – 140. 5 жовтня 1917 р. Український народний університет в Києві було урочисто відкрито. Лекції почалися 9 жовтня у приміщеннях Університету св. Володимира.

Осінь 1917 р. позначилася ще низкою яскравих подій у галузі освіти. У Києві та інших містах відкрилися перші українські гімназії. Гостро постала проблема підготовки вчителів. За ініціативою слухачів київських інструкторських курсів 7 листопада 1917 р. було засновано у Києві Українську педагогічну академію для підготовки вчителів українознавства. До першого курсу одразу ж записалося 90 слухачів. В академії викладали члени УНТ: професор П. Тутковський (географія України), доктор О. Владимирський (лікарська педагогіка), приват-доценти О. Грушевський (історія України), І. Огієнко (історія української мови), Ф. Сушицький (історія української літератури), К. Широцький (історія українського мистецтва), П. Зайцев (історія педагогіки), С. Русова (методика географії України), О. Дорошкевич (методика української літератури), О. Музиченко (дидактика), М. Старицька (декламація). Окрім лекційних курсів передбачалася практика в українських гімназіях, а також показові уроки в Другій українській гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства.

22 листопада 1917 р. у Києві відкрилась Українська академія мистецтв. Статут її був розроблений членом Українського наукового товариства професором Г. Павлуцьким за участю українських митців та істориків мистецтва. Професорами академії стали: М. Бойчук (фреска та мозаїка), Ф. Бурачок (пейзаж), М. Жук (портрет), В. Кричевський (народне мистецтво, орнамент, архітектура), Ф. Кричевський (офорт, скульптура), О. Мурашко (жанр), Г. Нарбут (графіка). 18 грудня 1917 р.

Центральна Рада затвердила закон про Українську академію мистецтв, зробивши її державною установою з річним бюджетом в 97 тис. крб.

Український народний університет в Києві швидко став центром великої культурної та просвітницької діяльності, підтримував зв'язки з "Українською студентською спілкою". Члени цієї спілки разом з університетськими активістами упорядковували гуртожитки, бюро праці, каси взаємодопомоги, кооперативні установи, їдальні, бібліотеки, читальні, клуби, проводили різноманітні культурні та просвітницькі заходи, видавали журнали, газети, листівки.

Студенти Українського народного університету брали активну участь в культурно-просвітницькій роботі поряд з викладачами. Спільним їхнім робочим органом у цій діяльності стала культурно-просвітницька комісія, спектр заходів якої був дуже широкий. Лекції на курсах, створених культурно-просвітницькою комісією, читали професори і викладачі університету, члени Українського наукового товариства. Надзвичайної популярності набули історичні екскурсії, насамперед по пам'ятних місцях Києва, які проводили члени історичної секції та секції мистецтв УНТ.

Перший український університет, незважаючи на нестачу коштів, викладацьких кадрів, лабораторного устаткування, намагався використовувати у своїй діяльності позитивний досвід світової університетської освіти. Особливо це виявилось у навчальних програмах, істотно розширених у порівнянні зі структурою викладання в російських університетах.

Новий імпульс розвиток національної школи здобув в період Української держави. На чолі міністерства народної освіти став М. Василенко, який надзвичайно багато зробив для нової організації освіти ще в 1917 – на початку 1918 рр., коли був попечителем Київського навчального округу. При міністерстві освіти були створені рада і нова Комісія у справах вищої школи, комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук та Національної бібліотеки.

Усі три комісії очолював академік В. Вернадський. До Комісії у справах вищої школи увійшли професори М. Сумцов, Д. Багалій, В. Шапошников, В. Лучицький, Г. Де-Метц, О. Спекторський, Б. Лічков. Комісією розглядалося питання про перетворення Університету св. Володимира на український. В. Вернадському вдалося переконати членів комісії не руйнувати старий університет, а заснувати два нових, українських.

17 серпня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив ухвалений Радою Міністрів закон про перетворення Київсько-

го народного університету в Державний український університет у складі вже чотирьох факультетів: історично-філологічного, фізико-математичного, правничого та медичного. Реорганізація університету почалася з 1 липня 1918 р.

12 серпня 1918 р. наказом міністра освіти М. Василенка були затверджені перші професори Українського державного університету в Києві, серед них члени УНТ: Г. Павлуцький (кафедра історії мистецтва), О. Лобода (кафедра російської мови та літератури), І. Огієнко (кафедра української мови), Ф. Сушицький (кафедра української літератури), О. Грушевський (кафедра історії України), В. Лучицький (кафедра кристалографії, мінералогії та петрографії), С. Кушакевич (кафедра зоології), І. Ганицький (кафедра механіки), В. Дубянський (кафедра географії), Ф. Швець (кафедра геології та палеонтології), М. Кравчук (кафедра математики), М. Туган-Барановський (кафедра цивільного права), С. Веселовський (кафедра статистики), О. Корчак-Чепурківський (кафедра гігієни), Є. Черняхівський (кафедра клінічної хірургії), М. Нещадименко (кафедра загальної патології та бактеріології), О. Черняхівський (кафедра гістології) та М. Вовкобой (кафедра нормальної анатомії).

14 серпня 1918 р. М. Василенко підписав наказ про затвердження результатів виборів адміністрації Державного українського університету в Києві. Ректором був обраний І. Ганицький, проректором Ф. Сушицький, деканом історично-філологічного факультету Г. Павлуцький, правничого М. Туган-Барановський. У вересні ректором став Ф. Сушицький, проректором Ф. Швець. 6 жовтня 1918 р. відбувся урочистий акт відкриття Державного українського університету.

17 серпня 1918 р. був затверджений закон про створення Кам'янець-Подільського державного українського університету у складі чотирьох факультетів: історично-філологічного, правничого, богословського та фізико-математичного з двома відділеннями – математичним та природничим. Організацію університету та добір викладачів міністерство освіти доручило І. Огієнку, який був призначений ректором. Певна річ, труднощів на шляху створення університету тут було набагато більше, ніж у Києві. Допомогу надавали місцева земська управа та “Просвіта”

Університет у Кам'янці-Подільському почав працювати у складі двох факультетів – історично-філологічного та фізико-математичного, через деякий час було відкрито також богословський факультет. При університеті заснували українську

гімназію, у якій викладали й професори університету. Перший випуск гімназії відбувся 1920 р.

Одночасно з відкриттям університетів у Києві та Кам'янці-Подільському 6 жовтня 1918 р. місцевою "Просвітою" за матеріальною допомогою земства був створений український історично-філологічний факультет у Полтаві. Лекції почали читати професори Харківського університету Д. Багалій, М. Сумцов, Ф. Шміт, С. Таранушенко, В. Щербаківський та ін. На факультет записалось 162 студенти та 44 вільних слухача.

Політика міністерства освіти відносно вищих шкіл України полягала в тому, щоб у них послідовно відкривати кафедри українознавства, які ставали би центрами опрацювання і викладання української мови, літератури, історії, географії України. Рада Міністрів 31 липня 1918 р. затвердила закон про створення у Київському, Харківському та Новоросійському університетах по чотири українознавчих кафедри – української мови, літератури, історії, історії українського права, а також дві кафедри (української мови і літератури та української історії) у Ніжинському історично-філологічному інституті. Влітку 1918 р. у щойно відкритому в Катеринославі приватному університеті з'явилися дві кафедри з викладанням українською мовою. Їх очолили місцеві професори В. Біднов та Д. Яворницький.

Можна без перебільшення відзначити видатну роль Українського наукового товариства у розвитку в 1917-1919 рр. освіти на національних засадах, заснуванні навчальних закладів різного рівня, організації установ культури та науки.

Розширення організаційної і науково-дослідної діяльності

Політична і громадянська активність української інтелігенції в 1917-1919 рр. не могла не відбитися на діяльності Українського наукового товариства, яке залишалося головною і в перший час єдиною науковою інституцією, спрямованою на опрацювання питань національної науки і культури. Політична активність стимулювала розвиток творчості в галузі організації науки, хоч менше сприяла послідовній дослідній роботі. В усякому разі з революційних подій 1917 р. почався новий відлік часу в житті УНТ. До того ж заснування Академії наук, українських університетів, інших національних наукових і культурних установ створило принципово нову ситуацію в українській науці.

Вже перші місяці після лютневої революції в Росії ознаменувались поповненням УНТ новими членами. Приплив нових сил вимагав реорганізації структури Товариства, організації нових його секцій та комісій. Особливо швидкі і значні зміни відбувалися в галузі природознавства. До першої світової війни в Товаристві існувала невелика секція природознавства і техніки. 12 квітня 1918 р. після тривалої перерви, викликаной війною і революцією, були скликані розширені загальні збори природничо-технічної секції, в котрих взяли участь не тільки члени УНТ, а й інші вчені Києва. На зборах були присутні: В. Лучицький, Б. Лічков, П. Голубев, О. Вілінський, В. Мокринський, Г. Буренін, М. Флоров, В. Дубянський, М. Безбородько, Д. Зеров, І. Пазенко, В. Стаховський, В. Різниченко, П. Тутковський, Ф. Швець, О. Красівський, П. Холодний. Головуючий на зборах П. Холодний виступив зі звітом про діяльність секції. На зборах було запропоновано розділити секцію на дві самостійні – природничу і технічну, а збори вважати установчими для природничої секції. Була обрана тимчасова рада природничої секції, до якої увійшли П. Тутковський (голова), В. Лучицький, Б. Лічков, О. Красівський, В. Різниченко.

На цих же зборах порушувалося питання про необхідність скликання з'їзду природознавців України. Збори визнали конче потрібним скликати з'їзд не пізніше серпня 1918 р. і доручили раді секції виробити проект інструкції до з'їзду, намітити наукову його програму, зв'язатися у справі скликання з'їзду з Київським товариством природознавців України та іншими науковими товариствами і установами. Було вирішено також у ході подальшої диференціації наукової проблематики засновувати нові підсекції і насамперед геологічну, що й було незабаром зроблено.

Квітневі збори природознавців УНТ значною мірою сприяли піднесенню активності українських вчених і розв'язали їхню ініціативу. Протягом трьох місяців відбулося чотири засідання секції, на яких було заслухано доповіді: В. Лучицького "Найближчі завдання геологічної роботи на Україні", О. Янати "Про організацію розробки природничої термінології та номенклатури", О. Алешо "Про антропологічні дослідження на Київщині", П. Тутковського "Про організацію природничо-історичного відділу міністерства земельних справ" та "Нова гіпотеза походження неолітичної культури"

Дуже жваво обговорювалися на засіданнях секції питання, що стосувалися розроблення української наукової термінології. Деякі учасники дискусій наполягали на тому, щоб створення

термінології відбувалося одночасно з підготовкою підручників для вищих навчальних закладів, інші розділяли ці питання. Тоді названі питання так і не були вирішені через брак коштів, проте багато вчених приступили до написання перших підручників. Серед них були П. Тутковський, В. Лучицький, М. Шарлемань та ін. Вирішено було також готувати неперіодичний науковий збірник природничої секції і були зібрані статті для першого його випуску.

Тимчасова рада природничої секції працювала активно, засідання проводилися щотижня. Секція в середині 1918 р. нараховувала понад 40 членів. До неї входили, наприклад, академік В. Вернадський, професори В. Дубянський, В. Косинський, С. Кушакевич, В. Лучицький, Є. Оппоков та ін. Секція приділяла увагу не тільки поточній роботі, залученню нових членів, підготовці до з'їзду, організації підсекцій, а й заснуванню філій в різних містах України. Такі філії рекомендувалося створювати при місцевих музеях, університетах, різних просвітницьких установах. Вся ця робота, як вважали в УНТ, мала сприяти піднесенню природознавства в Україні. Вона координувалася радою секції, яка реєструвала наявність наукового потенціалу, його розподіл по території України і за науковими спеціальностями, розробляла заходи з підготовки наукових кадрів. В той час в Україні виникало багато наукових та просвітницьких товариств, роботу яких необхідно було координувати і спрямовувати. Так, наприклад, в 1918 р. був організований Київський крайовий комітет охорони природи, в Полтаві засновано Товариство аматорів природи, головою якого обрано В. Вернадського.

3 травня 1918 р. природнича секція почала регулярно проводити засідання оргкомітету з підготовки з'їзду природознавців України. В роботі оргкомітету брали участь представники різних громадських і державних наукових організацій: Київського товариства природознавців, Українського геологічного комітету, відділу природознавства міністерства земельних справ, Фізико-хімічного, Орнітологічного товариств та ін. Передбачалося зібрати на з'їзд кращі сили природознавців України. Оргкомітет вирішив, що з'їзд буде мати попередній і організаційний характер і повинен відбутися 1 серпня 1918 р. Головними завданнями з'їзду було визнано такі: об'єднання природознавців України; складання планів розвитку природничих досліджень; визначення першочергових заходів з охорони природи; вироблення пропозицій щодо належної постановки шкільного викладання природознавства. Оргкомітет замовив базові доповіді для з'їзду провідним вченим: В. Вернадському,

Є. Бордзиловському, В. Талієву, Г. Танфільєву, П. Тутковському, В. Артоболевському та ін.

Політична ситуація в Україні і в Києві влітку 1918 р. ускладнила підготовку з'їзду. Почався страйк на залізниці. Німецька комендатура у зв'язку із вбивством головнокомандуючого німецькими окупаційними військами генерала Ейхгорна заборонила проведення в Києві будь-яких зборів. Між тим програма з'їзду була вже видана. Відкриття його мало відбутися 2 серпня 1918 р. в приміщенні Університету св. Володимира. Було вже заявлено 80 доповідей. Велика підготовча робота опинилася під загрозою зриву. Оргкомитет засідав щоденно, обговорюючи можливості перенесення дати з'їзду, оскільки частина делегатів з інших міст не могла прибути до Києва.

2 серпня 1918 р. в університеті відбулися збори тих, хто прибув на з'їзд. Головою було обрано В. Вернадського. Делегати вирішили провести нараду природознавців за програмою з'їзду. Пріоритет віддавався організаційним питанням, а також досить актуальним проблемам охорони природи та створення української наукової термінології.

Нарада відкрилася 3 серпня. Програма її була досить цікавою і актуальною. Першим виступив В. Вернадський з доповіддю "Об'єднання і організація природознавців України", в якій підкреслив значення природознавства для розвитку економіки та культури і висунув як важливе завдання об'єднання природників і природознавчих установ у всеукраїнську асоціацію. Харківський професор В. Талієв у доповіді "Завдання природознавства в Україні" головну увагу приділив реформі викладання природознавства на всіх ступенях школи. Питанням організації науки присвячувалася доповідь Б. Лічкова "Розробка заходів до розвитку природознавства в Україні", в якій йшлося про необхідність створення місцевих відділень асоціації природознавців України, посилення викладання природознавства в усіх навчальних закладах шляхом розширення лабораторно-екскурсійних занять, збільшення кількості кафедр природничого профілю у ВНЗ тощо. Великий інтерес викликала ще одна доповідь В. Вернадського "Заснування Української академії наук". Питання організації природничих досліджень та установ розглядалися також у доповідях П. Тутковського "Музейна справа в Україні" та "Бібліографічна справа в Україні".

Цікавими були також доповіді з основних напрямків природознавства, підготовлені відомими вченими. Частина доповідей була присвячена визначенню особливостей природи та природних ресурсів України, ролі місцевих товариств і музеїв, проблемам краєзнавства та охорони природи.

Багато уваги на з'їзді-наradі приділялося питанням української наукової термінології. Працювала спеціальна термінологічна комісія, в роботі якої взяли участь М. Безбородько, С. Веселовський, Г. Висоцький, С. Зіхман, С. Іванов, С. Корнієнко, Б. Лічков, В. Лучицький, Є. Малик, В. Ніколаєв, К. Осьмак, В. Різниченко, В. Талієв, П. Тутковський, О. Фомін, Н. Шарлемань, І. Щеголев, О. Яната. На заключному засіданні були затверджені тези всіх доповідей і ухвалено рішення опублікувати матеріали наради у "Вістях Природничої секції Українського наукового товариства". Скликати з'їзд природознавців так і не вдалося: змінилося становище в країні, була заснована Українська академія наук, яка стала головним координатором у галузі природознавства та інших наук.

Природнича секція продовжувала активно функціонувати і після наради, незважаючи на чималі труднощі суспільно-політичного життя. Характеризуючи її діяльність з серпня 1918 р. по лютий 1919 р., її секретар В. Різниченко відмічав, що в основному вона звелася до заслуховування доповідей та розроблення наукової термінології. Велась також підготовка збірників секції. Але частина планів не була здійснена: не встановлені через громадянську війну зв'язки з природознавчими установами України, не вдалося створити регіональні відділення секції. Головна увага в цей період приділялася підготовці підручників українською мовою, насамперед довідників та посібників для збирання колекцій та інших матеріалів. Крім того, секція брала участь в обговоренні статуту Української академії наук.

У 1918 р. прискорився процес внутрішньої диференціації природничої секції УНТ. Влітку 1918 р. сформувалася географо-антропологічна підсекція. План її роботи включав такі завдання: укладання повної бібліографії друкованих праць з географії, антропології і етнографії України; розроблення програм для збирання етнографічних і географічних матеріалів; складання планів організації музеїв географії, етнографії та антропології; координація завдань відповідно до профілю підсекції.

Наприкінці 1918 р. була організована геологічна підсекція, найчисленніша, – до неї увійшли геологи із заснованого на початку року Українського геологічного комітету. Перед нею були поставлені такі завдання: вжиття заходів по створенню систематичних геологічних і гідрогеологічних карт та карт корисних копалин, перш за все будівельних матеріалів; об'єднання всіх геологічних організацій для планомірного дослідження території України; розроблення законопроекту, яким би передбачалися систематичний збір і зберігання звітності та інших

документів для всіх практичних геологічних і гірничих робіт; дослідження геологічних матеріалів земств та інших установ.

Потім сформувалася ще низка підсекцій природничої секції, щоправда, робота в них через лихоліття громадянської війни просувалася повільно і з великими труднощами, але бажання організувати наукову роботу в рамках Товариства по-новому було дуже великим.

11 січня 1920 р. з ініціативи О. Янати рада природничої секції ухвалила звернення до її загальних зборів, в якому рекомендувала: визнати доцільним об'єднання всіх секцій УНТ природничого профілю у відділ природничих наук; запропонувати геофізичній, медичній, астрономічній і технічній секціям висловитись з приводу ідеї об'єднання у відділ природничих наук; в разі згоди більшості згаданих секцій на об'єднання просити існуючі секції переорганізуватися в 1920 р. в окремі секції відділу; доручити раді природничої секції обмірковувати план організації нових секцій; скликати загальні збори всіх членів секцій УНТ природничого напрямку і на цих установчих зборах сформувати раду відділу з трьох членів, обраних загальними зборами.

На загальних зборах 29 лютого 1920 р., заслухавши доповідь О. Янати "Перспективи розвитку природознавства в Україні і завдання відділу природничих наук Українського наукового товариства", члени природничої секції постановили перетворити її на відділ природничих наук УНТ у складі 10 секцій: математичної, фізичної, хімічної, геофізичної, ботанічної, зоологічної, геологічної, географії і антропології, агрономічної, медичної. На зборах спалахнула дискусія з приводу зв'язків природознавства і техніки з членами технічної секції, які відмовилися входити у відділ. До ради відділу природничих наук були обрані П. Тутковський (голова), О. Яната (помічник голови), В. Різниченко (секретар), Я. Лепченко (скарбник). Був затверджений проект "Вісника природознавства" як друкованого органу відділу. Відповідальним редактором журналу став Б. Лічков.

Труднощі суспільного життя в Україні у 1920 р. відбилися на діяльності відділу природничих наук УНТ. Так, на засіданні ради відділу 14 жовтня 1920 р. В. Різниченко доповідав про те, що більшість активних співробітників Товариства виїхали з Києва, деякі померли, але життя відділу не завмерло. На цьому ж засіданні обговорювався перший випуск підготовленого до друку "Українського геологічного журналу"

При організації у 1920 р. геологічної секції УНТ в її складі нараховувалось 24 геологи, серед них відомі спеціалісти:

М. Безбородько, Г. Буренін, В. Вернадський, Р. Виржиковський, П. Грищинський, В. Дубянський, О. Красівський, Б. Лічков, В. Лучицький, В. Мокринський, В. Різниченко та ін. З січня до початку квітня 1920 р. секція провела чотири засідання, присвячені в основному організаційним питанням і справам, пов'язаним з виданням періодичного геологічного друкованого органу.

Відділ природничих наук УНТ на 3 квітня 1920 р. нараховував 82 члени, переважали геологи та біологи.

Однією з найбільших секцій відділу природничих наук була медична, яка працювала з 1910 р. На 1 квітня 1921 р. в ній нараховувалось 49 членів і членів-співробітників, причому 2/3 цього складу вступили до УНТ у 1918-1920 роках. Секція працювала дуже активно. Засідання збирали велику аудиторію медичної громадськості. Керівниками медичної секції були професори О. Корчак-Чепурківський (голова), О. Черняхівський (заступник голови), секретарем – І. Кореневич. У 1920 р. відбулося вісім засідань секції. Працювали бібліотечна і редакційно-видавнича комісії.

За шість місяців 1921 р. відбулося 12 засідань медичної секції, на яких заслухано 16 наукових доповідей. З ініціативи секції Київський губздрав розгорнув роботу по заснуванню інституту по боротьбі зі злоякісними пухлинами. Медична секція була з тих небагатьох в УНТ, які у важких умовах після революції відновили видавничу діяльність: в 1918 р. вийшов 4-й том "Збірника" секції, у 1922 р. – 5-й том. Секція продовжувала розроблення української медичної термінології для забезпеченню студентства підручниками рідною мовою.

На початку 1920 р. в УНТ був переведений з Петрограда заснований на особисті кошти доктором медицини Ф. Омельченком Мікробіологічний інститут. Товариство ухвалило спеціально розроблений статут, згідно з яким мета інституту полягала у всебічному дослідженні наукових і науково-практичних питань мікробіології, особливо актуальних для України. Методи роботи визначались як комплексні, з використанням пізнавальних засобів різних наук. Поряд із проведенням експериментальних та теоретичних досліджень планувалось обслуговування практичних потреб медичних установ і населення. Статут передбачав організацію в інституті відділів зоології, ботаніки, бактеріології, мікропалеонтології та лабораторій: агрономічної, технічної, медичної мікробіології. На жаль, цим планам не судилося збутися: всього рік інститут проіснував до ліквідації Товариства, але і в цей час йому довелося терпіти нестатки. Так, директор інституту Ф. Омельченко доповідав на засіданні ради

відділу природничих наук УНТ наприкінці 1920 р., що й досі не вдалось одержати хоч якогось приміщення, в якому можна було розмістити устаткування інституту, пропонував організувати секцію мікробіології та вирішити низку нагальних питань для забезпечення належної роботи інституту.

Найбільш активною в роки революції була діяльність термінологічної комісії природничої секції (відділу), виникнення якої пов'язане із нарадою природодослідників України, де ці питання обговорювалися досить жваво. Організувавши відразу після наради відповідну комісію, природничу секція потурбувалась і про фінансування її робіт. У жовтні 1918 р. була укладена угода між міністерством народної освіти уряду гетьмана і термінологічною комісією, згідно з якою комісія одержала замовлення на підготовку словників фізичних термінів, назв рослин і комах в обсязі шкільних програм. Словники повинні були видати тиражем 5000 примірників. Цю угоду підписали товариш міністра освіти П. Холодний і голова термінологічної комісії О. Яната.

Незважаючи на швидку зміну урядів і гальмування у фінансуванні, термінологічна комісія, розділившись на підкомісії зі спеціальностей (ботанічну, геологічну, етнографічну, зоологічну, математичну, фізичну, хімічну, метеорологічну, сільськогосподарську), почала активно працювати. Члени підкомісії вибирали з літератури, а також записували з народної розмовної мови і систематизували відповідний термінологічний та номенклатурний матеріал. Перш за все був оброблений матеріал, одержаний комісією у спадок від дореволюційних студентських гуртків, які збирали українські терміни.

Робота комісії була поставлена на добре продуману наукову основу. На початку 1919 р. завершилася підготовка методики для збирання і систематизації літературних і народних термінологічних матеріалів. Були розроблені відповідні інструкції для всіх підкомісій і дослідників. Ці інструкції опубліковані в першому томі "Матеріалів з української природничої термінології та номенклатури". Крім того, інструкції для збирання матеріалів народних говорів були надруковані окремою брошурою тиражем 10 000 примірників і розповсюджені серед сільської інтелігенції, на яку комісія спиралася в цій роботі. На жаль, через труднощі громадянської війни розгорнути цю роботу в ширшому масштабі не вдалося.

У звіті термінологічної комісії за 1919 р. зазначалося, що хоч систематизування такого величезного матеріалу потребує багато часу, наполегливої праці і критичного наукового аналізу, вже в перший рік роботи комісії було зроблено багато. Так,

наприклад, були підготовлені словники української фізичної і етнологічної термінології і номенклатури. Для обговорення методів систематизації зібраних матеріалів відбулося 71 засідання, в тому числі 21 засідання президії комісії, 15 засідань хімічної підкомісії, 4 зоологічної, 20 ботанічної, 1 математичної, 4 сільськогосподарської і 6 загальних зборів комісії, на яких, крім організаційних питань, було заслухано 5 доповідей.

Вже в 1920 р. термінологічна комісія підготувала до видання п'ять томів своїх матеріалів, до яких увійшли термінологічні словники з геології, мінералогії, геоморфології, хімії, зоології, ботаніки, орнітології та інших галузей науки. Через труднощі видання далеко не всі роботи термінологічної комісії вдалося опублікувати, але вони стали базою для розроблення питань термінології та номенклатури в Академії наук.

8 серпня 1918 р. відбулось установче засідання технічної секції УНТ, яка повинна була продовжувати роботу колишньої секції природознавства і техніки після виділення з неї самостійної природничої секції. При організації технічної секції до неї увійшло 14 чоловік, в президію були обрані І. Чопівський (голова), М. Корначевський (секретар), пізніше секцією керували І. Ганицький і Ф. Садовський. Серед членів секції були відомі фахівці і організатори: П. Холодний, Б. Лисін, Є. Опіков, С. Тимошенко, правда, деякі з них незабаром емігрували. Склад секції поповнювався: в кінці 1918 р. нараховувалось 20 членів, на початок 1920 р. – 26.

В 1918 р. технічна секція провела 5 засідань, з них 4 організаційного характеру і одне присвячене обговоренню термінологічного словника, який готувався за завданням міністерства шляхів сполучення. У важкий 1919 р., коли з Києва виїхало багато членів секції, відбулося 5 засідань: три були присвячені організаційним питанням, а два – проблемам підготовки технічних кадрів. Брали участь в них усього 9 чоловік. Незважаючи на те, що наукові питання не ставились на секції, восени 1918 р. секція доклала багато зусиль для видання четвертої книги “Збірника” технічної секції УНТ, яка вийшла в світ на початку 1919 р. П'яту книгу, також підготовлену до друку, видати не вдалося. В листопаді 1919 р. була організована термінологічна підкомісія технічної секції, яка розгорнула значну роботу по збиранню і систематизації українських технічних термінів. У 1920 р. діяльність секції дещо пожвавилася, на її засіданнях почали заслуховуватися наукові доповіді.

У порівнянні з природничою секцією, котра швидко розвивалася, підрозділи УНТ гуманітарного профілю, які складали до революції ядро Товариства, в післяреволюційний період

заснавали в своїй діяльності певної стагнації. Можливо це було пов'язане з тим, що деякі видатні вчені – члени цих секцій, брали активну участь у політичних подіях в Україні, а потім в роки швидкої зміни урядів різної орієнтації, в роки громадянської війни вимушені були або емігрувати, або тимчасово відійти від дослідної роботи. Так, на якийсь час майже завмер ритм роботи історичної секції УНТ, найчисленнішої з його секцій – на 1920 р. кількість її членів (правда, до них зараховувалися і спеціалісти в галузі етнографії, юриспруденції, економіки, статистики, а також дослідники поза Києвом, що мали праці з історії України), досягла 70 осіб. Безумовно, це було пов'язано з еміграцією М. Грушевського та інших членів секції, а також з відтоком наукового потенціалу до Української академії наук.

Історична секція УНТ у 1918-1921 рр. продовжувала працювати, хоч, як і інші секції Товариства, обмежувалася переважно проведенням засідань із заслуховуванням доповідей, оскільки можливості публікації різко скоротились. Іншою формою діяльності членів секції були роботи по збереженню історичних та культурних пам'яток, музеїв, архівосховищ, бібліотек і приватних зібрань художніх цінностей. На цьому терені їм доводилося виявляти самовідданість, а іноді й ризикувати власною безпекою.

Історична секція виступила ініціатором структурного перетворення Товариства і нового підходу до постановки в ньому історичних досліджень. У січні 1920 р. президія секції подала до ради УНТ доповідну записку про реформу Товариства і секції. В записці відмічався прогрес Товариства у розвитку досліджень в галузі природознавства, пропонувалось розділити Товариство на два відділи – гуманітарний і природничий. Робочий орган історичної секції – президія – повинен був здійснювати об'єднання і керівництво роботою секції, адміністративний нагляд, ведення справ, зв'язок з радою Товариства і презентацію в ньому секції, скликання засідань і зборів та запровадження в життя рішень секції. Науково-дослідна діяльність секції мала проводитись через комісії.

Історична секція пропонувала створити такі комісії:

1) археографічну, для підготовки до видання історичних пам'яток (літописів) Київської Русі, "Повести временных лет" за Лаврентіївським списком, Лаврентіївського та Іпатіївського літописів, літописів XVII і XVIII ст. і т. ін.

2) комісію для опису архівів із завданням складення реєстрів архівних зібрань, яка повинна була почати роботу з реєстрації рукописних зібрань Київського університету, Виду-

бецького монастиря, Київської духовної академії і т. ін.;

3) історико-бібліографічну, покликану підготувати довідники і покажчики з української історії, яких тоді не існувало зовсім, якщо не рахувати дуже недосконалих російських і польських;

4) термінологічну, для розроблення історичної термінології і номенклатури;

5) комісію генеалогії та хронології;

6) лекційно-екскурсійну;

7) видавничу; останні дві – з широкими програмами пропаганди і популяризації історичних знань.

Розроблений історичною секцією план розширення історичних досліджень мав перспективне значення і не втратив своєї актуальності з часом. Реалізувати цей план розгортання історичних досліджень в УНТ не вдалося, але він був взятий за основу при відродженні історичних установ Академії наук після повернення в 1924 р. з еміграції М. Грушевського.

З великим запізненням після тягот світової війни і революції відновилася діяльність філологічної секції УНТ, також однієї з основних з самого початку роботи Товариства. Її голова В. Перетц, обраний академіком Російської академії наук, переїхав до Петрограда, склад секції помітно порідшав. Лише 14 квітня 1920 р. відбулися збори філологічної секції, на яких головою секції обрали академіка А. Кримського, секретарем В. Ганцова. Перший час після відновлення секція працювала досить активно, за півроку відбулося вісім засідань, прочитано шість доповідей. Зокрема, академік С. Єфремов зробив цікаву доповідь “Без синтезу” про життєву і творчу драму П. Куліша, А. Кримський виступив з доповіддю “З наукової міфології XIX в.” Були організовані підсекція класичної філології та бібліографічна комісія. Однак з осені 1920 р. в роботі секції знову настала велика перерва.

Більш активно діяла етнографічна секція, заснована ще в 1912 р. Після відновлення роботи 29 квітня 1920 р. вона нараховувала 25 членів. Секція ставила перед собою такі завдання: об'єднання і координація всієї наукової роботи в галузі етнографії в Україні; допомога самодіяльним етнографічним та краєзнавчим центрам, які виникали в ті роки у провінції для вивчення українського народного побуту; видання і популяризація етнографічних досліджень та матеріалів.

До ради етнографічної секції увійшли А. Лобода (голова), К. Квітка, А. Онишук (секретар), Д. Щербаківський (скарбник), Д. Ревуцький (контролер). Регулярно, раз на два тижні, відбувалися засідання, на яких заслуховувалися дійсно цікаві

доповіді. Можна навести теми деяких з них: “Завдання української етнографії” (А. Лобода), “Сучасні завдання етнографічної секції” (В. Клінгер), “Методи музичної етнографії” (К. Квітка), “Війна і революція в українській народній словесності” (П. Попов) та ін. Секція розробила програму для збирання етнографічних матеріалів і розповсюдила її серед свого активу – сільської інтелігенції.

Серед нових секцій гуманітарного профілю за ефективністю роботи виділялася секція мистецтв. 29 серпня 1918 р. члени Товариства Г. Павлуцький, В. Модзалевський, Д. Щербаківський, Д. Антонович подали до ради УНТ заяву про відкриття секції мистецтв з обґрунтуванням необхідності дослідження українського мистецтва. Нова секція, на їхню думку, мусила вести планомірні і систематичні студії над українським мистецтвом, видавати праці з історії українського мистецтва, а також архівні матеріали та цінні уривки з різних збірок старовини. Крім того, нова секція мала згуртувати навколо себе всіх, хто працює в цій галузі.

Секція мистецтв була створена постановою ради УНТ від 15 вересня 1918 р. і нараховувала 33 члени (до 1 січня 1921 р. склад секції збільшився до 39 членів і співробітників). До президії секції увійшли Г. Павлуцький (почесний голова), М. Макаренко (голова), Ф. Ернст (секретар). Вже в 1918 р. відбулося 6 засідань, в 1919 р. – 7, в 1920 р. – 13, причому з великою кількістю наукових доповідей. Інтерес аудиторії викликали повідомлення: “Іконографія українського іконостасу” (С. Таранушенко), “Скляні гуті на Чернігівщині” (В. Модзалевський), “Український народний орнамент” (Г. Павлуцький), “Будинок старої бурси в Києві” (Ф. Ернст), “Виноградна лоза як евхаристичний символ в українському іконопису” (Д. Щербаківський) та ін. Частина доповідей була опублікована в збірнику секції (1922). При секції функціонували музей українських старожитностей (консерватор Г. Красицький), бібліотека, гурток (пізніше підсекція) по студіюванню сучасних і старовинних музичних творів. Силами секції організовувались екскурсії по пам’ятних культурно-історичних місцях Києва, були зібрані багаті архівні матеріали та рукописи відомих мистецтвознавців, котрі пішли з життя, – В. Модзалевського і К. Широцького, цінні зібрання творів Г. Нарбута. Секція брала участь в реставрації Софіївського собору. Члени секції вели самовіддану роботу по збереженню пам’яток мистецтва.

В грудні 1918 р. організувалася секція права, якою спочатку керував О. Грушевський, а потім Б. Кістяківський. В центрі уваги секції перебували як актуальні питання тогочасної практики юриспруденції, так і історія українського права. На почат-

ку лютого 1920 р. секція нараховувала майже 20 членів і почала роботу зі складання бібліографії і підготовки до видання пам'яток історії українського права. Юристи УНТ працювали і в академічних установах з питань права.

У лютому 1920 р. рада УНТ заснувала нову секцію – археологічну (голова М. Біляшевський) з широкою програмою археологічних досліджень в Україні. Передбачалося створення комісій секції: для складання археологічних карт України, бібліографічної, термінологічної, для складання українського археологічного словника, практичної археології, охорони пам'яток історії і культури, видавничої та екскурсійно-лекційної. Деякі з комісій відразу почали працювати. При секції був відкритий археологічний музей. У 1921 р. після ліквідації Товариства секція увійшла до Археологічної комісії при Всеукраїнській академії наук разом з етнографічною секцією та секцією мистецтв.

Національне відродження гостро поставило завдання щодо реформи системи освіти, які обговорювались у створеній в УНТ педагогічній секції (голова В. Підгаєцький, секретар О. Дорошкевич). Секція намагалася перейти від вивчення психофізичної природи і умов розвитку особистості до розв'язання загальних і спеціальних питань освіти. При секції почали працювати лабораторія експериментальної і загальної педагогіки, педагогічний музей, бібліотека та інші підрозділи. Секція організувала також Інститут фізичної культури.

Виникли в Товаристві і деякі інші секції, що недовго проіснували, наприклад, економічна.

Музей Товариства почав створюватися з перших кроків Товариства. Кожна секція збирала матеріал для музею, формуючи свій відділ. Стан музею в роки світової і громадянської війни був украй злидним, зокрема і через відсутність приміщення. Однак природнича секція багато зробила для розширення і впорядкування свого відділу в музеї. Але в цілому стан справ з колекціями, дослідною і пропагандистською роботою в музеї був кепським, хоч значення його і перспективи розвитку Товариству були добре зрозумілі – музей мав стати національним і народним в широкому розумінні слова.

Товариство мало свої бібліотеку і друкарню. На жаль, досить значні результати роботи Товариства в роки громадянської війни були слабо представлені публікаціями. У 1918-1922 рр. опубліковано збірник природничої секції, один випуск "Вісника природознавства", один том (в чотирьох частинах) "Вістей Природничої секції", книга "Збірника" технічної секції, дві книги "Збірника" медичної секції, випуск "Збірника" секції

мистецтв, збірник етнографічної секції. Ці видання, певна річ, не репрезентували всього наукового доробку Товариства за цей період. Проблеми із виданням праць були надзвичайними.

У важкі роки революції і громадянської війни діяльність УНТ не тільки не переривалась, а й, незважаючи на всі труднощі існування наукового загалу, суттєво розширилась, особливо в організаційному плані. Сформувався цілий ряд нових секцій, що об'єднали дослідників на нових наукових напрямках. Особливо плідною і багатосторонньою була діяльність природничої секції Товариства, що склала реальну альтернативу установам Фізично-математичного відділу Української академії наук. Труднощі існування відбилися на творчій насназі вчених, видавничих можливостях Товариства, умовах функціонування наукових та науково-допоміжних установ. Проте УНТ перетворилося на авторитетну організацію, що мала помітний вплив на культурне життя України.

УНТ і УАН: співпраця, відносини, проблеми

Українське наукове товариство виникло і розвивалося в складний період вітчизняної історії, що характеризувався не лише суспільно-політичними катаклізмами, а й суттєвими змінами в системі організації науки. УНТ являло собою своєрідну наукову структуру, стало передвісником багатьох наукових, просвітницьких, культурних установ, і тому важливо проаналізувати місце і функції Товариства в системі організації науки, яка в свою чергу зазнала на початку ХХ ст. досить значних змін.

В Росії, на відміну від європейських держав, наука з петровських часів організовувалася переважно на державній основі. Основними осередками дослідної роботи були лабораторії нечисленних університетів та вищих технічних навчальних закладів. Академія наук мала всього п'ять лабораторій і сім музеїв. При деяких міністерствах та відомствах існували науково-практичні установи, які виконували окремі види досліджень (Головне гідрографічне управління військового відомства, Сільсько-господарський вчений комітет і Геологічний комітет міністерства державного майна та ін.). Крім того, працювали наукові товариства, провінційні гуртки і об'єднання дослідників.

Із всіх типів наукових установ у дещо кращому становищі знаходилася університетська наука, на відміну навіть від ака-

демічної, втиснутої в “прокрустове ложе” застарілого статуту, що не давав можливості створювати нові установи і тим самим рухатися за прогресом науки, генерувати виникнення нових її напрямків. В університетах порівняно успішніше йшов процес демократизації, збільшувалася кількість кафедр, з'являлися нові регулярні видання, зміцнювалися зв'язки досліджень з практичними запитами господарства. Однак і в університетах, не кажучи вже про Академію наук та відомчі наукові установи, наука була бідна, фінансувалась і забезпечувалась нерегулярно й безсистемно. Нераціональна державна система організації науки певною мірою коригувалася наявністю великої кількості наукових і науково-технічних товариств, в яких вчені могли якоюсь мірою відійти від жорсткої статутної регламентації, характерної для вузівської та академічної науки. Наукові товариства менше страждали від контролю держави, оскільки існували переважно на членські внески, приватні пожертвування, прибутки від видавничої діяльності.

В Росії на початку ХХ ст. існувало декілька сот наукових і науково-технічних товариств. Лише два-три десятки з них одержували державні субсидії. Це насамперед “імператорські” товариства – “Вільне економічне”, Географічне, Технічне, Мінералогічне і деякі товариства при університетах. Тому “суспільний” сектор науки перебував у найважчих матеріально-фінансових умовах. Однак проведення дослідної роботи в товариствах здійснювалось демократичніше, ніж у державних наукових установах.

Організаційною основою наукових товариств був принцип автономії, що надавав виборній колегіальній раді широких повноважень по керівництву діяльністю товариства і полегшував шляхи використання досягнень науки. Наукові товариства Росії стверджували і принцип колективної праці вчених при вирішенні наукових проблем, що сприяв формуванню кваліфікованого співтовариства і наукових шкіл. Суттєвим був пункт в статутах товариств про можливість створення в них тимчасових комісій та комітетів для вивчення тих чи інших питань. Цей пункт давав можливість оперативніше реагувати на виникнення нових проблем або ситуацій, що потребують дослідження.

Рада товариства, як і університетська рада, мала широкі повноваження: розглядала і затверджувала програми досліджень в секціях, комісіях, відала фінансуванню, видавничою діяльністю, формуванням особового складу товариства. Нові члени обиралися таємним голосуванням. Товариства могли рішенням загальних зборів змінювати кількість секцій і угруповання предметів дослідження, чого не могли університети і

Академія наук, і що мало важливе значення в умовах справжньої революції в науці і швидкої її диференціації. Все це дозволяло членам товариств бути більш вільними у визначенні напрямків наукового пошуку. Публічні засідання товариства сприяли зміцненню демократичного духу науки.

Початок ХХ ст. в Росії характеризувався винятковим інтересом вчених до питань раціональної системи організації науки. Вдосконалення організації науки розглядалось як суттєвий чинник підвищення ефективності наукової діяльності. Ідея раціональної організації науки, яка обговорювалась ученими в пресі, стала розглядатись як одне з найважливіших національних завдань по вдосконаленню соціально-економічного і суспільно-політичного становища країни. В багатьох проектах реформування системи організації науки впродовж 1905 – 1917 рр. вченими порушувалося питання щодо створення спеціальної мережі наукових установ різного профілю. Потреба формування такої мережі була продиктована доцільністю підсилення координації наукової діяльності в країні при одночасному забезпеченні демократизації наукового пошуку із створенням нових територіальних наукових центрів.

Свій розвиток ця ідея здобула в записці В. Вернадського “О государственной сети исследовательских институтов”, яку він оголосив на засіданні Комісії по вивченню природних продуктивних сил Росії в грудні 1916 р. В ній підкреслювався зростаючий взаємовплив державної політики та наукової діяльності і пропонувався проект багатоступеневої системи державних наукових установ. Головна думка записки полягала в тому, що держава мусить фінансувати роботу вчених і ставити перед ними завдання щодо забезпечення назрілих потреб суспільства, а вчені повинні визначати конкретну тематику досліджень, координувати і здійснювати їх.

Особливо актуальною проблемою для великої імперії було територіальне розміщення установ науки. По суті всі центри вищої освіти і науки знаходились в Петербурзі, Москві і небагатьох університетських містах. Багато великих регіонів країни, особливо національні окраїни, фактично взагалі не мали ніяких наукових осередків. В передреволюційні роки висувались ідеї створення наукових центрів в різних регіонах імперії на базі організації нових технічних навчальних закладів. Пропонувалося щоб одночасно з підготовкою спеціалістів вищої кваліфікації для промисловості і сільського господарства, а також викладачів середніх і вищих технічних шкіл технічні інститути виконували функції регіональних науково-дослідних центрів і здійснювали господарське вивчення регіонів, науко-

ве забезпечення і стимулювання розвитку промисловості, науково-технічну підтримку всілякої підприємницької ініціативи. Ці прогресивні ідеї не були реалізовані в царській Росії.

На початку ХХ ст. наукове життя в провінції помітно поживалось, тут зросла кількість наукових осередків, підвищилась їхня активність. Ці спілки дослідників головну увагу приділяли вивченню місцевого краю. Зароджувалася нова форма громадського і наукового руху — краєзнавство. В 90-х роках ХІХ ст. в Росії налічувалося близько 50 краєзнавчих товариств і гуртків, в 1916 р. їх кількість зросла до 155. Ці товариства і гуртки були багатогалузевими. Вони намагалися охопити весь комплекс проблем, пов'язаних з дослідженням окремого повіту, губернії, краю. Краєзнавчі організації об'єднували не тільки професійних вчених, а й широкі кола місцевої інтелігенції. Вони існували на громадські кошти або користувалися підтримкою земств. Розвиток краєзнавства не вичерпувався вивченням місцевого краю, а являв собою широкий демократичний науково-просвітницький рух.

Краєзнавчі товариства, які виникли в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. своєю метою і спрямованістю найбільш наближалися до Українського наукового товариства, хоч і не ставили перед собою завдання відродження національної культури. Це можна показати на прикладі Товариства дослідників Волині, статут якого був затверджений в 1899 р. В статуті визначались основні напрямки досліджень, яким відповідали чотири секції, досить схожі на секції УНТ при його заснуванні: природничих наук; етнографічна з відділами етнографії, статистики населення, звичаєвого права, народної словесності, діалектології; економічна з відділами: сільське господарство, ремесла, народні промисли, промисловість, торгівля; історична з відділами: історія політична і побутова, архівознавство, археографія, археологія, палеографія, геральдика. Рік у рік Товариство дослідників Волині активізувало свою діяльність, залучало до своїх лав нових членів. На початку 1909 р. Товариство нараховувало 82 дійсних члени. В 1913 р. був затверджений статут Центрального Волинського музею, з 1914 р. музей став самостійною установою. З Товариства вийшли відомі вчені. Почесними членами Товариства були майбутні українські академіки П. Тутковський, А. Кримський, О. Левицький.

За всієї схожості завдань, що стояли перед краєзнавчими товариствами і Українським науковим товариством, між ними були суттєві відмінності. УНТ ґрунтувалося на національній ідеї і мало на меті сприяти розвитку української національної культури.

Оскільки поступ української науки на початку ХХ ст. відбувався у безпосередньому зв'язку з національно-визвольним рухом і неминуче мав відтінок опозиції до влади і держави, тому особливих надій на розвиток національної науки в офіційних державних установах, якими були тоді російські університети, українська інтелігенція не покладала. Найбільш ефективною і національною формою організації національної науки в тих умовах могло стати наукове товариство. Заснування Українського наукового товариства збіглося з боротьбою вчених Росії за демократизацію наукової творчості і вищої освіти та з процесом виникнення на початку ХХ ст. великої кількості наукових і професійних товариств, який широко охопив провінцію, сприяв зміцненню зв'язків між столичною, провінційною і національною наукою у великій країні, реально демократизував наукове співтовариство на принципах самоорганізації і самоврядування. Розвиток суспільно-ініціативних форм наукової діяльності служив гарантом з боку наукової спільноти проти тотального одержавлення науки.

На противагу суворо регламентованим взаємовідносинам в державних структурах взаємини між вченими в громадських наукових установах традиційно будувалися на колегіальних принципах. Суспільно-ініціативні форми організації науки, до яких можна зарахувати Українське наукове товариство, особливо сприяли утвердженню принципів самоорганізації та самоуправління. Значення Українського наукового товариства полягає у формуванні національної спільноти вчених, котрі стали фундаторами головних напрямків українознавства, ініціаторами соціально-політичного та культурного оновлення України, творцями нових наукових, науково-практичних і культурно-просвітницьких установ.

З утвердженням державності в Україні розгорнувся процес створення нових наукових товариств і територіальних відділень УНТ, з'явилися і відомчі науково-дослідні установи. Серед них першими в 1918 р. було засновано Сільськогосподарський вчений комітет і Геологічний комітет. Українське наукове товариство виступило носієм ідей про створення Української академії наук. Пропозиція М. Грушевського щодо організації Української академії наук на базі Українського наукового товариства в Києві набула особливої актуальності у часи Центральної Ради, тому Українське наукове товариство почало розробляти програму заходів для її реалізації. На засіданні ради УНТ 8 липня 1917 р. було сформовано спеціальну комісію по створенню Академії наук, до якої увійшли: А. Лобода, Г. Павлуцький, В. Луцицький, О. і М. Грушевські, О. Корчак-Чепурківський, І. Га-

ницький. Однак за Центральної Ради реальних кроків по організації Академії наук зроблено не було.

Сприятливий момент для розгортання підготовчої роботи по організації Академії наук України виник у 1918 р. за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Навесні 1918 р. В. Вернадського, який перебував тоді на Полтавщині, за ініціативою міністра освіти гетьманського уряду М. Василенка було запрошено до Києва для проведення широкої культурної роботи і активізації діяльності наукової громадськості з перспективою організації Української академії наук.

Великий досвід громадсько-політичної і науково-організаційної роботи В. Вернадського став у пригоді в період заснування Української академії наук. Він очолив у Києві три основні організаційні Комісії: для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук, по вищих навчальних закладах і наукових установах, по створенню Національної бібліотеки.

Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук було сформовано під головуванням В. Вернадського на початку червня 1918 р. До її складу увійшли: професор Харківського університету Д. Багалій, професор Київського політехнічного інституту М. Кашенко, ректор Київського університету Є. Спекторський та професори Б. Кістяківський, Й. Косоногов, О. Сперанський, М. Туган-Барановський, представники УНТ – професори П. Тутковський, Г. Павлуцький, Є. Тимченко, професор Петроградського інституту шляхів С. Тимошенко, професор Лазаревського інституту східних мов у Москві А. Кримський, завідувачий дослідними полями і центральною дослідною станцією Всеросійського товариства цукрозаводчиків професор С. Франкфурт. Запрошено було також академіка Російської академії наук В. Перетца, але він не брав участі в роботі Комісії, не відповіли на запрошення члени Наукового товариства ім. Шевченка, не змогли приїхати В. Іконников, В. Палладін і М. Сумцов, по дорозі з Петрограда до Києва помер Ф. Вовк. Секретарем Комісії було обрано голову Архівно-бібліотечного відділу Головного управління мистецтва та національної культури В. Модзалевського.

Перше засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН відбулося 9 липня 1918 р. в кабінеті М. Василенка в Міністерстві освіти і мистецтва. На засіданні були присутні М. Василенко, В. Вернадський, Д. Багалій, М. Кашенко, Й. Косоногов, Г. Павлуцький, О. Сперанський, С. Тимошенко, Є. Тимченко, П. Тутковський, В. Модзалевський.

М. Василенко, відкриваючи роботу Комісії, чітко визначив концепцію Академії наук, яка утворюється Українською державою: це повинна бути саме державна установа, яка буде сприяти національному та соціально-економічному розвитку України. В. Вернадський зробив програмну доповідь, в якій зазначив, що академія наук, що засновується в XX ст., не може будуватися за статутами старих академій, але повинна орієнтуватися на новітні тенденції розвитку науки та форми її організації. Він підкреслив необхідність визнання Української академії наук з боку Міжнародного союзу академій, а також охарактеризував її роль та значення, насамперед у справі вивчення, розвитку і раціонального використання продуктивних сил України. Досвід свідчить, зауважив Вернадський, що Українська академія наук не може бути створена на зразок тих академій, які являють собою лише спілки вчених-аматорів. Вона повинна формуватися з професійних науковців, котрі одержують кошти від держави і віддаються дослідній роботі як головній справі свого життя, яка визнається державно важливою. Він запропонував структуру, а також перші установи Академії наук, а саме чотири відділи: історично-філологічний, фізично-математичний, економічно-юридичний, відділ прикладного природознавства; інститути: фізичний, біологічний (з прикладним відділом), мінералогічний (з прикладним відділом); національний музей з природничими відділами, історичний український музей, астрономічна обсерваторія, хімічна лабораторія, національна бібліотека, комісія для видання словника української мови.

В. Вернадський добре розумів перспективи розвитку науки, тому прагнув застосувати при створенні Української академії наук найпрогресивніші принципи організації науки, широко залучаючи досвід російської, а також ряду закордонних академій і наукових інститутів.

Рішення Міністерства освіти вважати організацію Академії наук справою державною і призначити В. Вернадського керувати підготовкою академічного статуту викликало невдоволення і протидію з боку ради Українського наукового товариства. На засіданні ради Товариства 9 червня 1918 р. було запропоновано, щоб половина членів Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук складалася з представників УНТ. Пізніше було вирішено обрати до цієї Комісії по одному представнику від кожної секції УНТ.

На загальних зборах Товариства 23 червня 1918 р. знову йшлося про заснування Академії наук. З цього питання було ухвалено відповідну постанову і обрано делегацію (П. Тутковсь-

кий, Г. Павлуцький, О. Корчак-Чепурківський, І. Огієнко), уповноважену передати її до Міністерства освіти. Суть постанови зводилась до того, що у УНТ перейнято ініціативу утворення Української академії наук і Товариство наполягає на тому, щоб було підтверджено його право на перетворення в Національну академію наук.

На засіданні ради УНТ 30 червня 1918 р. П. Тутковський доповів про результати бесіди делегації Товариства з міністром освіти. Останній погодився включити в Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук чотирьох представників УНТ, але передоручити її організацію Науковому товариству відмовився категорично, оскільки вважав, що тільки державним шляхом можна швидко і ефективно вирішити цю справу. На цьому ж засіданні було викладено точку зору академіка В. Перетца щодо створення Академії наук. Він вважав, що це відповідальне завдання треба покласти на М. Грушевського, але водночас не заперечував і проти кандидатури В. Вернадського. В результаті рада УНТ постановила взяти участь у роботі Комісії.

Офіційно в Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук було включено три представники УНТ: професори Г. Павлуцький, П. Тутковський, Є. Тимченко. В. Вернадський запрошував до співпраці і М. Грушевського, але останній відхилив пропозицію з політичних мотивів – через небажання брати участь у будь-яких акціях гетьманського уряду. Проте фактично до складу Комісії увійшло багато членів Українського наукового товариства, наприклад, професори Б. Кістяківський, А. Кримський, С. Тимошенко, В. Модзалевський, та й сам В. Вернадський перебував в УНТ з 1914 р. Записки до Комісії з приводу організації академічних установ подали академік Російської академії наук і перший голова філологічної секції УНТ В. Перетц, відомий етнограф О. Алешо. Тому немає підстав стверджувати, що УНТ було усунуто від підготовки до заснування Української академії наук. Інша справа, що М. Василенко і В. Вернадський, а за ними й Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН, вважали хибним обмежитися лише наданням Українському науковому товариству статусу Академії наук. Вони були переконані в тому, що коли вже випала нагода організувати останню, то це слід зробити ґрунтовно, використавши весь світовий досвід організації науки.

Уявлення Українського наукового товариства про структуру та функції Академії наук поступалися концепції академічної установи, запропонованої В. Вернадським і підтриманої Комі-

сією, а також Міністерством народної освіти. В. Вернадський слушно вважав, що крім тих напрямків досліджень, які ефективно розвивало УНТ, насамперед це дослідження національної культури та історії України, в Академії наук повинні бути гідно представлені фундаментальні і прикладні науки як основа для розвитку продуктивних сил України, а також соціально-економічні дисципліни для вдосконалення політико-правових засад держави і раціоналізації ведення народного господарства.

Комісія розробила принципи організації Академії наук, які перевершували плани УНТ щодо розвитку цих напрямків науки. Оригінальні ідеї, наприклад, були запропоновані Комісією щодо формування в Академії прикладних і технічних галузей науки. Підкреслювалась актуальність створення спеціальних установ цього профілю, чого не було в більшості тогочасних академій. У визначенні кола завдань в новій академії прикладних галузей науки, зокрема технічних, велика заслуга належала видатному вченому-механіку С. Тимошенку, який увійшов до першого складу УАН. Ним була підготовлена записка із обґрунтуванням доцільності організації при Фізично-математичному відділі УАН окремого підрозділу прикладного природознавства. С. Тимошенко вважав, що представникам технічних наук це дозволить ширше використовувати у своїй роботі наукові методи і знання фундаментальних наук, а природознавцям допоможе виявляти нові, ще не досліджені проблеми в галузі техніки, вирішення яких не лише збагатить науку, а й буде сприяти розвитку промисловості. Крім того, взаємодія фундаментальних і прикладних наук, на його думку, створить умови для вдосконалення техніки проведення експериментів та збільшення їхніх масштабів. Вчений запропонував також низку заходів, спрямованих на скорочення терміну реалізації технічних ідей і оперативне впровадження їх у виробництво.

Інша записка про принципи організації відділу прикладних наук в УАН була підготовлена професором-хіміком Київського політехнічного інституту В. Шапошниковим, який визначив пріоритетні напрямки розвитку прикладних досліджень.

У записці В. Вернадського йшлося про створення музею та інституту мінералогії і по суті проводилася та сама ідея, яка активно обговорювалася в Російській академії наук на початку століття, коли було висунуто вимогу створення Ломоносовського інституту. Як відомо, ця ідея не знайшла свого втілення в царській Росії. В. Вернадський наполягав на вивченні мінералогії України і на створенні топомінералогічних узагальнень, підкреслюючи, що з мінералогічного погляду Україна фактич-

но не вивчена, навіть такі потужні гірничопромислові райони, як Криворіжжя і марганцеві родовища Придніпров'я. Складання карт мінералів України вчений назвав першочерговим завданням на цьому шляху.

Комісія для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук вважала, що статут Академії наук має містити в собі положення, які дозволяли би протягом певного часу створювати нові установи, включаючи в своє відання позаакадемічні науково-дослідні структури, тобто намагалася зробити статут гнучким, здатним відповідати вимогам часу. Крім інститутів і кафедр, котрі об'єднували штатних співробітників Академії наук, передбачалося заснування комісій для залучення до співпраці з Академією наук спеціалістів різного профілю. Такі комісії повинні були створюватись оперативно і виконувати функції своєрідних центрів, довкола яких зосереджувалися б наукові і технічні сили певних напрямків.

14 листопада 1918 р. було видано наказ гетьмана П. Скоропадського про призначення першого складу дійсних членів Української академії наук. 27 листопада В. Вернадського було обрано головою-президентом УАН. До першого складу Української академії наук увійшло 12 видатних вчених, з яких 9 були членами Українського наукового товариства (В. Вернадський, А. Кримський, М. Петров, С. Тимошенко, М. Кашенко, П. Тутковський, М. Туган-Барановський, О. Левицький, С. Смаль-Стоцький). Наприкінці 1919 р. в Академії наук працювало вже 27 академіків, з них 17 членів УНТ. Персональний склад УАН і в наступні роки поповнювався переважно членами Товариства, що свідчить про те, що УНТ дійсно об'єднувало цвіт української науки.

Протистояння Академії наук і Українського наукового товариства тривало і досягло критичної точки в дні правління Директорії, коли в політичному плані національні ідеї і претензії сягнули найвищого розвитку. Маловідомим є той факт, що в січні 1919 р. за наполяганням УНТ було прийнято рішення про припинення діяльності Академії наук. В газеті "Відродження" з'явилось повідомлення "...Українська Академія наук перервала своє життя з юридичного погляду аж доти, поки не поставить свій підпис під відповідним законопроектом сучасна верховна влада – Директорія Української Народної республіки. Вважаючи на те, що примусова перерва діяльності такої інституції не може бути на користь українському народові, Директорія доручила Київському Українському науковому товариству надіслати в якнайближчому часі свої побажання в справах щодо змін в статуті Академії та забезпечення за нею

цілком національного характеру. Вчора відбулися екстрені засідання всіх секцій Київського Українського наукового товариства, присвячені обговоренню статуту Академії, затвердженого гетьманом та розробленого протягом кількох місяців в комісії академіка В.І. Вернадського за безпосередньою участю таких видатних українських вчених як професори: Багалій, Кримський, Тимошенко, Тутковський, Лучицький, Ор. Левицький, Кащенко, Богдан Кістяківський та інші. Цілком зрозуміло, не можна за кілька годин перевести працю, на котру страчено цілі місяці. Все звелося більш до задоволення почасти й справедливих національних домагань, аби перша неофіційна Українська Академія наук, за яку ми звикли рахувати наше Київське Українське наукове товариство в його цілокупності, брало близьку участь в утворенні офіційної, повноправної національної академії”¹

Про спроби УНТ підготувати альтернативний проект статуту УАН було добре відомо в Академії наук. Ще наприкінці минулого року на засіданні УАН В. Вернадський звернувся до А. Кримського з питанням про намагання УНТ змінити статут Академії наук. А. Кримський пояснив, що Товариство вважає теперішній статут, вироблений міністерською комісією за часів міністра М. Василенка, дуже шкідливим з національного українського погляду, тому збирається подати до Директорії свій власний проект статуту, який від теперішнього відрізняється лише деякими незначними доповненнями, що мають забезпечити суто національний український характер Академії. Збори Академії наук постановили: жодна зміна в статуті УАН не може бути внесена без відома Академії.

Значною мірою завдяки плідній діяльності УНТ тогочасна українська наука досягла найбільших успіхів в галузі історії і філології. Історично-філологічний відділ УАН згідно з першим академічним статутом мав об'єднати такі наукові напрямки: історія українського народу, граматики та історія української мови, українська народна словесність, історія українського письменства, історія українського мистецтва, етнографія та історична географія України, археологія України, історія української церкви, історія Литви, класична філологія, загальне мовознавство (індоєвропейська група), арабо-іранська філологія, тюркологія, слов'янознавство, всесвітня історія, візантологія, історія всесвітньої літератури, філософія.

¹ Відродження. – 1918. – № 221. – 28 грудня.

Діяльність Першого Відділу Академії наук відрізнялася неабиякою активністю. Наприкінці 1919 р. в ньому нараховувалося 9 постійних наукових комісій, наступного року їх було вже 13.

Фізично-математичний Відділ УАН відповідно до статуту повинен був складатися з двох підрозділів. Перший підрозділ призначався для проведення фундаментальних досліджень в галузі математики, механіки, астрономії, фізики, хімії, геології, мінералогії, ботаніки, зоології, географії; другий – для прикладного природознавства, а саме, для прикладної фізики, хімії і механіки, медичної біології (експериментальної медицини), сільськогосподарчої біології.

В 1919 р. Відділ ще не відповідав усім вимогам статуту, але вже почали працювати деякі установи Акліматизаційного та Ботанічного садів, Комітет для вивчення фауни України, Інститут технічної механіки, а також Комісія для вивчення природних багатств України, створена за ініціативою В. Вернадського на зразок аналогічної Петроградської комісії. Ця Комісія ставила собі за мету видання ґрунтовної колективної праці “Природні багатства України” з рекомендаціями відносно раціонального їх використання. Вже на початку квітня 1919 р. було організовано перші секції згаданої Комісії: теплову, будівельних матеріалів, підземних багатств і гідрології. (Пізніше гідрологічна секція поділилася на три автономні підсекції: гідротехнічну, гідрологічну, та меліораційну). На початку травня було організовано хімічно-технічну секцію, у червні – секцію прикладної фізики та сільського господарства.

Оригінальну концепцію було покладено в основу Соціально-економічного відділу УАН. Її запропонував видатний економіст М. Туган-Барановський, який керував відділом лише півтора місяці (помер 21 січня 1919 р.). Відділ мав два наукових напрямки – економічний та юридичний. За статутом до економічного відносилось 11 кафедр, з них 3 теоретичні – соціологія, статистика, політекономія. М. Туган-Барановський вважав, що в Соціально-економічному відділі, як і в Фізично-математичному, повинні бути належно представлені прикладні дисципліни, тому виділив для них кафедри економіки сільського господарства, торгівлі і промисловості, кредиту, банків і грошового обігу, фінансів, соціальної політики, кооперації. Крім того, передбачалося створення кафедр історії світового господарства і економіки та господарської географії України. Остання, на думку М. Туган-Барановського, була особливо важлива, оскільки мусила пристосовувати загальноекономічні теоретичні положення до практики господарського життя України. Він

пропонував також створити два економічних інститути – для вивчення економічної кон'юнктури і статистики населення України та дві постійні комісії – для вивчення соціального стану населення і народного господарства.

Відносно становлення в УАН юридичних наук малося на увазі, що їм належить займатися не стільки самою юриспруденцією, скільки її доктриною, не стільки технікою і практикою права, скільки його теорією. До того ж юридичні дисципліни повинні були тісно змикатися з соціологічними дослідженнями. Планувалося заснування кафедр: філософії права, його порівняльної історії, західноруського і українського права, слов'янського законодавства, українського звичаєвого права, державного, адміністративного та міжнародного права, кримінології, цивільного права та цивільної політики, церковного права. Особливого значення надавалося Комісії для дослідження українського звичаєвого права, яка повинна була вивчати, так би мовити, юридичний народний фольклор.

Не можна не визнати цілісності цієї концепції, яка в системному вигляді репрезентувала соціально-економічні науки в цілому, чого бракувало в жодній з тодішніх академій. На жаль, реалізувати одразу в повному обсязі цю ідею не вдалося. Впродовж 1919 р. робота Відділу здійснювалась у трьох Комісіях: для виучування звичаєвого права України, для виучування західноруського й українського права, для виучування соціального питання, та в двох Інститутах – демографічному та для виучування економічної кон'юнктури та народного господарства України. Крім того, пізніше при Відділі відкрилися товариства економістів і правників, почали функціонувати семінари – статистично-економічний і по виучуванню цивільного та народного права.

Отже, концепція організації Академії наук, запропонована В. Вернадським і Комісією для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук, мала системний і оригінальний характер, була новаторською у справі організації науки. Незважаючи на те, що далеко не всі прогресивні ідеї, закладені в перший статут, пощастило реалізувати, завдяки енергії В. Вернадського та самовідданий роботі плеяди видатних українських вчених надзвичайно складний перший рік існування Української академії наук виявився винятково плідотворним і важливим для її становлення. Академія наук довела свою життєздатність, утвердилася в Україні як найвища наукова установа. Розпочавши свою діяльність з трьох інститутів, 26 наукових кафедр та низки кабінетів і комісій, в яких працюва-

до 140 співробітників, Українська академія наук незабаром перетворилася на потужний науковий центр.

На початку 1920-х років протистояння Академії наук і Українського наукового товариства вийшло із площини особистих і національних амбіцій і набуло більш конструктивного характеру. Мається на увазі намагання відділу природничих наук УНТ надати Товариству статус координатора діяльності різних організаційних структур науки в Україні, насамперед численних наукових товариств. Таке завдання в той час набувало значної актуальності. Академія наук дедалі більше ставала державною установою, діяльність якої жорстко регламентувалася адміністративно-командною системою. В цих умовах надзвичайно важливо було створити альтернативні ініціативно-громадські структури науки. УНТ, як жодна інша організація, якнайкраще підходила для цього.

16 квітня 1919 р. відомий український ботанік і активний діяч УНТ О. Яната виступив на загальних зборах Товариства з пропозицією зафіксувати в статуті однією з найважливіших функцій Товариства його роль як вільного об'єднуючого центру різних наукових установ і товариств. О. Яната вважав, що Товариство стоїть напередодні перетворення у "вільну наукову академію", філії якої покриють густою мережею всю Україну. Тоді Українське наукове товариство дійсно перетвориться в єдину наукову асоціацію в Україні.

Ще на з'їзді природознавців України у серпні 1918 р. УНТ запропонувало проект координації діяльності різних наукових організацій і вчених шляхом створення всеукраїнської асоціації природознавців і всеукраїнського союзу природничих установ. В лютому 1920 р. на установчих зборах відділу природничих наук УНТ О. Яната знову звернувся до цих рішень з'їзду. Він вважав, що відділ природничих наук УНТ може вирішити ті завдання, які ставилися перед майбутніми асоціаціями. На думку вченого, кожна секція відділу мала стати автономною асоціацією діячів певної галузі природознавства, а сам відділ – загальною асоціацією природознавців України.

Із сучасної точки зору цей проект був спробою вирішити проблему взаємовідносин наукової спільноти і держави. Пріоритет віддавався самоврядуванню наукового загалу, хоч реалізація такого самоврядування шляхом створення наукової комунікативної структури могла бути справою далекого майбутнього. Проект консолідації і координації діяльності вчених та наукових організацій, починаючи від Академії наук до місцевих дослідних станцій, музеїв тощо, будувався на демократичних,

громадських засадах, був проектом, власне, самоорганізації науки як самостійної інституції.

На жаль, цей проект не був реалізований. У 1921 р. було прийняте рішення про ліквідацію Українського наукового товариства і приєднання його секцій до Академії наук. Формальним приводом для цього послужила економічна криза в Україні. Академія наук, якій був присуджений статус Всеукраїнської, розглядалась як центральна наукова установа, але й вона знаходилась у скрутному матеріальному становищі: переривалося фінансування¹, скорочувались штати. Але в рішенні про припинення діяльності УНТ був також інший, прихований підтекст: Товариство дедалі більше стало розглядатись як конкуруюча по відношенню до Академії наук організація.

Керівництво УНТ вимушене було погодитись з рішенням про припинення своєї діяльності. Організована Товариством ліквідаційна комісія розробила положення про порядок включення до установ Академії наук кожної його секції. Згідно з цим документом, історична, філологічна, економічна, мистецтвознавча, археологічна секції увійшли до Історично-філологічного відділу Академії наук. До нього приєднали і археолого-мистецтвознавчий музей, музей українських діячів та бібліотеку Товариства. Секція права увійшла до Соціально-економічного відділу ВУАН, етнографічна поповнила відповідну комісію Академії. Секції відділу природничих наук увійшли до академічних установ Фізично-математичного відділу.

Сподівання на кращі умови для наукової роботи після приєднання до ВУАН не справдились. Історична секція, яка мала високий потенціал і сталі традиції, намагалася продовжувати діяльність, регулярно проводити засідання. Члени секції не припиняли архівних пошуків, брали активну участь в удосконаленні викладання історії України в школах і вищих навчальних закладах. З поверненням у 1924 р. з еміграції М. Грушевського і обранням його дійсним членом ВУАН історична секція здобула новий імпульс для активізації роботи. При ній були організовані комісії по вивченню історії давнього Києва, Лівобережної і Слобідської України, Запоріжжя, Західної України. Продовжувались дослідження в галузях історичної географії, економічної і соціальної історії, історії матеріальної культури, мистецтва, словесності, революційних рухів. Було відновлено видання часопису "Україна", почали виходити в світ наукові збірники. Секція координувала свою роботу з науково-дослід-

¹ За другу половину року співробітникам Академії наук не виплатили ані копійки.

ною кафедрою історії України, яку очолив М. Грушевський, і по суті являла собою академічну структуру. Так чи інакше це була єдина секція Українського наукового товариства, що проіснувала до початку 30-х років. Вже з кінця 1920-х років, коли почалася боротьба з так званим “націоналізмом”, академічні підрозділи, в яких опрацьовувалися питання української історії, етнографії, літератури, права, економіки, успадковані від діяльності УНТ, почали відчувати тиск і компрометацію з боку влади та офіційної ідеології. З часом вони були ліквідовані або замінені вульгарно-марксистським псевдонауковим сурогатом.

Аналізуючи історію Українського наукового товариства, слід відзначити, що його секції за дуже короткий строк (півтора десяти років) і у винятково важких умовах зробили дуже багато для закладення підвалин української культури. Цікаві й принципи організації діяльності цієї вільної наукової асоціації. Якщо кинути оком в минувшину, то складається враження, що Українське наукове товариство, маючи потужний науковий потенціал і власну широку програму досліджень, завдяки відносній автономії від держави, спроможне було стати авторитетною альтернативою Українській академії наук.

* * *

Українське наукове товариство в Києві – перша на території Російської імперії національна наукова інституція, незважаючи на короткий строк своєї діяльності, залишило помітний слід в історії організації науки в Україні. Разом з Науковим товариством ім. Шевченка у Львові УНТ зробило вагомий внесок в становлення системи українознавчих досліджень, визначивши їхню структуру і стратегію, які були сприйняті і розвинуті надалі Українською академією наук. Головним підсумком діяльності УНТ стало формування національного співтовариства вчених, які зосередили свої зусилля на проведенні досліджень в галузі українознавства. Засноване на демократичних принципах вільної асоціації вчених, Товариство заклало фундамент для ефективного розроблення українознавчих досліджень в галузі історії, філології, статистики, етнографії, історії українського мистецтва, фольклору, правознавства, природознавства і техніки.

Серед відомих спеціалістів, які працювали в Товаристві, – історики М. Грушевський, О. Левицький, І. Каманін, О. Гру-

шевський, М. Біляшевський, К. Мельник-Антонович, В. Модзалевський, філологи В. Перетц, А. Кримський, Є. Тимченко, К. Михальчук, Б. Грінченко, М. Петров, І. Огієнко, С. Єфремов, А. Лобода, П. Зайцев, етнографи Ф. Вовк, О. Алешо, мистецтвознавці Г. Павлуцький, К. Широцький, С. Таранушенко, Ф. Ернст, правознавці Б. Кистяківський, М. Василенко, геологи і географи П. Тутковський, В. Вернадський, В. Лучицький, В. Дубянський, М. Безбородько, В. Різниченко, Б. Лічков, О. Красовський, біологи і медики О. Яната, О. Корчак-Чепурківський, М. Галін, Є. і О. Черняхівські, інженери С. Тимошенко, І. Ганицький, І. Фещенко-Чопівський та ін.

Українське наукове товариство увібрало в себе зародки багатьох інших наукових напрямків і установ, які зростали за часів становлення української державності. УНТ стало базовою організацією для створення Української академії наук, Українського геологічного комітету, Сільськогосподарського ученого комітету. З Товариством пов'язане становлення національної вищої школи: українських університетів і кафедр українознавства. Члени УНТ стали провідними співробітниками, керівниками наукових установ, професорами вищих навчальних закладів. З ініціативи Українського наукового товариства був скликаний з'їзд природознавців України, розгорнута робота по створенню української наукової термінології і підручників для шкіл та університетів українською мовою, організовані наукові центри та філії Товариства в різних містах України і тим самим закладена основа для демократизації наукового процесу та ефективної територіальної його організації.

Для Українського наукового товариства з самого початку його діяльності була досить характерною орієнтація на наукове обслуговування національно-культурного процесу і тісні зв'язки з суспільно-політичними подіями в Україні. В роки революції і становлення української державності УНТ значною мірою забезпечувало кадровий склад вищих представницьких органів, органів влади та управління і відіграло видатну роль в розгортанні українського культурно-просвітницького руху. З ініціативи Товариства засновано десятки українських гімназій і шкіл, Українська педагогічна академія, Українська академія мистецтв, музеї, газети, журнали, просвітницькі організації. Значною є роль УНТ у збереженні пам'яток культури, художніх цінностей, бібліотек, архівів.

Під час утвердження в Україні в післяреволюційні роки державної системи організації науки Українське наукове товариство, засноване на принципах самоорганізації і самоуправління, виконувало важливу функцію гаранта норм і традицій

національного наукового співтовариства, виступало проти тотального одержавлення наукової діяльності, за збереження її внутрішніх регуляторів. Політика “українізації”, яка проводилась в 1920-ті роки, незважаючи на її формалізм і протиріччя, в цілому сприяла розвитку української науки та культури, дослідженням природних ресурсів України. Одночасно наростаючі тенденції централізації та бюрократизації суспільного життя неминуче вели до політизації науки, скорочення і заборони різноманітних ініціативних її форм. Ліквідація УНТ означала початок наступу на демократичні принципи діяльності наукової спільноти.

Завдання по відтворенню принципів діяльності наукової спільноти складне, багатогранне і потребує тривалих зусиль як з боку вчених, так і кардинальної зміни всієї соціальної інфраструктури науки. Дослідження досвіду діяльності Українського наукового товариства як вільної асоціації українських вчених є актуальним в плані вирішення сучасних завдань відтворення національної спільноти вчених і коригування державних форм організації науки ініціативно-громадськими, заснованими на принципах самоорганізації та самоуправління.

*Бібліографія праць
Українського наукового товариства:
1908-1922 рр.*

Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908-1913.

1908. – Кн. 1.

Грушевський М. Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво. – С. 3-15.

Перетц В. Найближчі завдання вивчення історії української літератури. – С. 16-24.

Грушевський М. Господарство польского магната на Задніпров'ю перед Хмельниччиною. – С. 25-43.

Грінченко Б. Пісня про Дорошенка й Сагайдачного. – С. 44-70.

Грушевський О. Нові матеріали до біографії Костомарова. – С. 71-81. *Тимченко Є.* Причинки до української діалектології. – С. 82-93.

Огієнко І. Історія української граматичної діалектології. – С. 94-129.

Галін М. Про симуляції у хірургії. – С. 130-149.

Хроніка Українського наукового товариства в Києві. – С. 150-159.

1908. – Кн. 2.

Перетц В. Павло Житецький: До ювілею 45-літньої наукової діяльності. – С. 3-38.

Стешенко І. Українські шестидесятники. – С. 39-83.

Шахматов О. До питання про північні перекази за княгиню Ольгу. – С. 84-94.

Адріанова В. Київський уривок псалтиря XIV віку. – С. 95-104.

Петров М. Український збірник XVII-XVIII ст. – С. 105-116.

Маслов С. Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдом. – С. 117-141.

Шевченко С. Ємферієвська редакція “Сказанія о 12-ти пятницях” і український список “Сказанія” р. 1604. – С. 142-172.

Назаревський О. “Хождение Богородицы по мукам” в нових українських списках XVII-XVIII вв. – С. 173-216.

Каманін І. Ще за пісню про Петра Сагайдачного. – С. 217-231.

Лобода А. Причинки до характеристики давнього київського бурсацтва. – С. 232-238.

Тимченко Є. До питання про стосунок українських дум до південно-словянського епосу. – С. 239-247.

Михальчук К. До правопису деяких форм “мякої деклінації” в українській мові. – С. 248-261.

1908. – Кн. 3.

Грушевський М. Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності. – С. 5-15.

Павлуцький Г. В. Антонович як археолог. – С. 15-22.

Лобода А. Праці Антоновича по етнографії та літературі. – С. 23-28.

Стешенко І. Антонович як суспільний діяч. – С. 29-32.

Антонович В. Записка в справі обмежень української мови. – С. 33-39.

Біляшевський М. Про український орнамент. – С. 40-53.

Добровольський Л. Забуті межі давньої Київщини. – С. 54-79.

Мельник-Антонович К. Майданові городища на Україні. – С. 79-97.

Левицький О. Невінчані шлюби на Україні в XVI-XVII ст. – С. 98-107.

Грушевський М. Байда-Вишневецький в поезії й історії. – С. 108-139.

Данилевич В. Нові дані для біографії Івана Сірка. – С. 140-148.

Грушевський О. З життя української старшини XVIII в. Земельні маетки п. Леонтія Свічки. – С. 149-158.

1908. – Кн. 4.

Сушицький Т. До питання про літературну школу XII в. – С. 3-19.

Грузинський О. “Elegia alexii” Теофана Прокоповича. – С. 20-40.

- Данилів В.* До історії української етнографії. – С. 41-48.
Огієнко І. Історичний словник української граматичної термінології. – С. 49-89.
Вовк Х. Палеолітичні знахідки в с. Мізині на Чернігівщині. – С. 90-99.
Бучинський Б. Змагання до унії руської церкви з Римом в роках 1498-1506. – С. 100-136.
Ярошевич А. Опис маєтків, як джерело по економіці Південно-Західного краю. – С. 137-152.

1909. – Кн. 5.

- Грушевський О. М.* Гоголь і сучасна українська суспільність. – С. 3-19.
Петровський П. Недуга Гоголя. – С. 20-26.
Невірова К. Мотиви української демонології в “Вечорах” та “Миргороді” Гоголя. – С. 27-60.
Бучинський Б. Змагання до унії руської церкви з Римом в роках 1498-1506. – С. 61-87.
Розов В. Українська шкільна драма “Успение Богородицы” – С. 88-96.
Русов О. Про заняття українців по перепису 1897 року. – С. 97-110.
Додаток. *Михальчук К., Тимченко Є.* Програма до збирання одмін української мови. – С. 1-48.

1909. – Кн. 6.

- Бучинський Б.* Змагання до унії руської церкви з Римом в роках 1498-1506. – С. 5-53.
Перетц В. Панегірик “Везерунок цнот” превел. Є Плетенецького року 1618. – С. 54-68.
Єрофєєв І. Українські думи і їх редакції. – С. 69-83.
Сумцов М. Фільмольогічна вага перекладу Потебні “Одисеї” – С. 84-85.
Огієнко І. Двійне число в українській мові. – С. 86-87.
Додаток. *Михальчук К., Тимченко Є.* Програма до збирання діалектичних одмін української мови. – С. 88-96.

1910. – Кн. 7.

- Требін О.* Матеріали до історії української мови з рукописів XV в. київських бібліотек. – С. 5-16.

Єрофєєв І. Українські думи і їх редакції. – С. 17-64.

Стадник М. Гадяцька унія. – С. 65-85.

Корольова О. Поділ українського народу на групи дорослості по перепису 1897 року. – С. 86-106.

Хроніка Українського наукового товариства у Києві. – С. 107-114.

Додаток. Михальчук К., Тимченко Є. Програма до збирання діалектичних одмін української мови. – С. 97-144.

1911. – Кн. 8.

Стадник М. Гадяцька унія. – С. 5-39.

Новицький О. Службник святительський р. 1665. Мініатюри і орнаменти. – С. 40-52.

Франко І. Молитва за ворогів. – С. 53-61.

Куліш П. Украйнофилам. Недрукована стаття з передмовою Ореста Левицького. – С. 62-85.

Стасюк М. Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі. – С. 86-112.

Додаток. Михальчук К., Тимченко Є. Програма до збирання діалектичних одмін. – С. 113-202.

1911. – Кн. 9.

Перетц В. Український список “Сказанія про Індійське Царство” – С. 5-39.

Василенко М. Г.Н.Теплов і його “Записки о не порядках в Малороссии” – С. 40-52.

Стешенко І. “Енеїда” Котляревського і Котельницького в порівнянні з іншими текстами. – С. 53-61.

Стасюк М. Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі. – С. 62-85.

Листи Ігумена Лебединського монастиря Філотея Контаровського (1765-1767 рр.) з передмовою Ор. Левицького. – С. 1-28. (Додаток).

1912. – Кн. 10.

Щербина В. Памяти Якова Шульгина. – С. 5-13.

Грушевський М. Сучасна вірша про неволю Вишневецького. – С.14-18.

Гаєвський С. Київські списки повісті “Александрія” – С. 19-30.

Добровольський Л. Варіант пісні 18-го віку про земляні роботи. – С. 31-48.

Левицький Ор. Церковні справи на Запоріжжі в XVIII в. – С. 49-75.

Петров М. Пасхальна вірша, говорена ніби запорожцями своєму гетьманові р. 1795, по рукописному списку Київсько-Печерської Лаври. – С. 76-81.

Драгоманов С. Дрібне землеволодіння на Полтавщині. – С. 82-90.

Порш М. Робітництво України: Нарис по статистиці праці. – С. 91-157.

1913. – Кн. 11.

Грушевський М. Памяти Лисенка. – С. 5-12.

Стешенко І. Над труною М. Лисенка. – С. 13-14.

Русов О. М. Лисенко – науковий дослідник законів української музики. – С. 15-24.

Добровольський Л. Михайло і Золоті ворота. – С. 25-52.

Каманін І. Українські богатирі козацького періоду. – С. 53-74.

Гаєвський С. Великодні та різдвяні вірші. – С. 75-106.

Порш М. Робітництво України. – С. 107-162.

Записки історичної і філологічної секції Українського наукового товариства в Києві

1913. – Кн. 12.

Левицький О. Про Василя Тяпинського, що переклав Євангеліє на просту мову. – С. 5-21

Добровольський Л. Михайло і Золоті ворота. – С. 22-71.

Каманін І. Походження Богдана Хмельницького. – С. 72-77.

Модзалевський В. До історії коломийців у Гетьманщині. – С. 78-79.

Стешенко І. Новий твір Я. Кухаренка “Харько, запорізький кошовий” – С. 80-130.

Порш М. Робітництво України. – С. 131-157.

1914. – Кн. 13.

- Бучинський Б.* “Грамота Місаїла” і “грамота Нифонта”
С. 5-44.
- Грушевський М.* До історії Острянинової еміграції. –
С. 45-48.
- Модзалевський В.* До історії млинського права Гетьманщини. – С. 49-53.
- Возняк М.* Епізоди культурних зносин галицької і російської України в І-шій полов. ХІХ в. – С. 54-142,
- Перетц В.* До біографії Житецького – його магістерський іспит. – С. 143-154.
- Щербаківський В.* Ілюзійне підвищення внутрішньої високости українських церков. – С. 155-167

**Фільольогічний збірник пам'яті К. Михальчука
К., 1915.**

- Тимченко Є.* Огляд наукових праць К. Михальчука. – С. 5-17.
- Корш Хв.* Спробунок в'яснити етимологічно деякі українські слова. – С. 18-22.
- Перетц В.* До історії перекладу біблії в Західній Русі. – С. 23-45.
- Кульбакин С.* Праслов'янське у (ы). – С. 46-53.
- Ілінський.* Українське “стоґнати – стонать” – С. 54-55.
- Возняк М.* Епізоди культурних зносин галицької й російської України в 1-шій пол. ХІХ в. – С. 56-100.
- Д.О.* Сторінка для характеристики говірки с. Хоцьок Переяславського пов. на Полтавщині. – С. 101-112.
- Гаєвський С.* Говірка села Михиринець Староконстантинівського пов. Волинської губернії. – С. 113-149.

Україна. – 1914; 1917, 1918.

1914. – Кн. І.

- Шахматов О.* До питання про початок української мови. – С. 7-19.
- Грушевський М.* Український рух на схід: розселення за московською границею до 1648 р. – С. 20-53.
- Возняк М.* Початки української комедії. – С. 54-70.

Грушевський О. З настроїв і думок кирило-мефодіївців. – С. 71-83.

З ідеології кирило-мефодіївців: Записка Василя Білозерського. – С. 77-83.

Левицький О. Великодні “кукли” – С. 84-86.

Перетц В. Декілька етнографічних даних з старих рукописів. – С. 86-91.

Франко І. До історії коломийкового розміру. – С. 91-98.

Дорошенко В. Український науковий рух в 1913 р. – С. 99-111.

Критика, рецензії, обговорення. – С. 112-147

1914. – Кн. 2.

Богумил О. Житецький П. Начерк історії літературної української мови до Ів. Котляревського. – С. 7-28.

Грушевський М. Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р. – С. 29-39.

Возняк М. Початки української комедії. – С. 40-56.

Грушевський О. З початків нової української історіографії. – С. 57-63.

Шляхетське сватання – два листи Мик. Бакуринського до Мик. Глібовича Піроцького 1645-1647 рр. – С. 64-67.

Застирець І. Мазепинці в Туреччині: з паперів Садик-паші. – С. 67-72.

Перетц В. Кант М. Довгалецького Рафаїлу Заборовського 1787 р. – С. 72-74.

Дорошенко В. Український науковий рух в 1913 р. – С. 75-87

Критика, рецензії, обговорення. – С. 88-135.

1914. – Кн. 3.

Корш Х. Дещо про нову теорію вийстя вкраїнського народу. – С. 5-8.

Степовий В. До історії Задунайської Січі. – С. 8-21.

Куліш П. Дві мови, книжня і народна. – С. 22-34.

Возняк М. Український “savoir-vivre” з 1770 року. – С. 35-55.

Перетц В. Тройчанський архів. – С. 55-65.

Орленко Л. Книжні відомости українців про Московське царство наприкінці XVII ст. – С. 66-72.

Ілінський Г. Українське хмирода-чари. – С. 72-74.

Універсал Мазепи про аренду шинків у Короповській сотні 1706 р. – С. 74-76.

Возняк М. Три документи до історії Руїни. – С. 76-81.

Критика, рецензії, обговорення. – С. 82-118.

1914. – Кн. 4.

Грушевський М. Новий хазарський текст про війни Олега. – С. 5-10.

Орленко Л. Шлюбна розлука в Гетьманщині в XVIII ст. – С. 11-24.

Василенко М. О.М.Бодянський і його поетична творчість. – С. 25-41.

Грушевський О. З економічного життя українських монастирів XVII -XVIII в. – С. 42-48.

Козловська В. Памяти В.В. Хвойки. – С. 49-55.

Ніковський А. Ф.П. Фортунатов: Некролог. – С. 56-58.

Возняк М. Польська вірша про битву під Полтавою. – С. 59-70.

Матеріали Архіву імператорського Російського географічного товариства з українознавства. – С. 70-78.

Українське “Зайвий”. – С. 79.

Критика, рецензії, обговорення. – С. 80-113.

1917. – Кн. 1-2.

Від редакції. С. 5-6.

Грушевський Мих. Велика, Мала і Біла Русь. – С. 7-19.

Левицький Орест. Український шляхтич Прокіп Верещака і його пригоди під час Хмельниччини. – С. 20-37

Грушевський Ол. З мійського життя в полудневих замках у XVI в. – С. 38-45.

Мочульський М. Українська школа. – С. 46-83.

Онацький Євг. Походження Полетик. – С. 84-99.

Соловій О. До історії української живописи на початку XVIII віку. – С. 100-115.

Грушевський Ол. Шевченківська література за останні роки. – С. 116-127.

Матеріали і замітки.

Широцький К. Про публікацію Солнцева “Киевский Софийский собор” в “Древностях Российского государства 1871-87” – С. 128-132.

Щепотьев В. Із старого альбому. – С. 132-133.

Г.В. Ода графу Румянцеву-Задунайському на приїзд його до Києва

(1780 р.). – С. 133-135.

Марковський М. Слово о полку Игоря, сына Святославля, внука Ольгова. – С. 135-140.

Хроніка Укр. наук. т-ва за рік 1916. – С. 141-142.

Бібліографія. – С. 143-148.

Богацький Павло. П. Зайцев. Оксана. Перше кохання Шевченка. – С. 143-145.

О.О. И.Ф. Павловский. Описание Архивов Полтавской губернии. – С. 145.

Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. СХХІ. – С. 145-147.

Мацюк О. Мик. Порш. Україна і Росія на робітничому ринку. С. 147-148.

1917. – Кн. 3-4.

Грушевський Ол. З економічного життя XVI в. – С. 5-18.

Перфецький Є. Угорська Русь-Україна в першій половині XVII ст. – С. 19-42.

Мочульський М. Кн. Микола Андреевич Цертелєв. – С. 43-76.

Матеріали і замітки. – С. 77-122.

Модзалевський В. Нові відомості про родину Многогрішних. – С. 77-83.

Міяковський В. Дві рукописи 60-их років заборонені цензурою. – С. 83-88.

Міяковський В. До історії "Чернігівського листка" – С. 88-90.

Грушевський Мих. Сполучення України з Московщиною в новійшій літературі. Критичні замітки. – С. 91-108.

Критика, рецензії, обговорення. – С. 109-120.

Діяльність Українського наукового товариства у Києві в 1917 році. – С. 121-122.

1918. – Кн. 1-2.

Грушевський М. Памяти Федора Вовка. – С. 5-10.

Перфецький Є. До питання про Нестора Печерського. – С. 11-20.

Грушевський О. Митні камори. – С. 21-31.

Марковський М. Російські і українські твори Шевченка в їх порівнянні. – С. 32-48.

Матеріали і замітки. – С. 49-90.

Каманін І. Три тестаменти Адама Кисіль. – С. 49-68.

Онацький Є. Справа за с. Аксютинці. – С. 69-79.

Перетц В. Переказ про хрестне дерево. – С. 80.

Грушевський О. Сучасне українське архівознавство. – С. 81-90.

Український науковий збірник. – Вип. 1. – М., 1915.

Світлої пам'яті Хв. Корша. – С. V-VIII.

Грушевський М. Нові гіпотези з історії староруського права. – С. 1-20.

Розанов С. "Кройника" 1636 року. – С. 21-30.

Перетц В. До біографії П. Житецького. – С. 31-33.

Науменко В. Листи Я. Головацького до М. Максимовича та Пл. Лукашевича. – С. 34-44.

Добровольський Л. З київської "козаччини" 1855 року. – С. 45-94.

Г.В. Лист Мазепи до свого старости. – С. 95-97

Нові книжки. – С. 98-117

Новини науки і письменства. – С. 118-132.

Український науковий збірник. – Вип. 2. – М., 1916.

Пам'яті Олександра Русова. – С. V-VIII.

Вовк Хв. Про закрутки. – С. 1-20.

Грушевський М. Новіша література по історії в кн. Литовського. – С. 21-39.

Орленко Л. Справа Ксенії Розлач. – С. 40-48.

Науменко В. "Жалованная грамота" полтавському полковнику Івану Черняку 1718 р. – С. 49-55.

Єфремов С. З офіційної літератури 60-х років XIX ст. – С. 56-62.

Стешенко І. Російсько-українські паралелі в творчості Т.Г. Шевченка. – С. 63-87.

В.Г. З родинних відносин на Гетьманщині в другій половині XVIII століття. – С. 88-97

Матеріали і замітки.

Науменко В. Думка про українську духовну часопись у Києві в 1858 р. – С. 98-100.

Дорошенко Д. До біографії Гр. Залюбовського. – С. 101-106.

Соловій О. Передплата на “Живописну Україну” та кн. Н.А. Долгорукова. – С. 107-109.

Нові книжки. – С. 110-146.

Новини науки і письменства. – С. 147-152.

Нові видання Українського наукового товариства в Києві. – С. 152-154.

Збірник медичної секції Українського наукового товариства в Києві. 1910-1921. – Кн. 1-5.

1910. – Кн. 1.

Галін М.А. Походження кил, відсоткові взаємини та особистості їх. – С. 5-47.

Черняхівський Є.Г. Чи існує дуоденальний діабет? – С. 48-60.

Каковський А.Ф. Про вплив деяких ліків на вирізане серце. – С. 60-68.

Блонський П.І. Діяльність очних летючок у м.Калузі за 1908 і 1909 роки. – С. 69-86.

Галін М.А. Хірургічні спостереження і примітки. – С. 87-94.

Черняхівський Є.Г. До методи добування сечі з кожної нирки окремо. – С. 95-101.

Черняхівський О.Г. Коморка центральної нервової системи з подвійним зерном. – С. 102-108.

Шмигельський М.Є. Про гоїнне хореї лікарською гімнастикою. – С. 109-116.

1912. – Кн. 2.

Кос. М. Клінічний причинок до пізнання впливу крові перед сітківкою. – С. 2-10.

Черняхівський Є. До казуїстики піддіафрагмальних абсцесів. – С. 11-19.

Лук'янів Ф. Організація медичної допомоги нічної доби у Києві – С. 20-40.

Блонський П. Гоїнне гноєвих процесів рогівки ока антидифтерійною сироваткою. – С. 41-56.

Черняхівський О. Амебоїзм та пластичність неврона. – С. 57-94.

Лукасевич Е. Situs viscerum inversus totalis – С. 95-101.

Вашетко М. Жіночий тип розположення волосся на ривісит у чоловіків. – С. 102-104.

1913. – Кн. 3.

Кос. М. Хиби очей у новобранців. – С. 5-19.

Кобзаренко С. Матеріали до питання про діяльність периферичних кров'яних жил та про роль їх в акті коловороту крові. – С. 20-62.

Черняхівський Є. До питання про шов кров'яних жил при гоїнні аневризми. – С. 63-121.

Квятковський Г. Два випадка численних пухирних глистів. – С. 122-136.

Лукаsevич Е. Tumor malignus pulmonis dextry. Sarcoma pulmonis primaria. – С. 137-141.

1918. – Кн. 4.

Гаккебуш В. Класифікація розладу нервової системи у зв'язку з контузією. – С. 5-9.

Крамаренко Ю. До казуїстики стреляних поранень кров'яних жил. – С. 10-15.

Подушко В. Бактеріологічний контроль асептики ляпаратомії. – С. 16-25.

Сікорський Л. Chorea minor та лічення її великими дозами мишакислової кислоти – С. 26-31.

Прусенко Ганна. До питання про морфологію крові при психічних хворобах. – С. 32-43.

Кобзаренко Сергій. Питання про фіксацію токсину дифтеріти та тетануса лейкоцитами. – С. 44-59.

Замков С. Про клінічне значіння симптома перехрестного рефлекса аддукторів стегна. – С. 60-62.

Замков С. До фізіології Супінаторного рефлекса. – С. 63-67.

Тимофіїв С. До питання про volvulus testis. – С. 68-75.

Герашенко М. Писання на виритому сажею целюлоїді. – С. 76-77.

Герашенко М. Про сталість роботи електромагнетового реометру. – С. 78-80.

Герашенко М. Плесиметер нового типу. – С. 81.

Черняхівський Є. Матеріали до питання про поранення кров'яних жил. – С. 82-108.

Бібліографічний список літератури по громадській медицині, гігієні і санітарії, по бальнеології, курортам та народній медицині України. Зладив проф. і ак. П. Тутковський. – С. 109-133.

1922. – Кн. 5.

Пучківський О. Олімпій та Агапіт Печерські – перші українські лікарі. – С. 1-3.

Кравченко С. Метод виділення біуретових продуктів частинного гідролізу каратину. – С. 4-32.

Каковський А. Vitium ventriculi. – С. 33-40.

Руткевич К. До питання про дифференційовану перкусію шлункокишкового тракту. – С. 41-48.

Ельберг В. Про перехід сверличок (Spirillum) поворотно-го тифу крізь плаценту. – С. 49-52.

Сисак М. Голодова пухлина серед українсько-галицької армії на початку 1920 р. – С. 58-57.

Кучеренко П. Про паралельність поміж ліпоїдною та вуглеводною метаморфозами в тканинах при цукровому діабеті. – С. 58-64.

Авербух. Про лікування ран: з німецької літератури за р. 1918. – С. 65-70.

Реферати. – С. 71-74.

Відчити медичних наукових товариств та дописи. – С. 75-80.

Некрологи. – С. 81-85.

Збірник природничо-технічної секції Українського наукового товариства. – 1911-1915.

1911. – Кн. 1.

Качаловський О. Jacobus Henricus van't Hoff (1852-1911), посмертна згадка. – С. 7-16.

Тимошенко С. Приближений спосіб досліду зігнуття штаб. – С. 17-54.

Васильєв М. Про видаток рафінаду та втрати кришталевого цукру при сучаснім стані рафінування в Росії. – С. 55-64.

Вілінський О. Необхідність вентиляції в жилах. – С. 65-80.

Чопівський І. Ржа на даховім залізі. – С. 81-116.

Усенко Т. Проба парових котлів. – С. 117-144.

Кривуша О. Кілька слів що до сучасного стану скотарства. – С. 145-164.

Словар технічних виразів. – С. 165-168.

1912. – Кн. 2.

Від редакції: Михайло Васильєв, посмертна згадка. – С. 5-12.

Різниченко В. Рубіжні форми лісу на висотах Полудневого Алтая. – С. 13-22.

Любченко О. Культура бабовняника на Україні. – С. 23-34.

Ганицький І. Перегляд поглядів Ф. Вейса на явища в конденсаторах парових машин. – С. 35-50.

Вілінський О. Спроби над одноцирковою системою водного ogrівання. – С. 51-65.

Чопівський І. Цементування заліза. – С. 66-84.

Кошель З. Українська глиняна промисловість та можливість фабрикації препаратів алюмінія з українських каолінів. – С. 85-108.

Яната О. та Н. Список рослин, зібраних д. Громегою в Черкаському повіті на Київщині. – С. 109-154.

Словар технічних виразів (правописання). – С. 155-156.

1915. – Кн. 3.

Немоловський І. Графічна інтеграція способом Massau та її практичні приклади. – С. 5-35.

Куліченко А. Про садівництво на Степовій Україні. – С. 36-47.

Різниченко В. Полудневий Алтай, його давні й сьогочасні льодовики. – С. 52-76.

Русов М. Типи сільських селищ в Полудневій частині Галичини. – С. 77-222.

Технічний словник. – С. 223-226.

Український етнографічний збірник. – К., 1914 – Т. 1.

Памяти Володимира Лозинського. – С. 1-3.

Сумцов М. Слобідсько-українські історичні пісні. – С. 5-14.

Франко І. Старе й нове в устах народу. – С. 15-25.

Шрамченко О. Дещо з народних звичаїв на Холмщині. – С. 26-38.

Мр. Г. З життя селян на Чигиринщині. – С. 29-51.

Добровольський Л. З старих пісень на Київщині. – С. 52-70.

Верховинець В. Українське весіле. – С. 71-121.

Збірник технічної секції Українського наукового товариства в Києві. – 1918. – Кн. 4.

Корначевський М. Умови ретельного теплового оброблення хуткоріжучої сталі. – С. 3-47.

Оппоков Є. Значіння торфовиськ для розвитку промисловості на Україні. – С. 48-51.

Мазуренко В. Цементова промисловість і організація земських цементових заводів. – С. 52-62.

Оппоков Є. Про використання рухової сили рік України. – С. 63-74.

Терещенко В. До питання про виробництво дубового екстракту на Україні. – С. 75-88.

Садовський Т. До питання про видобування ароматичних вуглеводів з нафти. – С. 89-118.

Абакумов М. Пристосування радіотелеграфу до визначення астрономічних пунктів. – С. 119-135.

Лисін М. та Моргалевський І. Механічний аналіз глини по методу Шене, Сабаніна, Осборна, Небеля. – С. 136-152.

Тимошенко С. До питання про організацію категорії прикладного природознавства при фізично-математичному відділі УАН. – С. 153-157.

Збірник природничої секції Українського наукового товариства в Києві. – Кн. 4. – 1918-1919.

Федір Кіндратович Вовк: Некрольог. – С. 5.

Від редакції. – С. 6.

Лічков Б. Опис і пояснення в науці. – С. 7-26.

Безбородько М. Роля й значіння металюграфічного методу в розвитку петрографії. – С. 27-38.

Опоків Є. Про гідрологію взагалі і гідрологію водозбору Дніпра зокрема. – С. 39-54.

Плотников В. Використання повітряного азоту для техніки і сільського господарства. – С. 55-62.

Шарлеман М. До фавни Переяславщини. – С. 63-73.

Красівський Л. Геологічні дослідження в Гайсинському повіті на Поділлі в 1916 році. – С. 74-119.

Голубів П. Про річкові намули рр. Згара, Ірпеня, Тясміна. (З геологічними профілями). – С. 120-123.

Неводовський Г. До біології *Phoma Betae* Frank. – С. 124-142.

Різниченко В. До геології нагірного берега Дніпра між Межигіррем і Вишгородом на Київщині. – С. 143-157.

**Вісті природничої секції
Українського наукового товариства. –
Т. I. Ч. I, 2, 3-4. – 1918-1919.**

Ч. I.

Від редакції. – С. 3.

Різниченко В. Про діяльність природничої секції Українського наукового товариства в Києві і перспективи її дальшого розвою. – С. 4-7.

Красівський Л. Геологія в державному будівництві. – С. 8-12.

Шарлеман М. До оборони природи. – С. 13.

Про білий вугіль на Україні. – С. 14-15.

З біжучого життя. – С. 16-18.

З життя товариства і інституцій. – С. 19-24.

З природи України. – С. 25-30.

Бібліографія. – С. 31-32.

Додаток. Протоколи і постанови попередньої наради природників України від 3-6 серпня 1918 року. – С. 1-17.

Ч. 2.

Ф.К. Вовк. – С. 33-35.

Яната О.А. Чергові завдання в справі досліджування фльори України. – С. 36-39.

Луцицький В.І. Завдання геологічної праці на Вкраїні. – С. 40-47.

Тутковський П.А. Від Єгипту до України. – С. 48-52.

Шарлеман М. Природничо-досвідні інститути на Україні. – С. 53-56.

Б.К. Дорошкевич. – С. 56.

З біжучого життя. – С. 57-60.

Товариства та інституції. – С. 61-71.

З природи України. – С. 72-74.

Реферати. – С. 75-77.

Дрібні замітки. – С. 78.

Наші книгарські скарби. – С. 79-82.

Ч. 3-4.

- Тутковський П.* Друмлиновий краєвид на Україні. – С. 84-88.
Лічков Б. Геологічні дослід, держава і гірничя промисловість. – С. 89-96.
Шарлеман М. Короткий огляд літератури по фавні Київщини. – С. 97-106.
Різниченко В. Стан гідрогеологічної дослідженості України. – С. 107-113.
Красівський Л. До поширення природознавства. – С. 114-118.
 Оборона природи. – С. 119-122.
 З біжучого життя. – С. 123-125.
 Товариства та інституції. – С. 126-139.
 З природи України. – С. 140-147.
 Дрібні замітки. – С. 148-151.
 Наші книгарські скарби. – С. 152-156.

Вісник природознавства. – Вип. I. – 1921.

- Наші завдання: Від редакції. – С. 3-7.
Яната О. Перспективи розвитку природознавства на Україні та завдання відділу природничих наук Українського наукового товариства. – С. 7-13.
Лічков Б.Л. Природознавство і філософія. – С. 13-16.
Тутковський П.А. Згаслі вулкани України. – С. 16-20.
Холодний М.Г. Сучасна фізико-хемична теорія роздраження. – С. 20-34.
Латинський І. Завдання сучасної фізики. – С. 34-37.
 Наукові новини та замітки. – С. 37-46.
 Реферати та бібліографія. – С. 46-50.
 Хроніка наукового життя. – С. 50-60.
 Некрологи. – С. 61-71.
Секунда Т. Важливе питання з обсягу української технічної термінології. – С. 71-72.

Збірник секції мистецтв. – Кн. I. – 1921.

- Модзалевський В.* До історії українського ліярництва (про людвісарів та конвісарів). – С. 3-26.
Модзалевський В. Тези до доповіді: “До історії українського ліярництва” – С. 24.
Модзалевський В. До біографії українського штихаря Григорія Левицького. – С. 25-30.

Гуцало О. Надбанні хрести українських церков XVII-XVIII в.в. – С. 31-38.

Гуцало О. Стародубське барокко. – С. 39-42.

Ернст Федор. Стара бурса в Києві (33 рис.). – С. 43-54.

Щербаківський Дан. Символіка в українському мистецтві: Виноградна лоза (з 11 рис.). – С. 55-74.

Ернст Федор. Дерев'яна Златоустовська церква на Старому Києві (з 3 рис.). – С. 75-79.

Щербаківський Дан. Українські дерев'яні церкви: Короткий огляд розробки питання. – С. 80-102.

Шміт Федор. Про видання св. Софії. – С. 103-111.

Ернст Федор. Надгробок Румянцева-Задунайського в Київській лаврі. – С. 112-120.

Таранушенко С. Рецензія: Михайло Руданський. Архітектурне обличчя Полтави. – С. 121-125.

Некрологи.

Середа А. Кость Віталєвич Широцький (1886-1919). – С. 125-130.

Е.Ф. Георгій Іванович Нарбут (1886-1920). – С. 130-132.

Щ.Д. Микола Іванович Петров (1840-1921). – С.134-136.

Олександр Йосипович Гуцало. – С. 136.

Биковський А. Бібліографія праць К.В. Широцького. – С. 137-144.

Щ. Д. Сила головніших праць академіка М.І. Петрова щодо археології та історії мистецтва. – С. 145-147.

Хроніка. – С. 148-153.

Протоколи секції мистецтв Українського наукового товариства з 20.IX.1918 р. до 30.V.1919 р.

Примітка.

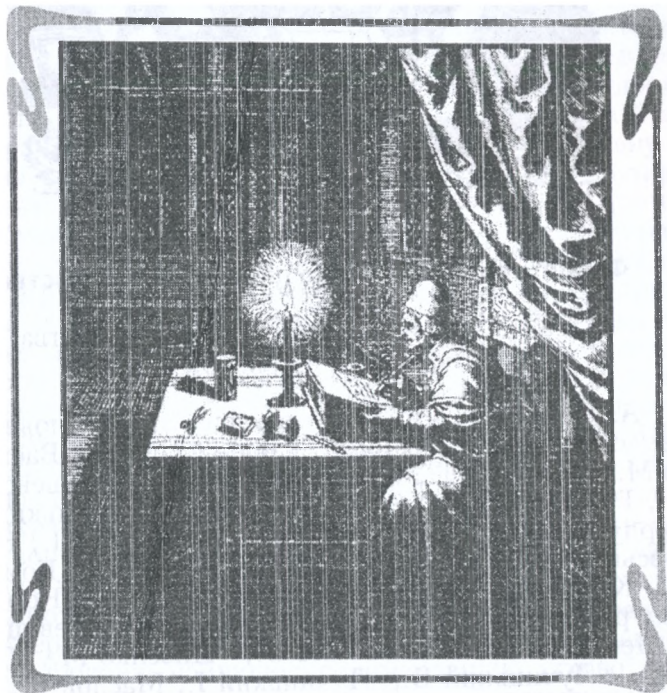
В бібліотеках Києва не були знайдені: Зап. Укр. наук. т-ва в Києві. – 1918. – Кн. 17; Збірник, присвячений пам'яті Хв.К. Вовка. – К., 1918.

У 1924-1930 роках Історичними установами ВУАН під редакцією М. Грушевського видавалися часопис "Україна", збірники "Наше мінуле", "За сто літ", на яких було зазначено, що це видання Українського наукового товариства. Але було б некоректно включати їх у видання УНТ, бо Товариство було ліквідовано у 1921 р.

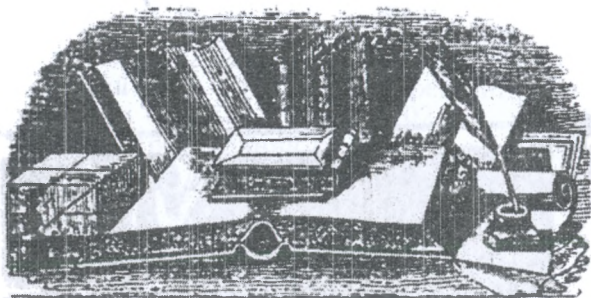

Документи

і матеріали

Публікації з історії УНТ

Фундатори Українського наукового товариства

Члени Українського наукового товариства
за станом на 1 травня 1908 р¹

Александровський Г., Антонович В., Антонович К., Берло А., Біляшевський М., Бондаренко І., Василенко М., Вовк Ф., Галін М., Грінченко Б., Грушевський М., Грушевський О., Джиджора І., Доманицький В., Дурдуківський В., Житецький П., Каманін І., Качаловський О., Квятковський Г., Колесса Ол., Комаров М., Косач О., Кошовий В., Кримський А., Корчак-Чепурківський О., Кузеля З., Кузьмін Є., Левицький І., Левицький О., Леонтович О., Лисенко М., Лобода А., Лучицький В., Лучицький І., Маслов С., Михальчук К., Модзалевський В., Науменко В., Павлуцький Г., Перетц В., Петровський П., Петров М., Русов О., Смаль-Стоцький С., Страдомський М., Сумцов М., Стешенко І., Студинський К., Тимченко Є., Томашівський С., Черняхівська Л., Черняхівський О., Чикаленко Є., Шульгин Є., Щербаківський Д., Щербина В., Щербина С., Яковлев А., Ярошевський А.

¹ Зап. Укр. наук. т-ва в Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 155–156.

Михайло Грушевський¹

**Українське Наукове Товариство в Києві
й його наукове видавництво²**

Наука дуже довго була забороненою сферою для українства в Росії. Уже звісний циркуляр міністерства внутрішніх справ 1863 р. фактично обмежив українське слово в Росії самою белетристикою, а указ 1876 р. зробив се ще більше категорично і рішучо. Наукові праці на українській мові в Росії не могли виходити, а сильні обмеження терпіло наукове досліджування в різних сферах українознавства навіть на якій небудь мові. Українці Росії, що заклали в 1873 р. спеціальну інституцію для розвою української науки у Львові (“Товариство імени Шевченка”), у себе дома, на своїм українським ґрунті, позбавлені були сеї можности. Свої наукові праці на українські теми вони мусіли друкувати по російськи – стрічаючи ся при тім ще і з ріжними обмеженнями й капризами цензури, або віддавати їх до українських видань заграничних, які в Росії були дуже мало приступні й знані, бо звичайно належали все до категорії видань “абсолютно заборонених в Росії” – включно до етнографічних текстів і історичних документів, видаваних, наприклад, тим же “Науковим Товариством імени Шевченка” у Львові. Розумієть ся, все отсе відбивало ся дуже шкідливо на розвою української наукової роботи в Росії й вражало дуже прикро українське громадянство. Прикре було се обмеження в свободі творчости в одній з найблагородніших сфер людського духового життя. Тяжкою була свідомість того, що для українського національного життя зістається забороненою, неприступною та сфера, що вінчає собою повноту культурно-національного життя, служить найвищою рекомендацією духової дозрілости суспільности, глибини й серйозности її культурного життя. Гіркою образою мусіло відчувати ся, що тим часом як маленька закордонна Україна могла розвинути у себе, в своїм Науковім Товаристві, протягом останнього десятиліття таку поважну наукову роботу, заложити міцні підвалини наукового українознавства і здобути для нього поважання й признание в наукових сферах иньших народів, – велика Україна російська, її наукові

¹ У всіх публікаціях та архівних матеріалах збережено особливості орфографії та мови того часу. виправлено лише явні помилки.

² Опубліковано: Зап. Укр. наук. т-ва в Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 3-15.

сили, її наукові робітники мусять зіставати ся пасивними свідками того всього, або містити свої праці в виданнях “в Росії абсолютно заборонених” І як тільки упали цензурні заборони, що творили такі ненормальні й прикрі обставини для культурного українського життя, в українських кругах зараз же мусіло виникнути бажання – поруч львівського “Наукового Товариства імени Шевченка” сотворити на російській Україні свої місцеві огнища наукової роботи, інституції й органи для української наукової мисли.

“Временные правила о печати” скасували весною 1906 р. заборони, утворені указом 1876 р., і слідом за сим групою українських учених Київa був вироблений плян “Українського Наукового Товариства”, що своєю метою ставило “допомогати розробленню й популяризації українською мовою різних галузей науки”, підтримувати звязки між ученими, що працюють в різних сферах науки, особливо в Києві, давати їм спромогу обмірковувати серед членів Товариства питання, які вони студіюють, знайомити членів Товариства з наготовленими до друку статями, науковими відкриттями і вислідами, помогати розповсюдженню наукового знання через лекції і видання, для того уряджувати публичні засідання, систематичні курси, наукові екскурсії, видання і т. и. (статут Товариства). Вироблена в такім дусі устава Товариства була затверджена властю з кінцем 1906 р., а дня 29 квітня 1907 р. відбуло ся перше загальне зібранне для введення в житє Товариства. Підписаний, як голова львівського Наукового Товариства ім. Шевченка, привитав нове огнище української наукової мисли, а присутні, вважаючи за потрібне задокументувати тісну звязь свою з науковою роботою, яка вела ся досі тільки львівським Товариством на всю соборну Україну, вибрали головою свого першого бюро голову львівського Товариства. Зібранне рішило деякі принципиальні питання, ухваливши, що все діловодство Товариства повинне вести ся українською новою, так само для всіх засідань і виступів, рівнож і для видань Товариства прийнято українську мову, а иньші мови рішено допускати тільки як виїмок. Переведено першу запись членів, в числі 21, і вибрано тимчасове бюро, яке мало вести справи Товариства до кінця року й дістало порученне доложити старань до того, аби Товариство як найскорійше організувало ся й розпочало свою наукову роботу.

В се бюро крім підписаного, як голови, війшли Оп.Ів. Левицький і В.П. Науменко як товариші голови, В.І. Щербина як скарбник, І.М. Стешенко як секретар, М.Ф. Біляшевський як бібліотекар, і Я.Н. Шульгин як заступник секретаря; пізнійше дібрано ще одного члена – О.С. Грушевського.

Сповідуючи бажання членів, голова Товариства виготовив на друге загальне зібрання, скликане на день 25 мая, реферат про наукову організацію Товариства такого змісту:

“Українське Наукове Товариство мусить мати перед очима подвійну мету, вказану йому і його статутом і тими обставинами, в яких задумує воно розвивати свою діяльність: по перше – організацію наукової роботи, по друге – популяризацію серед суспільности здобутків сучасної науки.

Наукова робота має розвивати ся по змозі у всіх областях науки, а перед усім – в сфері українознавства, то значить, в тих областях наукової роботи, які розяснюють нам мінувшість і сучасне життя українського народу й його території. Організація наукової роботи в сих напрямках вимагає певної спеціалізації, а власне – поділу на секції наукових сил Товариства. Відповідно до завдань, які собі становить Товариство, найбільш практичним здається випробоване вже й иншими аналогічними інституціями групування в трох секціях: в секції історичній, – для історії з помічними науками, археології, етнології, історії права, історії штуки – взагалі і особливо в приложенні до України: її історії, археології, етнології і т. д.

В секції філільогічній, – для мови, історії літератури й народньої словесности, української й загальної. В секції математично-природничій – для наук математичних, природничих і лікарських – взагалі і в спеціальнім приложенні до українського народу й України”

До секцій належить наукова робота в зазначених вище і споріднених з ними областях. В них мають обговорювати ся наукові праці, внесені до Товариства, оцінювати ся й ухвалювати ся роботи, призначені для публікацій Товариства. Організують ся вони тим способом, що кожному членови Товариства дається право записати ся до котрої небудь секції Товариства і брати участь в її зайняттях; в інтересах як найскорійшого розвитку наукової роботи треба зараз же, як сей плян буде прийнятий, оповістити всіх членів Товариства про се. Для координування наукових зайнять секцій з загальним життям Товариства до Ради Товариства, з правами голосу, мають входити голови секцій або вибрані замість них делегати. Подробиці устрою й діяльности секцій має означити інструкція, вироблена спільно секціями й затверджена зборами Товариства.

Для організації наукових зайнять в певних областях науки, які вимагають ширшої участі робітників не тільки з Товариства, а і з поза нього, при секціях повинні організувати ся наукові комісії, як помічні, організаційні органи їх. Хоч загалом се вже належить до діяльности секцій, проте не можна не піднести тут

потреби сформовання двох комісій, дуже потрібних уже зараз, в перших же початках діяльності Товариства. Се комісія етнографічна, для народньої словесности (фольклору) і етнології при секціях історичній і фільологічній; вона дуже важна з огляду на велику масу матеріялу й потреби групування коло його збирання й оброблення робітників з поза Товариства. Друга, ще потрібніша з огляду на теперішні обставини українського життя – се комісія язикова, при секції фільольогічній. Пекучі питання вироблення і приведення до можливої однастайности української правописи, граматики, термінології і взагалі певних принципів літературної мови роблять її невідмінно потрібною, і через те заснованне сих двох комісій треба б в принципі ухвалити тепер же, разом з заснованнем секцій, і оповістити про се членів, щоб заздалегідь гуртувати для них наукових робітників.

Так само вважав би я потрібним ухваленне в принципі, щоб Товариство, скоро тільки наукова робота проявить себе в ній, приступило до видавання наукового видавництва, яке б подавало наукові праці й реферати членів і служило свідоцтвом його наукового життя; по друге – приступило б до організації зїздів українських наукових діячів, які б могли бути дуже корисними і в різних справах більш практичного характеру і послужити сильним і успішним способом на те, щоб викликати живіший науковий рух також і по иньших частях України.

Що до популяризації науки, то тут, полишаючи діло Раді й секціям Товариства, належало-б висловити бажання, щоб уже від осени Товариство могло б приступити до організації публичних викладів, поодиноких лекцій і цілих серій їх, особливо з сфери українознавства, а для сього потрібно оповістити членів про такий плян і просити тих з них, які б взяли на себе читання таких лекцій, аби завчасу сповістили Раду Товариства про свій замір, і подали програми своїх викладів, аби Рада могла завчасу добути дозвіл на ті виклади.

Другою такою точкою в популяризації науки, на яку мусліло б звернути увагу Товариство та заохотити своїх членів до роботи в тім напрямі, було б приготування підручних наукових курсів – і загального характеру, і особливо – з українознавства, з тих областей його, в яких ми ще не маємо українських курсів – як історія українського письменства, географія і статистика України, і т. под.

Не входячи в деталі біжучої роботи, не в'язучи їх наперед повзятими ухвалами й інструкціями, я думаю, що в отсих точках треба вже тепер прийняти принципіальні рішення, які б

послужили точками виходу для наукової й організаційної діяльності Товариства вже на початках будучого академічного року.

Сей плян був в принципі прийнятий зібранням, але тому, що референт не був присутній, і реферат читався без нього, рішено ухвали відложити на нове зібрання. На зборах дня 14 вересня, зібрання, обмірковуючи ще раз плян наукової організації і вислухавши пояснень референта до тих пунктів, які викликали дебати на попередніх зборах, рішило прийняти предложений плян:

“Для організації наукової роботи приступити до утворення секцій і комісій по певним групам наук, і насамперед організувати три секції, до яких можна сподіватися більшого числа членів, а власне:

- а) секції історичної – для історії з помічними науками, археології, етнології, історії штуки, права, економіки – взагалі і особливо для історії України її археології, етнології і т. д;
- б) секції фільологічної – для мови, історії літератури, народної словесности – української й загальної;
- в) секції природничої – для наук фізично-математичних, природничих і лікарських взагалі і в спеціальному приложенню до українського народу й України.

Особи, що працюють в таких сферах знання, які різними своїми сторонами заходять то в ту то в иньшу групу наук, можуть приставати до тої секції, до якої почувують себе ближшими по характеру своїх зайнять. Так географ чи антрополог може пристати чи до природничої, чи до історичної секції, етнограф – чи до фільологічної чи до історичної, куди чує себе ближшим.

Нові секції можуть творитися і відокремлятися, коли до них заявить ся значне число членів.

Окрім секцій, як органи менші, спеціальнійші, помічні для секцій, будуть творити ся комісії, до яких можуть належати і не члени Товариства. Творення їх буде залежати від зросту роботи. Намічено комісії язикову і етнографічну, для яких можна сподівати ся багато діяльних сил. Дуже пожадана була б комісія статистично-економічна, коли б знайшло ся для неї досить робітників як найскорійше.

І секції і комісії являють ся робочими органами Товариства. Член Товариства не обовязаний належати до них і брати участь в них; хто ж пристає до них, приймає на себе моральний обовязок брати діяльну участь в роботі тої секції чи комісії, до котрої він пристає. Окрім котроїсь секції можна належати і до

одної чи кілька комісій; можна належати до комісії, не належачи до ніякої секції, і навпаки.

Насамперед мусять бути організовані секції. Коли заявить ся до них відповідне число членів, Рада скличе їх для оргянізування своїх секцій, а потім секції спільно вироблять інструкцію для себе, яка буде нормувати їх діяльність.

Поки секції і комісії не організують ся вповні, наукову роботу буде організувати Рада”

Про сі пляни організації оповіщено членів Товариства і взагалі людей визначних своїми науковими роботами: їх заохочувано вступати до Товариства, вписувати ся до секцій, брати участь своїми працями в наукових засіданнях Товариства, в проєктованих ним публичних лекціях і виданнях.

“Подаючи сей плян до відомости членів”, оповідало ся в циркулярі з дня 26/ІХ, “Рада просить їх взяти як найбільш діяльну участь в його здійсненню, сповіщати про ті предмети і той напрям, в якім пп. члени наміряють ся свою участь в його діяльності проявити, чи в рамках сього пляну, чи може в якійсь иньшій формі, яку вони вважають корисною. Все бо, що буде змагати до розвою українського наукового життя і буде по силам організації Наукового Товариства, воно не лишить без уваги. Але для здійснення його завдань потрібно, щоб люде науково приготовані і одушевлені бажанням потрудити ся для наукового і взагалі культурного розвою українського, горнули ся до нашого Товариства. Тому просимо членів наших заохочувати таких людей, аби вступали в члени нашого Товариства та брали участь в його роботі”

Наукову діяльність Товариства Рада рішила скупити насамперед в наукових засіданнях Товариства. Такі засідання рішено відбувати приблизно два рази на місяць. Перше засідання відбуло ся дня 16 вересня; на нїм доложені були реферати: М.С. Грушевського “Господарство польського магната на Задніпровю перед Хмельниччиною” й Ів.М. Стешенка: “Марко Вовчок і його українські твори”; на дальших засіданнях предложені були розвідки й реферати: В.М. Доманицького: Марія Олександровна Маркович; нові матеріали про Марка Вовчка, доложені Л.М. Черняхівською; В.М. Перетца: Нові інтермедії; О.С. Грушевського: Нові матеріали про Костомарова; Б.Д. Грінченка: Пісня про Дорошенка і Сагайдачного; Г.Г. Павлуцького: Про українську артистичну творчість; М.Ф. Біляшевського: Про український орнамент; О.Г. Черняхівського: Нові теорії про походження людини; І.М. Каманіна: Ще про пісню про Петра Конашевича Сагайдачного; Б.Д. Грінченка: Нові дані про пісню про Сагайдачного. Всього до кінця року

відбулося 6 наукових зібрань і на них проведено 12 рефератів. Засідання сі розбудили значне заінтересованне серед громадянства, притягали до себе багато слухачів і викликали не раз дуже живі дебати. Слідом рішено також організувати публичні лекції. В осени 1907 р. уряджено дві серії таких лекцій. М.С. Грушевський прочитав дня 10, 12 і 15 падолиста серію лекцій про "Культурний і національний рух на Україні в другій половині XVI в.", і вони зібрали дуже показну і уважну аудиторію. І.М. Стешенко прочитав д. 25/XI, 30/XI і 4/XII лекції про "Українських шестидесятників" Третя серія оголошена О.С. Грушевським, за недостатчею часу була ним відложена на пізнійше – відбулася по новім році.

Разом із сим виникла справа наукового видавництва Товариства. Воно було предметом нарад уже на перших зібраннях Товариства і тоді рішено приступити з новим роком до видавання наукового річника Товариства. Але згодом виник проєкт періодичного видання – наукового журналу Товариства. Привід до сього дало рішення кружка "Кієвскої Старини" припинити видання свого журналу. Вже в 1906 р. рішено було закінчити видавання "Кієвскої Старини" 25-им роком його видання (1906-им). Супроти того була піддана гадка злучити сей журнал з "Записками" львівського Наукового Товариства, але сей проєкт не знайшов співчуття в кружку "К. Старини" й він рішив видавати в 1907 р. замість "К. Старини" журнал "Україну" в змінений програмі, додавши до відділу наукового відділ публіцистичний. Коли ж організувалося в Києві "Наукове Товариство", видавці "України" рішили видання свого журналу залишити, в надії, що Наукове Товариство приступить до видавання свого наукового видавництва, яке заступить місце давнійшого київського журналу. Супроти сього серед членів Товариства знайшлися прихильники гадки, щоб Наукове Товариство прийняло на себе традицію "К. Старини" та видавало по її типу свій журнал; більшість членів одначе відхилила сю гадку, з огляду, що "К. Старина" мала характер ширший, не цураючися і популяризації науки, і белетристичної творчости, Наукове ж Товариство повинно дати українському громадянству журнал строго наукового характеру: як ні бажане істнування можливо більшого числа науково-популярних чи науково-літературних журналів, але від Наукового Товариства українське громадянство мусить сподіватися в першій лінії чисто-наукового українського видавництва, якого досі бракує в Росії зовсім. Після довгих дебат в сій справі на загальних зібраннях і потім на засіданнях Ради, куди ся справа була передана, рішено видавати науковий орган Товариства під титулом: "Записки Укра-

їнського Наукового Товариства в Києві", зпочатку неперіодично книжками коло 10 аркушів кожна, так щоб протягом 1908 р. вийшла перша серія, запроектована в чотирох книжках; друкувати в сім виданню розвідки й реферати, предложені на наукових засіданнях і в секціях Товариства, а також і прислані просто для зього видавництва – коли підходитимуть під характер його: розвідки, замітки, огляди, критичні статі й оброблені матеріали, з різних галузей знання, а перед усім з українознавства – української мови, літератури, історії, артистичної творчости, етнографії, археології, географії, права, економіки і статистики й инш.

Організаційна діяльність, крім засідань Рад і загальних зібрань, що збирали ся в перших місяцях дуже часто (до кінця року 1907 відбуло ся 8 загальних зібрань – стільки ж, що й засідань Ради), проявила ся також в організації секцій; до кінця року організували ся секції: фільольогічна й історична; перша вибрала своїм головою проф. В.М. Перетца, а секретарем Є.К. Тимченка, друга – головою проф. Г.Г. Павлуцького, товаришем його В.І. Щербину, секретарями І.Н. Джиджору і А.І. Яковлева; обидві розпочали свої зайняття ще в минулім році. Третя секція – природознавча почала організаційну роботу вже по новім році. Загальне число дійсних членів Товариства з кінцем року дійшло до 54.

Над ріжними плянами наукових робіт і організацій, які обговорювали ся на засіданнях Товариства, було б передчасним спиняти ся в сім огляді діяльності Товариства за минулий рік: буде на те час в обговоренню його діяльності за р. 1908.

З кінцем 1907 р., 30 грудня відбуло ся загальне зібранне для вибора нового бюро замість попереднього тимчасового. Вислухавши справоздання голови про діяльність Товариства в минулім році, зібранне вибрало на два роки по статуту з невеликими змінами теж саме бюро і тим закінчив ся перший, переходовий, чисто-організаційний період життя Товариства.

Розумієть ся, сеї організації в перший рік, чи властно – півроку життя Товариства положено тільки перші підвалини, і довга організаційна робота ще лежить перед ним. Товариство і спеціальнійше – отсе видавництво його, яке пускаємо тепер в світ, поставило собі почесне, але й нелегке завдання – відбудувати "розсипану храмину" української науки, розбитої, розруйнованої довгими часами репресій і заборон, безоглядного гнету і давлення всіх проявів українського життя, а в тім і свобідного розсліду минувшости й сучасности українського народу, – зібрати навколо себе робітників, що не переставали працювати в часах лихолітя на ріжних частях наукової української

ниви і викликати з поміж українського громадянства нові сили, охочі віддати спою енергію й здібности дослідям українського життя в минувшині й сучасности та популяризації наукових результатів серед ширших кругів нашої суспільности. Сіра непроглядна мрака, що залягла тепер навкруги, закривши широкі перспективи, які були відкрили ся перед нашим громадянством, не пріє – се правда – широким розмахам енергії в роботі науковій, культурній, так само як і суспільній. Але свідомість пекучої потреби культурних, наукових підвалин, відчута так сильно, так болючо в недовгий період громадянського оживлення, і в сі часи апатії, занепаду й зневіря повинна бути стимулом до інтенсивної, запопадливої праці. Всі, кому дорогий розвій і поступ науки, дослідження минувшости й сучасности того краю, в яким живемо, того народу, до якого належимо, кому близькі нарешті інтереси українського культурного життя взагалі – повинні прийти в поміч нашому Товариству й його науковому органу своїми працями, своєю енергією, повинні скупити ся наоколо нього, щоб зробити з них – Товариства взагалі й його наукового видавництва спеціально – сильний і діяльний орган інтенсивної й плянової наукової роботи, свобідного і об'єктивного, справді наукового досліду, живе і ясне огнище наукової мисли. Жатва на нашім перелозі жде наукових робітників – многа. Приклад львівського Наукового Товариства, що при засобах скромнійших, в обставинах ще тяжших, завдяки енергії невеликої громадки одушевлених наукових робітників в недовгій часі осягнула такі поважні результати – перед нами. І ми сподіваємо ся, що серед громадянства українського не забракне і многих робітників, які своєю енергією й працею підтримають гідно наукові завдання й плян, видвигнені київським Науковим Товариством.

Володимир Перетц

Найблизчі завдання вивчення історії української літератури¹

Нещодавно акад. і проф. Істрин, відповідаючи д-ру І. Франкові, коли той винуватив його в великокоросійським шовінізмі, дав декілько характерних признань; він писав: „... когда открывалось в Одессе при историко-филологическом об-

¹ Там само. С. 16-24.

шестве византийско-славянское отделение, я призывал прикосновенных людей изучать малорусскую литературу, но увы – никто до сих пор не откликнулся. Да, ея не изучают. Малорусские журналы наполнены статьями по XVI – XVII веку, но ни древний период, ни более новый не находят себе, за ничтожными исключениями, серьезных исследователей” (Истрин, Исследования в области древнерусской литературы, 1906, ст. 109). Наш власний досвід показав теж саме, – що робота по історії української літератури настрюється доволі трудно. Лекції по історії української літератури, що я оголосив в Петербурзькiм Університеті в 1890 роках, не відбули ся, бо слухачів забракло; праця в Київськiм Університеті – притягла до вивчення української літератури дуже невеликий гурт...

Що вважати за причину зазначеного зявища? Академік Істрин дає таку відповідь: „Причина лежить вовсе не в политическом положении Малороссии, на которое любят ссылаться украинцы, а в том, что, с одной стороны, иные не умеют изучать, с другой – еще не ясно, что изучать” (Там же, ст. 199).

Не заперечуючи значіння політичних обставин, що денационалізували і денационалізують верстви української інтелігенції і що відривають талановитих людей від рідного народу і від того, щоб його студіювати, ми теж надаємо чимало ваги останнім двом причинам. І справді, не досить одного глибокого й щирого замилювання до свого рідного, – треба ще мати деякі технічні способи наукового досліду, уміє критично важити джерела і підручники, треба виробити певну наукову дисципліну розуму, без якої навіть великий творчий хист, що посідає найбагатший матеріал, може стати тільки занятним оповідачем – не більше.

За другу причину, що гальмує розріб питань з історії української літератури, академік Істрин вважає невиясненність самого матеріалу. І тут повторюється ще на більшу міру те зявище, що знати студіюючи літературу російську. Матеріал не тільки не класифікований і не виданий, але навіть мало відомий. Що ми знаємо, напр., про давню українську літературу оповідань XVII віку? Чи про перші роки драми? Казнодійство кінця XVII віку більш-менш досліджено, правда, досить поверхово; але казнодійство кінця XVI і початку XVII віку – зостається зовсім нерозробленим ще й досі.

І невмінє студіювати історію української літератури і мала цікавість до неї вияснюють ся, на нашу думку, також і в звязку разом з малим інтересом нашого часу до фільольогічної праці взагалі і до праці над рідною фільольогією з окрема. Тут не можна зразу братись до філософських узагальнень ні що до языка, ні що до літератури. Не вважаючи на жертвенну працю

поодиноких працівників над тими питаннями, що нас тепер цікавлять, здебільшого доводить ся починати сливе всі дослідди з початку, з чорної, невидної роботи, що на перший погляд вимагає далеко більше працьовитості і старанности, ніж хисту та окриленого льотом фантазії натхнення.

“При изучении истории, каже Ключевський (а ми додамо: і історії літератури), – неохотно останавливают внимание на эпохах, дающих мало пищи и уму и воображению: из маловажных событий трудно извлечь какую либо крупную идею; тусклые явления не складываются ни в какой яркий образ». Проте все таки вивчення сих епох має велику вагу для історика: “такие эпохи перерабатывают развалины погибшего порядка в элементы порядка, после них возникающего” (Курс русской истории, I, 484 – 435), або, відповідно матеріалу історії літератури, – в такі епохи дієть ся невидимий па перший погляд, але без перестанний процес розпорошування старих ідей і форм і повільне, ледве помітне пристосовання їх до витворених нових обставин життя.

Теперішня наука більш, ніж коли, примушена звернутись до такої аналітичної, марудної роботи. Після того, як проф. Нікольський, Істрин і Соболевский поставили питання про можливість наукової староруської літератури – що, до речи мова, вивчена далеко більше за українську, – обмежуватись загальними міркуваннями стає неможливим. Щоб утихомирити гризоти сумління, проф. Нікольський видав монументальний том бібліографічних матеріалів, що понімають пам'ятки IX – XI віків, і се приклад, вартий, щоб його наслідувати.

Відомо, що до XII віку вже дуже виразно визначились особливости українського язика, що, як тепер треба признавати, поділяв ся на два діалекти – західний і східний (Істрин, там же, 50). І перше, що повинно зробити – се скласти катальог рукописів українського походження і виділити зпосеред їх білоруські. Сю працю в свій час розпочав був проф. Владимиров, але на жаль і до сього часу вона не знайшла собі нікого, хтоб її далі вів. А тим часом такий огляд памяток українського язика, літератури і культурного життя повинен би освітити багато до чого з літературних стосунків і старої України XIII – XVII віків. Такий огляд памяток поклав би підвалини і для історії українського язика, над яким працювали Соболевський, Житецький, Огоновський і ще декілько вчених, що цікавились не тільки живою українською мовою, але і тею долею, яку пережили староруські діалекти, що утворили український язык.

Такого ж огляду потрібують і стародруковані книжки, що, незалежно од місця, де вони вийшли, описані в працях Ун-

дольського, Каратаєва, Головацького і інших; а з половини XVII віку ми, правду кажучи, не маємо жадного скільки небудь докладного показчика. Взагалі, – українська давня бібліографія “потребує работников пильных, чуйных и pracowитых”, як каже автор XVII віку, Кирил Транквіліон. А бібліографія – являєть ся неминучою основою, підвалиною всякої фільольогічної роботи.

Звернемось тепер до поля власне історико-літературного. Тут справа стоїть наче б то краще. Давніший період української літератури XI – XIV віків, що його не без рацій проф. Істрин вважає за “общій” і для української і для великоросійської літератури, і що почав ся на його думку тільки в половині XIII віку, – розроблений тепер відносно й не зле, дякуючи довголітній праці російських вчених. Але далеко не так стоїть справа, що до того третього періоду, коли верхні верстви, більш інтелігентні, були зметені нападом татарським, і почасти переселились на північ, а почасти, під впливом історичних обставин – втратили вподобу й цікавість до літератури. Що робилось в ній тим часом, коли творилась нова міщанська культура на Україні в XV віці з її брацтвами, що стали на чолі культурного руху? Праці проф. Владимирова і Ор. Левицького тільки почасти підняли перед нами завісу, що ховала ролю гуманізму і реформації в часи, коли прокинулись культурні й літературні інтереси на Україні кінця XV і початку XVI віків.

Потім того цілий шерек дослідників тільки почасти вистудіював праці окремих полемічних і богословських письменників, що виступили на бойовище за релігійну і національну волю в південно-західній Русі XVI – XVII віків. Праці Голубева, Завітневича, Сумцова, Франка і инш. сливе що більше торкають ся питань історії церкви, культурної історії, ніж питань власне історико-літературних. Не вважаючи на те, що недавно з'явилась історія української драми І. Стешенка, давніше вийшли праці Франка, Павлика, Петрова і инш., сама історія зародження української драми показує багато темного і невиясненого. Працями Житецького і Петрова намічені тільки загальні контури для вивчення драми XVII і XVIII віків, але її контури вимагають детального розроблювання, а перш над усе – критичного, наукового видання самих памяток української драми.

Почасти досліджена віршова література XVI – XVII віків, але власне – тільки почасти. Праці Перетца, Житецького на сім полі показують тільки загальні стежки до досліду; що було можливим зробити на підставі матеріалу, який оголошено до 1900 років, те зроблено; але що не рік, то виявляють ся нові та

нові матеріали і віршова література набуває собі чималої ваги не тільки сама по собі, але й по тій ролі, що вона відгравала в XVII віці, коли була посередницею між польською та московською і коли передавала літературні форми і ідеї Ренесансу на далекому сході Європи.

Що зроблено для історії діалого, так модного в XVII віці, який був занесений з Польщі і переданий на Москву? Що ми маємо про літературну сторону літописів, хроник, мемуарів XVII і початку XVIII віків? Така цікава річ, як панегірична література – тільки почати відома нам з видань проф. Студинського, проф. Голубева, а самий літературний жанр ще потребує серйозних студій.

Що до XVIII віку, до другої його половини, то сей період, що уявляє з одного боку немов би образ остаточної втрати інтересу до української літератури, з другого є тим горном, що з його вийшли Котляревський, Гоголь-батько і інші – сей період досліджено надзвичайно мало. Найбільш цікаве питання про умови зародження нової української літератури може бути вирішеним тільки після досліду над літературним життям сього періоду.

XIX-му вікови – здавалося б на перший погляд – пощастило більш, ніж давній і середині українській літературі: тут відомі книжка проф. Петрова і широка критика на неї проф. Дашкевича; досить добре викладено сей відділ проф. Огоновським; маємо ще значну кількість окремих історико-літературних і критичних статей в наукових і загальних енциклопедичних журналах.

Але лихо в тому що сливе все, що відноситься до XIX віку – дуже близько до нас, і спроби опрацювання літературного матеріалу за сей період неминуче хиблять через надмірну сторонність, суб'єктивність, і тому, що вони, власне кажучи, є творами “публіцистичного пера”, вони вже занадто далеко стоять від самого скромного ідеалу науковості.

Через те власне гадаємо, що ті небагато desiderat'ів, що ми збираємося викласти накінці нашої замітки, будуть з одного боку небезпотрібним нагадуванням про конечність роботи, з другого – стануть немов за програму для і найпершої діяльності фільологічної секції.

Дозволю собі точно формулювати ці desiderata.

- 1) Перше, що неодмінно потрібне – се заохотити українську молодь до серйозної роботи над питаннями історії української літератури і притому не тільки нової, але і давнішого періоду.
- 2) Друге – потрібно взятись до розроблювання загального

- начерка історії української літератури з хрестоматією, починаючи з давніших часів. Складаючи такий начерк, покажуться дуже наглядно ті прогалини, що для їх заповнення потрібне розроблювання поодиноких питань.
- 3) Для заповнення цих прогалин вже тепер можна намітити декількох детальних праць, напр.:
 - а) Скласти збір чи каталог пам'яток (рукописних) українського мови і літератури, переробивши і доповнивши огляд проф. Володимирова.
 - б) Скласти українську бібліографію, починаючи з перших спроб друкування книжок.
 - в) Видати збірку "передмов" до стародрукованих книжок XVI – XVII віків, дуже корисних як історико-літературний, історичний і побутовий матеріал, що вяснює умови літературної й просвітної діяльності на Україні за ці віки.
 - г) Видати збір драматичних творів давньої української літератури XVII – XVIII віків;
 - д) – такий же збір пам'яток віршової літератури XVI – XVII віків.
 - е) – збір пісень ліричних і віршів світського характеру XVI – XVIII віків до появи старіших друкованих збірників пісень.
 - ж) Видати діалогі і панегирики XVII віку, а як що се буде трудним, то щоб забезпечити користування, окремо видати знову рідкі пам'ятки давньої української стародрукованої літератури.
 - з) Переддрукувати і надрукувати наново пам'ятки української історичної літератури XVII – XVIII віків з виконанням вимог сьогочасної науки.
 - 4) Через те, що в тісному зв'язку з вивченням старої літератури стоїть вивчення історії мови, то стає неминучим на перших же порах переглянути, чи краще – переробити і видати в світ програму, щоб збирати дані для української діалектології, яку склав відомий український лінгвіст К.П. Михальчук, і попилювати, щоб розповсюдити сю програму серед найбільш підготовленої для зазначеної роботи молоді і сільської української інтелігенції.
 - 5) Поруч з вивченням живих діалектів українського мови повинно заходити ся теж коло історичного дослідження доли його. Повинно вивчити давніші пам'ятки українського мови, де менш, ніж в списках богослужбових і т.и. книжок, відбила ся славянська традиція. Такі перші над усе

– грамоти, що написані на українській землі в XIV – XV віках.

Ми поставили багато завдань, що здають ся нам найбільше поважними. Без сумніву, ними не вичерпують ся все, що належить виповнити прийдучим робітникам на ниві української фільольогії. З кожним кроком вперед, з кожним рухом в глиб наукового досліду – виростають нові питання, виникають нові завдання для дослідувача, і попередити їх усі неможливо. Можна намітити тільки одне те, що найбільше б'є у вічі, що вимагаєть ся самім станом науки в теперішній момент.

Українознавство, не вважаючи на довголітню многоплідну діяльність Українського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, його членів і співробітників, а теж і російських вчених, – наука ще молода. Дякуючи відомим умовам життя українського народу і його інтелігенції, умовам, яких Україна ще не віджила, ми не можемо ставити до українознавства великих запросів – у минулому. Але се примушує нас подбати про будущину українознавства, з окрема української фільольогії, щоб нащадки наші не віддячили нам

“Насмешкой горькою обманутого сына

Над промотавшимся отцом”

Наше молоде Товариство, особливо скромна секція фільольогів, не може, звичайно, цілком взяти на себе роботу по всім відділам українознавства, сподіваючись науково вичерпати їх.

Але воно повинно всіх своїх сил доложити до того, щоб перше Українське Наукове Товариство на Україні, в самім осередку її, справді витворило де що корисного, а не обтяжало б дурно своєї рідної землі.

Дмитро Дорошенко

Украинское Ученое Общество в Киеве¹

Первая проба организации украинской научной работы была сделана в начале 70-х годов в Киеве: здесь в 1873 году был открыт “Юго-западный Отдел Императорского Русского Географического Общества” Этот отдел собрал вокруг себя кружок выдающихся украинских ученых, литераторов и общественных

¹ Украинская жизнь. – 1913. – № 3. – С. 45-53.

деятелей, оживил в местном обществе интерес к изучению украинской народности, много способствовал успеху 3-го археологического съезда в Киеве в 1874 г., привлек к сотрудничеству много лиц из российской и закордонной Украины, наметил целый ряд изданий по украинскому фольклору. В двух томах "Записок" отдела помещено много ценных статей таких крупных представителей украинской науки, как В.Б. Антонович, Ф.К. Волков, П.П. Чубинский, А.А. Русов и др. Но Отдел просуществовал весьма недолго: в 1876 году последовал знаменитый указ о воспрещении печатать что-либо на украинском языке, за исключением беллетристики (и то со всякими ограничениями), а также исполнять публично украинские песни и театральные пьесы; вместе с тем последовало распоряжение о закрытии Юго-Западного Отдела Географического Общества. Многие из его наиболее деятельных членов были высланы из пределов Украины, как, например, Чубинский, Житецкий, другие принуждены были эмигрировать за границу, как М.П. Драгоманов и Ф.К. Волков. Намерение руководителей тогдашней внутренней политики осуществить знаменитую формулу министра Валуева, гласившую, что "не было, нет и быть не может малороссийского языка", естественно, должно было привести к упразднению и украинской науки, поскольку таковое могло быть достигнуто закрытием чисто научного учреждения и рассеянием его деятелей. Но жизнь очень скоро показала всю призрачность бюрократической утопии и заставила делать одну за другою уступки в системе запрещений, долженствовавших, казалось, упразднить всякие проблески духовной жизни украинского общества.

Уже в 1881 году были сняты некоторые ограничения с украинского слова в области изящной литературы и театра, а в 1882 году в Киеве начинает выходить под редакцией Ф.Г. Лебединцева ежемесячный журнал "Киевская Старина", которому было суждено в течение его 25-летнего существования сделаться настоящим историко-филологическим факультетом украиноведения. При всех строгостях провинциальной цензуры, запрещавшей сотрудничество в журнале заграничным украинским ученым, исключавшей целыми страницами исторические и этнографические материалы, при скудости средств "Киевская Старина" сгруппировала старых сотрудников Юго-западного Отдела и новых деятелей украинской науки и дала для изучения Украины столько ценного и разнообразного материала, что теперь работа в какой бы то ни было отрасли украиноведения совершенно немыслима без знакомства с книжками "Киевской Старины". Однако, при всех своих заслугах и при всем своем научном значении "Киевская Старина" не могла исполнять

одной важной роли, как главного и единственного органа культурной украинской работы: она не могла служить делу выработки книжной украинской речи, ибо даже в 1903 г. цензор вычеркивал еще из статьи о колядках целый ряд текстов колядок на том основании, что получается впечатление “сплошной малорусской речи” И орган, посвященный интересам развития украинской науки и литературы, должен был облекаться в форму русской речи, избегал даже следов наиболее важного орудия духовной культуры украинского народа – его языка. Не говорим уже о том, что целый ряд тем, целые эпохи украинской истории составляли предмет запрета для научного исследования во времена издания “Киевской Старины” Все это побуждало украинцев искать пристанища для своей научной работы там, куда не простиралась власть цензорского карандаша. Еще со времен первых систематических гонений против украинского слова, т. е. с начала 60-х годов, российские украинцы начинают обращать свои взоры на родственную Галицию и понемногу переносить туда свою литературную деятельность. Первыми показали пример Кулиш, Конисский и Ив. Нечуй-Левицкий. В 1873 г. на средства российских украинцев основывается во Львове “Товариство імені Шевченка”, поставившее себе целью служить делу развития украинского языка и литературы. Драгоманов настойчиво проповедывал идею перенесения центра культурно-научной украинской работы за границу, в более свободные условия, и подавал этому пример, издавая в Швейцарии не только первый политический украинский журнал “Громада”, но и материалы и исследования по украинскому фольклору, а также произведения украинской литературы (Шевченка, Мирного). В начала 90-х годов “Товариство імені Шевченка” реформировалось в ученое общество, и в нем с того момента, когда во главе его стал профессор М. Грушевский, закипела интенсивная научная деятельность, объединившая украинцев российских и галицких, старшего поколения и молодых. На страницах нашего журнала была уже дана оценка деятельности этого общества, справедливо именуемого украинской академией наук¹ Мы отметим здесь только то, что все издания “Наукового товариства імені Шевченка”, даже собрания актов и памятников церковной литературы XVI – XVII веков были относимы к категории изданий “абсолютно запрещенных” в России. Нечего говорить, насколько такое положение вещей задерживало духовный обмен между Украиной российской и Львовом и насколько пагубно отражалось оно на интересах развития укра-

¹ См.: Украинская жизнь 1912 г. № 10. С. 23 – 38.

инской науки вообще. Рассказывать о всех мытарствах, о всех преградах, щедро расставленных на пути развития украинской науки и ее языка за тридцатилетие после 1876 года, – это “infandum renovare dolorem”. Печальные последствия этой системы борьбы с культурой слишком глубоко чувствуются нами и до сих пор...

Но все на свете изменяется! И те же “Записки Наукового товариства імени Шевченка”, нахождение которых у российского обывателя влекло за собою последствия, равнозначные нахождению какой-либо “Искры” или “Революционной России”, в 1906 году уже свободно получались из-за границы, а в следующем 1907 году почтенная “Киевская Старина” преобразовалась уже в “Украину”. И когда автор этих строк препроводил было в цензуру экземпляр одной книги Драгоманова, намереваясь издать ее в Киеве, то недавно еще столь грозная в своем величии и могуществе цензура возвратила ему книгу в сопровождении бумаги, в которой скромно заявила о собственном упразднении. Для украинцев, привыкших к специально-цензурному гнету, это давало особенно яркий сюжет для размышлений на тему о тщете всех человеческих измышлений для угашения духа.

В 1906 году уже подымался в Киеве вопрос об основании украинского ученого общества, и в том же году устав общества, подписанный профессорами В.Б. Антоновичем и И.В. Луциким, П.И. Житецким и В.П. Науменком, был утвержден администрацией. В 1907 году общество начало функционировать, поставив себе задачей “организацию научной работы и популяризацию среди общества приобретений современной науки”. Председателем общества был избран проф. М.С. Грушевский.

Прошло уже шесть лет со времени основания общества (официально именуемого: “Українське Наукове Товариство в Київі”), и мы можем подвести некоторый итог его деятельности. Материалом для оценки деятельности общества и его изданий служат хроника о-ва и издания: 10 тт. “Записок”, 2 т. “Збірника Техничної секції”, 2 т. “Медичного Збірника” и “Програма до збирання діалектичних одмін української мови”, составленная К. Михальчуком и Е. Тимченком.

В настоящее время общество состоит из секций филологической, исторической, естественно-технической, медицинской и статистической комиссии. Труды секций исторической и филологической, а также статистической комиссии печатаются в “Записках”, а секции естественно-техническая и медицинская издают свои “Збірники”. Таким образом, “Записки” посвящены преимущественно украинской истории и филологии и содержат в себе преимущественно законченные исследования и ста-

ть; сырой материал печатается очень редко, что, быть может, стоит в связи с ограниченностью издательских средств общества.

В своей статье о ближайших задачах изучения украинской литературы (т. 1) один из редакторов "Записок" и наиболее деятельных членов общества, проф. В. Перетц наметил целый ряд дезидератов в этой области, разработка и выполнение которых, по его мнению, должны составить обязанность филологической секции Украинского Ученого Общества. Сюда входить составление каталога рукописных памятников украинского языка и литературы, украинская библиография с начала книгопечатания, издание собрания "передмов" к старопечатным книгам XVI – XVII вв., издание драматических произведений старой украинской литературы XVII – XVIII вв. и такового же сборника стихотворной литературы XVI – XVII вв., издание диалогов, панегириков, лирических песен и стихотворений светского характера, памятников исторической литературы XVII – XVIII столетий, издание программы украинской диалектологии и историческое изучение диалектов украинского языка.

Разумеется, для выполнения такой обширной программы нужны средства, время и целая фаланга ученых работников. И если Украинское Ученое Общество, в силу того, что оно всем этим располагало и располагает сравнительно в ограниченных размерах, не могло осуществлять систематического выполнения программы проф. Перетца, то во всяком случае одни работы самого проф. Перетца и его школы молодых киевских филологов уже сделали очень много для разработки отдельных пунктов программы.

Старой украинской письменности киевского периода посвящены в "Записках" статьи академика А.А. Шахматова "До питання про північні перекази за княгиню Ольгу" (о Деревской земле, упоминаемой в летописных преданиях о княгине Ольге), в кн. II и Т. Сушицкого "До питання про літературну школу XII віку" – в кн. IV (об общих чертах творений Кирилла Туровского и "Слова о Полку Игореве"). Среднего периода украинской литературы касается статья В. Адриановой "Київський уривок псалтиру XIV віку", исследовавшей этот памятник главным образом со стороны языка. Очень много работ в "Записках" посвящено XVI – XVII столетиям. Во II кн. Н.И. Петров описывает "Український збірник XVII – XVIII ст."; в той же книге исследование С. Маслова "В неділю перед Різдом" Л. Карповича, одного выдающихся борцов за православие в нач. XVII в. О драме мы имеем статью В. Розова "Українська шкільна драма Успение Богородиці", – произведение конца XVII в. Исследование А. Грузинского (кн. IV) посвящено латинскому стихотворению Феофана Прокоповича "Elegia Alexii"

Проф. В. Перетц разбирає (кн. VI) панегирик "Візерунок цнот", посвящений архимандриту Києво-Печерської лаври Елисею Плетенецькому. Произведениям апокрифическої літератури, преимущественно в памятниках XVII века, посвящені роботи: С. Шевченка "Елевтеріївська редакція Сказанія о 12 п'ятицях і український список Сказанія 1604 року" (кн. II); Ол. Назаревського "Хождение Богородицы по мукам в новых украинских списках XVII – XVIII вв."; Ив. Франка "Молитва за своїх ворогів" – по рукописи XVI в., – пам'ятник, который почтенный исследователь не причисляет к разряду апокрифических. Наконец, повестям и сказаниям посвящені роботи: проф. Перетца "Український список сказанія про Індійське царство" (кн. IX) и С. Гаевского "Київські списки повісти Александрія" (кн. X).

По истории украинского языка и его грамматического изучения в "Записках" напечатан ряд работ известных украинских ученых – старых и молодых: К. Михальчука "До правопису деяких форм м'якої деклінації в українській мові" (кн. II); Е. Тимченка "Причинки до української діалектології"; Ив. Огиенка "Двійне число в українській мові" (кн. VI); О. Требина "Матеріяли до історії української мови з рукописів XV в. київських бібліотек" (кн. VII). В приложениях к "Запискам" печаталась "Програма до збирання діалектичних одмін української мови" К. Михальчука и Е. Тимченка, составленная по поручению петербургской академии наук и вышедшая затем отдельно. Ив. Огиенку принадлежать работы: "Історія української граматичної термінології" (кн. I) и "Історичний словник української граматичної термінології" (кн. IV).

Исследование украинского фольклора нашло место в статьях проф. М. Грушевського "Байда Вишневецький в поезії і історії" (кн. III), Б. Гринченка "Пісня про Сагайдачного і Дорошенка" (кн. I), И. Каманина "Ще до пісні про Сагайдачного" (II), Е. Тимченка "До питання про стосунок українських дум до південно-слов'янського епосу" (ibid.); Ив. Ерофеева "Українські думи і їх редакції" (VI и VII).

По истории украинского искусства напечатаны статьи Н. Беляшевського и А. Новицкого. Специально истории и археологии касаются статьи Ф.К. Волкова "О палеолитических находках в с. Мезени", М.С. Грушевського – "Господарство польського магната на Задніпров'ю перед Хмельниччиною" (I); А.С. Грушевського – "З життя української старшини XVIII віка" (III), В.Е. Данилевича – "Нові матеріали для біографії Івана Сірка" (ibid.), В. Бучинського, рано скончавшогося молодого галицького ученого – монографія "Змагання до унії руської церкви з Римом в роках 1498 – 1506" (кн. IV, V, VI); М. Стадника – "Гадяцька Унія" (VII – VIII), Ор.И. Левицького – "Церковні

справи на Запоріжжі в XVIII в.” (X) и Н.П. Василенко – “Г. Теплов і його “Записка о непорядках в Малороссии” Некоторые выпуски “Записок” посвящены памяти выдающихся деятелей Украины и содержат статьи, характеризующие различные стороны их деятельности. Так, II книга посвящена П.Игн. Житецкому; характеристику его ученых и общественных заслуг заключают в себе статьи проф. В. Перетца и Ив. Стешенка. III книга посвящена В.Б. Антоновичу, о нем целый ряд статей: М. Грушевского – “В. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності”; Г. Павлуцкого – “Антонович як археолог”; А. Лободы – “Праці Антоновича по етнографії та літературі”; Ив. Стешенка – “Антонович як суспільний діяч”. V книга посвящена Гоголю и содержит статьи о нем А. Грушевского, П. Петровского и К. Неверовой.

Кроме упомянутых работ, в “Записках” печатались еще статьи по разным вопросам украинской старины и филологии Л. Добровольскаго, Е. Антоновича-Мельник, проф. Н. Сумцова и др.

Как нами указано выше, на страницах “Записок” помещаются и работы по вопросам экономики и статистики, так как статистическо-экономическая комиссия ещё не имеет пока своего органа. Из этих работ отметим: А. Ярошевича “Опис маєтків, як джерело по економіці Південно-Західного краю” (кн. IV), О. Королевой “Поділ укр. народа на групи дорослості по перепису 1897 року”, М. Стасюка “Економічні відносини України до Великої Росії та Польщі”, кн. VIII и IX, – работа, основанная на данных официальной статистики и заключающая выводы, что зависимость Украины от Великой России носит характер не экономический, а лишь государственный; зависимость Великой России от Украины заключается вовсе не в том, что Украина поставляет ей продукты добывающей и обрабатывающей промышленности, а главным образом в том, что Украина является самым крупным и самым выгодным рынком для произведений великорусской обрабатывающей промышленности. В X кн. “Записок” помещены работы С. Драгоманова “Дрібне землеродіння на Полтавщині” и Н. Порша “Робітництво України. Нарис по статистиці праці”

Таково в общих чертах содержание вышедших до сих пор десяти томов “Записок” Украинского Ученого Общества. Конечно, в нашу задачу не могла входить оценка этого содержания, ни даже, – за недостатком места, – сколько-нибудь подробное его изложение. Думаем, однако, что уже один перечень имен авторов, печатавших свои труды на страницах “Записок”, почтенных ученых, имеющих крупное имя и в русской науке, красноречиво говорит за себя.

Кроме “Записок” О-во выпустило по два тома “Збірника” медичинської і естественно-технічної секцій. По отзывам специалистов, оба издания сразу зарекомендовали себя с весьма выгодной стороны, содержа много ценных исследований и материалов. В медицинском “Збірнику” принимают участие главным образом врачи-практики. В ест.-техн. “Збірнику” — агрономы и инженеры из различных мест Украины. Как отмечено рецензентами-специалистами, естеств.-технич. секция Украинского Ученого Общества обращает свое внимание преимущественно на вопросы практического характера, притом имеет в виду территорию Украины, что придает работам секции известный национальный колорит. Секция работает также над составлением словаря украинской технической терминологии, печатая материалы к ней в своем “Збірнику”. Работая в области дисциплин, которые до последнего времени считались как бы заповедными для украинской науки, обе секции практически разрешили вопрос: возможна ли “национализация” таких наук, как медицина, естествознание? И если раньше теоретически можно было утверждать, что в таком смысле, как существуют русская, польская, чешская медицина или естествознание, может существовать и украинская медицина и прочие науки, то теперь самая постановка таких вопросов делается излишней. Мало того, обратив внимание на специальные индивидуальные отличия украинской природы и на бытовые условия жизни населения, украинские естествоиспытатели избрали самый верный путь для своей работы и тем обнаружили большой научный и житейский такт.

Выше мы говорили, что Украинское Ученое Общество в Киеве преследует также и цели популяризации. Эти цели достигаются устройством лекций и главным образом публичных заседаний, на которые собирается всегда много публики для слушания докладов и сообщений членов Общества. При Обществе положено основание украинского национального музея, уже содержащего немало ценных и любопытных предметов.

Вот, собственно, краткое резюме деятельности Общества за первые пять лет его существования, протекших среди условий, которые далеко не способствовали сколько-нибудь широкой и интенсивной работы. И все-же сделано многое. Общество выдержало первую пробу организационного периода, доказало свою жизнеспособность и назревшую необходимость для полноты украинского культурно-национального развития: оно объединило во имя интересов украинской культуры старых и молодых украинских научных деятелей.

**Закони Української держави про заснування
українських університетів у Києві та Кам'янці-Подольському¹**

*Ухвалений Радою Міністрів Закон про перетворення
Київського Народного Українського Університету
в Київський Державний Український Університет*

1. З першого липня 1918 року Київський Український Народний Університет, який відкрито п'ятого жовтня 1917 року в складі трьох факультетів, перетворити в Київський Державний Український Університет в складі чотирьох факультетів: Історико-Фільологічного, Фізико-Математичного, Правничого й Медичного.

2. Викладовою мовою в Київським Державним Українським Університеті є мова українська.

Примітка. По проханню факультетів, з дозволу Міністра Народної Освіти, в окремих випадках можливо читання лекцій і російською мовою.

3. Всі студенти Київського Державного Українського Університету залічуються в студенти Київського Державного Українського Університету з зарахуванням предметів та складених іспитів.

Вільні слухачі Київського Українського Народного Університету залишаються також вільними слухачами Київського Державного Університету.

Примітка 1. Всі студенти, які не мають "атестатів зрілості" мусять представити цей атестат до часу одержання диплому, без чого диплом не видається.

Примітка 2. Новий прийом студентів переводиться згідно з правилами, однаковими для других Державних Університетів.

4. Особи, що входили в склад факультетських зібрань Історико-Фільологічного, Фізико-Математичного й Правничого факультетів Київського Українського Народного Університету до першого липня 1918 року, входять в склад початкових факультетських зібрань відповідних факультетів Київського Державного Українського Університету, як 1) професори, коли вони мають ступінь не менш магістра, або звання ад'юнкта спеціальних шкіл; 2) виконуючи посаду професорів, коли вони мають звання приват-доцента російських університетів.

Примітка. Особи, які не мають учених ступенів, не можуть бути допущені до навчання в університеті.

¹ Державний вісник. — 29 серпня 1918 р. — № 41.

5. До видання нових статутів і штатів Державних Українських Університетів поширити на Київський Державний Український Університет силу загального статуту і штатів російських університетів 23 серпня 1884 року з пізнішими до них додатками та змінами й низчелідуючих загальних підставах:

а) Початковий склад факультетських зібрань Історико-Фільольогічного, Фізико-Математичного та Правничого факультетів Українського Київського Державного Університету складають особи, зазначені в арт. IV цього закону пп. 1 й 2.

б) Початковий склад Медичного факультету – з Декана та професорів, разом не більш восьми осіб (залічуючи до цього й Декана), призначається Міністром Освіти.

в) Тимчасово, протягом п'ятих років з дня затвердження цього закону, до виконання обов'язків по посадам екстраординарних професорів на зазначених в арт. I факультетах можуть бути обрані особи, що склали іспит на ступень магістра і викладали в званні приват-доцента одного з російських та Українських Університетів не менш трьох років; скорочення цього строку дозволяється в порядку, зазначеному в статті 499 статутів наукових установ та Шкільних Закладів (Свод зак., т. XI, ч. I, вид. 1893 року). Протягом того ж часу до виконання посад ординарного та екстраординарного професорів можуть бути обрані українські та російські вчені, які мають ступінь доктора одного з закордонних університетів та відомі своїми вченими трудами, а також лекторською діяльністю в тих університетах.

г) Проведення на зазначених в арт. I факультетах іспитів на вчені ступені магістра або доктора та надання зазначених ступенів доручається Раді та вищезгаданим факультетам лише після повного сформування їх в складі всіх курсів.

д) Міністрові Освіти по проханням факультетів, доручається кожен рік командувати з науковою метою зі складу лекторського персоналу Київського Державного Українського Університету осіб, які прослужили в Університеті не менш двох років, на строк не більш, як одне або два півріччя; правом на це, з обов'язком представити справоздання, користується й кожний професор раз на п'ять років.

е) Хто одержить зазначену в попереднім (д) пункті командировку, той захоче усе належне по займаємій посаді утримання і, крім того, одержує одноразово половину належного йому за час командировки окладу основного утримання; але ж він не користується іншими видами командировочної платні, яка встановлена Статутом про службу по призначенню від Правитель-

ства (Свод зак. Т. III. Гл. III, арт. 606, вид. 1896 р.). Відповідні кошти асигнуються щорічно по сміті Міністерства Народної Освіти та Мистецтва.

6. Доручити Міністрові Освіти прохати, починаючи в 1919 року, кредити на будування та оборудовання помешкань Державного Університету.

Примітка. Тимчасово Київський Державний Український Університет має користуватися помешканнями вищих та середніх шкіл міста Києва, з дозволу Міністра Освіти та по згоді з Радами тих шкіл.

7. Для вибору місця будування помешкань Університету, рівно ж для вироблення плану будування та переведення роботи по будуванню помешкань й їх оборудуванню, доручити Міністрові Освіти заснувати Комітет будування помешкань Університету.

В склад Комітету входять: Правління Університету, представники від Міністерства Освіти, Міністерства Фінансів, Державного Контролю, Архітектор Будівничий, а також окремі особи, участь яких в Комітеті буде визначена Міністром Освіти користою та бажаною. Завідуючі окремими інститутами та науково-допоміжними установами Київського Державного Українського Університету запрошуються в засідання Комітету з правом рішального голосу по питаннях, що до їх окремого Статуту, який виробляється Міністром Освіти, по згоді з Міністром Фінансів та Державним Контрольором.

Ухвалений Радою Міністров закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету

1. Заснувати з 1-го липня 1918 року в місті Кам'янець-Подільському Державний Український Університет в складі чотирьох факультетів, причому в 1918 році відкрити в цьому Університетові факультети Історико-Фільольогічний та Фізико-Математичний з двома відділами – Математичним та Природничо-Історичним.

2. Відкрити цей Університет, поки будуть видані нові установи й штати Українських Університетів, на підставі сили загального статуту і штату російських університетів 23-го серпня 1884 року з тими доповненнями і змінами, що потім до них були видані, а також на підставі слідуючих правил:

а) Викладовою мовою в Кам'янець-Подільськім Державнім Українським Університеті є мова українська, але по проханню факультетів, з дозволу Міністра Народної Освіти, в окремих випадках можливо читання лекцій і російською мовою.

б) Перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, перші Декани факультетів, а також увесь склад професорів першого курсу призначаються Міністром Народної Освіти; в такий же спосіб закладаються й два других факультети Кам'янець-Подільського Університету.

в) Тимчасово, на протязі п'ятих років з дня оголошення цього закону, для виконання посад екстраординарних професорів в Кам'янець-Подільським Університеті можна обирати осіб, що склали іспит на ступінь магістра й вели навчання в російським чи Українським Університеті не менше трьох років; скорочення цього часу дозволяється порядком статті 499 Статуту Вчених Установ та Шкільних закладів (Свод зак. т. XI. ч. I, вид. 1893 року). Протягом того ж часу можна обирати для виконання посад ординарного і екстраординарного професорів українських або російських вчених, що мають ступінь доктора закордонного університету та відомі своїми вченими працями, а також педагогічною діяльністю в цих університетах.

г) Провадження на зазначених в розділі I факультетах іспитів на вчені ступені магістра або доктора та надання цих ступенів дозволяється Раді та факультетам Кам'янець-Подільського Університету тільки після повного сформування їх в складі всіх курсів.

д) Міністрові Народної Освіти, по проханням факультетів, доручається щороку посилати з науковою метою на одне або два півріччя з складу професорського персоналу Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету осіб, що прослужили в цім Університеті не менше двох років; правом цим, з обов'язком подати справоздання, користується кожний професор раз на п'ять років. Хто буде післаний в таку командировку, той заховує все належне по посаді утримання і крім того одержує одноразово половину належної йому за час командировки основної службової платні, але зате він не користується іншими статтями командировочного утримання, що зазначені Статутом про службу по призначенню від Уряду (свод зак., т. III, гл. III, п. 606, вид 1896 р.). Відповідні кошти асигнуються щорічно по сміти Міністерства Народної Освіти та Мистецтва.

е) На Історично-Фільольогічнім факультеті Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету заснуються на загальних підставах дві кафедри: одна польської, друга єврейської літератури й історії.

3. Доручити Міністрові Народної Освіти, починаючи з 1919 року, випрошувати кредити, на будівництво Університету, в міру дійсної потреби.

4. Провадження праці по збудування будинків Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету і упорядкування їх накласти на Комісію по збудуванню Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. До складу цієї Комісії належать такі особи: 13 представників Кам'янець-Подільського Міського Самоврядування, 5 представників Подільського земства і 3 представника громадських та вчених закладів міста Кам'янець-Подільського, а також Правління Університету, будівничий будинків його. Крім того, з дозволу Міністра Народної Освіти, комісія має право кооптувати в свій склад осіб, працю яких вона визнає корисною для діла. Завідуючі окремими закладами та науково-дослідними установами Кам'янець-Подільського Державного Університету запрошуються в засідання Комісії по питаннях, що їх торкаються, з правом рішального голосу. Комісія працює на основі окремого Статуту, затвердженого Міністром Народної Освіти по згоді з Міністром фінансів, визначає чергу потрібних робіт. Головою Комісії є Ректор Кам'янець-Подільського Університету.

Обидва закони були підписані головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом та міністром народної освіти і мистецтва М. Василенком і затверджені гетьманом П. Скоропадським 17 серпня 1918 р.

Олександр Яната

Перспективи розвитку природознавства на Україні та завдання Відділу природничих наук Українського наукового товариства¹

Історія походження та розвитку людини і людства, а зокрема історія людської культури та людського суспільства, це для природника тільки останні прояви розвитку органічної природи на землі, того розвитку, яким керують могутні й непохитні біологічні закони.

В суворій боротьбі з природою за своє існування, людина позбавлена була природних фізичних засобів перемоги. Але

¹ Оpubліковано: Вісник природознавства. — 1921. — Вип. 1. — С. 7-13. Примітка О. Янати: Розроблений та поповнений доклад, що заслухано його було на установчих зборах Відділу природничих наук Українського наукового товариства 29 лютого 1920 року.

удосконалюючи свій розум, людина змогла присилити сили природні служити собі, щоб використати безмежні багатства природи та щоб боротись з ворожими їй явищами. Вся історія людської культури, особливо за останніх віків, надзвичайно яскраво ілюструє, як людина де далі все більш опановує природу. Але разом з тим вона яскраво свідчить і про те, що цей процес не йде в розвитку людскости рівномірним темпом. За інтенсивним поступом культури нерідко йде довгий її занепад; це найчастіше буває наслідком великих історичних катастроф, як проявів певних етапів внутрішньої боротьби в людському суспільстві. Причини тому прості. Не розпорошені люде, а організоване людське суспільство є носителем культури, є тою могутньою силою, що опановує природу. А коли людське суспільство, незалежно від форми своєї організації, направляє її не на здобування матеріальних цінностей, цеб-то не на боротьбу з природою за своє існування, а на боротьбу внутрішню, за розподіл тих цінностей, то його організованість в цілому зменшується. І дезорганізованому внутрішньою боротьбою суспільству несила тоді успішно вести організовану боротьбу з природою. Розвиток матеріальної, а разом і духовної культури тоді затримується, а то й занепадає. А процес поступового опанування природи спиняється, і навіть повстає протилежний процес емансипації природи з-під організованого впливу людського суспільства.

Так, ідучи кривою стежкою в процесі свого розвитку, людскість рівночасно непохитно йде шляхом поступу до що-разу вищих ступенів культури, цеб-то все ширше та глибше опановуючи природу. Цей поступ культури утворює основу тому процесові еволюції організації людського суспільства, що так само йде кривими стежками, але веде до вищих ступенів організації суспільства.

Сучасна велетенська внутрішня боротьба в людському суспільстві, що ото вже 6 років триває то під гаслом "війни народів", то під гаслом "війни клас" позбавила людськість мільонів активних робочих рук, знищила величезні матеріальні цінності, примусила мільйони людей непродуктивно витрачати свою працю, виснажила природні багатства, а головне – зруйнувала в великій мірі організованість суспільства в цілому, зменшила його здатність до організованої боротьби з природою. І всі ті типові наслідки великих історичних катастроф, що їх зазначено вище, загрожують вже не тільки таким країнам, як Україна та вся східня Європа, що перебувають вже в стані повної економічної руїни, але цілій Європі і почасти іншим країнам Старого та Нового Світу.

Тому питання про піднесення організованості людського суспільства як такого, в формі питання про загально людське господарство та його економіку, – все гостріше повстає, як найважливіша проблема сучасності. І ця проблема де далі стає загально людською проблемою, бо й сама згадана загроза поширюється все на нові краї, що навіть і далекі від центрів палкої внутрішньої боротьби в людському суспільстві, бо й вони зв'язані з його загальним господарством, що з буйним розвитком культури вже в значній мірі стало загально-людським.

Оскільки це питання основне, – ми добре знаємо на прикладі України, що їй останніми роками випала доля стати кратером велетенського людського вулкану. Через те тут народне господарство найбільш зруйновано і через те питання про нього стає тут найгостріше. Кожний уряд, що проходить перед нашими очима, справедливо ставить питання про народне господарство України на першому місці; розв'язання цього питання він сам вважає за основну умову дальшої своєї державної творчості, але, не розв'язавши його, відходить, залишивши ще більшу руїну. І руїна ця поширюватиметься доти, доки й верстви суспільства, що ворогують з собою, не покладуть прапора внутрішньої боротьби... Друга умова припинити руїну народного господарства та його поступового розвитку, – це напружена організована праця всіх верств суспільства, що повинні встановити якісь принаймні тимчасові норми співробітництва, маючи перед себе наймогутнішого спільного ворога – природу, що боротьба з нею, щоб опанувати її, мусить стати на першу чергу. Не опанувавши природи, принаймні в тій мірі, як того дозволяє сучасний стан культури, а тим більше витративши та знищивши ті матеріальні цінності, що раніш здобуто від неї людською працею, нема чого далі тримати прапора внутрішньої боротьби, то ж бо на ньому написано “розподіл матеріальних цінностей”, а швидко може й не буде вже чого розподіляти.

В цій черговій організованій боротьбі людскости з природою не малу працю повинна виконати та частина суспільства, що так чи инакше зв'язана з тією культурою, з тим комплексом наук, що їх обіймає термін *природознавство*. Тільки воно може внести в цю боротьбу, розуміючи її звичайно так широко, як ми її тут трактуємо, потрібну доцільність та систематичність, виходячи розуміється не тільки з сучасних потреб та вимог, але й з перспектив майбутнього.

Найбільших вимог до природознавства життя ставить звичайно в тих країнах, де народне господарство найбільш зруйновано і де разом з тим є найбільше природних багатств, не витрачених ще попереду, а саме така країна і є Україна. Отже

цілком природньо, що ще 1918 року, на першій Нараді Природників України, чергові завдання природознавства взагалі та на Україні були поставлені як основні питання в справі відродження зруйнованого народнього господарства. Це сформульовано було в таких постановах Наради:

“В сучасний час культурного занепаду та економічної руїни, природознавство є могутня сила відродження культури і підвищення добробуту населення”¹

“Природознавство України повинно зокрема всебічно допомогти її культурному та економічному відродженню, найповнійше використавши її природні багатства”².

“... тільки щонайширший розвиток природознавства на Україні може допомогти що-найповнішому використанню її природних багатств і розвитку її матеріальної культури...”³

Коли, ще два роки тому ці постанови були життєві, то ще життєвіщі вони тепер, коли руїна народнього господарства дійшла вже катастрофічного стану. І здійснення їх тепер вже є не тільки моральним обов'язком українського природознавства, що його визнати носителі його на Україні, але й категоричною вимогою самого життя. Воно ставить свої вимоги до природознавства насамперед звичайно в тих його галузях, що безпосередньо зв'язані або з прямою боротьбою проти ворожих явищ природи, або з використанням її багатств, особливо в тих галузях господарства, що найбільше спираються на здобутки природознавства, як ото сільське господарство та с.-г. промисловість в широкому їх розумінню, як здобування корисних копалин і т. і. Але разом з тим: це є й вимоги до розвитку природознавства на Україні в цілому, оскільки застосовані його галузі мають за підстави галузі чисто наукові і без їх розвитку не можуть самі нормально розвиватися.

Такий напрямок в розвитку сучасного природознавства на Україні, що його ставить саме життя, цілком відповідає й тим основним принципам постулятам, що їх прийняла перша нарада природників України, в найзагальнішій формі висловленим так:

¹ З постанов по докладу академіка й професора *В. Вернадського*: Об'єдинение и организация естествоиспытателей Украины. Протоколи і постанови попередньої Наради Природників України з 6 серпня 1918 року, стор. 8. Київ, 1918 р.

² З постанов того самого докладу *В. Вернадського*. – Прот. і постан..., стор. 8.

³ З постанов по докладу *О. Янати*: Повернення природничих сил України на досліджування її території. – Прот. і постан..., стор. 12.

“Наука для свого нормального розвитку повинна бути національна, щоб-то спиратися на широкі верстви населення та виходити з його інтересів”¹.

“За основний девіз науки повинно бути добро народу, в розумінню всього населення”².

Ставлячи так широко завдання природознавства на Україні, ми мусимо ще дужче, ніж це зробила Нарада, зазначити той контраст, що є між завданнями природознавства та сучасним його станом на Україні.

Надзвичайно низький ступінь дослідженості самої природи України, що мусила-б бути основою її природознавства, – то є загально відомим факт. За нього ми “дякувати” повинні тому напрямкові природознавства, що існував у Росії та відзначався відсутністю будь-яких принципів територіальності, чому часто досліджувалися якісь далекі, наприклад азійські, краї, а залишалися недослідженими не тільки Україна, але й навіть сама Великоросія. Неразвинені на Україні й ті галузі застосованого природознавства, що зв’язані з її територією. Так само мало розвинені й ті галузі природознавства, що мають загальний характер і не зв’язані з певною територією.

Зазначений контраст яскраво свідчить про те, як багато праці життя вимагає на Україні від природознавства в усіх його галузях. І праці чергової, що мусить бути виконана, інакше бо загальмується процес економічного відродження України з тої руїни, в якій вона перебуває.

Говорячи, що праця ця мусить бути виконана, ми разом з тим не повинні, розуміється, забувати за ті реальні умови, від яких вона залежить, і передусім повинні рахуватися з тим браком наукових природничих сил, що є на Україні. Різними засобами, особливо тими, що їх накреслено вже на першій нараді природників України³, ми мусимо дбати за поповнення кадрів природничих сил України та за систематичне підготовлення нових працівників на цій широкій ниві.

Поминаючи брак наукових сил, не можна обійти питання про ті національні форми, в яких де далі все більше виявляється на Україні наукова та взагалі культурна творчість. Для нас природників нормальність того могутнього стихійного процесу відродження української нації, що непереможно відбувається

¹ З постанов по докладу проф. В. Талієва: Задачі естествознания на молодой Украине. – Прот. і пост..., стор. 9.

² Ibid, стор. 9.

³ Див. постанови Народи з різних докладів, особливо з докладу О. Янати: Повернення природничих сил України на досліджування її території. Прот. і постан., стор. 10-12.

на наших очах, повинна бути найбільш зрозумілою. Отже, серед наших завдань ми повинні мати на увазі й усебічне полегшення процесу витворення тих національних форм в усіх галузях природознавства, особливо усталення спеціальної наукової української термінології та номенклатури. Її сучасний стан, що не задовольняє нас, але що цілком природний, є загально відомий і надзвичайно гальмує наукову та популяризаційну, особливо літературну, продукцію з природознавства українською мовою.

З усього сказаного дається зробити той загальний висновок, що перед природознавством України розкриваються тепер найширші перспективи розвитку.

І наше завдання, передбачаючи буйний розцвіт природознавства, – намітити загодя ті шляхи, що йдучи ними воно б найкраще використало ті сили наукові, що є на Україні, та через найкоротший час дало б найбільше практичних та теоретичних наслідків.

Це питання стояло й перед 1-ю Нарадою Природників України, і вона вже намітила в загальних рисах єдино певні шляхи до того, – це перш за все організованість природничих сил України.

“Щоб сучасну мету природознавства на Україні було як найкраще досягнуто, треба щоб сили окремих природознавців і природничих установ України були якомога більше зорганізовані, а для того негайною справою є утворення Всеукраїнської Асоціації Природознавців та Всеукраїнської Спілки Науково-Природничих установ”¹

“Щоб погодити та збільшити діяльність наукових та просвітних установ, що працюють на місцях в обсязі природознавства, бажано утворити місцеві відділи загальної Асоціації Природників України”²

Так формулювала тоді Нарада чергові завдання, що до організації природничих сил України. Але вона не обмежилася тим, щоб їх тільки декларувати. Організаційному Комітетові З’їзду було дано відповідні практичні доручення. Крім того було накреслено й чимало цілком реальних заходів, щоб внести більшу організованість в біжучу наукову працю на Україні, щоб збільшити її наукові природничі сили і т. и.

¹ З постанов по зазначеному вище докладу В. Вернадського. Прот. і постан., стор. 9.

² З постанов по докладу пр.-доц. Б. Лічкова: Выработка мер к поднятию естествознания на Украине. Прот. і постан., стор. 9.

Завершити все це передбачалося на початку 1919 року, на коли перенесено було скликання 1-го З'їзду Природників України¹

Політичні події, що сталися на межі 1918 та 1919 років, примусили Організаційний Комитет відкласти З'їзд. В звязку з усім ходом дальшого життя України його й досі не скликано.

Проте ввесь цей час в Києві, а разом і по всій Україні, безупинно продовжувався буйний процес розвитку і зміцнення української культури, яскраво виявляючи могутність національного відродження народу, що віками позбавлений був можливости вільно виявляти свої природні здібности.

Поруч цього процесу йшов і органічний розвиток Українського Наукового Товариства, як вільного громадсько-наукового осередку. Особливо інтенсивно життя Товариства почало розвиватися під час політичної реакції в другому півріччі минулого року, коли утворені в процесі революції державні наукові осередки України – Українська Академія Наук, Сільсько-Господарський Вчений Комитет України та Український Геологічний Комитет – були майже знищені і тільки ледве животіли.

Найінтенсивніше в Українському Науковому Товаристві розвинулася наукова та науково-організаційна праця в напрямкові природничих наук. Природнича Секція Товариства, що розпочала активно свою працю з весни 1918 року, протягом 1919 року дуже поширила свою діяльність та поділилася на кілька активних Підсекцій: Ботаничну, Геофізичну (з антропологією та етнографією)², Геологічну та Зоологічну. Крім того, зорганізувалися та працюють, поруч із Природничою Секцією, нові секції, по суті природничого характеру: Агрономична та Географічна. Розвинула свою діяльність і Секція Медична, що й раніш існувала разом із Природничою. Секція Технічна, що з весни 1918 року відділилася від Природничої, теж значно розвинула свою діяльність.

В звязку з таким поширенням в межах Українського Наукового товариства наукової організації, що захопила трохи чи не всі галузі чистого та застосованого природознавства, і що вийшла вже за межі організації Природничої Секції, яка широкою своєю назвою не відповідає вже своїй обмеженій суті, а

¹ Скликано було цей з'їзд власне на 3 – 6 серпня, але з'їхалося, через тодішні загальні умови, мало членів; через те замість з'їзду й відбулася тільки попередня нарада його членів, що в ній брало участь 72 особи.

² Антропологію та етнографію було включено в секцію географії. – В.О., Т.Щ.

разом з тим являє собою надто складний організм, виникла ідея перетворити згадані Підсекції Природничої Секції в окремі Секції, але разом з тим всі Секції Товариства, що мають природничий характер, об'єднати в окремий Відділ Природничих Наук Українського Наукового Товариства. Ініціативу здійснення цього взяла на себе Рада Природничої Секції У. Н. Т., додавши й про те, щоб одночасно утворилися при Товаристві Секції, яких досі бракувало, і що без них Відділ Природничих Наук не охоплював би повного їх комплексу. В наслідок вжитих заходів організовано вже Секцію Математичну та Хемичну, а організується Фізична. Таким чином Відділ Природничих Наук складатиметься з секцій: Агрономичної, Ботаничної, Географічної (з антропологією та етнографією). Геологічної, Геофізичної, Зоологічної, Математичної, Медичної, Технічної, Фізичної та Хемичної.

Кожна Секція, що входить до Відділу Природничих Наук, являтиме собою по суті окрему автономну асоціацію діячів певної галузі природознавства, що їх об'єднуватиме. А Відділ в цілому являтиме собою загальну асоціацію, що об'єднуватиме всіх діячів природознавства, а разом і їх спеціальні асоціації.

Об'єднуючи всі Секції Українського Наукового Товариства природничого характеру, Відділ Природничих Наук ні трохи не обмежуватиме їх діяльності, що повинна виявлятися відмінно в кожній Секції, відповідно до їх спеціальних завдань. Але разом з тим Відділ погоджуватиме діяльність окремих, особливо найспорідненіших з собою Секцій, організуючи спільні засідання, доклади, комісії, інститути то-що, які виходитимуть за межі компетенції окремих та торкатимуться компетенції двох, кількох, або всіх Секцій Відділу. Відповідно до цього мають скликатися, крім засідань Відділу та окремих його Секцій, і спільні засідання двох або кількох Секцій Відділу. Спільними комісіями Відділу Природничих Наук мусять стати насамперед Терминологічна, Літературна та Бібліографічна Комісії Природничої Секції, що й раніш мали загально-природничий характер та поділялися на підкомісії, відповідно до Секцій Відділу. Так само спільною установою Відділу мусить стати й Мікробіологічний Інститут, що його заснувала, але й досі не розташувала через брак помешкання Природнича Секція з тієї лабораторії, що її з дуже цінним майном та бібліотекою передав Секції д-р Хв. Омельченко.

Так в ближчому часі збудується організація Відділу Природничих Наук Українського Наукового Товариства, з окремою Радою на чолі, і так життєвим шляхом буде досягнуто ту мету

що до організації природничих сил України, що поставлено її було майже два роки тому на 1-й Нараді Природників України.

Оглядаючи ширше життя Українського Наукового Товариства за останній рік, доводиться констатувати, що аналогічний процес органічного його розвитку йде й у напрямку наук гуманитарних, при чому так само об'єднуються відповідні Секції Товариства в окремий Відділ Гуманитарних Наук, з секціями: Археологічною, Етнографічною, Економічною, Історичною, Мистецтва, Правничою та Фільологічною. Рівночасно інтенсивно розвиваються і загальні установи Товариства, що об'єднують всі його Секції, а саме Бібліотека Т-ва та Музей, з його Відділами і спеціальними Бюро.

Таким чином і Українське Наукове товариство в цілому твердо йде шляхом перетворення в загально-наукову асоціацію, що об'єднуватиме діячів усіх галузів науки на Україні. Йому випадає безперечно в дальшому розвитку виконати й друге чергове завдання часу, – об'єднати круг себе всі інші, перш за все центральні, наукові установи України, як громадські, так і державні, що серед них найголовніші – Українська Академія Наук, Сільсько-Господарський Вчений Комітет України та Український Геологічний Комітет. Належатиме це виконати саме Українському Науковому Товариству, бо ж виконати нормально це зможе тільки вільний громадський науковий осередок України, яким є тільки Українське Наукове Товариство.

Ту поважну роль, що припадає на долю Українському Науковому Товариству в розвитку науки на Україні, нормально можна буде виконати звичайно тільки тоді, коли Київ не буде відірваний від усієї майже території України, як тепер, і коли Україна вкриється густою сіткою місцевих Філій Українського Наукового Товариства, що об'єднують круг себе всіх місцевих діячів науки, та всі місцеві наукові установи. Утворення таких філій, що їх ще 1918 року намічала Природнича Секція¹ безперечно стане в трохи сприятливіших умовах продуктом стихійної творчости на місцях, де потреба в цьому відчувається надзвичайно гостро.

¹ В. Різниченко. Про діяльність Природничої Секції Українського Наукового Товариства в Києві і перспективи її дальшого розвою // Вісти Прир. Секц. У.Н.Т. Т. 1. Ч. 1. Стор. 4-7. Київ, 1918 р.; В. Різниченко. Діяльність Природничої Секції Українського Наукового Товариства в Києві // Вісти Прир. Секц. У.Н.Т. Т. 1. Вип. 2. Стор. 61-64. Київ, 1919 р.

Свідомо говорячи про об'єднання довкола Українського Наукового Товариства та його місцевих філій всіх діячів науки на Україні, а разом з тим довкола Відділу Природничих Наук Т-ва та його Секцій – *всіх* природників України, ми маємо звичайно на увазі і основне завдання Українського Наукового Товариства – творити й ширити науку на Україні в національних українських формах. Тут ми маємо на увазі й те, що це повинні мати за обов'язок не тільки люде науки українського походження, а й усі ті, що роблять свою працю на Україні та свідомі своїх обов'язків перед її народом та його природними вимогами. І ми віримо, що цей принцип є тим ґрунтом, що на ньому буйно поруч розвіється наукова творчість українця й неукраїнця на Україні. Вся практика життя, особливо за останній рік, нас у цьому твердо пересвідчує, бо ми бачимо вже чимало наукових діячів не українського походження, що широко працюють в Українському Науковому Товаристві, всі сили докладаючи на те, щоби надати своїй праці національних українських форм, та не бути надалі на Україні чужинцями, в ролі яких, прищеплюючи чужу, неприродню Україні культуру, їм через історичні обставини доводилося досі бути. І ми певні в тому, що цей природний процес, яким тепер історія виправляє свої минулі трагічні помилки що до України, незабаром, втягне в свій могутній творчий рух всіх справді чесних робітників науки на Україні. Тому сміливо й кажемо про об'єднання всіх її наукових сил.

В наслідок цього природного й швидкого процесу, Відділ Природничих Наук Українського Наукового Товариства, спираючися на аналогічні відділи місцевих Філій Товариства, незабаром мусить виконати своє основне завдання – стати по суті тією всеукраїнською асоціацією природників України та тією спілкою наукових природничих установ України, що їх утворення висувалося на першу чергу ще два роки тому на 1-й Нараді Природників України.

Осягнення цього основного завдання буде твердою запорукою тому, що в наукову природничу працю на Україні буде внесено ту організованість і планомірність, що й дасть тільки змогу найдоцільніше використати нечисленні природничі наукові сили України на розвиток її природознавства та на задоволення тих життєвих потреб, що їх задовольнити є обов'язком природознавства на Україні. Задовольнивши їх, природознавство наше внесе й свій цінний внесок в розв'язання найважчого питання сучасності на Україні – в відбудовування, перебудовування та поступ її зруйнованого народного господарства: воно дасть можливість найдоцільніше використати нечисленні багатства

природи України та найуспішніше боротися з її ворожими явищами.

Розв'язавши це питання на широких просторах родючих земель України, чимало б було зроблено, щоб розвивати основну загально-людську проблему сучасності, що ми коротко формулювали як зміцнення фронту боротьби людскости з природою.

А не розв'язавши цієї проблеми, людськість не зможе доцільними шляхами йти до вищих-ідеальних форм суспільного життя, що боротьба за них, в сучасних велетенських розмірах, є з погляду натураліста найцікавішим проявом вічних законів еволюції природи.

Перспективи розвитку природознавства на Україні, що ми їх загальними рисами тут накреслили, в зв'язку з завданнями Відділу Природничих Наук Українського Наукового Товариства, дають нам певність у тому, що природознавство України та його носителі з честью виконують свої обов'язки перед Україною, а тим самим – і перед людськістю.

Київ, 10 жовтня 1920 р.

Олександр Грушевський

**Українське Наукове Товариство в Києві
та Історична Секція при Всеукраїнській Академії Наук
в рр. 1914 – 1923¹**

Відновляючи хроніку “України” вважаємо відповідним почати її від самого Товариства, котрого вона була органом. Новим читачам “України” вважаємо потрібним нагадати перед усім його давнішу історію.

Думка про потребу засновання в Києві Наукового Товариства поширювалась і зміцнялась з кожним роком, тільки реальні умови російського життя не давали цього здійснити після варшавської заборони 1876 р. “Временные правила о печати” дали можливість почати з весни 1906 р. наукове видання на українській мові, чого досі не можна було зробити. Зараз же після того група українських вчених Києва виробила план “Українського Наукового Товариства” В кінці 1906 р. влада затвердила вироблену уставу, а в квітні 1907 р. відбулося перше загальне

¹ Оpubліковано: Україна. – 1924. – Кн. 4. – С. 180-188.

зібрання членів Товариства; запис членів дала 21 особу, було вибране тимчасове бюро для організаційної праці. До цього першого бюро ввійшли – М.С. Грушевський, як голова, Ор. Ів. Левицький (пом.) та В.П. Науменко (пом.), як товариші голови, В.І. Щербина, І.М. Стешенко (пом.), М.Хв. Біляшевський, Я.М. Шульгин (пом.), О.С. Грушевський: як бачимо з 8 членів дожили до теперішніх часів лише 4.

З принципіальних питань було вирішено триматись постійного та тісного зв'язку з старшим товаришем, Львівським Науковим Товариством: зазначено це було і в об'єднанні наукових завдань обох товариств в особі голови М.С. Грушевського (що від р. 1897 був головою Львівського Товариства); завважую це з огляду на де-яку тодішню нехоть окремих осіб до такого зближення. Другим важним рішенням було признание української мови, як основної, в діяльності Товариства: против цього теж висловлювались де-які, вважаючи за конче потрібне зробити на перші роки певні уступки для тих, хто не вживав в науковій праці української мови.

Тоді-ж було приступлено до організації 3 секцій, а саме: історичної, філологічної та математично-природничої. При секціях намічено помічні, організаційні органи – комісії: етнографічну та языкову. Як бачимо, план діяльності зачеркнено було вповні доцільно: крім наукових завдань прийнято до уваги було і потреби щоденного життя (практичні завдання комісії языкової), разом з тим обчислено і місцеві наукові сили за-для планомірної праці окремих комісій. Засідання намічено приблизно 2 рази на місяць. Перше, 16 вересня 1907 р., викликало надзвичайну увагу серед українського громадянства і притягнуло нових співробітників для наукової праці. Першими референтами були М.С. Грушевський, Ів.М. Стешенко, В.М. Перетц, В.М. Доманицький, О.С. Грушевський та ин. До кінця (з вересня до кінця грудня) було 6 наукових зібрань, на яких предложено 12 рефератів. Великий інтерес громадянства, жваві дебати, які повставали після рефератів, подали гадку організувати публічні виклади, намічено було 3 серії – М.С. Грушевського, Ів.М. Стешенка, О.С. Грушевського. Перша серія відбулась в листопаді, М.С. Грушевський читав про "Культурний і національний рух на Україні в другій половині XVI в."

Дебати викликала справа наукового видання Товариства: питання було поставлено в зв'язку з часописом "Кіевская Старина" Після ювілейного 25 року (1906 р.) "Кіевской Старини" була гадка зовсім її припинити; в 1907 р. замість неї виходить часопис під іншою назвою: "Україна", з поширеною програмою. Потім знову стало питання про дальшу долю бувшої "Кіевской

Старини": були прихильники цього часопису, які вважали за найліпше, щоб Товариство взяло на себе даліше видавання часопису з його звичайною програмою. Інші гадали, що Н. Товариство повинно засновати чисто науковий укр. часопис, якого ще не було в Росії зовсім. Після довгих дебатів; винесених і на загальні збори, вирішено було справу "Кіевской Старини" на себе не приймати, а засновати науковий орган – "Записки", і перший том їх вийшов в 1908 р.: "Записки Наукового Товариства в Київі", кн. I. К. 1908, ст. 159. Крім розвідок з історії, історії літератури, етнографії та філології (6 розвідок) подано ще з секції природничої одну статтю з хірургії¹. Була надія видати протягом 1908 р. з готових розвідок та матеріалів 4 томи, але вийшло лише 2, – другий присвячений Павл. Житецькому "з нагоди ювілею 45-літ. наукової діяльності". В наступнім році вийшли 3 томи: том III – був присвячений "незабутнім заслугам Володимира Антоновича, свого дійсного члена"; том V містив статті про Гоголя і в додатку "Програму до збирання одмін української мови". В дальшому від історичної й філологічної секцій виходив на рік один том, хоч разів три бувала технічна і грошова можливість випустити в рік і більш одного тому.

Крім звичайної наукової праці членам Н. Товариства доводилось відгукуватись і на радісні та сумні події українського наукового життя. Вище було зазначено окремі томи, присвячені Павл. Житецькому (II) та Вол. Антоновичеві (III), треба ще назвати том, присвячений К. Михальчукові (XIV 1915), цікл статей, присвячених М. Лисенкові (XI. 1913), цікл присвячених пам'яті М. Гоголя з приводу його ювілею (V 1909). Між цими ювілейними та пам'ятними томами найвизначніший том (XV) присвячений ювілею Шевченка (Збірник пам'яті Т.Г. Шевченка. К. 1915 р.).

Той постійний інтерес, що його виявила українська публіка до засідань Наукового Товариства та до його видань, дав привід засновати поруч із "Записками" ще один орган, але вже иншого характеру, більш приступного до широкої публіки. Потреба такого видання виявилась дуже ясно протягом перших років діяльності Н. Товариства. Сам собою намітився розподіл рефератів для загальних прилюдних і секційних засідань. Публіка охоче відвідувала засідання з рефератами на більш загальні теми з української історії, історії української літератури, укра-

¹ Зміст всіх томів "Записок" друкується в "Науковім Збірнику" за р. 1924, що виходить з кінцем цього року, як черговий том тих "Записок"

їнського та загального мистецтва (нагадаю такі теми, як про етику в творах Винниченка, про авторство М. Вовчка, про загальні паралелі української орнаментики, про середньовічне мистецтво та ін.). Як раз таке завдання – знайомити ширшу публіку з новими досягненнями українознавства – і було надано новому органу Наукового Товариства, що одержав ім'я “України”

Видання “України”, наукового трьохмісячника українознавства, було почато в-осени 1913 р., в зв'язку з великим ювілейним святом Шевченковським, що припадало на лютий 1914 р. Звістки про нове видання збудили загальну цікавість до цього часопису і на запитання взяти участь відгукнулись не тільки українські вчені, але також і неукраїнські. Визначалось оце зацікавлення новим виданням і в ході передплати, чималої як на ті часи та обставини. Так прискореним темпом видано було дві перші книжки “України”; з неукраїнських вчених в нім взяли участь: акад. Шахматов, Корш, Г. Ілінський та інші.

Шевченківський ювілей для Н. Товариства пройшов добре. Можливість подати в ювілейній томі новий дуже важливий матеріал про Шевченка надала ювілейним планам особливу цінність в очах і широких кругів громадянства. Шевченківський том Записок, від початку до кінця зладжений, прокоректований і випущений головою Товариства М. Грушевським, придбав велику популярність і звернув увагу звичайних читачів на видавничу діяльність Н. Товариства. Можна було надіятись, що цей ювілейний момент справді послужить початком дальшого розвою та розгалуження дослідчої та видавничої роботи Товариства, що проектувалось в зв'язку з ним.

Спочатку “Записки” були органом всіх трьох секцій і поруч з рефератами історично-філологічного змісту друковано тут реферати та статті з етнографії, економічні, навіть і з медицини. Потім з розвитком наукової діяльності окремих секцій, з побільшенням числа їх співробітників, з'явилась можливість завести свої окремі секційні органи. Не для всіх секцій ця можливість з'явилась в один і той же час, і не всі однаково могли розвинути свою видавничу діяльність.

Як було раніш зазначено, в початковім пляні намічено було 3 секції: історична, філологічна, математично-природнича; комісії: етнографічна та мовознавча. В дальшому розвитку Товариства та його різноманітної діяльності поширилась праця деяких об'єднаних секцій, що сполучали різні дисципліни, і вони почали дробитись на окремі самостійні секції, кожна з своїм окремим кругом студій та певними науковими завданнями. В секції математично-природничій не всі об'єднані тут групи наук

розвивались однаково. Не пощастило математиці, в якій не було дослідчої діяльності, натомість жваво повели свою працю київські лікарі і почали клопотатись про засновання свого, окремого видання: так з'явився новий орган "Збірник медичної секції У. Н. Т." (вийшло 4 томи, останній в 1918 р.). З відокремленням медиків секція стала фактично природничо-технічною, в ній згущувались студії природників та технологів. З таким заголовком вийшли томи I – III Збірника (том III – Київ, 1915). Потім відокремились в особну групу технологи і стали видавати свій "Збірник технічної секції У. Н. Т." (вийшов I том в 1918 році). Поруч з цим природники Пр.-Т. секції почали лагодити до друку свій окремий том "Збірника Природничої секції У. Н. Т." з розвідок природничого характеру.

З ціклу дисциплін історично-філологічної групи теж відокремились де-які, – так з'явилися, крім історичної та філологічної секції, ще комісії – етнографічна, статистично-економічна, мовознавча. Але не пощастило їм з виданнями, "Записки" і далі були їх спільним органом і окремо вийшов лише том етнографічного змісту – "Український етнографічний збірник" та з серії "Записок" один отримав заголовок "Фільольогічний збірник пам'яті К. Михальчука" (т. XIV, Київ, 1915).

Поширення праці йшло без перерви і разом росла й пошана до Н. Товариства. На загальних зборах 1910 р. вже зазначено було признание з боку інших наукових інституцій та суспільства, що засвідчив обмін видань різних товариств та академій – російських та закордонних, рівно і заклики взяти участь в тім чи іншій науковій пляні чи ювілеї. Обмін науковими виданнями потроху наповнював бібліотеку Н. Товариства, а поширення звісток про діяльність Н. Товариства викликало пожертви речей до новозаснованого музею Н. Товариства.

Не всі, однак, намічені пляни. поширення та поглиблення наукової праці, які зазначали і секції і загальні збори, щастило здійснити. Занотую тут де-які, щоб показати, як широко намічало Н. Товариство свою працю. Історична секція думала про утворення окремої археографічної комісії для планомірного студіювання та видавання пам'яток, особливо з історії Лівобережжя, бо "Комісія для изд. др. актов" обмежила свою наукову дослідницьку діяльність історією Правобережжя. Намічено було теж спеціальну "Комісію старого Києва" з цілями студіювання його політичної, економічної та мистецької старовини. Окрема бібліографічна комісія мала організувати студії з історії українських видавництв. В філологічній секції порушено було питання про діалектологічні студії та про доповнене видання словника т. зв. "Кіевской Старины" Комісія стат.-економічна

розробляла етнографічну мапу України (Ол. Ол. Русов та ин.), поставила план студіювання історії та статистики українського друку. Намічено окрему правничу секцію з цілями студіювання історії укр. права. Світова війна загальмувала ці плани.

Роки війни були надзвичайно тяжкі для Н. Товариства. Передо всім воно втратило на якийсь час свого керівника та організатора праці, проф. М.С. Грушевського, який був спочатку в в'язниці, а потім, до революції – на засланні. Між тим в ці важкі часи особливо потрібний був організаційний хист і провід голови. Зробила війна де-які прогалини і в лавах членів та співробітників: де-хто мобілізований мусів виїхати з Києва, де-хто і в Києві був зайнятий на посадах військового часу. Це, розуміється, гальмувало й наукову справу.

Надзвичайно шкідливе значіння мало для українського наукового життя в Києві загальне вороже відношення против українства з боку урядових кругів. Всі прояви українського життя вважались за шкідливі в добу війни і викликали велику підозрілість. В таких умовах офіційного та добровільного стеження за кожним кроком важко було навіть тим, що залишились в Києві на тих же місцях, провадити далі наукову працю, не думаючи вже про її поширення в дальшому. А потім до того долучились з дальшим ходом війни матеріальні злидні в то-ма від незвичайно тяжких переживань.

Яскраво виявляє оце зменшення наукової праці підсумок за 1916 р., 3-й рік війни. Загальні збори були лише один раз (раніш бували разів три на рік). Засідань секцій та комісій було лише 4, з великими перервами (раніш бувало на рік прилюдних засідань по 10, а по секціях та комісіях засідань доходило в сумі до 40), наукових рефератів з різних дисциплін – 3 (раніш доходило до 40).

Відбилось це дуже ясно і на видавництві. Відчула це перед всім "Україна", яка мала виходити що-три місяці, але тільки дві перші книжки її вийшли перед війною нормально. З великими труднощами, без звичайного керівництва, бо головний редактор був тоді у в'язниці, випущено було III і IV книжку за 1914 р. На початку 1915 р. київська цензура несподівано заявила видавцям часопису, що українські книжки можуть виходити лише "общерусской правописью" Товариство вирішило не виконувати цієї постанови і затриматися з своїми виданнями, поки не буде знято заборони з українського правопису. Крім того тоді-ж було вирішено перенести видання, за межі впливу київської цензури, до Москви, поки не поліпшаться умови в Києві. Але в Москві були свої і цензурні і технічні, друкарські труднощі (неприспособані для українських видань друкарні московські не

могли виконати замовлень), а потім почався загальний друкарський розстрій, при якому важко було проводити мало налажену працю. Вишло тільки 2 томи "Українського Наукового Збірника" (1915 і 1916) – змінена назва "Записок"

В 1916 р. обставини де-що змінились і можна було думати про перенесення видання знову до Києва. Але за той час друкарські справи в Києві настільки розстроїлись, що видати нічого не пощастило за найближчі місяці, а потім знову почались цензурні труднощі, що заважали дальшій праці. Випустити наступну книжку "України" стало можливим лише в 1917 р. (на самій книжці "1917 р. книга перша і друга" зазначено "закінчено книжку 11 падолиста"). Тут було надруковано і раніш виготовлений науковий матеріал. Так само тоді-ж приступлено до видання чергового тому (XVII) "Записок" головнo з матеріалу, що вже раніш передано було до теки редакції та що очікував своєї черги, бо нового матеріалу прийшло за цей час небагато: переважно це був матеріал, що мав піти до "Українського Наукового Збірника" (ухвалений на однім з засідань ради Н. Товариства в 1916 р.).

Коли занепад українського життя в роки війни гальмував хід наукової праці, то і загальне оживлення суспільного життя в 1917 р. не відразу принесло зріст наукової продукції Товариства. Життя висунуло на перший план нові пекучі справи і це відбирало багато уваги. Найбільш діяльні члени Товариства були захоплені бурхливим темпом життя 1917 р. і мало залишалось їм часу та уваги для звичайної наукової праці. Ось через те перші місяці революції не позначились розвоєм життя Товариства. Лише в другій половині 1917 р. почались регулярні – раз на 2 тижні – засідання прилюдні з науковими рефератами. Розпочато їх було рефератом голови Товариства Мих. Грушевського "Велика, Мала і Біла Русь". Всього засідань до кінця року було 6, рефератів зачитано 10. Засідання знову викликали серед публіки зацікавлення науковою працею Товариства. Багато подало заяви про бажання вступити до складу членів Н. Товариства. Загальне число членів Товариства до цього часу (за десять років діяльності) було 161, тепер обрано нових 37 членів. Найбільш вступило до природничої, технічної та медичної секції; інші, очевидно, вже й перед тим згуртували науково-активний елемент.

Життя поставило тепер перед Товариством та його науковою компетенцією де-які зовсім нові питання. Зазначимо справу Українського Університету. Після закінчення літніх курсів, що їх заснувало технічне товариство, в гуртку ініціаторів виникла думка про утворення університету; вироблення програ-

ми йшло в організаційнім гуртку, а потім за-для координації праці цього гуртка з науковою діяльністю Товариства було делеговано представників Товариства з відповідних секцій. Коли намічено було утворення медичного факультету, з членів медичної секції було складено відповідну комісію. Друга справа – це було перетворення Н. Товариства в Академію Наук: вироблення плянів перетворення та статуту доручено було окремій комісії.

Наукова праця, загальмована протягом років війни, поволі відроджувалася. Поновлялася праця секцій. Секція технічна, медична та природнича, як було вже зазначено, значно побільшили кількість членів і останні намітили пляни широкої роботи по дослідженню природніх багатств України. Вирішено відновити економічну комісію, поширити діяльність археологічної секції, а функції організаційні та контрольні передати Археологічному Комітету, коло заснування якого стало заходитись Товариство. Виник плян заснування Археологічного Інституту. Такі от та ще інші подібні питання встали перед Н. Товариством в 1917 – 1918 р.

В помешканні Н. Товариства (В. Підвальна 36/8) стало вже тісно для Бюро Товариства, для загальних зборів його, для праці секцій та Комісій, для розташовання бібліотек, для речей музею. Будинок на Трьохсвятительській вул. № 23, пожертвованій Товариству В. Ф. і С. І. Семиренками з цілою садибою, дав змогу розширити його приміщення. До нового помешкання перейшли Бюро Товариства, секретаріят, секції, музей (вже зложений з кількох відділів), а на старім помешканні залишилась бібліотека та бібліотечна комісія, яка прийняла на себе опікування бібліотечними справами,

З відживленням наукової діяльності стала на черзі справа видавництва. Збільшувався запас рефератів та предложених наукових праць, треба було шукати засобів налагодити справу. Але зробити було це дуже і дуже важко. Навіть коли Н. Товариство дістало власну друкарню, подаровану йому Укр. Центр. Радою (див. зазначене на виданнях в 1918 р.: Друкарня Українського Наукового Товариства, Михайловськ. вул. 18), це не налагодило справи. Глибока економічна і технічна криза гальмувала працю. Друкування книжок затягалось чим далі, тим більше. Лише на початку 1918 р. можна було випустити чергову книжку “України” за р. 1917 (III – IV), редакція сподівалась в перших місяцях 1918 р. приступити до видання книжки “України” за 1918 р., але ця книжка (1918 р. 1 – 2) спізнилась на цілий рік. Було підготовлено і дальшу книгу “України” (1919 р. 1 – 2), приступлено до друку, видруковано половину книги,

але випустити її не вдалось. Видання "Записок" історичної і філологічної секції У Н. Товариства теж спинилось на томі XVII (1918 р.). Зміни в складі бюро в бурхливі часи боротьби відбивались і в змінах імен членів редакційного комітету на книгах, виданих в ці роки.

За час 1917 – 1920 р. фактично працювали такі секції: історична, філологічна, етнографічна, економічна, археологічна, мистецька, медична, технічна та природнича.

Помітна за цей час жвава концентрація наукових сил природничих та технічних – скупчення їх коло Н. Товариства. Життя ставило негайні завдання полагодження економічної кризи, піднесення економічного стану, і на ці проблеми, найбільшчі до секцій природничої та технічної, найбільш покладано і в розподілі коштів і праці в Товаристві. Звідси-ж особливий приріст членів в цих секціях та більша уважність до їх діяльності. Поширення круга завдань викликало розділ природничої секції на менші і спеціальніші по своїх завданнях секції, кожна з своєю окремою президією. Притягнуто до участі в науковій праці Товариства знавців по-за Києвом, які своїм збиранням матеріалів на місцях були корисні для Товариства, а далі з'явилися і філії в інших містах. Праця цих секцій за ці роки мала нахил більш практичний і через те була можливість зацікавити в праці природничих секцій різні офіційні установи та кооперативні організації та отримувати від них грошову допомогу. Така допомога дала можливість природничим секціям поширити свою працю та думати про нові видання.

В порівнянні з цими секціями, що так розрослись та поширились, секції історична, філологічна та інші залишилися в попереднім стані. В загальних нарадах та вирішеннях перевагу беруть секції природничі над секціями гуманітарними. Виникають гадки про потребу розподілу Н. Товариства на 2 відділи – гуманітарний та природничий.

В межах самих гуманітарних секцій помічалась інша зміна. Частина молодших та недавніх членів секцій заявляла, що гуманітарні секції в своїй праці далеко відійшли від інтересів біжучого життя, відокремились та відмежувались, забуваючи про потребу тісного зближення з вимогами широких кругів в наближенню науки і до нових питань та проблем, що їх висунули на перший план глибокі зміни життя. Допомогти цьому вони думали полегшенням вступу до кола членів Н. Товариства та поширенням програми діяльності, секцій. Намічались різні доповнення до програми діяльності: відокремлюється група питань і стає програмою нових секцій Н. Товариства. Так було проєктовано поширення студій над сучасною українською

літературою, над новим і сучасним українським мистецтвом. Проектовано утворення окремої археологічної комісії з ширшими завданнями. Утворено екскурсійну комісію, яка мала організувати наукові екскурсії по Києву. За-для складання нової програми Товариства збирались численні наради. Обрано було й голов новозаведених комісій, але не все здійснилось за найближчий час. Потім де-хто виїхав, де-хто вмер, де-хто відійшов від наміченої роботи, і ця реформаційна течія стерлась в найближчій часі і визначений раніш плян діяльності Н. Товариства знову скупчив увагу присутніх наукових сил, і в нім робляться різні доповнення й зміни.

Так, в тісній звязку з історичною секцією організується праця новоутворених комісій – історично-економічної і правничої. Прикликали їх до життя почасти програми Українського Державного Університету, де оці дисципліни було заведено вперше: викладання цих дисциплін поставило до вирішення багато проблем, які досі не звертали на себе пильнішої уваги в українській науковій літературі. З другого боку, сприяло діяльності нових комісій засновання при У Академії Наук Комісії Істор.-географічного словника. В процесі розроблення матеріалів в Комісії Істор.-Географічн. Словника виникали і загальніші питання історично-економічного та правничого змісту; зазначимо хоч би питання з історії землеволодіння на Україні, економічні та правові основи його. Діяльність комісій викликала інтерес серед студентства (нагадати, наприклад, науковий гурток при Київ. Інст. Народн. Господарства).

Коло історичної секції працює в ці роки теж комісія чи підсекція археографічна. Вона провадить свою роботу в тісній звязку з історичною секцією, від якої отримує і вказівки що до своєї праці. Де-які пляни отримано в спадщину від попередньої Археологічної Комісії Н. Товариства, де-які нові поставила викладова діяльність У Університету (1917 – 1920) та праця зазначених вище секцій. Намічено плян систематичного опису київських архівних збірок, склад яких в деталях не зовсім було вияснено. З подібними установами, як “Комісія для розбору древних актів” та Археографічна Комісія (при У Академії), не було конкуренції в праці, бо ті ставили перед собою інші завдання в своїй роботі. Представник археографічної підсекції (Наукового Товариства) завжди знайомив Археографічну Комісію (при Академії Наук) про її пляни та їх здійснення. Коли “Комісією для розбору древних актів” прилучено було до Академії Наук і тут утворено нову Археографічну Комісію з членів обох однорідних Комісій, археографічна підсекція Наук. Товариства і далі провадила свою працю, знайомила з нею Археог-

рафічну Комісію, отримала навіть ухвалу від Академії про оплату зробленої праці, але за браком коштів цю допомогу виплачено не було.

Весна 1921 р. принесла для Н. Товариства важну організаційну зміну: окремі секції його по-одиноці прилучено було до У Академії Наук і Наукове Товариство, як об'єднання секцій, перестало існувати. Ініціативу в цім взяли на себе природничі секції Н. Товариства – найперше ботанічна. Рішаюче значіння при тім мали міркування характеру економічного. Перспективи грошових допоміг, одержуваних з різних джерел, всі зменшувались, між тим як потребу секцій, здавалось, можна було задовольнити з коштів Академії. Говорили теж про урядовий плян об'єднання Наукових Товариств.

Ініціатива природників викликала жваві дебати про рацію такого сполучення і його умови. Потім після ухвали сполучення взагалі Ліквідаційна Комісія виясняла деталі для кожної секції зокрема. Секції історична, філологічна, історично-економічна, мистецька і археологічна (в відношенні до цієї останньої особливо багато було розмов та суперечок) були прилучені поодиноці до I Відділу У Академії Наук; етнографічна секція влилась до Етнографічної Комісії У Академії Наук; секція правнича ввійшла, як окрема складова частина, до Правничого Товариства при III Відділі У Академії Наук, при чім голова секції ввійшов до Бюро Товариства. Так само перейшли до I Відділу Музей Археологічно-Мистецький, Музей Українських діячів і бібліотека Н. Товариства (пізніш її прилучено до бібліотеки I Відділу У Академії Наук).

Сподівання кращих умов наукової праці не справились з цією реформою. Матеріальні обставини секцій не поліпшали після цієї зміни і видавничу діяльність не можна було відновити. Це все не могло не впливати на темп наукової праці. Історична секція особливо старалась продовжувати її можливо регулярно. Два рази на місяць (крім вакаційного часу) в ній відбувались засідання й читались реферати, але неможливість своєчасно друкувати зачитаних праць стримувала референтів від остаточного оброблення. Згодом довелось відступити від традиції заслухувати лише писані реферати, які потім йшли до теки секції. За смертю де-яких співробітників (як Б. Кістяківський, В. Модзалевський), за виїздом інших, чимало рефератів тепер відомі лише з назви, без можливості їх надрукувати. Цим пояснюється і мала кількість виготовлених вповні до друку рефератів. Список заслуханих рефератів рр. 1921 – 1924 з'явиться в VI т. Записок Істор.-філолог. відділу Академії, що присвячується працям історичної та археологічної секції 6. Науков. Това-

риства і саме друкується тепер. В нім вийде де-яка частина доповідей, заслухана в цих роках; інші вже з'явилися або з'являться в відновленій "Україні" і "Записках"

Керувала історичною Секцією президія, яка на своїх нарадах обговорювала пляни праці, вела зносини з іншими установами (найчастіш в справі книг, потрібних для праці комісій секції). Коло секції склався круг постійних відвідувачів, яких цікавили порушені питання історичних студій. Дуже була важна присутність на засіданнях приїзжих, бо за браком видань наукових був це одинокий спосіб інформувати публіку про хід праці секції та поставлені питання. Бували й подорожі членів секції, але робились вони невеликими приватними засобами, без всякої грошової допомоги, і захопити далекі райони вони не могли.

За-для праці над темами з історії економічного життя України було організовано підсекцію історично-економічну: вона розробляла питання історії колонізації, промисловости, торгівлі та инш. Перешкодою для поширення праці було мале розроблення архівних джерел та зокрема брак описів київських архівних збірок. Отже істор.-ек. підсекції довелося самій провадити підготовчу працю, що розуміється гальмувало саму дослідницьку працю її членів. На-весні 1923 р. істор.-економічна підсекція ввійшла в тісні звязки з секцією історії сільського господарства дослідчої катедри сільсько-господарчої економії і робила спільні з нею засідання, подаючи там свої реферати та звідомлення про хід своєї праці.

Питання соціальної історії України трактовано в працях Істор. Секції так в тіснішій звязку з економічними основами. Звернено велику увагу на взаємні відносини між суспільними верствами XVII – XVIII в. Але і тут також за браком детальних описів архівних збірок доводилось багато часу витрачати на підготовчу працю. Поки була окрема Правнича секція, питання з історії соціальних відносин розглядались та вияснялись на її засіданнях. Коли перестала існувати ця окрема секція, реферати та обговорення питань соціальної історії перенесено було на засідання Істор. Секції.

Праця в архівах над виясненням їх складу велась без перерви, але повільним темпом, за браком грошової допомоги. Переглядались збірники Лазаревського, Судієнка, томи Румянцевського Опису, томи Київ. Центр. Арх., рукописи рукописн. відділу Всенародньої Бібліотеки та ин. Складались описи переглянутих збірників та томів по загальному зразку; з цих описів де-що вже використано в рефератах секції.

Багата старовина м. Київа та його околиці теж була зачеплена в працях секції. Намічено ряд питань з історичної топографії Київа та з його історії археологічної та мистецької, і ці питання мали скласти низку рефератів, об'єднаних спільною темою. Одно засідання було зроблено спільно з Софійською Комісією та присвячено новим дослідом Київської Софії (2/X – 1921 р., в фізичній аудиторії 6. Університету, з діапозитивами проєкційного лихтаря).

Не відмежовувалась Істор. Секція і від питань педагогічного життя. Часті зміни програм середньої школи висовували на чергу дня обговорення справи викладання історії. Пристосовання програм історії до нових умов заняло увагу Істор. Секції та притягало до таких засідань секції київських учителів історії, які виявляли свій інтерес до порушених питань. Більшість активних співробітників Істор. Секції були як раз вчителі історії, цим і пояснюється увага до порушених в Істор. Секції тем із методики історії.

З весни 1924 р. в житті Істор. Секції починається оживлення з приїздом голови секції Мих. Грушевського. Це підняло інтереси до діяльності Іст. Секції, привернуло тих членів, що були відійшли за останні роки від діяльності Істор. Секції, притягнуло нових. Поширена діяльність викликає утворення нових територіальних Комісій для можливо всебічного порайонного обслідування історії України: історичної географії, економічної і соціальної історії, історії матеріальної культури, мистецтва, словесної творчості, революційного руху. Цього року організуються три такі комісії: "Старого Київа" (історії Правобережжя), історії Лівобережжя з Слобідщиною, нарешті Запоріжжя і Степової України, в наступнім році мусить організуватись комісія Західньої України. Ці Комісії мають завданням скупити відповідних дослідників, поширити та поглибити дослідницьку наукову працю на місцях; для цього в другій половині 1924 р. було зроблено кілька екскурсій, які вияснили місцеві наукові сили, звязали їх з Істор. секцією та намітили для них плян найближчої праці в звязку з нею. Наслідком того було кілька рефератів, висланих до Істор. Секції та заслуханих на її засіданнях.

Заходами голови секції акад. Мих. Грушевського відновлено давніші видання. Почала знов виходити "Україна" в 1924 р. як трьохмісячник, в 1925 вона має перетворитися в двомісячник; в випущених книгах, як знак звязку з науковою діяльністю Істор. Секції за минулі роки, вийшло кілька рефератів з попередніх літ, які досі чекали черги в теках Істор. Секції. "Записки Укр. Наукового Товариства" відновляються знову в вигляді

наукових збірників, як це було в рр. 1914 – 16: що-року має виходити “Науковий Збірник” з спеціальнішими статтями з археології, історії культури, мистецтва та інших до історії близьких дисциплін, та кілька томів районних збірників. Черговий том “Записок Істор.-Філолог. Відділу Укр. Академії Наук”, як сказано вже, присвячується теж таки працям Історичної Секції за останні роки. В науково-дослідчій і педагогічній роботі Секція зв'язується з новою “Науково-дослідною катедрою історії України”, що організується при Всеукр. Академії Наук.

**Доповіді
на урочистому засіданні Історичної секції ВУАН
25 листопада 1928 р.
з приводу двадцятиріччя заснування
Українського наукового товариства в Києві
і його видавництва**

Михайло Грушевський

Велике діло¹

Двадцять літ тому, в травні 1908 року з'явилася перша книжка “Записок Українського Наукового Товариства в Києві”, формально затвердженого при кінці 1906, а уведеного в життя 1907 р. Револуція 1905 року, діло пролетаріату і незаможного селянства, дала тоді українській інтелігенції змогу здійснити те, що вона даремно старалася різними дипломатичними ходами видобути з “мертвої хватки” російського імперіалізму – те, що її предки необережно положили “під кріпку і високу руку єдиного під сонцем православного государя” в 1650-х роках. Вхопившись за необережно зроблену пропозицію і відмахуючись від усяких вимог корективів і гарантій, котрих зажадали потім наші “по шкоді мудрі” носії української державності XVII віку, Москва скоро навчилася використовувати в своїх інтересах класову боротьбу України. Швидко перетворила її в свою колонію і почала експлуатувати на потребу своїх імперіалістичних планів не лекше від бідних сибірських “инородців” Українська пшениця, сало, горілка, згодом цукор,

¹ Оубліковано: Україна. – 1929. – Кн. 32. – Січень-лютий. – С. 3-9.

залізо і вугілля стали такою ж опорою Російської імперії як футряний “ясак” Самоїдів та Остяків. А після того, як вияснилось, що до сеї економічної експлоатації являється приборкання культурної самостійности України, Москва зараз же обложила культурні позиції України за всіма правилами політичної стратегії і протягом якого століття звела на ніщо. Коли в другій і третій четвертині XVII в. київські Українці являлись учителями московських грамотіїв, посередниками в пересаджуванню на московський ґрунт європейської культури, – то в другій половині XVIII в. російський уряд уже значною мірою встиг зробити Санкт-Петербург вікном до Європи не тільки для Великої Росії, але і для “Малоросії”, і де-далі все успішніш призивчає Українців дивитись на великоруську казньонну і літературну мову як на єдиний знаряд культури, літератури і науки!

Під натиском російської політики, що зручно використовувала всі слабії місця нової малоросійської буржуазії в процесі її формування: її погоню за економічним збогаченням і за соціально-політичними привилеями, ся буржуазія, в ненаситній погоні “за чинами і жалуванням”, радо пішла сим шляхом, що обіцяв їй чини і посади за вчення в нових російських школах, за сприйманне російської мови, культури і побуту.

Робила се тим радніш, що ся мова і культура відмежовували її від національних верств, засуджених на її ж таки класову експлоатацію, сприяли перетворенню в привилейовану поміщицьку верству, відділену від “подлого народу” не тільки юридично, але й культурно і національно!

Почалося з цілком примусових заходів, як підпорядкування українських духовних осередків церковній цензурі патріарха в 1680-1690-х роках, від заборони вживання української книжкової мови в українських друках в 1720-х роках, – а скінчилось “широю і непримушеною” працею на ниві російської літератури, шкільництва і науки всяких Рубанів, Туманських, Богдановичів, Гнідичів, включно до Гоголя і Короленка. В результаті нову великоруську мову проголошено за спільний літературний орган “Великої” і “Малої Росії” вироблений мовляв спільними силами Великоросів і Українців, а російську літературу за спільний їх доробок, що має задовольати духовні потреби одних і других, не лишаючи місця на якусь окрему “малоросійську” літературу. На сім становищі став не тільки уряд, не тільки заінтересовані російські підприємці, видавці і всі хто промишляв російськими культурними вартостями, але і “більшинство Малоросіян” Рідкі і несміливі голоси українських патріотів, що підіймалися в оборону українського слова, стрічалися з несприятливими, зневажливими відносинами не тільки

Великоросів, але й своїх земляків, які вважали себе причасними до культури і цивілізації членами вищої категорії людства через те, що так-сяк засвоїли собі панську великоруську культуру і шкільно-літературну російську мову. Українську мову ще в початках XIX віку, коли російська мова і література, можна сказати, ще в лаптях ходила, уже проголошено “ни живим ни мертвым, отживающим наречием”, тому що її вигнано з казёонних шкіл, з казёонної церкви, з усяких канцелярій і панських салонів. А з тим капітулювалося взагалі перед централістичною політикою Росії супроти України, перед експлуатуванням її як колонії в інтересах російського капіталу, російської буржуазії і бюрократії. Коли буржуазні верстви України настільки підросли, що вважали можливим почати боротьбу за економічні інтереси України, вони не чіпали сього культурного питання, щоб не ускладняти своїх домагань боротьбою з національною політикою уряду, і старанно відмежовувалися від “українофільства” Для “українофілів” було ясно, що питання національної української культури тут не обминути, і се була правда, хоч сі “українофіли” помилялися, думаючи, що як раз на культурнім полі буде лекше змусити уряд до уступок, до уступлення з своїх імперіялістичних позицій. Вони тому особливо висували сі культурні питання, а в першу чергу права української мови на культурний вжиток: в красному письменстві, в театрі, в школі, в церкві, а особливо в науці, в науковім українознавчім досліді, – в тім переконанню, що тут уряд не посміє триматися непримирено. Афоризм, що “науку ніхто не вдарить”, в відповідь на поклики до революційної роботи, проголошені київським гуртком, між іншим і Драгомановим, був дуже характеристичним гаслом – гаслом глибокого обходу позицій царського абсолютизму і буржуазного російського імперіялізму, гаслом безкровної революції, довгої – але безпрограної боротьби, замість безплідних, як здавалось, революційних виступів, що обезкровлювали інтелігентську опозицію своїми гекатомбами політичних в'язнів і засланиців.

Але уряд не загаявся показати сим революціонерам-культурникам, що він дуже добре розуміє їх плани і надії і не дасть себе дурити фразами про свободу наукового досвіду, про незайманне право кожного говорити і писати мовою, яка йому найзручніша, про святе право народу “чути божє слово в народній мові”, “вживати в суді, чи в уряді зрозумілу йому мову”, “вчити своїх дітей матірною мовою” і т.д. Він безпардонно бив коли не по науці, то по тих учених, котрі хотіли сказати тут щось на обґрунтування українофільства. На відклики до громадської opinіі Європи відповідав вигадками про польську, австрійську чи

германську інтригу, про підкупність українських діячів, про штучне утворення української мови за німецькі марки, і т. д. Він дискредитував таким чином і перелицьовував на політичних авантюристів-запроданців найкращих членів українського громадянства, що хотіли йти проломом против його політики заперечування українського життя. Він сіяв недовіря до української науки і українських учених в наукових кругах не тільки російських, але й закордонних: слов'янських, західно-європейських, американських – серед усіх хто вірив у творчість, силу, культуру і науку російську.

Боротися з цим було тим тяжче, що в оборону оклеветаних не чути було майже ніяких голосів. Уряд в сім мав за собою не тільки явну підтримку російських імперіялістів, але й тихий акомпанімент різних наукових і літературних кругів російських і малоросійських. Ми так багато чули і чуємо про великі вартості передреволюційної російської культури, її високі гуманні настрої, її чутливість на вимоги справедливості і т. д. і се правда, що ім'я російським талантам легіон, і що було там немало героїчних борців за правду-справедливість. Але на пальцях можна порахувати людей споміж російського культурного Олімпу, які вважали потрібним піднести свій голос против огидного оклеветування українських діячів і всього українського руху. А за латинським афоризмом "хто мовчить той дає привід думати, що він погоджується". Своїм мовчанням в сім процесі удушювання Українського Народу наші рідні Малороси і брати великоруські інтелігенти стільки ж підтримували і оправдували брудну роботу царського уряду своєю масою, своєю мовчазною присутністю, скільки й одверті оплески й улюлюкання різних Каткових, Пихнів, Шульгиних і Струвів.

Я позволив собі нагадати се все, щоб легше перенестися в ті умови, в яких завязувалося 20 літ тому Київське Наукове Товариство і приступало до видавання першого українського наукового органу в антракті між двома революціями – малою і великою. Без сього загального підходу не оцінимо відповідно сього факту, що з становища перспектив і домагань, висунених Великою Революцією 10 років пізніше, може здаватися епізодом дрібних і перебільшеним в інтелігенській уяві.

Се правда, що не тільки українська інтелігенція, але й цілий культурний світ помилявся в оцінці соціально-економічної і політичної ситуації перед революцією, як се потім виявила світова війна і революція. Війна показала, що гранітний мур імперіялізму, супроти котрого затівалися такі глибокі й довгі обходи, при всій зовнішній імпозантності і непорушності, в дійсності стояв на підвалинах дуже крихких, і дні його вже

були пораховані. Абази і Безобразови, Галони і Зубатови, Распутини і Сухомлинови підточили його з середини і зробили непотрібними не тільки глибокі обходи інтелігентів культурників, але й лобові атаки провідників робітництва і селянства.

Але – з одної сторони се видно тепер нам з двадцятилітньої перспективи, але цілком не було ясно тоді. З другої сторони – ми ніяк не повинні забувати, що скромна, скажім навіть – занадто обережна і анемічна робота українських національних груп і гуртків – все таки дала великі наслідки. В загальному результаті революції ся скромна в засобах і безпосередніх наслідках робота дала те, що Велика Революція не обмежилася проблемою економічного розкріпачення мільйонів “Полудневої Росії”, а поставила на кону постулат визволення Українського Народу як цілоти. Увязала сею метою різні соціальні елементи й надала революційному рухові потрібну йому звязлість і повноту. З сього становища мусимо оцінювати скромну літературну продукцію передреволюційного десятиліття, організаційні інтелігентські заходи, політичну і національну пропаганду в масах, і т. д. З цього становища мусимо розглядати і ці скромні факти заснування Київського Наукового Товариства і його видавництва, що ми сьогодні споминаємо. В сумі заходів і маніфестацій, що мали своєю метою усвідомлення громадянством постулату національного розкріпачення України як такої, увязку культурних постулатів з соціально-економічними, конкретизацію загальних політичних проблем в нерозривнім звязку з реально даними традиціями і умовами українського життя, ці факти мали своє значіння, зовсім не мале.

Десять літ перед тим культурні досягнення зроблені силами обох Україн – Наддніпрянської і Наддністрянської – за межами досягнення російського уряду, на галицькій ґрунті, піддали гадку українському культурному активі проманіфестувати перед культурним світом наявність української наукової роботи, використовуючи черговий археологічний з'їзд, що мав відбутися в серпні 1899 року в Києві. Перед тим з незвичайним піднесенням пройшли осінні свята 1898 р. організовані на галицькій ґрунті спільними силами України: 250-ліття Хмельниччини, століття “Енеїди”, 25-ліття Львівського Товариства, як спільного діла всього українського громадянства і 25-літній юбілей Франка, як найяскравішого представника українського письменства і громадської гадки. Громадянство Великої України, обставлене заборонами і репресіями і позбавлене можливості проманіфестувати свої національні постулати аналогічними способами на місці, бажало в сім помочи культурних робітників Галичини, щоб їх силами проробити таку маніфес-

тацію. Покійний В.Б. Антонович, що стояв на чолі нової політичної організації української інтелігенції, яка тоді завязувалася, взяв на себе се завдання, як впливовий учасник з'їздової організації: добитися, щоб до участі в Київському Археологічному З'їзді запрошено також Львівське Товариство імені Шевченка – аби поставити домагання, щоб його доповіді зачитувалися на конгресі, що сього питання не треба висувати як домагання, а досить буде поставити бюро з'їзду перед фактом: приїхати на з'їзд з українськими рефератами і без усякого попередження зачитувати їх по українськи – мовляв голосу не відберуть і з катедри не зкинуть! Але віра, що “науку ніхто не вдарить” була вже настільки захитана досвідом останніх десятиліть, що Львівське Товариство не рішалось ризикувати неприємним скандалом, і рішило запитати наперед Московське Археологічне Товариство (що організувало з'їзд) – чи будуть допущені доповіді українською мовою?

Коли бюро з'їзду в сім відмовило, Товариство вислало мотивовану відмову від участі в з'їзді, окремо видало приготовані для з'їзду реферати членів – два великі томи, і розіслало їх установам і ученим, що виступали на з'їзді. Було щось – але зовсім невелике в порівнянні з можливістю відкрити постійну наукову аудиторію, маніфестуючи наявність української наукової роботи, попиту й інтересу до неї серед місцевого громадянства.

Сю можливість в тодішніх обставинах могло дати завязання постійного наукового товариства в Києві, і його оформлення в виразно українській, а не якій-небудь прикровенній російсько-малоросійській формі “местного изучения”, як бувало досі. Воно не тільки здавалось, але таки й було великим кроком в розгортанню українства. З порівняння домагань і досягнень найкраще пізнається динаміка руху, і я тому нагадав сей маленький епізод з кінця 1890-х років з київським археологічним з'їздом. Міг би нагадати – як дальший етап – звісний інцидент на відкриттю пам'ятника Котляревського в Полтаві, коли на урочистім засіданні міської думи дозволено було зачитати тільки галицькі привітання, а українські привіти місцеві могли бути передані тільки без відчитання. Се сталося за чотири роки перед заснованням Київського Наукового Товариства. Сі епізоди дають зрозуміти його значіння як української маніфестації. Її вагу зараз же одмітив присяжний “наблюдатель” українського руху, цензор Щеголев. В своїм знаменитім підручнику для “наблюденія” він докладно спинився на діяльності нового товариства, його учасниках і провідниках. Се показувало, що значіння нової української позиції було в повній мірі оцінено в уря-

дових кругах. Але вони не важилися підняти на неї руку. Не відважилися відібрати від української інтелігенції сього дарунку робітничо-селянської революції — тільки світова війна потім осмілила його.

В коротких словах нагадаю зовнішню історію Товариства. З проектом виступила в осені 1906 р. ініціативна група з кругів Старої Громади. Безпосереднім стимулом послужила криза її органу — “Київської Старини” Революційна хвиля явно полишала його на піску: ясно було, що роля його як органу української громадської думки, яким Громада хотіла його зробити в останніх передреволюційних роках, такий українофільський — хоч як заслужений орган, як “К. Старина” вже бути не може. Закінчення 25-ліття давало почесну форму ліквідації. Вона й була проголошена в осені 1906 року. Але ті хто заходилися коло останньої формації сього органу: напів наукового, напів публіцистичного журналу, напів-українського, напів-російського, обрахованого на читача не тільки українського, але і “малоросійського”, не призвичаєвого до ставлення української проблеми “на весь зріст”, — вони не мирилися з гадкою про ліквідацію. Бажали продовжити видавництво, пересунувши вагу на наукову сторону і перетворивши в загально-науковий російсько-український журнал. Для сього й проектувалося “Українське Наукове Товариство”, яке мало об’єднати київських Українців з українознавцями і українофілами, не дуже захопленими революційним рухом моменту. Але громадські збори, скликані ініціативною групою, що вже з кінця 1906 року зареєструвала статут товариства новим явочним порядком, даним “Тимчасовими Правилами”, — дали справі зовсім інший оборот.

На сих пам’ятних зборах, 29 квітня 1907 року, що мали ввести в життя се “Наукове Товариство”, більшість становили не українознавці, а Українці, і пок. Мик. Вит. Лисенко, що репрезентував на сих зборах старше покоління Старої Громади, виразно пішов з ними против В.П. Науменка й Ів.В. Лучицького, що обстоювали лінію “Київської Старини”

Се заманіфестовано було вибором тимчасового бюро, що мало перевести організацію Товариства. Вибрано було головою мене, як тодішнього голову Львівського Товариства, пок. Ів.М. Стешенка секретарем, і се рішало напрям нового Товариства, як чисто української організації. Те ж саме говорили такі ухвали сього першого організаційного зібрання, як те що все діловодство мусить вестися українською мовою, так само всі засідання і прилюдні виступи товариства і його видання — допускаючи інші мови тільки як виємок. Наукову працю в Товаристві ухвалено повести в тіснім зв’язку з Львівським Науковим То-

вариством, використати його досвід і досягнення, здобути спільними силами наукових робітників з Великої і Західної України, і взяти його за взір організації наукової праці в новім Товаристві.

Сі організаційні принципи були сконкретизовані на других організаційних зборах 25 травня. Для дослідної роботи було постановлено утворити на взірець Львівського Товариства три основні секції: історичну, філологічну і математично-природничу. В осени перші секції введено до життя, третю з початком 1909 року. Поруч того рішено організувати прилюдні виклади – поодинокі лекції й цілі серії їх, українською мовою, особливо з українознавства, для популяризації наукових здобутків в ширших кругах громадянства, для при звичаєння їх до наукової української мови і до самого факту існування науки. Такі виклади дійсно організовано в осени – з культурної історії України.

Нарешті питання видавництва Товариства було розв'язане на загальних зборах 14 листопада: з приводу проектів продовження Товариством видавництва Старої Громади, більшість членів висловились за те, що видавництво Товариства мусить мати чисто-науковий, а не популярно-науковий характер, рішено їх вести на взірець Записок Львівського Товариства, під такою ж назвою, виключно українською мовою. Покійний В.Ф. Семиренко, що протягом довгого ряду літ матеріально підтримував “Київську Старину”, пообіцяв давати на видання Наукового Товариства що року 2 тисячі крб. Се стало головним джерелом видавничих планів Товариства. Під літо 1908 року вийшов том Записок, що містив 5 розвідок з української історії й філології і одну медичну, та кілька статей про діяльність і плани Товариства.

Так сформувалося Товариство, на протязі року, 1907-8, як чисто українське і чисто наукове, маніфестуючи постулат повноти української культури, вінчаної науковими аспіраціями і науковими дослідженнями. Воно пересаджувало на велико-український ґрунт наукову працю, розпочату кількома десятиліттями скорше – на ґрунті галицькім, в очікуванні можливості здійснити план української академії наук, як символа сеї повноти національної культури, що маніфестувалася сею науковою роботою.

В широкі круги київської, тим більш загально-української людности винести сю роботу тоді було ще неможливо. Проба публічних відчитів, зроблена зимою 1907-8 р, показала се відрізано. З одної сторони адміністраційні лещата окружали вся-

кими обмеженнями і вибір тем і саму можливість виступів. З другої сторони – не знаходилося широкої аудиторії для тем пропущених через цензурне сито і позбавлених всяких бойових елементів. Так як українська преса, як українська література того часу – тим більше ся нова наукова робота мусіла вдовольнятися нешироким кругом так звакого свідомого українства, що в атмосфері урядового розшуку і всяких репресій тільки поволі могли притягати до себе суголосні елементи. Вона служила дороговказом в будучу, визволену і самостійну Україну, за неможливістю реалізувати її ідеали безпосереднє. І дійсно, українське наукове слово – не вважаючи на здержливий зміст і скромну обстановку, в якій воно лунало як революційний дзвін, нагадуючи, що під тяжкою камогильною плитою, котрою царський абсолютизм і московський імперіялізм привалили українське життя, се життя не вмерло, і прийде час – і “встане Україна”, як пророкував Кобзар.

За перше десятиліття існування Товариства, від засновання до революції воно випустило 29 книг, коло 350 аркушів друку. Головно се припадає на роки 1908-1914, шість передвоєнних років, і для свого часу і обставин се немало. Що два тижні, або й що-тижня відбувало воно прилюдні засідання, з науковими доповідями в приміщенні Українського Клубу. Се було постійне маніфестування – поруч офіційних наукових товариств Київів, що Україна мусить мати українські наукові установи, українську науку, українську культуру.

Маніфестувалася також і суцільність, соборність України. Київське Товариство, заложене на взірць Львівського Товариства Шевченка, користувалося його не тільки моральною, але й матеріальною підмогою. Воно стояло в тіснім контакті з редакцією “Літературно-Наукового Вісника”, перенесеного в тім же часі до Києва, з “Книгарнею Літературно-Наукового Вісника”, що фактично була адміністраційною філією Львівського Товариства в Києві. Се був міцніший ніж коли небуть організаційний вузел, який звязував культурне життя половини – нероздільної, хоч і розділеної політичними кордонами України.

Львівське Товариство здвигнене 35 літ перед тим силами і засобами не тільки Наддністрянської, але й Наддніпрянської України, помагало тепер підняти таке ж і ще більше огнище в Києві – віддавало Надніпрянській Україні свій довг, і се також була важна в своїх наслідках маніфестація.

Проходило се не без інцидентів, не без репресій – доки виємкові права війни не перервали всяких зверхніх проявів життя Товариства зовсім – аж до приходу Революції. Становище

того актива, що на собі виносив роботу Товариства, не було приємне; не всі навіть і витримували тяготу урядових репресій. Супроти того варто нагадати під сю хвилю склад Товариства 1908 року. Було їх тоді 50 членів:

Антонович В.Б.	Лисенко М.В.
Антонович К.М.	Лобода А.М.
Берло А.Л.	Лучицький Ів.В.
Біляшевський М.Хв.	Лучицький В.Ів
Бондаренко Ів.М.	Михальчук К.П.
Василенко М.П.	Модзалевський В.Л.
Волков Хв.К.	Науменко В.П.
Грінченко Б.Д.	Павлуцький Г.Г.
Грушевський М.С.	Перетц В.М.
Грушевський О.С.	Петров М.Ів.
Джиджора Ів.М.	Петровський П.В.
Доманицький В.М.	Русов Ол.Ол.
Дурдуківський В.Хв.	Смаль-Стоцький Ст.
Житецький П.Г.	Стешенко Ів.М.
Каманін Ів.М.	Страдомський М.Хв.
Качаловський А.М.	Сумцов М.Хв.
д-р Квятковський Гр.Ів.	Тимченко Є.К.
Комаров М.Хв.	Томашівський Ст.
Корчак-Чепурківський А.В.	Черняхівський Ол.Г.
Косач О.П.	Черняхівська Л.М.
Колесса Ол.М.	Шульгин Я.М.
Кримський А.Ю.	Щербаківський Д.М.
Левицький Ів.С.	Щербина В.Ів.
Левицький О.Ів.	Щербина С.М.
Леонтович Ол.В.	Яковлев А.Ів.

З них приблизно половина була дійсним активом. З нього нема вже багатьох. Не кажучи про В.Б. Антоновича, що був першим його почесним членом, нема й першого секретаря Товариства І.М. Стешенка, одвічальних редакторів видань К.П. Михальчука і М.М. Шрамченка, П.Г. Житецького, котрому була присвячена II книга "Записок", М.Ф. Сумцова – їх діяльного співробітника, Ор.Ів. Левицького – одного з найбільш популярних доповідачів на прилюдних зборах, В.Ф. Семиренка – мецената Товариства...

Ім – будівничим українського життя, української науки належить вдячний спомин під нинішню хвилю!

Осип Гермайзе

Праця Київського Українського Наукового товариства на тлі наукового життя Наддніпрянської України¹

Ми часто згадуємо про утиски над українством і заборони на нього, що були в Росії за дореволюційних часів. В уявленню нашої нинішньої молоді, що виховалася вже на революції, і тих ганебних і тяжких часів безпосереднє не пам'ятає, вони, оті часи можуть малюватись як доба, коли все українське, окрім народного життя, всякий вияв українського свідомого життя, чи то в галузі громадської думки і громадського руху чи то в галузі наукової праці або художньої творчості, було стерто із життя, винищено.

Це по суті правдиве і відповідне до дійсності уявлення вимагає проте деякої конкретизації, деяких пояснень, потребує більш точного означення.

Розуміється, коли б все було забито та задавлено, коли б абсолютно нічого не було, то трудно було б сподіватися на той колосальний розмах творчих сил після революції, що виявився на Україні, який в короткий час привів до створення низки визначних наукових установ та центрів з виразним українським забарвленням та напрямком.

Очевидно, мусимо це а пріорі сказати, що творча робота будівників української культури ні на хвилину не спинялася, а весь час буяла, не зважаючи на всі оті справді до неможливого тяжкі умовини праці. В суворих межах, установлених російською монархією для науки в Росії, мусіла знаходити якісь форми для свого виявлення і наука українська.

Двома шляхами ішла війна; перший шлях це власне манівці українофільського пристосування до обставин: працювали над "южно-руською" історією, студіювали "малорусскую" філологію, освітлювали інші "вопросы местной жизни", оповиваючи все те лояльною формою поміркованих висловів, уникаючи, та обминаючи всього дражливого, колючого та непримиренного й войовничого в цій справі, укладаючи роботу в форми установлені цензурою та пануючими при звичаєннями і приписами владушних.

І в цих манівцях українофільського пристосування було чимало нюансів, градацій, напрямків. Від інтересу до українського минулого з боку людей виразного російського монархічного

¹ Оpubліковано: Там само. – С. 31-37.

і українофобського напрямку, що виявлявся у цілої групи осіб від старого Юзефовича аж до братів Стороженків, лібералізм українофілів з їхньою щирою привязанністю до місцевих інтересів, але далеких від громадських інтересів активного українства, нарешті до тих груп, для яких лояльність прилюдного виступу, езопова, викликана цензурними умовами мова статті чи наукової розвідки були свідомо взятим прикриттям для здобуття будь-якої змоги працювати і творити, – по цій лінії мінялися настрої, намічалися групи та розвивалася робота.

Другий шлях української наукової роботи, то був шлях одвертий, безкомпромісний. Вказаний він був М. Драгомановим, а виведена на нього українська наука була М.С. Грушевським. Цей шлях не міг зійтися з манівцями лояльності, ліберальної плутанини та національної невиразності всіх отих названих груп і течій.

Цей другий шлях і приводить українські наукові кола до створення Українського Наукового Товариства у Києві.

До нього ми ще вернемося, а зараз спробуємо ознайомитися саме з отими плутаними манівцями української науки, при чому знайомство своє ми обмежимо тою добою, на яку припадає створення й діяльність Наукового Товариства.

Дореволюційна Україна мала три великих культурних центри – Київ, Харків, Одеса, з чотирма старими вищими школами: трьома університетами та Київською Духовною Академією. До цих основних чотирьох вищих шкіл на Україні треба ще додати Ніжинський історико-філологічний інститут.

Історія наукового життя в цих закладах на Україні за цей час є власне історія систематичної боротьби з українством, постійного переслідування українських тем і осіб з українськими громадськими та науковими симпатіями. В Київському напр. Університеті по кафедрі “русской” історії провадилося дослідження економічного життя Московщини XVI-XVII вв., студювали, т. зв. “писцовые книги” Московської держави, а студювання місцевих українських джерел або зовсім не провадилося, або дозволялося, як ледве терпима справа, яку героїчно запроваджував тоді приват-доцент В.Є. Данилевич.

Р. 1908, як раз того року, коли повстало Наукове Товариство у Києві, Київський Університет не замістив другу вакантну кафедру “русской” історії, єдиним достойним кандидатом на яку був М.С. Грушевський. Університет з виразним українофобським зафарбленням боявся мати в числі професури активного будівничого української культури.

Пізніше забороняється тодішньому приват-доцентові М. Василенкові читання необов'язкового курсу під ультра-лояль-

ною та скромною назвою: "Історія Малороссії" Проф. В. Перетц, що організував студентський семінар для вивчення давнього українського письменства викликав проти себе гострий гнів київської чорносотенної преси і т.д.

Словом українська наука в Київському університеті була загнана в темний кут і тільки часами крадькома визирала з нього випадково.

Не краще справа стояла і в інших університетах України. В Одесі Антоновичів учень Линниченко стояв на позиціях "старого малоросса" і доволі активно протиставляв заходам Українців, ведучи полеміку з ними, не таку, правда, огидливу і нетерпиму, як це робив у Києві Флоринський, але по суті однаково ворожу до українства.

Спроба тодішнього приват-доцента Одеського Університету О.С. Грушевського запровадити українську мову до університетських лекцій викликала тільки репресії на українського ученого й примусила його покинути Одесу.

Харківський Університет був значно ліберальніший до українства, аніж два попередніх. Виразний українолюб М. Сумцов і вихованець Антоновичової школи Д. Багалій сприяли розвитку української науки, Але організованої активності у них в цьому напрямкові ми не бачимо. Тай трудно було її виявити, не боячись stratити здобуті позиції і досягнення.

Не зважаючи на всі ці несприятливі умови, в університетах на Україні в зазначену добу поодинокими постатями виходили вперед, ставали ближче до науки нові сили з більш виразними українськими настроями. Харківський Університет виховав за цей час історика В. Барвінського, що видав працю: "Крестьяне в Левобережной Украине", філологів О. Синявського та М. Плевака; в Одесі вийшли в світ дві монографії молодих українських учених – П. Клепатського "Киевская Земля" та М. Слабченка "Малорусский полк в административном отношении", семінар В. Перетца в Києві дав низку дослідників української літератури, не завжди активних і виразних в національно-культурному відношенні, але таких, що не цурались українства, вміщуючи свої праці з ініціативи керівника в українських виданнях. Навіть серед молодих істориків у Києві з'являлися симптоми формування нових українських наукових сил. Вкажу на роботу П. Клименка "Западно-русские цехи"

Але ці поодинокі відрадні факти тонули в морі анти-українських настроїв, далеких від українства інтересів. Навіть ті, що вважали себе за "малороссов" не працювали над цією "малороссійскою" історією, і праць з поля українознавства, писаних отими "малороссами", можна назвати ще менше ніж праць писаних

Українцями. З української історії можемо пригадати з числа таких праць – студії ніжинського ученого Г. Максимовича.

Українська наукова молодь мусіла писати свої праці російською мовою, і не зважаючи на це бути під постійною загрозою, що їй в один прекрасний день перекопають шлях до наукової діяльності, поставлять в неможливі матеріальні умови або й зовсім усунуть від звязку з університетом, з вищою школою.

Більш виходу для наукових сил українського громадянства давали наукові організації та товариства на Україні.

Давнє й поважне з високими науковими заслугами “Историческое Общество Нестора-Летописца” при Київському Університеті в числі своїх членів і то членів активних, і близько з товариством звязаних, мало низку українських учених, відомих як дослідників, як прихильників розвитку української культури та як українських громадян. Назвемо імена О. Левицького та І.М. Каманіна, В.І. Щербини та Л.П. Добровольського, М.П. Василенка, А.М. Лободи, Г.Г. Павлуцького та инш.

Але не цим особам з українськими симпатіями, а подекуди і з цілковитою українською орієнтацією, належав на цей час провід у Товаристві. Він належав тим групам, що мали певний українофобський напрям, і головування реакційного проф. Ю. Кулаковського достойно знаменувало гегемонію саме цих елементів.

“Общество” за цей час існування, виявляло найбільший інтерес до російської історії, літератури то-що. Доповіді на українські теми читалися, але в них свідомо обминали всякі слизькі місця, навіть з великим побоюванням вживали самий термін “український” Коли напр., проф. Лобода на засіданню, присвяченому пам’яті бувшого голови “Общества” проф. Н. Дашкевича, мусів говорити, що покійний учений в своїх заняттях “обращается к русской и украинской народной словесности и литературе”, то він тут же мусив оговорити щодо терміну “український”, ним ужитого, аргументувати рацію його вживання, прикриваючись авторитетом Буслаєва і инш. Цим терміном – мусів пояснювати Лобода – покійний Дашкевич сам, мовляв користався, ідучи слідом з Буслаєвим, Петровим і иншими попередниками. Без цього пояснення само слово “український” могло би викликати небажані підозріння і обвинувачення щодо Лободи.

Некролог “евангельського юноши” Я.М. Шульгина, українського народника-радикала в “Чтеніях Общества” можна було вмістити тільки в такій езоповій фразеології, що мовляв, Шульгин “являлся одним из той плеяды энтузиастов исследователей родного им края, которая развилась в 60-ые годы XIX в. на по-

чве общего оживления тогдашней русской жизни. Свой юношеский идеализм он пронес через ряд тяжелых испытаний и сохранил до конца дней своих" (Чтения, XXVI, в. II, с. 30)

Зате анти-українські вибрики й випадки в "Обществе" було цілком вільно робити і Т. Флоринський на тому ж засіданню в честь Дашкевича підкреслював своє анти-українство і свою реакційність, характеризуючи покійного ученого такими словами: "Малоросс по происхождению, уже с детства близко стоя к народу, он был искренно привязан к простому люду, внес ценные вклады в изучение малорусской истории, этнографии и литературы, но он не разделял тех новейших узконационалистических доктрин, которые стараются вырыть глубокою пропасть между двумя русскими народностями и не сочувствовал стремлениям представителей этих доктрин разрушить созданное веками единение великоруссов и малоруссов в одном общем языке. В этом отношении как и в своих воззрениях на современное политическое положение, он не был сыном века, умел стоять выше мелких злоб и ходячих легковесных теорий" (Ib., с. 55).

Українці в "Обществе" мусіли, кажучи вульгарно, "сидіти тихо й не рипатися", навіть не виявляти свого українства, тільки мовчки використовуючи можливість зачитати публічно в старих університетських мурах якусь доповідь з поля українознавства.

Друга київська наукова організація, що мала в своїх руках поважне археологічне видавництво – "Комісія для разбора древних актов" давала також змогу тільки в замаскованому вигляді під прикриттям пишного титулу, що Комісія є при генерал-губернаторі, друкувати праці українських учених і акти належні до історії України, старанно обминаючи в цих своїх роботах будь-якого натяку на національно-громадські позиції своїх учасників і примиряючись із співробітництвом людей далеких від українського культурного руху і ворожих йому.

Таке становище в загальних рисах було в центрі України, у Києві, де сильніші були традиції українського руху. В інших містах справи стояли ще гірше. У Харкові, правда, лекше дихалося, бо там не було такої витренованої на боротьбу з українством адміністрації і не було армії добровольців, що переслідували український рух, що безсовісно цькували його діячів. Харківське при Університеті "Историко-филологическое общество" не боялося вміщати на своїх сторінках розвідки на українські теми, навіть збірники, що видавалися в 1909 р. на честь проф. М.Сумцова, а в 1912 р. на честь проф. Д. Багалія, "Общество" демонстративно назвало українськими назвами "Пошана" і "Просвіта", виявляючи цим свою прихильність і свою близькість до української культури. В збірнику "Пошана" на

честь М. Сумцова бачимо навіть статті друковані українською мовою: Ів. Франка “Інтермедія єврея з русином”, Б. Грінченка “Петро Кузьменко”, М. Слабченка “До історії відношень між Кулішем і Шевченком” та І. Прохоренка “Де-що про Ілью Муромця”. За те зовсім слабо стояла українська справа в наукових установах Одеси і Ніжина. В одеських наукових виданнях (“Записки одесского общества истории и древностей” та “Летопись историко-филологического общества при Новороссийском Университете”) надибуємо низку цінних розвідок, статтів та матеріалів по історії Новоросії, Криму, Запоріжжя, еллінської культури на півдні і т. д. Але розвідки ці нічим не пов’язані з українським культурним будівництвом, це однаково можна сказати і про роботу на зразок роботи Лонгинова про договори руських з греками і про роботи на зразок Флоровського “Депутаты Войска Запорожского в Законодательной Комиссии 1767 г.”

В ніжинському історико-філологічному “обществе” українські інтереси також не виявлялися виразно.

Роботи Бережкова, публікації Резанова торкалися української історії та історії літератури, про те були вони виявом холодного, не зігрітого любов’ю – громадським прагненням, інтересу до “южно-русского прошлого” з боку людей, культурні інтереси яких були виключно російськими.

На великому шляху університетського життя на Україні та життя наукових товариств при університетах, українські інтереси або тонули в “общерусском” морі або скромно виявлялися, як місцеве аматорство чи наукове заінтересування, далеко від життя, від життєвих, громадських інтересів. Українська наукова провінція пішла в дореволюційну добу шляхом загально-російської практики. На Україні в губерніяльних, не університетських містах закладаються оті, з легкої руки Калачова засновані, “ученые архивные комиссии”

В цих місцевих осередках наукового життя українське громадянство, українські наукові кола старалися захопити певні позиції; використати публічне чи навіть закрите засідання для доповіді на українську, хоч би і місцеву тему, заповнити сторінки “Трудів” комісії працями дотичними до українознавства і статтями, що хоч би здалека направляли думку читачеву до українських наукових інтересів. Пригадаймо прізвища співробітників трьох органів учених архівних комісій – полтавських та чернігівських “Трудів” та катеринославської “Літописи”.

В полтавських “Трудах” бачимо серед співробітників: І. Павловського, Л. Падалку, В. Пархоменка, В. Щепот’єва, М. Макаренка, М. Астряба.

В катеринославській "Летописи" бачимо Д.І. Еварницького, А. Синявського, В. Біднова, Я. Новицького, Данилова, Д. Дорошенка.

В чернігівській комісії маємо в числі близьких учасників – А. Верзілова, І. Шрага, В. Модзалевського.

Цей короткий, для зразку поданий реєстр співробітників і учасників наукової роботи з усією наочністю показує й доводить, що живі українські сили на провінції, в отих центрах місцевої культури, об'єднувалися навколо учених архівних комісій, та використовували ті легальні можливості, що давали ці організації для розвитку української культури.

На Волині й на Поділлі, де не було Архівних Комісій, маємо теж оживлення місцевих наукових інтересів, появлення гуртків місцевих дослідників. В Житомирі маємо "Общество изследователей Вольни", наукову організацію з природничим ухилом, де багато працює нинішній академік П.А. Тутковський, і де крім природників, маємо ще і історика Фотинського та етнографа Кравченка. Більш вузький характер має видавнича діяльність волинського "Церковно-археологического Общества", яке не здолало вийти з вузьких рямців органу церковних пам'яток з конфесійним напрямком.

За те подільському у Кам'янці "Церковному Историко-археологическому Обществу" з успіхом удалося вибитися з лещат церковної вузькості, і стараннями відомого подільського історика Є. Сіцинського "Труды Общества" перетворилися на серйозний науковий орган, на сторінках якого знаходили місце не тільки матеріали про унію та біографії ієрархів, але й цінні документи для історії цехів і т. п.

Нашого побіжного і, натурально, далеко не повного і не вичерпуючого огляду наукового – в університетських центрах і на провінції – життя цілком досить для того, щоби наочно показати, що українська наука, українознавчі інтереси, не зважаючи на весь адміністративний гніт і цензурний жах дореволюційних часів, не могли бути задавлені в кінець. Навпаки, живий струмінь наукової роботи в галузі українознавства пробивався звідусіль, були творчі сили, що не кидали української культури і весь час уперто, як та крапля, довбали твердий камінь офіційльних перешкод і заборон.

Іноді, провінціальним виданням удавалося навіть влаштувати якийсь виступ більш виразний в національному відношенню, ніж буденна праця історика-антиквара або любителя місцевої старовини. В 1912 році катеринославська "Летопись" випустила свій черговий випуск (VIII-й), присвятивши його Шевченкові. Беручи приклад з часів до 1908 року, можна зга-

дати, те, що чернігівська Комісія ухвалила була в 1904 р. взяти участь в полтавському святкуванню відкриття пам'ятника І. Котляревському, мотивуючи це своє рішення з ініціативи відомого українського діяча Гр.О. Коваленка таким чином: "Так как комиссия сосредоточила свои занятия на изучении нашего малороссийского края в его прошлом и бытовых особенностях, Котляревский же принадлежит к главным деятелям Малороссии, то несомненно, что Комиссия пожелает так или иначе принять участие в... торжестве" ("Труды", в. VI). Але ці громадські виступи наукових установ бралися адміністрацією на увагу; і в результаті чиновні протектори Архівних Комісій та місцеве начальство вимагало від комісій роботи антикварно-архівної і вірнопідданої без всякого виявлення будь яких недозволених тенденцій або бажань. В тій таки чернігівській Комісії р. 1904 трапився випадок, коли місцевий губернатор він же "непременный попечитель" комісії Хвостов звернув пильну увагу на небажаний напрям діяльності Комісії, в ній-бо, мовляв, читаються доповіді, які на просвіщенню думку чернігівського помпадур "вовсе к задачам архивной комиссии не подходят". Хвостов, своєю власною персоною явившись на збори Комісії, по батьківському повчав її і пропонував "работать без всякой тенденциозности, а с чистым намерением послужить родному краю изучением и разработкой его истории" ("Труды", VI). Очевидно, члени Комісії і сановний її попечитель кардинально розходились в поглядах на те, що вважати "чистым намерением", і як треба служити наукою рідному краю. Але в результаті батьківського повчання Хвостова, заступник голови Комісії, відомий український діяч в Чернігові І.Л. Шраг мусів покинути свій пост і уступити його директору чернігівської реальної школи. Отже і цей струмінь наукової роботи на громадському ґрунті російська влада часто стримувала в його течії, перегачувала і завжди пильно стежила за можливими ухилами його від вказаної начальством течії.

"Наукове Товариство" у Києві, заснувавшись обрало собі иншу дорогу, намітило иншу, нову тактику наукової, так би мовити, політики. Українські наукові сили, що гуртувалися біля названих вище установ пристосувалися до обставин, використовували ті можливості, що випливали з установлених звиклих форм життя і побуту організації наукового життя, не договорювали своїх настроїв і думок до кінця, весь час прикривали свої напівсвідомі часто бажання фразеологією російського благонадежного обивателя, уживалися з крайньою малоросійщиною, поміркованим українофільством, а іноді з одкритим українофобством.

“Наукове Товариство” відразу героїчно й сміливо ввело в українське наукове життя нову тактику. Тепер використовувалися громадські можливості в умовах російської “куцої” конституції, ставилося ясно питання, що орган Товариства є орган української науки без усяких двохзначностей, недоговореності.

Щезала ота законспірована що-до національного імени термінологія українофільських виданнів. Одверто ішла мова про Україну, український народ, українську культуру. Теми ставилися широко, охоплюючи і ті інтереси, що на сторінках інших видань не могли б появитись, як скажемо, теми з історії українського громадянського руху та національного відродження.

Стаючи центральним органом української науки “Записки” Товариства з’єднували коло себе тільки ті елементи, що або активно хотіли працювати в українських формах творчості і хотіли боротися за це або бодай активно співчували тій боротьбі, не лякаючись, що це активне співчуття може принести на голови співчуваючих багато несподіваного від начальства лиха.

Таким чином, ішов одбір громадських елементів, щиро заінтересованих в будіванню української культури.

В науковому відношенню Наукове Товариство зуміло згуртувати справді визначні сили. М.С. Грушевський, В. Перетц, Б. Грінченко, І. Стешенко, Є. Тимченко, А. Лобода, Г. Павлуцький, Ор. Левицький, Ол. Грушевський, Хв. Вовк, В. Данилевич, К. Михальчук, М. Сумцов, О. Русов, І. Каманін, М. Василенко, Л. Добровольський, В. Модзалевський і т. д. — оце імена головних співробітників “Записок”, імена відомих вже на ті часи дослідників. Наявність імен цих авторів, до яких додаємо ще ім’я українського ученого, співробітника “Записок” академіка А. Шахматова, яскраво свідчать, що “Записки” не були органом провінціального осередка науки.

Так само як у Львові заходами М.С. Грушевського було створено велику будову Наукового Товариства ім. Шевченка, так само і на Великій Україні заходами і виключно визначною енергією того ж таки М.С. Грушевського були покладені міцні підвалини для утворення осередку української науки, власне в 1908 році кладалися основи для майбутнього будівання Української Академії Наук, яку остаточно збудувати удалося тільки після соціальної перемоги робітничо-селянських мас в умовах радянської державности України.

Володимир¹ РізниченкоПрироднича течія в Українському
науковому товаристві в Києві²

Природнича течія в Українському Науковому Товаристві, що після революції 1905-го року виникло під проводом Михайло Сергієвича Грушевського в Києві, почала просочуватися, як рахувати на вік Товариства, досить вчасно.

В 1911 році вийшла перша книжка “Збірника Природничо-Технічної Секції У.Н.Т.” за редагуванням П. Холодного та І. Чопівського.

Ця секція на початку гуртувала коло себе головним чином інженерів та агрономів, що і позначилося на першому “Збірникові”, де не знаходимо ще розвідок, що торкалися б застосовного природознавства як не лічити посмертної згадки про van't Hoff'a д-ра О. Качаловського. Але вже в другому і третьому “Збірниках” Секції читаємо перші українською мовою на Українній російські й оригінальні наукові розвідки з ботаніки та геології: В. Різниченко, Рубіжні форми лісу на висотах полудневого Алтая; О. та Н. Яната, Список рослин, зібраних д. Громегою в Черкаському повіті на Київщині. “Зб. Пр.-Тех. Секц. У.Н.Т.” кн. 2, 1912; В. Різниченко, Полудневий Алтай, його давні й сьогочасні льодовики. М. Русов, Типи сільських селищ в Полудневій частині Галичини. “Зб. Пр.-Тех. Сек. У.Н.Т.”, кн. 3, 1915.

Я добре пам'ятаю, як природники влаштовували на Вел. Підвальній вул. засідання в складі трьох осіб (П. Холодного, В. Шемет та В. Різниченко), уважно працюючи над термінологією та фразеологією геологічної розвідки...

Тихий вогник, що скромно та уперто жеврів в той досвітній час, під життєдавчим впливом Великої політично-соціальної Революції вибухнув у велике вогнище, творячи революцію і в різних галузях культурно-наукового життя нашої країни.

Не вважаючи на холод, та голод, в вирі громадянської війни, під гуркіт гармат і вибухів відроджувалося життя поневоленого царями й панами українського трудящего народу... Зрозуміла річ чому це в першу чергу позначилося між іншими і на природничій течії Українського Наукового Товариства.

¹ В часописі помилково: Василь.

² Опубліковано: Там само. – С. 38-41.

В квітні 1918-го року з ініціативи геологів було скликано збори Природничо-Технічної Секції Товариства, на які прибули, крім членів, також і інші поважні природники України, що почали гуртуватися в культурному її осередкові – Києві.

На цих зборах відбувся поділ Природничо-Технічної Секції на дві – технічну і природничу, при тому ця остання оголосила свої збори установчими та обрала тимчасову раду з проф. Тутковським на чолі, до складу якої, крім нього, увійшли геологи: О. Красівський, проф. Б.Л. Лічков, проф. В. Лучицький, В. Різниченко. Постійна Рада з представниками різних природничих дисциплін була обрана згодом (в жовтні 1918-го року). До неї увійшли як голова акад. П. Тутковський, товариш голови О. Яната, секретар В. Різниченко і члени О. Алешо та О. Красівський.

На перших же зборах за пропозицією П. Тутковського ухвалено було скликати перший загальний з'їзд природників України. Цей з'їзд організований за ініціативою Природничої Секції відбувся в серпні 1918 р. хоч в обмеженому стані у вигляді наради; але через важливість заслуханих доповідів (переважно науково-організаційного змісту), та ухвалених резолюцій він мав безперечне значіння для розвитку природознавства на Україні (Протоколи і постанови попередньої наради природників України від 3-6 серпня 1918 року. "Додаток до числа I-го "Вістей Природничої Секції Українського Наукового Товариства"", Київ, 1918-1919).

На установчих зборах Природничої Секції було 17 членів. Незабаром кількість членів Секції виросла більше як до 60-ти. Зараз з того числа членів – сім небіжчиків: О. Алешо, П. Голубів, П. Грищинський, В. Дубянський, Б. Кречун, Я. Куда, Ф. Омельченко. Більшість з них померли у розквіті літ, в розпалі наукової праці, не витримавши тяжких умовин.

Майже на самому початку діяльності Природничої Секції намітилися вже такі її підсекції: геологічна, географічно-антропологічна, ботанічна, зоологічна, фізико-хемічна, метеорологічна. Ця остання в дальшому розвитку діяльності Природничої Секції виділилася у окрему, самостійну Секцію Геофізичну. Вона сталася зав'язком, коло якого під проводом М. Данилевського, згуртувалися наукові робітники з фаху метеорології, що незабаром утворили велику поважну науково-застосовну організацію державної ваги – "Укрмет" ("Українська Метеорологічна Служба"). Окрема Агрономічна Секція Укр. Наукового Т-ва як і Геофізична виникла була в межах Природничої Секції, як її підсекція.

Природнича Секція в особі свого представника проф. П. Тутковського взяла активну участь в працях комісії для організації Української Академії Наук, а також на своїх нарадах обмірковувала проект Статуту Академії і подала свої зауваження та додатки до нього (Див. "Вісник Природничої Секції У.Н.Т.", число 2, рік 1918, м. Київ. С. 63-64).

В межах нашої Секції 11-го серпня 1918 року виникла комісія природничої наукової термінології. Цю дату, згідно з доповіддю керівника І.У.Н. М. Гр. Холодного до ради Всеукраїнської Академії Наук 5-го листопаду 1928 р. ("Стан та перспективи наукової роботи Інституту Української Наукової Мови" – С. 3) "можна вважати за початок теперішньої організації І.У.Н.М. і за початок збирання термінологічної роботи" Згадана комісія прийнявши всі матеріали загальної термінологічної комісії Укр. Наукового Товариства, що зародилася з ініціативи П. Холодного в серпні 1917 р., дуже широко потім розгорнула свою діяльність під безпосереднім керівництвом О. Янати та при найактивнішій участі філолога комісії О. Курила і досягла була поважних наслідків. Але з 1-го тому виготовуваних до друку "Матеріалів" комісії видруковано було тільки 19 аркушів та й ця частина загинула, "зреалізована, як макулатура" (Передмова "Від Природничого Відділу" до "Словника хемічної термінології" О. Курила. ВУАН, Київ, 1923. С. III).

Пощастило випустити тільки 2 окремі відбитки з 2-го тому, а саме: "Словник української фізичної термінології" (1918 р.) та "Словник ентомологічної номенклатури" Ір. Щоголева (1919-1920).

З червня 1921 року робота термінологічної комісії перейшла до Природничого Відділу Інституту Наукової Мови при Українській Академії Наук, що повстав шляхом злиття термінологічних установ Академії та Наукового Товариства.

В травні 1919 року утворилася літературна комісія Природничої Секції. В завдання її входила організація видання природничої літератури засобами "Книгоспілки" Для того з "Книгоспілкою" була зав'язана відповідна умова.

При Природничій Секції працювала деякий час бібліографічна комісія для розробки питань бібліографії природничої літератури на Україні.

В межах цієї ж Секції зародився Мікробіологічний Інститут завдяки спеціальному науковому устаткуванню, подарованому д-ром Ф. Омельченком та завдяки його праці. Цей Інститут потім розгорнувся в поважну наукову установу при Українській Академії Наук. Згадаю також зачатки геологічного та антропологічного відділу музею Українського Наукового Тowa-

риства, що почали організовуватися в період існування Природничої Секції, перетвореної потім у Відділ Природничих Наук.

В зв'язку з великим поширенням персонального складу Секції та ускладненням завдань і функцій виникло питання про перетворення її у Відділ Природничих Наук У.Н.Т-ва.

29-го лютого 1920-го року відбулися установчі збори Відділу, де після заслухання доповіді О. Янати "Перспективи розвитку природознавства на Україні і завдання Відділу Природничих Наук", були докладно обмірковані організаційні питання і обрана рада Відділу в складі акад. П. Тутковського, проф. О. Янати та В. Різниченка.

Відділ Природничих Наук поділився на секції: 1) хемічну, 2) ботанічну, 3) зоологічну, 4) геологічну, 5) географії та антропології. До них приєдналися секції, що існували тепер у складі Українського Наукового Товариства окремо: 6) агрономічна, 7) медична, 8) геофізична та 9) математична – акад. Д. Граве.

Кожна з секцій до загального складу ради Відділу обрала свого представника та його заступника.

Так відбулася реорганізація колишньої Природничої Секції У.Н.Т-ва.

Крім наукового-організаційної роботи життя Природничої Секції, а потім Відділу Природничих Наук з його секціями, виявлялися в систематичних наукових засіданнях, в яких була заслухана і обговорена величезна низка наукових доповідів з різних галузів природознавства, що частина їх попала до друку в різних наукових виданнях, насамперед у виданнях Природничої Секції.

Наукове видавництво було одним з поважних завдань Природничої Секції та Відділу Природничих Наук.

Природнича галузь діяльності Українського Наукового Товариства в Києві позначилася організацією і виданням крім вищезгаданих термінологічних словників, трьох книжок "Вістей Природничої Секції", одної книги "Збірника Природничої Секції", одної книги "Збірника Природничої Секції", спеціального "Збірника Природничої Секції, присвяченого пам'яті Хв. Вовка" (все видання цього останнього збірника загинуло за часи київських боїв; залишився один тільки примірник в Антропологічному Кабінеті ім. Хв. Вовка Укр. Ак. Наук), одної книжки "Вісника Природознавства" (видання якого, за виємком кількох книжок, теж загинуло)¹, першої книжки "Ботанічного Журналу" та першої ж книжки "Зоологічного Журналу"

¹ Природнича Секція Харківського Наукового Товариства свій орган

В році 1921-му Українське Наукове Товариство в Києві було приєднане до Всеукраїнської Академії Наук і різні заклади, секції та відділи його розподілилися по установах і відділах Академії.

Підводячи загальний підсумок цього занадто стисло та схематичного нарису діяльності Природничої Секції, а на останку Відділу Природничих Наук Українського Наукового Товариства в Києві, ми повинні відзначити, що не вважаючи на короткий вік свого існування в складі Товариства (рр. 1918-1920), ця секція стала вихідним джерелом і поклала підвалини до утворення цілої низки великих наукових та застосовно-наукових установ загальнодержавного значіння: Укрмет, Мікробіологічний Інститут, Інститут Української Наукової Мови. Антропологічний Кабінет ім. Хв. Вовка ВУАН. Колишні секції Відділу Природничих Наук Т-ва і зараз функціонують при ВУАН (Геологічна секція, Зоологічна секція та інші), а деякі перетворилися в окремі спеціалізовані наукові товариства при ВУАН (напр., Українське Ботанічне Товариство).

Тільки революційною добою можливо з'ясувати цей бурхливий розвій українських природничих організацій на протязі незначного часу, як один із проявів життєвих сил народу, що були пригнічені під тиском дореволюційного режиму.

Олександр Черняхівський

Природничо-лікарська і медична секція Українського наукового товариства в Києві¹

На установчих зборах Наукового Товариства було три медики: О. Корчак-Чепурківський, Г. Квятковський та О. Черняхівський і один природник, а що останній в дальшому життю Товариства не брав ніякої участі, то його нічого й згадувати.

В такому складі, звичайно, не можна було організувати секції і доводилося дбати про побільшення числа членів.

І от уже 1907 року в члени Товариства вступає хемик Качаловський, р. 1908 – Галін, Петровський, О. Леонтович,

“Вісник Природознавства” вважає за ідейне відновлення колишнього “Вісника Природознавства”, розпочатою Відділом Природничих Наук У.Н.Т.-ва в Києві (Див. “Вісник Природознавства” № 1, 1927 Харків, с. 1).

¹ Оpubліковано: Там само. – С. 42-45.

Є. Черняхівський, Лук'янів і р. 1909 – Солуха, Каковський, Лукашевич.

Тому то в серпні 1909 року мені пощастило з'організувати природничо-лікарську секцію. В установчих зборах брали участь: Галін, Качаловський, Корчак-Чепурківський, О. Леонтович і я. На голову було обрано Галіна, на секретаря мене.

Проте медики беруть участь в житті Товариства і до заснування секції. Так Галін видрукував в першій книзі загальних "Записок Товариства" розправу про симуляцію в хірургії, Петровський в V томі – про недугу Гоголя, я прочитав на зборах усього Товариства дві доповіді: "Нові гадки про походження людини" і "Нові погляди на роль ферментів в процесах життя", які були видруковані в "Літературно-Науковому Віснику"

Я ж увіходив до складу президії Товариства, був бібліотекарем, скарбником і довгий час – секретарем.

Треба сказати, що працювати і розпочинати працю не легко. По-перше Українців-медиків, здатних науково працювати тоді було взагалі не багато, а беручи до уваги, що від публічних виступів можна було сподіватися для себе тільки неприємностей, то багато людей утримувалось от праці в секції і тому організувати збірник секції було важко, тим більше, що треба було разом з тим бути піонером і в медичній термінології.

Діяльність секції відразу виявилася у двох формах: в утворенні органу секції: "Збірника Медичної Секції Українського Наукового Т-ва в Києві", і друга – в утворенні медичної термінології.

Перший напрямок діяльності найбільше клопотав мене, другий – голову секції, Галіна.

Але треба сказати, що секція в своїй роботі уже давно мала попередників, власне в праці Товариства імені Шевченка у Львові, бо вже в II томі р. 1893 "Записок" цього Товариства була видрукована перша спеціальна праця з медицини, яку подав я. В той час "Записки" Львівського Товариства ще були спільні для усіх секцій. Потім другу медичну статтю в одному з дальших томів умістив професор М. Нещадименко під псевдонімом три зірки, далі з'явилися там же праці д-рів Сельського та Озаркевича й мої.

Але вже 1897 року зорганізувалась у Львові математично-природописно-лікарська секція, яка вже почала видавати свій окремий "Збірник" і в недовгій часі випустила 7 томів свого "Збірника" з цікавим і цінним матеріалом. З надніпрянських Українців в цьому виданні брав участь я.

Проте в той час зорганізувалась медична секція Київського Наукового Товариства, медична продукція в Галичині зати-

хає і останні "Збірники" мають майже виключно математично-природничий зміст.

Також у Львівському Товаристві розпочалася й друга робота, а власне – збирання та систематизування української термінології.

Переходячи тепер до медичної секції Київського Товариства треба сказати, що вже під кінець 1911 року природники і технологи відокремилися від нас, заснувавши власну секцію, і з цього часу секція стала чисто медичною.

З самого початку заснування секції з ініціативи Галіна розпочинається термінологічна праця: виписування карточок з літературних джерел, редагування зібраного матеріалу, збирання народного матеріалу.

Аби здобути останній, секція видрукувала і розповсюдила кілька тисяч примірників відозви до медичного персоналу на Україні, вищого і середнього з проханням збирати і надсилати до секції медичний матеріал з народних уст.

Наслідком праці мав бути словник поліглота (український, російський, німецький, польський), але події 1914-1917 року припинили працю, бо майже всі члени секції, як лікарі, були мобілізовані.

Праця знову розпочинається тільки з 1917 року, коли під головуванням Галіна працює особлива комісія; Галін використовує матеріал, який вже збрала і проредагувала секція, додає багато нового і цілком виготовляє до друку перший медичний словник. Але словник цей був видрукований лише 1920 року з доручення Нар. Ком. Здоров'я; перед початком друку його проредагувала комісія з членів секції: Колесницького, Є. Черняхівського, Меленевського, Кореневича, Антоновської, під головуванням академіка Корчака-Чепурківського.

Цю так давно розпочату справу нині продовжує в поширеному масштабі особлива комісія з членів секції, що входить до складу інституту Української наукової мови, працюючи над утворенням великого медичного термінологічного словника.

Другий напрямок діяльності медичної секції зреалізувався вже р. 1910, коли вийшов 1-й том "Збірника" за редакцією М. Галіна і Ол. Черняхівського, і потім до початку війни – ще два томи. Тут були уміщені роботи: Є. Черняхівського, Каковського, Ващенка, Кобзаренка, Квятковського, Лукасевича та з Галічини – д-ра Коса.

В цей період осередок секції складали: Галін, Лук'янов, Лукасевич, Ол. Черняхівський, що систематично працювали над улаштуванням "Збірника" та над термінологією.

Час війни несприятливий для роботи усього Товариства і

особливо для медичної секції, всі члени якої, як я сказав вгорі, були мобілізовані.

В цей час голова Товариства М. Грушевський був засланий, і з боку чорносотенної преси почалось цькування Товариства. Напр., у "Кієвляніні" була вміщена стаття: "Немецько-австрійські общества в Киеве"; тут поруч з добродійними товариствами: австроугорським та німецьким було поставлено і "Українське Наукове Товариство", "которое помещается на Подвальній 36, председатель его В. Науменко, а секретарь Черняховський" з дуже недвозначними натяками, що таку шкідливу діяльність треба своєчасно припинити. Проте ця вихватка не мала для Товариства наслідків.

За цей час секція уложила IV том "Збірника", але видрукувати його не змогла; тільки р. 1918-го Наукове Товариство видало мій переклад S. Ramon y Cojalhas formulas del Prouder del nitrato de plata reducido, який тепер має чимале значіння для працівників в ділянці неврології.

З початком революції розростається також і діяльність українських медиків, і вона вже не вміщається в рамці секції, переважно тому, що членами секції могли бути лише лікарі, що мали друковані праці, а з'явилося багато молодих лікарів, яких треба було скупчувати. Тому я зорганізував спілку українських лікарів, куди могли входити і лікарі, що не мали наукових праць; ця спілка обрала мене на свого голову.

Далі діяльність медичної секції Наукового Товариства і Спілки так перемішується (бо діяльні члени були власне ті самі і в одній організації і в другій), що важко тепер їх розрізнити. Ми влаштовували лікарськи з'їзди, організували всеукраїнську спілку лікарів, видавали "Медичні Вісті", орган спілки за редакцією Лукасевича і нарешті мені було доручено зреалізувати медичний факультет у Києві. Тому я почав бувати на засіданнях ради Народного Українського Університету, який в той час зорганізувався, але без медичного факультету. Але несподівано ідея медичного факультету зустріла опір в особі ректора, проф. Ганіцького, який не вважаючи на те, що вже поталанило згуртувати чимало цілком кваліфікованих медичних сил, як то кажуть "без пояснення причин" робив усе можливе, щоб недопустити заснувати цей факультет. Мушу тут з подякою згадати, що я зустрів велику підтримку в моїх домаганнях з боку проф. Павлуцького, за що йому дуже вдячний і в той час, коли проф. Павлуцький заступив ректора, ми провели в раді університету постанову про заснування медичного факультету.

Коли справа ця розрослася й ускладнилась, я запросив проф. Корчака-Чепурківського, і з ним разом ми й провадили

далі справу українського медичного факультету; перший склад його був: Є. Черняхівський, Пісемський, Тржещеський, Константинович, Вовкобой, Корчак-Чепурківський (декан), Ол. Черняхівський (секретар).

За цей час за моєю редакцією вийшов IV том "Збірника" секції, куди опріч матеріалу раніше зібраного увійшло багато нового, бо прилучилось чимало нових співробітників. В цій книжці брали участь: Гакебуш, Ю. Крамаренко, Подушко, Л. Сікорський, Г. Прусенко, Кобзаренко, Замков, Тимофієв, Герашенко, Є. Черняхівський, акад. Тутковський.

Але вже року 1920 діяльність українських лікарів знову вливається в рамці медичної секції Наукового Товариства і під цим титулом одбуваються наші збори. В цей час головою був академік Корчак-Чепурківський, товаришем голови О. Черняхівський, секретарями Кореневич, Сисак і Кудрицький.

Наукові засідання влаштовувати стає значно легше, вони частіше одбуваються, і не вважаючи на голод і холод, що панували в той час, збирають багато учасників, тим більше, що на засіданнях з'являється новий елемент – студенти медици української лектури Київського Мед. Інституту.

В цей час з ініціативи доц. Цешківського та студ. Каравана почалась праця над перекладом на українську мову базельської анатомічної номенклатури. Від секції була призначена для редагування уже зробленої частини (остеології) комісія, але завдяки великій кількості членів праця йшла дуже кволо і на-решті комісія доручила двом своїм членам: Цешківському і мені закінчити переклад і редакцію, що ми і виконали і наслідком чого було видруковано р. 1924 *Nomina Anatomica Ukrainica*, вже після смерті проф. Цешківського.

З 31 червня 1921 року Українське Наукове Товариства злилось з Українською Академією Наук і його медична секція стала медичною секцією при Академії наук. В цей час після висилки акад. О. Корчак-Чепурківського з Києва на голову було обрано О. Черняхівського, товарищами голови були: Є. Черняхівський, Виноградов, Колесницький, Тижненко.

Ще до злиття секція почала складати V том "Збірника" і випустила його у 1922 році за моєю редакцією. Тут брали участь: Пучківський, Кравченко, Каковський, Туркевич, Сисак, Ельбер, Кучеренко, Авербух, Омельченко, Ол. Черняхівський, Іщенко, Кореневич, Караван, Селецький. Хоч цей "Збірник" вийшов коли секція належала вже до Академії, проте він був виготовлений і навіть розпочатий друком раніше, тому він і становить V том "Збірника Медичної Секції Українського Наукового Товариства в Києві"

З того часу як було зорганізовано український медичний факультет, з'явилося огнище, коло якого могли гуртуватися молоді і старі діячі і – що важливо – народжуватися нові молоді сили; тут же знаходять можливим прикладати свої сили і не Українці зроду, але ті люди, що стоять на ґрунті визнання неминучости витворення української культури.

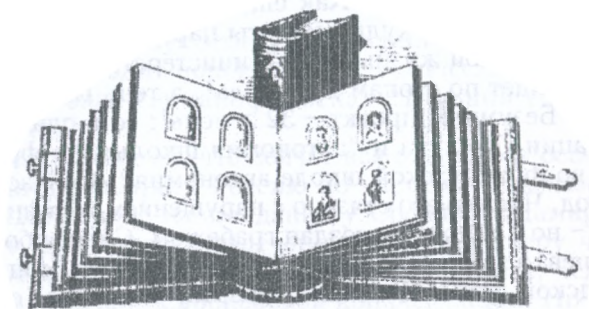
Тому то наукова діяльність українських медиків тепер розрослася і поширилась до тих розмірів, про які звичайно раніше ми не могли і марити; тим більше, що це стало державною справою яку вона (державна) підтримує усією своєю міццю.

Але треба пам'ятати, що це все було задумане і розпочате ще в медичній секції Українського Наукового Товариства і не дурно воно зреалізувалося у Києві, бо тут ще за царського ладу не дивлячись на утиски його уже десятки років провадилася довга і вперта підготовча праця.

І на окремому прикладі медичної науки, можна прослідкувати еволюційність у цій галузі, можна прослідкувати живий зв'язок од сучасного стану до діяльності медичної секції Київського "Українського Наукового Товариства", а від його – до діяльності Т-ва Львівського, для утворення якого повинна була бути пророблена теж дуже довга робота.

Опубліковані архівні джерела

Из писем В.И. Вернадского академику Н.П. Василенко¹

4/17. IV 1918 г., Полтава²

Дорогой Николай Прокофьевич,

Давным-давно от Вас нет известий – а между тем, было бы очень важно знать, что сейчас делается и предпринимается в Киеве. Имшенецкий³ хотел написать Вам или Григоровичу-Барскому⁴ – не знаю, написал ли, т. к. он частью завален работой, частью находится в несколько угнетенном состоянии. Я Вам писал перед самым занятием Киева немцами⁵ и не знаю, дошло ли к Вам мое это письмо.

¹ Впервые опубликовано обмежением накладом: Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского / Составители С.Н. Киржаев, В.А. Толстов. – Киев, 1991. – 46 с. Наводятся комментарии этих авторов.

² Центральный государственный архив-музей литературы и искусства Украины (ЦГАМЛИ Украины). Ф. 542. Оп. 1. Д. 20. Л. 7-8. Автограф.

³ Имшенецкий Яков Кондратьевич (1858-?) – полтавский земский деятель, кадет.

⁴ Григорович-Барский Дмитрий Николаевич – адвокат, член ЦК кадетской партии, входил в состав защиты по делу Бейлиса, с 1919 г. в эмиграции.

⁵ На основании Брестского договора Украины и Германии Киев был занят немецкими войсками 1 марта 1918 г.

Мы здесь сидим, отрезанные от России и, в сущности, всего мира. Ни с Харьковом, ни с Киевом до сих пор сообщение не налажилось. Газеты киевские, большей частью “Киевская мысль”¹, доходят к нам очень неаккуратно (на аэропланах). Здесь положение очень неустойчивое. Начинается усиленная украинизация, вызывающая скрываемую внутри ненависть; в некоторых местах взрослые люди бояться говорить “по-украински” (но как говорят!), боясь доносов товарищей. Как еще недавно в царском режиме. Боюсь, что вообще все худшие черты царского режима будут восприняты украинской жизнью, и в Министерстве народного просвещения все пойдет по стопам Делянова², а тень Плеве³ может возрадоваться. Безумный проект – 32 земель⁴: есть один из способов централизации. Хороша и “автономия школы” по французскому типу. Где во французской школе автономия?! Сейчас у нас ожидается голод. Частью это связано с нарушением железнодорожного движения – но в основе он создан грабежом. Сперва большевиков, потом немцев, а затем безобразной деятельностью “социалистической” городской думы. Я должен сказать, что сейчас совсем поражен той картиной, какая открывается в “самоуправлении” нашего народа – это сводится к грабежу, бесхозяйничанию, самому беззастенчивому кормлению, развитию чиновничества и взяточничества и nepотизма⁵. Больше всего меня и других здесь страшит мысль потери земли населением: земля скоро будет переходить к немцам. Думать о социализации и национализации, сохраняя невежественное ведение хозяйства мужиками (под самой Полтавой на днях наблюдал сев наволоком – как в XVI и XVII веках!) и соответственную производительность при тесном соприкосновении с капиталистическим и мощным Западом – безумие. При первой возможности помещики будут продавать свою землю немцам – явно или скрыто – да и крестьяне, когда наладятся на-

¹ “Киевская мысль” – ежедневная социалистическая газета с еженедельным иллюстрированным приложением, издавалась в 1906 – 1918 гг.

² Делянов Иван Давыдович (1818 – 1898) – граф, министр народного просвещения (1882 – 1888), автор проекта русификации начального и среднего образования в национальных окраинах России и других антидемократических мер.

³ Плеве Вячеслав Кондратьевич (1846 – 1904) – министр внутренних дел и шеф жандармов, реакционер, убит народником Е. Сазоновым.

⁴ Предложенный М. Грушевским в декабре 1917 г проект деления Украины на 30 областей охватывал земли Волыни, Надднепрянщины, Подолии, Слобожанщины, Северщины, Новороссии (см. подробнее: “Народна воля”. 1917. 10 грудня.). По условиям Брестского договора к Украине отходили частично Холмщина и Пинские земли.

⁵ Nepотизм – (от лат. “внук”) протекционизм, кумовство.

логи (огромные), тоже. Я вообще не понимаю, чем будет расплачиваться Украина, главное богатство которой – земля, если она землю выведет из товарообмена. Придется защищаться, как полякам в Познани¹ – особенно страшно для Подолии и Волыни. Это страшно даже в том случае, если при столкновении с союзниками немцы будут в конце концов разбиты. А битва японцев и американцев будет у нас – на Дону или на Волге? Или может быть в Украине?

Думаем скоро выпустить “Полтавский день” Затруднение с типографией. Выходит пошлая социалистическая “Наша мысль” и шовинистическая германофильская “Вільний голос”². Как в Киеве с газетой?

Мне представляется, что сейчас вся эта работа особенно важна. Приходится собирать Россию по частям – как помню как-то говорил и Церетелли³ на заседании у Софьи Владимировны⁴! Я, может быть, в качестве отвлеченного по характеру человека – полагаю даже, что может создаться нечто большее, чем Российская империя – начало Европейской конфедерации. Но сейчас для нее здесь борьба с украинским шовинизмом и централизацией полицейского государства. Удивительно странное впечатление производит археологическая реставрация: яркие мундиры украинских войск, дурацкие колпаки (немцы в разговорах с полтавцами весьма откровенно – слишком – отзываются и о раде⁵ и об украинских войсках). А между тем, что общего этих археологических воспоминаний не смогшего сложиться казацкого государства с частью настоящей Москвы, как Харьковская и уезды Курской и Воронежской или Подольской и Волынской губерний! Да еще Херсонская и вся Новороссия (за исключением Запорожья).

Надо бы съехаться. Здесь мы считаем необходимым создать особую украинскую партию народной свободы с независимым центральным комитетом в Киеве с новой платформой. Деятельность

¹ Вероятно, речь идет о восстании 1846 г. жителей Познани против германского господства и антипольской политики прусской монархии.

² “Вільний голос” – ежедневная социалистическая газета, выходившая в Полтаве в 1918 г.

³ Церетелли Ираклий Георгиевич (1882 – 1959) – политический деятель, один из лидеров и идеологов меньшевизма.

⁴ Панина Софья Владимировна – графиня, деятель просвещения, член ЦК кадетской партии, товарищ министра народного просвещения Временного правительства.

⁵ Речь идет об Украинской Центральной Раде – украинском парламенте, созданном в марте 1917 г. Четвертым Универсалом Центральной Рады 22 января 1918 г. была провозглашена независимость Украинской Народной Республики. Ликвидирована гетманским переворотом 29 апреля 1918 г.

старой партии мы прекратили и об этом объявили в печати. Сейчас заканчивается платформа новой украинской партии. Что Вы думаете?

Всматриваясь в происходящее, я больше всего боюсь немцев и считаю шаг рады величайшей изменой и предательством всему славянству. Но неизвестно, что в конце концов будет. Возрождение украинского языка и интереса и чувства своей национальной личности я горячо переживаю и в этом отличаюсь от здешних кадетов. Однако надо сказать, что в Полтаве среди украинцев почти нет людей и настоящей национальной прочной среды нет. Можно ли при этих условиях создать что-нибудь прочное? Особенно, если они будут действовать кулаком и палкой.

Много работаю и сильно подвинул свою книгу¹ Но работы еще надолго и очень тяжело без библиотек. Стараюсь сделать, что могу. Теперь удалось создать Полтавское общество любителей природы, и оно, по-видимому, хорошо пойдет и явится хорошим и живым центром культурной жизни. Мне кажется, сейчас же должна быть организована широкая сеть хорошо поставленных городских библиотек. Русская культура не должна быть потеряна для украинцев, и нельзя терять связь с мировой литературой, легко доступной последнему крестьянину.

Тяжела оторванность от близких. Уже давно ни от сына² (в Перми), ни от близких из Москвы и Петрограда не имею известий! И вообще я очутился безработным; деньги из Перми не успели дойти, жалованья не получаю, и, думаю, скоро может быть тяжело. Лето надеюсь провести у себя в Шишаках³ (где меня обокрали "товарищи социалисты" — книги не тронули — но белье, посуду — сплошь!), если новый закон о подданстве не лишит меня этой возможности. Смеюсь, что сейчас материально поддерживает дочь — заведует педагогическим музеем в земстве. Но как то будет будущее? Неужели большевики продержатся до осени? Тогда гибель России и непоправимый удар культуре. Всего лучшего. Пишите и держите меня в курсе дел. Мы отрезаны и от Киева. Ваш В. Вернадский.

¹ Речь идет о книге "Живое вещество", главы из которой Вернадский писал в Полтаве.

² Вернадский Георгий Владимирович (1887 — 1973) — историк, профессор Пермского, Таврического университетов, в эмиграции жил в Чехословакии, США, с 1927 г. профессор Иельского университета в Нью-Хейвене (США).

³ Шишаки — село в Миргородском уезде Полтавской губернии (ныне район), где у Вернадских была дача.

14/27. IV 1918 г., Полтава¹

Дорогой Николай Прокофьевич,

Пишу Вам несколько слов, пользуясь оказией в Киев. Я Вам писал заказное письмо, но потом узнал, что письма принимают и не отсылают! Вообще можно сказать, что Украинская Рада только и годится, что для декларации. В общем она и ничего не делает, и присылает сюда бог знает кого. Было бы очень важно получить от Вас известие. Очень у нас много обсуждалось вопросов, связанных с образованием особой украинской партии народной свободы, с новой платформой. Я пришлю Вам при первой возможности проект нашей платформы. Старый полтавский комитет закрыт. Необходим съезд – мы в газетах читали о предположении киевлян, но ничего не получаем – т. к. почты между Киевом и Полтавой нет. Если они послали по почте, то мы может быть получим через месяц.

Ужасно тяжело отсутствие известий из Петрограда и России. От сына уже не имею известий целый месяц. Не бывает ли в Киеве okazji от едущих в Россию? Может быть, Вы меня известите и тогда возьмете на себя передать для отсылки письмо в Пермь, в университет, которое Вам пришлем. У нас все благополучно. О многом хотелось бы с Вами переговорить. Очень тяжела здесь украинизация, которая проводится в духе Каткова – Победоносцева², замененных соответствующими украинскими деятелями. Появились свои маленькие Юзефовичи и Флоринские³ разного типа.

Нас очень смущает вопрос о вероятном переходе земли в немецкие руки: никто не верит ни в социализацию, ни в раду, и, в сущности, все держится немецким войском, которое все прибывает. Вероятно, самостоятельная Украина скоро превратится в оккупированную Украину.

Как Вы? Как у Вас? Напишите. Ваш В. Вернадский.

¹ ЦГАМЛИ Украины. Ф. 542. Оп. 1. Д. 20. Л. 9. Автограф.

² Катков Михаил Никифорович (1818 – 1887) – публицист, редактор и издатель “Русского вестника” и “Московских ведомостей”, придерживался шовинистических взглядов. Победоносцев Константин Петрович (1827 – 1907) – юрист, обер-прокурор Синода, российский шовинист.

³ Юзефович Михаил Владимирович (1802 – 1889) – деятель просвещения, председатель Киевской Археографической комиссии, был известен своими антиукраинскими взглядами. Флоринский Тимофей Дмитриевич (1854 – 1919) – славист, профессор Киевского ун-та, председатель Киевского цензурного комитета, стоял на антиукраинских позициях.

18/5. V 1918 г., Полтава¹

Дорогой Николай Прокофьевич,

Пользуясь тем, что в Киев едет двоюродный брат жены Г.А. Старицкий – посылаю это письмо с ним. У нас здесь почта с Киевом все еще не наладилась. Это прямо удивительно, т. к. немцы получают свою аккуратно.

Если Вы не раздумали – я согласен взять на себя временно председательство в Комиссии по ученым учреждениям и высшим учебным заведениям, причем, выработка законопроекта об организации национальной Украинской Академии наук должна быть одной из очередных задач Комиссии (или выделенной из нее подкомиссии?)². В Комиссии председательствует министр народного просвещения, когда он этого пожелает (или когда он присутствует?). Я надеюсь набросать записку об организации Академии наук и привезти ее Вам в Киев. Мне кажется, надо решительно стать на новый путь – на котором стоит Петроградская Академия наук, еще дальше расширив эту организацию. Академия наук – не простое общество, не имеющее своих институтов (подобно устарелой по организации Парижской, которая, впрочем, тоже начинает меняться) – но Академия наук есть собрание государственных ученых учреждений: Библиотека, Архив, Геологическая и, если возможно, Географическая карта, национальные музеи, институты для опытных и гуманитарных наук должны быть обставлены достаточными средствами. Было бы хорошо, чтобы Академия была за городом, вблизи Киева, с удобным помещением. Очевидно, сразу создать ее не под силу слагающемуся государственному организму; на первом месте, прежде всего, должно быть создано хорошо обставленное отделение украинского языка, литературы и истории (может быть, совместно с славянскими?) и те отделы институтов, которые связаны с практически важными для государства интересами – связанные с изучением производительных сил страны и экономическо-статистического ее обследования. Желательна возможно широкая свобода Академии в создании форм таких учреждений – в зависимости от наличия научных сил и поднимаемых государственных вопросов. Я полагал бы необходимым создаваемую Академию ввести в возможно тесное общение с русской, но не немецкой наукой – но связь с славянскими учеными очень желательна. Это, конечно, вопрос дальнейшего будущего.

¹ ЦГАМЛИ Украины. Ф. 542. Д. 20. Л. 10-11. Автограф.

² Была создана специальная Комиссия (Збірник праць Комісії для вироблення законопроекта про заснування Української Академії наук у Києві. К., 1918).

Как мы с Вами говорили, все члены Комиссии назначаются министром. При ней должен быть служебный аппарат, конечно, минимальный – но достаточный. Я думаю, на время она совершенно заменит отдел высшей школы при Министерстве народного просвещения.

Как я уже Вам говорил по вопросу о высшей школе, я думаю, чрезвычайно необходимо обратить внимание на запад Украины. Будет ли во Львове украинский университет¹? Очевидно не скоро. В таком случае при колонизации и германизации запада Украины совершенно недостаточно то отделение украинского университета в Каменце, которое предполагается. Оно будет в значительной мере бутафорским, т. к. Киевский университет св. Владимира должен направить свои силы в Крым и теперь это еще важнее, чем было прежде. На запад Украины надо перенести какое-либо из высших учебных заведений или создать новое. И это возможно. Если чисто украинское, то воспользоваться галицкими силами – но их мало, и ослабится Галиция, что нежелательно. Конечно, возможен смешанный тип. Я бы решительно был против использования немецких сил (я исключаю славян, но не знаю, как быть с поляками).

Несомненно желательно и необходимо объединить все высшие школы в Министерстве народного просвещения (т.е. политехнический, горный институт, институт сельского хозяйства и т.д.) и сейчас же поднять вопрос о создании высшего учебного заведения в Екатеринославской губернии на многомиллионное пожертвование Калачевского². Надо здесь начать хлопоты (о земле) сейчас же. Вопрос о наследстве Калачевского был в бытность мою в Петрограде не окончательно решен – но т. к. это дело не миновало бы или Ученый комитет Министерства земледелия, или Министерства народного просвещения, где в обоих случаях был тогда я же, то я не очень торопил решением. Но я считаю – как и говорил – более правильным – передачу его Министерству народного просвещения. Сейчас, конечно, может быть вопрос и более сложный, т. к. оно еще правительству передано не было.

Нельзя не обратить внимания, что даже при вовлечении в пределы Украины Харькова, Одессы и Екатеринослава общая сеть

¹ С конца 1880-х годов в Галиции велась борьба за создание украинского университета во Львове. Австрийское правительство в 1912 г. дало на это согласие, однако мировая война помешала реализации. Организованные в 1921 г. для украинской молодежи, не имевшей возможности учиться в польских вузах, университетские курсы осенью 1921 г. были преобразованы в украинский университет, просуществовавший до июня 1925 г.

² Калачевский Сергей (? – 1911) – врач, предприниматель, занимался активной благотворительной деятельностью.

высших школ является недостаточной для отдельного государства, какова бы его судьба в будущем ни была, ибо мы имеем осколок чего-то большего, к тому же тоже случайного. Должен быть выяснен общий план и общие цели. Я считаю особенно не достаточным техническое высшее образование. В то же самое время отсутствуют совершенно такие науки и дисциплины, как те, которые связаны с Ближним и Дальним Востоком.

Очевидно, необходим созыв съезда или совещания 1) высших школ – их делегатов и 2) ученых учреждений и обществ. Для этого потребуются некоторые средства.

Должен быть создан фонд для помощи ученым учреждениям, и, если возможно, начать действовать в текущем же году.

Для высшей школы еще на годы и украинцы должны признать значение русского языка. То, что мне приходилось слышать в их среде на немецком языке, недопустимо – даже с точки зрения украинской славянской политики – чему я придаю огромное значение ввиду хотя бы судьбы Угорской Руси, Буковины и Галичины.

Быстро придется решать вопрос о Нежине¹. Кстати, здесь были толки о закрытии гончарно-художественной школы в Миргороде и открытии чего-то высшего в Полтаве. Мне кажется все это очень легкомысленным и требует осторожности.

Придется, должно быть, лично проехать в Харьков, Одессу, Екатеринослав, может быть, Нежин, и на это надо некоторые средства.

Наконец, как Вы знаете, я, к сожалению, тоже должен брать оплату за свой труд, т. к. мое финансовое положение в виду отрезанности от Петрограда, очень плохое. Если в течение 2 (может быть 3) месяцев, о которых мы с Вами говорили, возобновится сообщение с Петроградом, я бы хотел иметь в случае нужды отпуск на неделю для проезда в Петроград.

Эти все мысли – если В.П. Науменко² будет на Вашем месте, как Вы говорили, как о возможном – было бы хорошо высказать и ему.

Если не получу от Вас никаких известий, рассчитываю выехать в Киев 27 – 31 мая (нового стиля). На день, на два позволю себе по Вашему разрешению остановиться у Вас – но, может быть, можно найти и теперь комнату, о чем Вы писали в письме, которое нашел здесь. Здесь все благополучно.

Ваш В. Вернадский.

¹ Вероятно, речь идет о судьбе Нежинского историко-филологического института им. князя Безбородько.

² Науменко Владимир Павлович (1852 – 1919) – филолог, публицист, общественный деятель, с октября 1918 г. – министр народного просвещения одного из правительств Украинской Державы, расстрелян киевской ЧК.

Петроград, Академия наук, 20. IV. 1921 г.¹

Дорогой Николай Прокофьевич,

Получил Ваше большое, страшно интересное письмо, за которое очень Вас благодарю. Так о многом хочется с Вами переговорить и многое обсудить. Жизнь сейчас нас разметала в сторону, но я чувствую крепкую, сильную связь между нами – пока мы живы. Вы знаете, как мне дорога Украина и как глубоко украинское возрождение проникает все мое национальное и личное мировоззрение, и я считаю, что на мою долю выпало большое счастье принять в нем участие. Я верю не только в его будущее, но и, в частности, в будущее Киевской Академии наук и Национальной библиотеки². Время отбросит окалину и останется чистый металл – металл благородный, враг окалины. И хотя в моем мировоззрении произошел под влиянием событий глубокий сдвиг – мое отношение к украинской культуре и ее будущему осталось нетронутым – может быть, даже в противоречии с некоторыми из моих жизненных верований. Но я считаю, что логически доведенные до конца положения всегда неверны, при соприкосновении с жизнью и в них непременно должен быть иррациональный элемент. Таким является – при моем теоретическом интернационализме и аристократизме духовной работы – мое отношение к украинской, русской, славянской культуре. Русская культура должна быть русско-украинской. Я чувствую это сейчас здесь даже теперь, когда идет огромное духовное возрождение Севера, которому предстоит огромное будущее. Вчера только читал любопытную книжку Ильинского Н.В. – Вологодский Север – мечтают о Вологде, как о конкуренте Москвы, и, всматриваясь в естественные ресурсы Севера, я много вижу здесь правдивого и здорового. Очень интересна утопия Чаянова – о послебольшевистской России – издана Государственным издательством с антидатом (на 16 страницах) какого-то бесталанного большевика, кажется Орловского, ее опровергающим³. В ней рисуется интересная крестьянская Россия с резким местным колоритом и местной – областной – культурой (Москва). К сожалению, достать ее нельзя, т. к., хотя издать издали – но не выпускают. Постараюсь Вам достать и направить. Летом я собираюсь на Мурман.

¹ ЦГАМЛИ Украины. Ф. 542. Оп. 1 Д. 20. Л. 22. Автограф.

² В.И.Вернадский стоял у истоков создания в августе 1918 г. Всенародной (Национальной) библиотеки Украины при Украинской академии наук, был председателем Временного комитета по ее организации.

³ Кремнев Ив. [Чаянов А.В.] Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии. М., 1920.

Сперва о киевских делах. Хотя издали трудно советовать – но невольно мысль работает, и Вы на меня не посетуйте – напишу, хотя бы бранили. Необходимо овладеть Науковым товариществом¹ – это легко. Иначе вся эта дрянная мелкота – Янаты, А. Грушевские² и К° – будут вести свою работу слишком интенсивно. Вы не думайте, чтобы я к ним относился совсем отрицательно – я думаю, что они искренне преданы национальной идее, делают и хорошее дело – но вся их работа какая-то *terre-a-terre*³ – они опошляют великое. Они должны быть не вождями. Овладеть Науковым товариществом мне представляется делом не трудным. Кстати, я очень прошу прислать мне все издания после 1918 г. (лучше 1917) Наукового товарищества. Может быть, можно прислать с посланным.

Пишите мне подробно об Академии. Верю, что Вы отстоите. Нельзя ли переслать все мои книги и рукописи. Я получил, – но не все. Мне хочется иметь письма, кое-какие записи и газетные издания (отобранные мною газеты). Если нельзя всего, то, может быть, с посланным можно прислать корректуры (очень рваные и исписанные) моей минералогии, которые мне сейчас очень нужны, и, может быть, в запечатанном пакете мои записи. Может быть, Вы бы могли это сделать? Вообще, не знаю, что сделать с моими вещами, о которых мне пишет В.И. Липский⁴. Я ему пишу об этом – с одной стороны, хотелось бы оставить на всякий случай в Киеве, я не знаю как будет дальнейшая судьба – с другой стороны, может быть, все пропадет, а сейчас очень это жаль, т. к. жить трудно. Нельзя ли мне как-нибудь достать мой новый сюртук, который там есть, а я здесь совсем износился.

К сожалению, Ваше пальто не сохранилось. У нас сохранились мебель, книги, рукописи – но во время 4-х обысков забрали почти все белье и платье (в том числе и Ваше пальто), пишущую машинку и т. п.

¹ Українське наукове товариство у Києві – научное общество, организованное в 1907 г. по инициативе сотрудников журнала “Киевская старина”, издавало “Записки”, журнал “Україна” В 1921 г. вошло в состав УАН.

² Яната Александр Алоизович (1888 – 1938) – ботаник, профессор киевских и харьковских вузов, один из основателей “Українського ботанічного журналу” Грушевский Александр Сергеевич (1877 – 1943) – историк, историк литературы, профессор Киевского ун-та, председатель Историко-географической комиссии УАН, репрессирован и сослан в 1937 г.; брат М.С.Грушевского.

³ Пошлость, банальность (фр.).

⁴ Липский Владимир Ипполитович (1863 – 1937) – ботаник, акад. УАН (1919), чл.-корр. АН СССР (1928), президент ВУАН. (1922 – 28), с 1928 г. – директор Ботанического сада в Одессе. В Ленинградском отделении ААН СССР сохранились неизданные письма В. Вернадского к ученому.

Я уверен, что с Академией все обойдется – но все-таки нередко тревожно. Меня не смущает временное замирание, лишь бы сохранился центр для лучшего будущего, а оно несомненно настает. Пишите мне о положении дел. В числе пересланных писем есть копия письма Крымского¹ конца декабря, где он говорит, что я считаю председателем – я пишу ему официально (и честно) – но такое положение, конечно, невозможное и необходимы скорее выборы.

Напишу Вам скоро еще – сейчас надо кончать. Ужасно тяжело. Меня как-то больше всего гнетет не трудность физической формы, даже не террор – а то чувство рабства, которое так сильно испытывается – отсутствие возможности сношений, поездок, постоянное врывание в личную жизнь, то положение крепостного, в котором находимся. Иногда грустно жалею, что не уехал летом в British Museum² – но думаю, что поступил тогда все-таки правильно, ибо сделал так, как считал тогда хорошим не с личной точки зрения. Сейчас работаю и начинаю печатать. Все сопряжено с величайшими усилиями. Здесь все так же не налажено и такой же завал, как: и везде. Никакого улучшения и упрочения. Как жаль Евгения Александровича Кивлицкого³ – а я ему все писал!

Пишите.

Ваш В.Вернадский

10. IX. 1921 г., Петроград⁴

Дорогой Николай Прокофьевич,

Прежде всего хочу выразить Вам мою глубокую радость, что Вы выбраны президентом Академии. Я думаю, что это как раз тот шаг, который может ее спасти и вывести на правильный путь. Чем больше я присматриваюсь к деятельности таких людей, как Тутковский⁵, который, по-видимому, орудует на 2-м отделении, тем

¹ Крымский Агафангел Ефимович (1871 – 1942) – востоковед, писатель, славист, один из fundаторов УАН, ее непреременный секретарь (1918 – 28). В упомянутом письме, очевидно, ставился вопрос о возможности возвращения Вернадского к обязанностям президента УАН и переезда его в Киев.

² Британский музей – крупнейший в мире музей, основан в Лондоне в 1753 г.

³ Кивлицкий Евгений Александрович (1861 – 1921) – историк, педагог, фактически первый директор Всенародной библиотеки Украины (1919-20). Письма Вернадского Кивлицкому касались также вопросов комплектования ВБУ

⁴ ЦГАМЛИ Украины. Ф. 542. Оп. 1. Д. 20. Л. 24-25. Автограф.

⁵ Тутковский Павел Аполлонович (1858-1930) – геолог, географ, академик УАН первого состава, председатель Физико-математического отдела.

более иногда берет страх за будущее. Сейчас он украинский шовинист, а был во время русификации инспектором народных училищ на Украине! И одно его предложение в академики Янаты характерно – хотя и Чепурковского¹ достаточно. Как Чепурковскому не стыдно... По крайней мере стал ли он научно работать?

Здесь много мне выяснили разговоры со Срезневским² (он небольшой человек) и Орловым³. Орлова я считаю самым крупным человеком тепер на 2-м отделении, и с этим надо считаться. Тутковский, Липский, Граве⁴ – хорошие ученые, но Орлову – большая будущность. И мне кажется, надо иметь это в виду. У него огромная инициатива и, по-видимому, организаторские способности. Из разговора с ним здесь я вижу, какое тяжелое впечатление производит пресловутый пункт об особых условиях для печатания на русском языке⁵. Ведь этот пункт, введенный Директорией (т. е. с ведома и, может быть, под диктовку Крымского – его эмоциональная форма борьбы) никогда не был принят Академией, о чем я и Тимошенко⁶ занесли в протокол, и он уже не исполнялся во время большевиков – Комиссией по изучению естественных производительных сил Украины. Я считаю, что его (пункта) исчезновение важно для будущего Академии. Он неприличен по своей мелочности. Надо или восстановить старый пункт – печатать на украинском и на том языке, на котором пожелает автор. Мое мнение Вы знаете – печатать на том языке, на котором сочтет нужным Академия с согласия автора. Но это трудно провести – у людей нет кругозора и нет достаточной веры в украинскую культу-

¹ Корчак-Чепурковский Авксентий Васильевич (1857-1947) – гигиенист и эпидемиолог, академик ВУАН (1921), непреременный секретарь ВУАН (1928-1934).

² Срезневский Борис Измайлович (1857-1934) – метеоролог и климатолог, академик УАН (1920), директор Киевской метеорологической обсерватории.

³ Вероятно, Орлов Александр Яковлевич (1880-1954) – астроном, профессор и директор астрономической обсерватории Новороссийского ун-та в Одессе (1913-1934), академик АН УССР (1934).

⁴ Граве Дмитрий Александрович (1863-1939) – математик, академик УАН (1919), почетный член АН СССР (1929), основатель алгебраической школы.

⁵ Устав 1918 г. определял – печатать труды на украинском языке и на том языке, на котором пожелает автор. По изменению, внесенным в устав в декабре 1918 г., – УАН печатает на украинском языке “и, если автор пожелает, – одновременно на одном из таких языков: французском, немецком, английском, итальянском, латинском” Печатать на любом другом языке разрешалось в исключительных случаях по особому разрешению Общего собрания на основании четкого обоснования желания автора.

⁶ Тимошенко Степан Прокофьевич (1878-1972) – механик, академик-фундатор УАН, директор Ин-та технической механики УАН, с 1920 г. в эмиграции, иностранный член АН СССР (1928).

ру. Посмотрите на этот пункт, учитывая то впечатление, какое он здесь производит и то трудное положение, в какое его существование ставит друзей Академии.

Я писал во 2-ое отделение о желании своем продолжать организацию "Минералогии Украины". Ответа нет. Спросите "пана Голову"¹ – в чем дело. Ох уж этот "пан Голова" – совсем гоголевский тип. <...>

Спешу это письмо кончить, но хочу написать несколько еще, сколько успею. Настроение мое и всех здесь очень тяжелое – вследствие преступных и тяжких проявлений террора здешней ЧК. Эти убийства не вызывают сейчас страха, но негодование. По-видимому, здесь перемешаны совершенно невинные люди с людьми, поровнившимися с большевиками. Среди невинных такие как Н.И. Лазаревский, М.М. Тихвинский². Смерть последнего мне лично очень тяжела – это был близкий мне человек, который собирался работать со мной (с живым веществом и гелием), организовывал мои лекции по геохимии. В полном расцвете сил, лучший русский специалист по химии нефти, стоял во главе особой лаборатории, бывший главный химик Нобеля. Еще до моего отъезда на Мурман³ он был у меня и разговаривал о своих новых – очень крупных достижениях по химии красок. И все это сразу уничтожено. Ни в одной стране это не мыслимо. Мне сейчас все это кажется мифом о Полифеме⁴, в пещере которого находятся русские ученые. А смерть Гумилева!...

Работа моя идет – медленно, но неуклонно и мне удастся достигнуть многого. Сейчас много трачу времени в связи с заработком: печатаю свои статьи, минералогию, лекции по геохимии. Все это не закончено, но, с другой стороны, иначе жить нельзя. При первой благоприятной конъюнктуре буду хлопотать о заграничной командировке.

Печатают у нас медленно, но идет. Что же касается лабораторной работы и получения новой литературы, то это все достается с величайшим трудом и реально выражается в очень скромных размерах. Больше ожидали улучшения или вернее результата наших огромнейших усилий и хлопот. <...>

Ваш В. Вернадский

¹ Имеется в виду П.А. Тутковский.

² Ректор Петроградского ун-та Н.И. Лазаревский, профессор Петроградского технологического и горного ин-тов М.М. Тихвинский, как и поэт Н.С. Гумилев, были расстреляны ЧК по делу возглавляемой профессором В.Н. Таганцевым "Петроградской боевой организации"

³ В июле-августе 1921 г. Вернадский принимал участие в работе Северной научно-промысловой экспедиции на Мурманской биологической станции в Александровске.

⁴ Полифем (Циклоп) – сын бога морей Посейдона; в своей пещере Полифем пожирал спутников Одиссея.

6. IV. 1932 г., Ленинград¹

Дорогой Николай Прокофьевич,

Собираюсь скоро поехать за границу на шесть месяцев. Как-будто все уже выяснено – паспорта еще нет. И.П. Павлов² говорит, что пока паспорта в руках нет – нельзя говорить, что едешь. Но мое недоверие не доходит до этого. Видел в Москве, откуда вчера приехал, Луначарского³ – председателя того учреждения, которое выдает командировки, и он мне сказал, что все уже в порядке и что я, как хочу, около 10. IV смогу уехать. Но все же пока нет в руках паспорта и денег. Завтра буду здесь узнавать – сегодня выходной день – все закрыто. Реально надеюсь выехать между 10 – 15. IV.

Ехать хочу сперва на недели три подлечиться и отдохнуть, думаю, на юг Словакии, в Пиечаны – а затем в Мюнстер на Радиологический съезд, затем в Геттинген и Париж. Главное же время проведу где-нибудь в Чехословакии и Берлине, работая над своей книгой о геохимической энергии жизни в земной коре – чего добиваюсь теперь третий год!

Хочется видеть и внучку⁴. Как-то странно, дочка и внучка у меня сливаются в одно, и я не могу сказать – к кому больше стремлюсь. Надо месяц и отдохнуть, и подлечиться: я не отдыхал с конца 1930 года, когда пробыл 3 недели в Царском для отдыха, и сердце да и всякие старческие немочи давали себя знать последние месяцы. А за границей придется работать очень усиленно...

Сейчас, несмотря ни на что, много печатаю – но добиваюсь напечатания разошедшихся моих книг, которые не выпускаются из-за идеологических соображений. Так как я философский скептик, и философски считаю себя достаточно образованным – то для меня являются фантазиями оценки меня, как идеалиста, материалиста, мистика, виталиста – которые сейчас делаются. Поразительно невежественны наши присяжные философы. В Москве после доклада моего (Океанография и геохимия) – я высказал свое философское *profession de foi*⁵: присутствующие “диалектики” не

¹ ЦГАМЛИ Украины. Ф. 542. Оп. 1. Д. 20. Л. 71. Автограф.

² Павлов Иван Петрович (1849 – 1936) – физиолог, академик (1907), директор Института физиологии АН СССР.

³ Луначарский Анатолий Васильевич (1875 – 1933) – государственный деятель, писатель, литературный критик, нарком просвещения РСФСР (1917 – 1929), работник Наркомата иностранных дел.

⁴ Толль Татьяна Николаевна (1929 –) – внучка В.И. Вернадского.

⁵ Исповедание веры, символ веры, программа (фр.).

выступили, молчали. Я считаю, что диалектика природы – мистика, самая настоящая, и это высказал. Моя статья о “проблеме времени в современной науке” печатается и уже половина подписана к печати. Говорят, в этом же номере (вместо “примечаний”?) будет критика Деборина¹... Сейчас у нас в области радиологии огромен новый сдвиг и новые интересные явления. Удивительное время. Всегда с любовью вспоминаю о Вас и с благодарным чувством о пережитом. Всего лучшего Вам и Наталии Дмитриевне².
Ваш В. Вернадский.

15. VI. 1933 г., Ленинград³

Дорогой Николай Прокофьевич,

Очень рад был получить от Вас письмо и спешу ответить.

Я давно должен был быть за границей, а сижу здесь! Хотя я получил командировку за границу на год и вернулся, сговорившись, это из-за пользы для дела разбиваю ее на две полугодовых – выехать в мае не смог: не отвечают Академии. Академия вообще в очень большом фактическом пренебрежении у властей и на Волгина⁴ не обращают внимания. Все наши коммунисты не влиятельны или даже подозреваются. Гораздо больше была влиятельна Академия прежде. Как бы то ни было приходится действовать самому.

На днях вернулся из Москвы, где хлопотал. По-видимому, причина – неправильное действие Академии: направила мою командировку на дополнительные суммы Совнаркома (затеи бюрократически правильной – но неожиданно сорвалась). Этой валюты в этом году не дали. Так по крайней мере объясняют. Обещают решить вопрос на днях, и, как-будто бы, есть большие шансы, что исполнят.

Во всяком случае для моей работы мой выезд на 1/2 года, по крайней мере, безусловно необходим: для моей работы над новой книгой о геохимии энергии жизни – где я подхожу к крупному и

¹ Деборин Абрам Моисеевич (1881 – 1963) – философ, академик АН СССР (1929). Статья Деборина: Проблемы времени в освещении академика Вернадского // Изв. АН СССР. Сер. 7. 1932. № 4. С. 543 – 569.

² Жена Н.П. Василенко.

³ ЦГАМЛИ Украины. 542. Оп. 1. Д. 20. Л. 75. – Автограф.

⁴ Волгин Вячеслав Петрович (1879-1962) – историк, академик (1930), ректор МГУ (1921-1930), непреременный секретарь (1930-1935), вице-президент (1942-1953) АН СССР.

важному новому принципу. Здесь я сделать это не могу. Кажется я это сделал понятным.

Но конечно, канитель может затянуться, т. к. аппарат работает очень плохо, да и жизнь чрезвычайно сложна.

Моя научная работа, несмотря на очень плохую и неблагоприятную обстановку, идет очень хорошо, и я подошел к ряду интереснейших проблем, которыми живу и в которых живу.

Как всюду, кругом – контрасты. Действительно, можно иметь размах – при никуда не годной обстановке. Все берется напряжением воли и горбом. Но берется. И все не прочно. Сегодня пан, завтра пропал. В 1932 г. Радиевый институт был закрыт, удалось добиться отмены, и сегодня – пан. Но вдруг лишился валютной литературы. Один журнал вместо 23 в 1930 г. Сейчас удалось экстренно поднять на 1933 г. до 9, а на 1934 г. обещаются восстановить все 23 и вынесли смету на постройку в 3 миллиона. Но я философски учитываю положение и знаю, что живу на колесе.

Не только я сам могу касаться больших проблем – но и кругом рост научного знания необычаен, и я не выхожу из состояния глубочайших переживаний. Иногда удивляюсь, что так интенсивно переживаю их в мои 70 лет!

Посылаю Вам мой ответ Деборину¹ Он был по моему настоянию напечатан целиком: я согласился на одно-два несущественных изменения. Он ответил: но он просто не понимает той области явлений, о которой пишет. Мысль и замечания его мне скучны. Мой отчет о заграничной поездке однако остался в рукописи – но доведен до Москвы двумя путями. Жалею, что не могу прислать.

У нас пока все благополучно. Надеюсь скоро выехать с Наталией Егоровной и увидеть внучку.

Горячий привет Вам и Наталии Дмитриевне. Всегда Ваш В. Вернадский.

¹ Вернадский В.И. По поводу критических замечаний академика А.М. Деборина // Изв. АН СССР. Сер.7. 1933. № 3. С. 395-407

“Грушевский сделал огромное дело для возрождения украинского народа”

Из дневника В.И. Вернадского. 1934 г.

Из записей в дневнике 29-30.XI.1934 г. {Ленинград}¹

Смерть М.С. Грушевского очень больно мной почувствовалась. Я хотел видеть его в Москве и откладывал, после возвращения его с Кавказа, я думал, что он в Москве [1].

С Грушевским связаны мои молодые переживания. Я даже думал одно время, что он старше меня – он раньше стал ярким деятелем. Молодым я следил за Науковым Товариществом (имени) Шевченко [2] и вел цензурную борьбу, чтобы получать их издания. Я считал и считаю, что Грушевский сделал огромное дело для возрождения украинского народа и в то же время является одним из крупнейших славянских историков, чего раньше среди украинских (считая и Костомарова [3]) не было.

Конкретно встретиться мне с ним пришлось во время войны, кажется, когда Грушевский был в Петербурге. Неясно помню, когда это было. Хронология событий сейчас может быть для меня возобновлена только справкой. До его ссылки или после? Знаю, что Академия хлопотала и я участвовал, частью через С.Ф. (Ольденбурга). Надо будет справиться в Архиве [4].

Как бы то ни было, он был у меня на квартире. И я помню тот разговор, который произошел у нас. Я чрезвычайно тогда интересовался – с общей точки зрения – судьбою Угорской Руси [5]. Он считал, что ее судьба предрешена. М[ожет] б[ыть] это было не тогда? – но мне кажется в этот его приезд.

Я помню, что С.Ф. (Ольденбург) рассказывал мне, что вел[икий] кн[язь] К.К. (Романов) [6] был чрезвычайно огорчен, что Гр[ушевский] обманул его – ему представили “несомненные” доказательства антирусской государственной деятельности Гр[ушевского] [7].

Как бы то ни было, я увиделся с ним другой раз в Киеве. Здесь я много, конечно, слышал о событии, в котором он играл такую большую роль [8]. В это время я стал председателем Комиссии по организации Украинской Акад[емии] Наук. Это было в 1918 г. [9]. Кто-то из общих знакомых сказал мне, что меня хотел бы видеть М.С. (Грушевский), поговорить об Украин[ской] Академии и что

¹ Оpubлiковано: *Вернадский В.И. Дневники: 1926-1934* / Отв. редактор, публикация, автор примечаний В.П. Волков. – М.: Наука, 2001. – С. 352-358. Наводяться коментарі В.П. Волкова.

он скрывается, но находится в Киеве, что он не выходит и т[ому] п[одобное] [10]. Я сказал, что конечно вполне готов и рад пойти и поговорить с ним.

Его брат [11] повел меня к нему, кажется. Он жил во дворе, во флигеле того большого дома, который был сожжен толпой во время волнений в Киеве (тогда рассказывали, что этот пожар произвел на него потрясающее впечатление).

Разговор у нас был длинный, но определенный. Он убеждал меня отказаться от моего решения создать Академию. Он кажется увидел, что она создается и работа Комиссии идет хорошо. Он считал, что сейчас Украина не имеет настоящих ученых и неизбежно, раз вопрос будет идти о высоком научном уровне Академии (а это он считал условием *sine qua non*)¹, то это будет русская Акад[емия] на Украине, занимающаяся украин[скими] предметами и научной работой в междуна[родном] масштабе. Он считал, что Укр[аинская] Акад[емия] должна быть создана позже, а сперва достаточно существ[ования] Науков[ого] Товарищества, надо дать ему средства развернуться. Я не согласился с этой точкой зрения, я считал, что дело роста украинской культуры есть не только дело украинцев, но и русских, что историческим фактом является совместное сожитие и участие украинцев в создании русской культуры за последние два столетия. Но я уверен, что роль русских ученых, (нрзб) в Укр[аинской] Акад[емии]; в первое время в большом числе будут работать для украинской культуры, тем самым, работая для правильного развития русской культуры, что я так верю в будущее укр[аинской] культ[уры] и укр[аинского] языка, что совершенно не боюсь возможности ухудшения условий их развития созданием укр[аинской] Акад[емии]: наоборот с ходом времени – в этих рамках, не враждебных русской культуре – укр[аинский] язык и укр[аинская] культура вырастут и быстро достигнут равенства. Беседа была искренняя и откровенная. Он был видимо огорчен. Любезно проводил до дверей комнаты и скрылся. Обстановка была заговорщицкая. Но и гетман, и его правительство не только знали о том, что Гр[ушевский] здесь в Киеве, но и не находили нужным (нарушать) этой трагикомической тайны и скрывательства. Так, тогда говорил мне Василенко [12].

Прошло много лет. Гр[ушевский] вошел в Укр[аинскую] Акад[емию] и развил в ней большую и важную научную работу. Он даже изложил открытие Академии как сознательное развитие его собственной деятельности. Он дал эту статью в "Украине" [13]. П.И. Дорошенко правильно указал, что это историч[еская] фаль-

¹ Обязательное условие (лат.) – Ред.

сификация и сколько мог восстановил по документам историю этих годов, в изданной несколько лет тому назад в Ужгороде книге [14].

К сожалению, то большое чувство личной значительности, которое проникало Гр[ушевского] и его честолюбие придали его пребыванию на Украине очень тяжелую форму [15].

Грушевский вел борьбу (не) на жизнь, а на смерть за влияние с Крымским [16], не стесняясь никакими средствами; оба забегали в Харьков [17] и ослабляли моральную свою силу. Он среди украинцев имел врагов самых ожесточенных – имел их и среди русских. Он был окружен преданной группой.

Несколько лет договор, им заключенный при приезде из (эмиграции), позволял ему развернуть широко издание. До катастрофы 1929-1933 годов [18] – до 1932 (г.) историко-филологические науки и украиноведение достигли небывалого у нас развития. Украина за сто лет, (издававшая лишь) отдельные тома Записок, отдельные издания, как (например) издание “Дум”, подняла во всем славянском мире высоко Киевскую Акад[емию] [19]. Груш[евский] успел издать “Ист[орию] Укр[аины] – Р[уси]” до (года) смерти Хмельницкого [20] и несколько томов “Ист[ории] Украинской] лит[ературы]” [21]. Это все по первоисточникам. Русские историки стали писать в них по-украински.

Я свиделся с Гр[ушевским] в 1928 году, кажется, когда приезжал в Киев на выборы Заболотного [22]. На юбилей послал ему телеграмму, но в юбилейном сборнике [23] не участвовал.

Затем виделся в 1929 (г.), когда он был выбран академ[иком] нашей Академии [24].

Это было время, когда Г[рушевский], чувствуя тяжесть положения, искал опоры. Еще не было краха нашей Акад[емии] [25]. Тут он бывал у меня изредка, во время приездов.

Он рассказывал о трудности его положения в Киеве – стремлении связать его во время процесса Ефремова, травле по радио [26].

Впечатления его в связи с разгромом украинского селянства, гибелью от голода, от высылки наиболее состоятельного слоя казачества и крестьянства подорвало корни всех его надежд на будущее Украины [27]. Именно эти крепкие к земле люди являлись реальной опорой украинского народного сознания. Я не думаю, но впрочем не знаю, чтобы Гр[ушевский] сближался с галичанами, которые захватили официальную власть в национальном движении на Украине под (нрзб) Укр[аинской] компартии [28]. Он вероятно был (их) противник – но вся эта сложная политическая борьба шла вне моего кругозора.

Я увидел последний раз Гр[ушевского] в 1932 (г.). Летом перед (моей) поездкой за границу [29], он уже в Москве, не имел

права выехать в Киев (если бы он не отказался от своих исторических взглядов — что он, конечно, не сделал — все-таки не Бага-лей [30]). Я к нему заехал, желая выяснить, что делается на Ук-раине. В Академию он не ездил (кажется, после разгрома Фигат-нера [31]). По-видимому, он был одно время арестован (м[ожет] б[ыть] под дом[ашним] арестом). Усталый, больной, окруженный трогательной заботой семьи — жены [32] и дочери [33]. Дочь его — верный, по-видимому, друг и научный работник. Интересно, что Ефр[емов] и др. там же находятся, где сидели непокоренные ук-раинцы XVIII в[ека] — в Суздале [34]. Он начал слепнуть, силы были сломаны. Архивной работой не мог заниматься — но все же работал — над ист[орией] (украинской) лит[ературы].

В 1933 (г.) я заехать не смог — его не было тогда в Москве. И только на днях в “Изв[естиях]” о его смерти и рескрипт о его похоронах в Киеве [35].

Крупная фигура, что бы ни говорили, оставившая глубокий след в национальном самосознании Украины. Как оно развернется в будущем? Основное — не политическое — но огромное историческое и фактически оставшееся в его изданиях памятников и материалов.

Я думаю, что глубина его влияния после его смерти сделает-ся более ясной.

УМБ

Архив РАН. Ф. 518. Оп. 2. Д. 18. Л. 21-22 об.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Грушевский М.С. – историк, академик. О нем см. примеч. 19 к записи от 18.VIII.1928. М.С. Грушевский лечился в санатории в Кисловодске, где и скончался.
2. Наукове Товариство (научное общество) им. Т.Г. Шевченка было организовано украинским историком М.П. Драгомановым в эмиграции во Львове на территории тогдашней Австро-Венгерской империи (1873). В начале 90-х гг. это общество, занимавшееся в основном, литературно-педагогической работой, было преобразовано по типу европейских академий. Председателем его был избран М.С. Грушевский, занимавший во Львовском университете кафедру истории Восточной Европы. В.И. Вернадский стал членом Общества в 1903.
3. Костомаров Николай Иванович (1817-1885) – историк, участник Кирилло-Мефодиевского общества (1845-1847) – нелегального кружка, декларировавшего создание славянской федерации на демократических началах. После ареста и ссылки в Сибирь – профессор Петербургского университета (1859). С 1862 отстранен от педагогической деятельности как неблагонадежный. Автор многих трудов по истории России и Украины. Его неосуществленным намерением осталось написание многотомной истории Украины.
4. После начала военных действий на русско-германском фронте летом 1914 правительство России провело крупномасштабную депортацию “неблагонадежного” населения из Восточной Галиции, быстро занятой российской армией. В ноябре 1914 М.С. Грушевский был арестован в Киеве по обвинению в антиправительственной деятельности и сослан в Симбирск, где пробыл до осени 1915. Академик С.Ф. Ольденбург (о нем см. примеч. 20 к “Из “Хронологии 1926 г. I””) был с 1904 непременным секретарем Академии наук. Подробнее см.: Ссылка М.С. Грушевского // Минувшее. Т. 23. М, СПб.: Atheneum-Феникс, 1998. С. 207-226; “Я никогда не выступал против России” // Историч. архив. 1997. № 4. С. 175-199.
5. Угорская (венгерская) Русь – область в Западных Карпатах, издревле населенная славянскими племенами. В XIX в. входила в состав Австро-Венгрии, в настоящее время расположена на территориях Украины (Закарпатская обл. с центром в Ужгороде) и Словакии. Историей и культурой угро-русских славян В.И. Вернадский серьезно занимался с юношеских лет. В 1919 он подготовил к печати публицистическую статью по проблеме Угорской Руси, которая, по всей вероятности, оста-

- лась неопубликованной, а ее текст пока не разыскан. Интересно, что сын В.И. Вернадского Георгий опубликовал в 1915 статью "Угорская Русь и ее возрождение в середине XIX в." ("Голос минувшего" № 3. С. 5-17).
6. Романов Константин Константинович, (1858-1915) – великий князь, государственный деятель, литератор. С 1887 – почетный член, с 1889 до конца жизни – президент Петербургской Академии наук.
 7. См. примеч. 1.
 8. В марте 1917 М.С. Грушевский возглавил Центральную Раду – высшее законодательное учреждение на Украине, которая провозгласила независимость 9 января 1918. По-видимому, "внутренний цензор" заставил В.И. Вернадского даже в дневнике не упоминать о причастности М.С. Грушевского к политическим событиям, о которых в 1934 уже было не принято говорить вслух.
 9. В мае 1918 В.И. Вернадский по приглашению профессора Н.П. Василенко – министра просвещения в правительстве гетмана П.П. Скоропадского приехал из Полтавы, где он жил с ноября 1917, в Киев и возглавил Комиссию по организации Украинской Академии наук и Комиссию по высшим учебным заведениям и ученым учреждениям.
 10. 29 апреля 1918 правительство Центральной Рады (и только что избранный первый президент Украины проф. М.С. Грушевский) было свергнуто в результате переворота, осуществленного "Съездом хлеборобов". На съезде главой Украинской Державы (гетманом) был провозглашен бывший генерал российской армии П.П. Скоропадский. М.С. Грушевский оказался на нелегальном положении, но, очевидно, в целях сохранения относительной стабильности украинского общества, гетман не прибег к насилию в отношении своего политического противника, хотя его местопребывание в Киеве было известно.
 11. Грушевский А.С. – историк. О нем см. примеч. 19 к записи от 18.VIII.1928.
 12. Василенко Н.П. – историк, летом 1918 – министр просвещения. О нем см. примеч. 6 к записи от 24.VIII. 1928.
 13. Речь идет о статье: Грушевський М.С. Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) // Україна. 1925. № 1-2. С. 211-221. В этой статье имя В.И. Вернадского – первого президента Украинской Академии наук не упомянуто вообще (В.И. Вернадский был избран 27 ноября 1918, направил официальный отказ от президентства 23 апреля 1921). Именно такая же фигура умолчания с середины 30-х гг. стала расхожим приемом советских историков при описании событий, в которых уча-

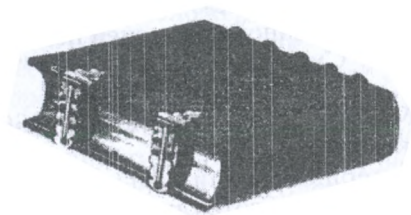
- ствовали “нежелательные” персонажи новейшей истории, число которых возрастало сообразно с размахом репрессий. С другой стороны, не исключено, что М.С. Грушевский отдавал себе отчет в том, что как раз в 1924 В.И. Вернадский, находившийся в научной командировке во Франции, был лишен членства в РАН и его возвращение в Советскую Россию стало проблематичным. В таком варианте неупоминание В.И. Вернадского как важного должностного лица при режиме П.П. Скоропадского получало своеобразное “оправдание”.
14. Правильно: Дорошенко Дм. Історія України. 1917-1923. В 2-х тт. Ужгород. 1930.
 15. Имеется в виду период жизни М.С. Грушевского после его возвращения из эмиграции в 1924. В 1923 М.С. Грушевский еще будучи в Праге получил приглашение вернуться в СССР и был избран академиком ВУАН, а в 1929 – академиком АН СССР. Он публично декларировал свою лояльность Советской власти и при поддержке ряда партийных руководителей УССР, в первую очередь Н.А. Скрипника (о нем см. примеч. 103 к “Из “Хронологии 1927 г.””), приобрел большое влияние в ВУАН. Однако в обстановке разрастающихся репрессий (фальсифицированный процесс “Союза освобождения Украины” во главе с вице-президентом ВУАН С.А. Ефремовым и т. п.) М.С. Грушевский попадает в опалу, а 23 марта 1931 арестовывается. Подробнее см.: Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського: останні десятиліття. Кшв, 1993. 198 с. См. также примеч. 10 к “Из “Хронологии 1931 г.””
 16. Крымский А.Е. – востоковед, академик ВУАН, в 1918-1928 – неперменный секретарь ВУАН. О нем см. примеч. 21 к записи от 18.VIII.1928.
 17. Харьков был столицей УССР с декабря 1919 до июня 1934.
 18. Очевидно, имеется в виду голод на Украине, возникший как следствие форсированной коллективизации и приведший к гибели нескольких миллионов человек. См. примеч. 2 к записи от 8.IV.1932.
 19. Речь идет о “Записках Наукового Товариства ім. Шевченко” М.С. Грушевский возглавил это издание в 1895 и превратил его в периодическое. Думы – жанр украинских народных эпических песен XVI-XVIII вв. Впервые их тексты были собраны и изданы В.Б. Антоновичем и М.П. Драгомановым (1874 – 1875).
 20. Грушевський М.С. Історія України-Руси. В 10 т. Львів, 1907-1936.
 21. Грушевський М.С. Історія української літератури. В 5 т. Київ: Держ. вид-во України, 1925-1927.

22. Заболотный Д.К. – микробиолог, академик, президент ВУАН (1928-1929).
23. Юбілейний збірник на пошану акад. М.С. Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. Збірник Іст.-філол. відділу. № 76-766, 76в. 1928.
24. В 1929 при выборах в АН СССР руководство ВКП(б) осуществляло жесткий контроль над списками кандидатов в Академию. М.С. Грушевский входил в категорию “приемлемых” Подробнее см.: “Наше положение хуже каторжного”: первые выборы в АН СССР // Источник. 1996. № 3. С. 109-140.
25. Очевидно, имеется в виду “разбавление” академической элиты после выборов 1929 членами ВКП(б), многие из которых не имели серьезных научных заслуг. Кроме того, по новому уставу АН СССР практически теряла автономию и полностью переходила под финансовый и идеологический контроль государства. См., например: Орел В.М. Битва со здравым смыслом // Вестн. РАН. 1994. № 4. С. 366-375. См. также примеч. 7 к записи от 14.III.1931.
26. Речь идет о фальсифицированном процессе Спілки Визволення України (Союз Освобождения Украины), проходившем в марте-апреле 1930. См. примеч. 22 к записи от 18.VIII.1928 и примеч. 35 к “Из “Хронологии 1930 г.””
27. Социалист по убеждениям, один из лидеров Украинской партии социалистов-революционеров, М.С. Грушевский в 20-х гг. подобно российским “сменовеховцам” надеялся, что “новая экономическая политика” могла бы привести СССР к построению общества социальной справедливости и высокоразвитой экономики.
28. Однозначное истолкование этих соображений затруднительно. Возможно, под “галичанами” имеются в виду руководители бывшей Украинской партии социалистов-революционеров, в частности, А.Я. Шумский (в 1924 – 1927 – нарком просвещения УССР). Последний был официальным проводником курса на “украинизацию”, активно поддерживал М.С. Грушевского. В начале 1927 была развернута борьба против “шумскизма” как националистического уклона в компартии Украины, которую возглавил Н.А. Скрипник, в свою очередь объявленный уклонистом в 1933. А.Я. Шумский в 1919-1920 был членом Галицкого бюро при ЦК КП(б)У, возможно, отсюда и термин “галичане” в комментируемом тексте.
29. Речь идет о научной командировке В.И. Вернадского в Германию, Францию и Чехословакию (май-октябрь 1932).

30. Багале́й Д.И. – историк, академик ВУАН. О нем см. примеч. 12 к записи от 16.11.1932. В.И. Вернадский в своих дневниках весьма резко отзывался о моральном облике Д.И. Багаля и считал его политическую позицию беспринципной (от членства в Государственном Совете Российской империи до членства в Президиуме Съезда Советов СССР). См. например: *Вернадский В.И. Дневники 1917-1921 гг.* Кн. 1. Киев: Наукова думка, 1994. С. 119, 130.
31. Имеется в виду чистка АН СССР в июле-декабре 1929, проведенная правительственной комиссией под председательством Ю.П. Фигатнера. См. примеч. 168-170 к “Из “Хронологии 1929 г.””
32. Грушевская Мария Сильвестровна (1860-1948) – жена М.С. Грушевского.
33. Грушевская Екатерина Михайловна (1900-1943) – историк, дочь М.С. Грушевского, сотрудник ВУАН, секретарь Культурно-исторической комиссии. Арестована в 1937, погибла в ГУЛАГе. Посмертно реабилитирована.
34. С.А. Ефремов по современным данным был в заключении во Владимирской тюрьме НКВД, а не в Суздале, где Спасо-Евфимиевский монастырь, как и в XVIII веке, действительно использовался в качестве тюрьмы.
35. См. примеч. 10 к “Из “Хронологии 1931 г.””

Архівні документи

Устав Украинского научного общества в г. Киеве

**Утвержден киевским губернатором
9 декабря 1906 г.**

Общие положения

1. Обществу присваивается название “Украинское научное общество в г. Киеве”
2. Общество имеет целью содействовать разработке и популяризации на украинском (мало русском) языке различных отраслей науки.
3. Ближайшей целью Общества является: поддерживать связь между учеными, занимающимися разными отраслями наук, преимущественно в г. Киеве, давать каждому из них возможность подвергать исследуемый ими вопрос обсуждению в среде Общества; знакомить членов Общества со статьями, приготовленными к печати, научными открытиями и выводами; способствовать распространению научных знаний путем лекций, изданий Общества, а также путем речей и сообщений, произносимых в публичных собраниях Общества.

4. Для достижения этих целей Общество имеет право: 1) устраивать частные и публичные заседания для обсуждения научных вопросов; устраивать диспуты по научным вопросам, публичные лекции и систематические курсы по отдельным отраслям наук; 3) предлагать научные задачи и за разрешение их выдавать научные премии; 4) входить в сношения с научными учреждениями, не исключая и иностранных, а также и возможно большим числом лиц, могущих быть полезными Обществу; 5) устраивать научные выставки, снаряжать научные экспедиции и экскурсии; 6) устраивать научные съезды; 7) издавать периодические издания, сборники, монографии, брошюры, отчеты о своих трудах и заседаниях и т.д.
5. Для успешной деятельности Общества, в нем могут быть учреждаемы особые комиссии, а также отделения (секции) по специальностям.
6. Общество имеет право составлять библиотеку, музеи: научные кабинеты и т.д., выписывать и приобретать книги, периодические издания, научные пособия и другие предметы научного характера. Библиотека и научные учреждения Общества могут быть открываемы бесплатно или за плату для осмотра и пользования публики.
7. Общество является юридическим лицом, имеющим право приобретать и отчуждать имущество, а также вступать в разного рода договоры.
8. Представителем Общества является председатель правления общества.
9. Общество имеет печать с надписью "Украинское научное общество в г. Киеве", а также штампеля с надписью: "Библиотека (такая-то секция, музей, коллекция, собрание и т.п. учреждения) Украинского научного общества в г. Киеве"
10. В деятельности своей Общество руководствуется существующими общими узаконениями.
11. Деятельность Общества в пределах настоящего устава регулируется особой инструкцией, утвержденной Общим собранием Общества.

Состав Общества

12. Общество состоит из членов действительных, почетных и членов-соревнователей. Членами Общества могут быть лица обоего пола.
13. Действительными членами могут быть лица, занимающиеся самостоятельно в области какой-нибудь науки и имеющие печатные научные труды.

14. Почетными членами могут быть избраны: 1) известные ученые, не исключая и иностранных, 2) лица, способствовавшие развитию науки, 3) лица, способствовавшие развитию Украинского научного общества в г. Киеве и его учреждений.
15. В члены-соревнователи могут быть избраны лица, которые, не удовлетворяя п. 13 настоящего устава, могут способствовать достижению целей Общества путем пожертвования и добывания материальных средств, собирания и пожертвования книг, коллекций, научных пособий, присылки научных корреспонденций, собирания научных материалов на местах и т.д.

Избрание и выбытие членов Общества

16. Учредители Общества и лица, приглашенные на первое Общее собрание, после занесения устава в реестр, получают право действительных членов.
17. Заявления о лицах, предлагаемых к избранию в действительные члены и почетные, а также в члены-соревнователи, вносятся за подписью не менее двух действительных или почетных членов на заключение Правления и затем представляются в ближайшее Общее собрание Общества, и происходит избрание их закрытой баллотировкой в почетные члены двумя третями, а в действительные члены и члены-соревнователи – простым большинством голосов присутствующих в заседании членов.
18. Члены выбывают из состава Общества: а) по собственному желанию, заявленному Правлению Общества; б) в случае неуплаты членского взноса и в) вследствие исключения из Общества по постановлению Общего собрания.
19. Предложения об исключении членов из состава Общества, за подписью не менее десяти почетных или действительных членов Общества, выносятся на заключение Правления и затем в Общее собрание, на котором должно присутствовать не менее половины членов Общества, живущих в Киеве. Вопрос об исключении из состава Общества решается закрытой баллотировкой большинством трех четвертей присутствующих в заседании членов.
20. Имена кандидатов, предложенных в члены Общества, а также предложенных к исключению, вносятся в повестку о созыве Общего собрания, которая должна быть послана каждому члену Общества отдельно.

Права и обязанности членов Общества

21. Действительные члены участвуют с правом решающего голоса во всех собраниях, делах и учреждениях Общества. Они имеют право бесплатного входа во все учреждения Общества, а также право бесплатно посещать лекции, курсы, выставки и т. д., кроме устраиваемых с благотворительной целью или для усиления средств Общества.
22. Почетные члены пользуются правами действительных членов.
23. Члены-соревнователи пользуются такими же правами, как и действительные члены, кроме права решающего голоса на собраниях Общества и права быть избираемыми в различные должности по Обществу.
24. Действительные члены и члены-соревнователи уплачивают ежегодно членские взносы в размере пяти рублей в год.
Примечание: Члены-соревнователи, оказавшие значительные услуги Обществу, могут быть каждый раз по предложению Правления освобождены Общим собранием от уплаты членского взноса, причем это освобождение не может простирается за пределы сметного года. Уплата членского взноса может быть рассрочена, но не далее как до конца сметного года. Члены Общества, не уплатившие членского взноса, спустя два месяца по истечении сметного года считаются выбывшими из Общества. Они могут снова получить звание члена Общества, без баллотировки, по уплате числящейся за ними недоимки.
25. Почетные члены членского взноса не уплачивают.
26. На научные заседания Общества действительные и почетные члены Общества имеют право вводить гостей.

Управление делами Общества

27. Управление делами Общества принадлежит: а) Общему собранию, б) Правлению и в) Ревизионной комиссии.
а) Общее собрание
28. Общие собрания бывают: а) обыкновенные для рассмотрения ежегодных отчетов и сметы и выбора должностных лиц; б) чрезвычайные для рассмотрения вопросов об изменении и дополнении устава, о прекращении деятельности Общества и ликвидации его имущества, о заключении Обществом различных договоров, о приобретении недвижимого имущества, о произвольности действий Правления и об ответственности его членов, о выборе и исключении членов Общества, а также

всяких вопросов, касающихся жизни Общества, которые Правление не признает возможным разрешить собственной властью.

29. Общие собрания созываются Правлением по своему усмотрению, по постановлению Общего собрания, по требованию Ревизионной комиссии или по заявлению не менее десяти почетных или действительных членов Общества, причем в двух последних случаях заявляющие имеют право указать предельный срок для созыва собрания, не менее, однако, одной недели.
30. Общее собрание избирает каждый раз из своей среды председателя и секретаря. Этих обязанностей не могут исполнять члены Правления и члены Ревизионной комиссии.
31. Дела в Общих собраниях решаются по большинству голосов присутствующих в заседании членов. В случае равенства голосов, голос председателя дает перевес, а если баллотировка закрытая, то дело перерешается. Если большинства голосов не получается и при перебаллотировке, то решение дела переносится на ближайшее Общее собрание. Вопросы об изменении и дополнении устава Общества, о прекращении деятельности Общества и об избрании почетных членов решаются двумя третями голосов, а об исключении членов из Общества – тремя четвертями голосов присутствующих.
32. Общее собрание считается состоявшимся, если в нем присутствует не менее одной трети числа действительных членов, живущих в Киеве. Если в собрание не явится указанное число членов, то оно считается несостоявшимся, а взамен его созывается не далее как через семь дней, новое, решение которого действительно при всяком числе членов.
33. Действие п. 32 не распространяется на дела об исключении членов из состава Общества. Дела эти решаются только Общим собранием, на котором присутствует не менее половины членов, живущих в Киеве.

б) Правление Общества и в) Ревизионная комиссия

34. Правление Общества состоит из председателя, его товарищей и определенного числа членов, избираемых Общим собранием. Ревизионная комиссия избирается Общим собранием в количестве не менее трех членов.
Число товарищей председателя, членов Правления и Ревизионной комиссии устанавливается Общим собранием и может быть изменено по его постановлению. Кроме членов Правления и членов Ревизионной комиссии, избираются также кан-

дидаты на эти должности в таком числе, какое признает необходимым общее собрание. Одно и то же лицо не может быть одновременно членом Правления и членом Ревизионной комиссии.

Примечание: Действительные и почетные члены имеют право принимать участие в делах Правления и Ревизионной комиссии, но без права решающего голоса.

35. Выбор председателя, товарищей председателя, членов Правления и членов Ревизионной комиссии, а также кандидатов к ним производится в обыкновенном годовом Общем собрании закрытой баллотировкой.

Примечание: В исключительных случаях (смерть, болезнь, отъезд из Киева и т. д. избранных лиц) выборы могут быть произведены и в чрезвычайном Общем собрании.

36. Председатель Правления и его товарищи избираются на два года.
37. Члены Правления, члены Ревизионной комиссии и кандидаты к ним избираются на два года. Состав членов Правления и Ревизионной комиссии обновляется ежегодным выходом половины членов по старшинству избрания, а в случае отсутствия старшинства – по жребию. В случае нечетного числа членов Правления и Ревизионной комиссии от Общего собрания зависит установить порядок их выхода.
38. В том случае, если член Правления или Ревизионной комиссии отказывается от исполнения своей должности или не может исполнять ее по каким-нибудь причинам (смерть, болезнь, отъезд из Киева и т. д.) его место занимает временно или окончательно одним из кандидатов по старшинству избрания. Член Правления или Ревизионной комиссии, не исполнявший своих обязанностей в течение шести месяцев, считается сложившим с себя это звание и заменяется кандидатом.
39. Должности членов Правления и Ревизионной комиссии могут замещаться кандидатами и только в течение того срока, на который избрано замещаемое ими лицо.
40. Члены Правления избирают ежегодно из своей среды казначея и секретаря. Прочие обязанности распределяются ежегодно между членами Правления по соглашению.
41. Правление собирается по назначению председателем или по письменному заявлению ему не менее двух членов Правления. Заседания Правления считаются состоявшимися при наличности не менее половины всего числа членов Правления. Дела в Правлении решаются большинством голосов присутствующих. В случае равенства голосов голос председателя дает перевес.

42. Правление заведует всей текущей деятельностью Общества; расходы сумм, принадлежащих Обществу, производятся им на основании годовой сметы, утверждаемой Общим собранием, которое устанавливает также право Правления на сверхсметный расход и вообще порядок расходования сумм.
43. В конце каждого года Правление составляет отчет о деятельности Общества и финансовый отчет, а также смету на будущий год. Отчет о деятельности Общества, финансовый отчет и смета проверяются Ревизионной комиссией и с заключением последней представляются Общему собранию.
44. Ежегодно при обновлении состава Правление совместно с выбывающими членами проверяет денежные суммы, документы, книги и все имущество Общества и составляет об этом протокол.
45. Весь состав Правления является ответственным за целостность сумм и имущества Общества.
46. Порядок действия Ревизионной комиссии определяется Общим собранием. Ревизионной комиссии принадлежит право во всякое время производить ревизию деятельности Общества, денежных сумм, книг и всего имущества Общества.
47. Всякий член Общества имеет право делать письменные заявления, касающиеся жизни Общества. Такие заявления Правление обязано рассматривать в ближайшее свое заседание. Вопрос о противоречии заявления уставу рассматривается Правлением совместно с Ревизионной комиссией.

Изменение устава

48. Изменения и дополнения устава, по одобрении их Общим собранием, входят в действие тем же порядком, какой установлен для Общества.

Ликвидация дел Общества

49. В случае закрытия Общества, имущество его получает назначение по постановлению ликвидационного Общего собрания.

Центральный державний історичний архів України. –
Ф. 442. – Оп. 636. – Спр. 647. – Ч. 2. – Арк. 13-33.

**Документи з історії Українського наукового товариства
з Інституту рукопису Національної наукової бібліотеки
імені В.І. Вернадського¹**

1918 р.

Головне управління Мистецтв та Національної культури.
Відділ Архівно-бібліотечний

Київ, вересня 16 дня 1918 року

Посвідчення № 320

Головне Управління Мистецтв і Національної Культури отсим посвідчує, що в помешканні Наукового Товариства (В. Підвальна, № 36) міститься надзвичайно з наукового боку цінна бібліотека та музейна збірка й тому реквізиція та заняття його помешкання якою-небудь чужою інституцією грозить знищенням цим збіркам. Крім того, помешкання Товариства необхідно потрібне йому для його постійних наукових засідань та для контори й редакції його наукових видань.

З огляду на це реквізиція помешкання Наукового Товариства явилась би вельми шкідливою як для праці Товариства, так і для української культури, а через те Головне управління Мистецтв та Національної Культури прохає всіх тих, до кого це належить заховати помешкання Наукового Товариства від реквізиції, навіть часткової.

Тимч. в. о. Головноуправляючого справами
Мистецтв і Національної культури
Голова Архівно-Бібліотечного Відділу

Ф. Х. – Спр. 32129. – Арк. 1. Машинопис.

¹ Це документи, що стосуються діяльності УНТ у 1918-1921 рр. (основний корпус документів Товариства загинув при евакуації з Києва установ Директорії). Документи подано переважно в хронологічному порядку з розподілом по природничим і гуманітарним установам УНТ.

Заява про організацію секції мистецтв

29 серпня 1918 р.

До Ради Наукового товариства в Києві

За останні десятиліття не тільки в наукових колах, але й в широких верствах громадянства, надзвичайно поширився інтерес до мистецтва та його історії. Не кажучи вже про західню Європу, але й в Росії почали виходити спеціальні журнали, присвячені мистецтву, як "Аполлон", "Старые годы", "София", "Искусство" і щорічно з'являються десятки студій та дрібних статей, які так чи інакше задовольняють цю культурну потребу громадянства.

Серед українського громадянства цей інтерес до мистецтва взагалі і до українського зокрема почувається особливо гостро: з одного боку він йде в нас поруч з бажанням утворити свій власний український стиль, з другого боку – в наші часи, часи інтенсивної боротьби за власну культуру, на погляд громадянства, іменно мистецтво дало би змогу Україні особливо яскраво показати свою культуру, показати своє обличчя.

Сучасний стан науки про українське мистецтво не відповідає ні тому інтересові до нього, який так глибоко захопив громадянство, ні цінності тих скарбів мистецтва, що зібрані за останні десятиліття по українських музеях і безліччю розкидані по всій широкій території України.

Скільки десятків наукових дослідів тільки почати освітлюють деякі питання історії нашого мистецтва; цілі галузі цілі доби його лишаються зовсім не розробленими, навіть матеріал для них не зібраний. Досить сказати, що українська наука десятків років тому назад вже мала загальну "історію України", мала "історію української літератури", а ще й досі не має жодної, хоча б популярної "історії українського мистецтва". Ті наукові сили, що могли би студіювати і студіюють українське мистецтво, не згуртовані біля якого небудь видавництва, чи журналу, де могли би містити свої студії, а про художні видання на їх власні кошти і говорити нема чого.

Отже, Наукове товариство, яке в своїй діяльності мусить відповідати культурним потребам життя і вимогам сучасного стану науки і навіть стояти на чолі культурного життя нації, Наукове товариство повинно звернути свою увагу на цю наукову дисципліну – історію українського мистецтва, повинно відокремити для неї нову секцію і почати планомірні і систематичні дослідження та студії над українським мистецтвом.

Нова секція, про яку йде мова, мала би на меті влаштувати відчити, видавати студії по історії українського мистецтва і особливо – матеріали, систематично підібрані по архівах, музеях і різних збірках старовини. Крім того, нова секція має також своїм завданням згуртувати навколо себе тих небагатьох людей, що тепер працюють окремо в обсязі історії нашого мистецтва, а також підібрати, привабити й виховати молоді сили, які би надалі працювали над студіюванням нашого минулого в цьому напрямкові.

Ф. Х. – Спр. 31637. – Арк. 1 зв. Машинопис.

**Звернення Просвітньої комісії
до Українського наукового товариства
з приводу заснування Українського народного університету**

{1918 р.}

Після удержавлення бувшого Українського Народнього університету вступ до нього було обмежено й багато нашої молоді, яка через ті чи інші причини не змогла набути атестат зрілості, але яка все таки прагне до світла й знання, залилася поза стінами вищої школи. Просвітня Комісія 1-го Українського Університету, члени якої рік тому самі були в такому ж становищі, глибоко відчуває трагедії душі кращих представників нашої молоді, які залилися за порогом вищої школи і через те з охотою пішла на зустріч задоволення її бажань. З сією метою Просвітня Комісія задумала на місце удержавленого Народнього Університету заснувати новий Український Народній Університет.

Хотілося б щоби ініціативу утворення Народнього Університету взяли в свої руки такі громадські установи, які користувалися б великим довір'ям і повагою з боку громадянства. Такими установами Просвітня Комісія вважає Центральні Кооперативні Установи і Київське Наукове Товариство ім. Шевченка, з приводу чого й звертається до Вас з пропозицією переняти ініціативу утворення Народнього Університету на себе і подбати щоби ся справа була переведена в життя як найшвидше. Тим більше, що при Народньому Університетові намічається кооперативно-економічний відділ, наукову справу якого є змога Центральним Кооперативним Установам поставити як найкраще й підготувати відповідних робітників, які понесуть ідеї кооперації в широкі маси нашого темного люду. Частину організаційної роботи Просвітня Комісія бере на себе. В сій справі на останній нараді представників від

комісії, лектури й громадських організацій ухвалено скликати збори на 6 год. вечора 30 серпня.

Просвітня Комісія прохає Вас надіслати відповідь, чи згодні на сю пропозицію, бо від неї залежатиме саме існування Університету і, в разі згоди, прислати своїх представників на збори 30 серпня.

Голова Комісії

Ф. Х. – Спр. 21255. – Арк. 1-1 зв. Машинопис.

Проект Українського народного університету

Народний Університет має на меті розповсюдження систематичної народньої освіти й прикладного знання. Відповідно своєму основному завданню Університет має два відділи:

- 1). Науково-популярний (I і II курси) та підготовчий курс;
- 2). Академічне (III і IV курси) та ряд окремих спеціальних курсів.

На науково-популярному відділі викладатимуться предмети з курсу старших класів середньої школи в обсязі необхідному для засвоєння предметів, які читатимуться на академічному відділі. На академічному відділі проходять університетські предмети з тою різницею від звичайних університетських програм, що буде заведено ВУЗЬКУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ. Останнє робиться через те, що практика народних університетів показала, що слухачі можуть уділяти на систематичні заняття не більше 2-3 літ. Науково-популярний відділ розпадається на три групи: 1) гуманітарну, 2) природничо-математичну, 3) соціально-економічну.

Перша для тих, що бажають підготуватися до засвоєння юридичних і словесних наук.

Друга для тих, що бажають учить фізику, хемію та механіку й інші природничі науки.

Третя для тих, що бажають засвоїти економічні науки.

Вчитися в університеті можуть особи обох полів, яким не менше 16 літ. Плата за навчання в науково-популярному відділі карб., а на академічному ... карб. в рік.

Заняття відбуваються з січня до половини травня (весняний семестр) і з вересня до грудня (осінній семестр). Навчання проводяться по вечорах.

Ф. Х. – Спр. 21255. – Арк. 3 зв. Машинопис.

**Лист Термінологічної комісії “Кружка натуралістів” при
Київському політехнічному інституті про передачу
термінологічних матеріалів Українському Науковому
Товариству в Києві від 4.VII.1918**

З огляду на те, що справу розроблення української наукової термінології взагалі краще переводити в більш відповідних фахових організаціях і це тепер вже робиться по українських наукових установах, а з другого боку з огляду на те, що життя в цей час вимагає як найшвидше встановити докладну термінологію аби безпосередньо подавати її до вжитку – Рада Термінологічної комісії при Київській Політехніці ухвалила передати всі термінологічні матеріали, що досі тільки переховувались в Українському Науковому Товаристві в його повне розпорядження а разом передати й той фонд на видання цих матеріалів, що зібрано було заходами Термінологічної Комісії.

Фонд цей – чотири сотні (400) карбованців передаємо одночасно з цим листом.

З доручення Термінологічної Комісії

Юр. Корчак-Чепурківський

м. Київ, р. б. 1918, Липня 4.

Ф. Х. – Спр. 31899. – Арк. 4-4 зв. Рукопис.

**Заява Природничої секції ради
Українського наукового товариства
з приводу одержання коштів для Термінологічної комісії**

Серпень 1918 р.

На нараді діячів по природознавству Першого З'їзду природників України, котра відбулася 1-6 серпня б. р., визнано справу з утворенням та систематизуванням наукової термінології та номенклатури по природознавству дуже негайною і постановлено, щоб уся ця справа була з'осередкована при Природничій Секції Українського Наукового Товариства в Києві.

Одночасно була постанова, аби відповідні установи Української Держави допомогли грошовими засобами переведенню цієї справи в життя за можливо короткий час.

Приймаючи все це на увагу, Рада Природничої Секції на своїм засіданню 11-го серпня визнала необхідним негайно заснувати Термінологічну Комісію, головою якої обрано проф. П.А. Тут-

ковського, заступником голови О.А. Янату, секретарем І.М. Щоголіва і скарбником Є. Малика.

Зважаючи на те, що праця Комісії не повинна затримуватися при розв'язанні різних фінансових питань, рада Природничої Секції прохає Раду Українського Наукового Товариства дозволити одержувати від Ради Товариства кошти, які асигновано для Терминологічної Комісії скарбникові Комісії Є. Маликові частками, або відразу.

Доводимо до відома, що Міністерство Народної Освіти має асигнувати для розроблення терминології 42000 карб., з яких уже одержано 5000 карб. і цими днями має бути одержано ще 5000 карб.

Тов. голови Природничої Секції
і Терминологічної Комісії

О. Яната

Секретар

Ф. Х. – Спр. 31897. – Арк. 1-1 зв. Машинопис.

1919

Протокол засідання Природничо-технічної секції Українського наукового товариства

12 квітня 1918 р.

Протокол 1-й

Засідання Природничо-Технічної Секції Українського Наукового Т-ва в Києві 12 квітня 1918 р. в помешканні Т-ва.

До участі в засіданні були запрошені і взяли в ньому участь крім членів Т-ва також інші природники, що мешкають в Києві і цікавляться справами Т-ва.

На засіданні були присутні 18 осіб: В. Лучицький, Ф. Швець, П. Тутковський, А. Вілинський, М. Безбородько, Ів. Пазенко, В. Стаховський, Д. Зеров, Б. Лічков, П. Голубів, В. Мокринський, Г. Буренін, М. Фролов, Пивовар, В. Дубянський, В. Різниченко, О. Красівський, П. Холодний.

Засідання відкриває голова секції П. Холодний і пропонує обрати голову і писаря зборів. Головою обрано П. Холодного, писарем – В. Різниченка.

П. Холодний робить короткий доклад про попередню діяльність секції. Слово потім забирає О. Красівський, який про-

понує розділити Природничо-Технічну Секцію Наукового Товариства на 2 секції:

1. Природничу і 2. Технічну.

Після обміну думок збори ухвалюють заснувати зараз же природничу секцію, при чому запрошують членів-техників природничо-технічної секції, які цікавляться справами природознавства, взяти участь і в природничій секції; що ж до Технічної секції Наук. Т-ва, то члени-техники відокремившись у особну секцію повинні подбати у найближчій часі про прилучення до неї нових сил і про розвиток її діяльності.

А. Вилинський пропонує для побільшення складу нових секцій Наукового Т-ва оголосити в пресі про їх заснування з запросинами до фахівців взяти в цих секціях активну участь. Для дальшої дифференціації діяльності Природничої секції збори ухвалюють в першу чергу заснування Геологічної підсекції.

Позаяк в зборах взяла участь крім членів Наукового Т-ва чимало і інших наукових сил Київ, що працюють по природознавству, то було визнано потрібним рахувати засідання установчим по утворенню Природничої Секції з правом рішачого голосу усіх присутніх і обрати Тимчасову раду Природничої Секції.

Повстає питання про те, щоб природникам-українцям виділитись у окреме Товариство.

Збори голосують за те, щоб діяльність природників ввести в русло діяльності Наукового Товариства, не відокремлюючись від нього.

З пропозиції А. Вилинського збори визнають потрібним:

1) Переглянути статут Українського Наукового товариства у Києві з відповідним пристосуванням його до нових умов і подати з цього приводу уваги Раді Т-ва, а також 2) виробити інструкцію до діяльності Природничої Секції Т-ва.

П. Тутковський пропонує Природничій Секції взяти ініціативу до скликання загального з'їзду природників України.

Збори ухвалюють скликати з'їзд природників України.

П. Тутковський гадає, що до скликання з'їзду потрібно перевести велику підготовчу роботу і через те, а також через відсутність нормальних зносин з'їзд може бути скликаний не раніше осені цього року.

В. Лучицький гадає, що перший з'їзд природників України не буде мати такого характеру, який мали аналогічні загально-російські з'їзди, що він повинен зайнятись головним чином питаннями організаційними і позаяк в майбутнє літо природники не матимуть змоги систематично працювати в полі, то з'їзд може, на його думку, бути скликаний через 3 місяці (у липні).

Збори ухвалюють скликати з'їзд не пізніше початку серпня. В. Дубянський пропонує зробити підрахунок природничих українських наукових сил.

В. Різниченко пропонує зробити заходи до вироблення геологічної термінології і до зав'язання нормальних стосунків з закордонними природниками-українцями.

Збори ухвалюють доручити тимчасовій Раді Природничої Секції підготовку Загально-Українського з'їзду природників, а також зробити заходи до підрахунку українських наукових природничих сил. Питання про зав'язання стосунків з закордонними природниками-українцями розв'яжеться при нагоді скликання з'їзду.

П. Холодний робить доклад про те, як зараз стоїть справа з виробленням наукової термінології при Міністерстві Освіти. Збори пропонують В. Різниченку організувати Комісію по виробленню геологічної термінології.

В. Лучицький інформує збори про Український Геологічний Комітет.

П. Тутковський вказує на потребу постійного контакту між Геологічним Комітетом і Геологічної Підсекцією.

В. Лучицький каже, що такому контактові можуть сприяти щомісячні доклади Геологічній Підсекції, які можуть робити представники Геологічного Комітету про його діяльність.

П. Тутковський висловлює побажання, щоб члени Геологічної Підсекції увійшли в склад Геологічного Комітету як члени-співробітники.

Збори ухвалюють обрати Тимчасову Раду Природничої Секції з п'ятьох чоловік. Закритою балотировкою обрані такі особи: Красівський, Лічков, Лучицький, Різниченко, Тутковський. Слідуючи збори Природничої Секції призначаються через 2 тижні на п'ятницю 26 квітня в 5 год. вечора в помешканні Наукового Товариства (В. Підвальна, 36, 8). Порядок засідання:

1. Доклад Тимчасової Ради Природничої Секції.
2. Доклад проф. П. Тутковського "Про організацію Природоісторичного Відділу при Міністерстві Земельних Справ".
3. Доклад проф. В. Лучицького "Найближчі завдання Геологічної роботи на Україні".
4. Справа видання "Збірника Природничої Секції"
5. Біжучі справи.

Затверджено зборами Секції 26 квітня 1918 р. В. Різниченко

Ф. Х. – Спр. 32059. – Арк. 1 зв. Рукопис.

**Матеріали про зміни
в Статуті Українського наукового товариства.
Доповідь О. Янати на засіданні Ради 16.IV.1919 р.**

Згідно з § 13 статуту Укр. Наук. Т-ва дійсними його членами можуть бути лише особи, що мають друковані наукові праці. Такою вимогою фундатори Т-ва мали не меті забезпечити науковий характер Товариства, а разом з тим і вагу Т-ва, як центральної національної української наукової установи академічного типу.

Оскільки при цьому фундаторами Товариства була вірно намічена перспектива розвитку Українського Наукового товариства, – яскраво доводить те, що і в сучасний момент, коли вже існує Українська Академія наук, – Товариство продовжує відігравати стару роль вільного об'єднуючого центру, і стоїть на передодні реального перетворення по суті в Вільну Наукову Академію, філії якої покриють густою сіткою всю Україну, як тільки стане можливо спокійна наукова та науково-організаційна праця.

В дальшій перспективі розвитку Українського Наукового Товариства не важко передбачити і те, що коло нього, як кола єдиного Наукового Т-ва на Україні, в якому дійсно єднаються діячі всіх галузів наук, – мусять нарешті об'єднатися і всі інші наукові товариства, окремі діячі, які не стали ще на шлях будування на Україні Української культури, і тоді Українське Наукове Товариство вже перетвориться в єдину Наукову Асоціацію на Україні, в якій буде цілком забезпечений і принцип національний, і таким чином український нарід нарешті стане на той шлях свого культурного розвитку, на якому давно стоять ті народи, історична доля яких не спіткала тих знущань над їх національною природою, які віками терпів нарід український, і він як рідний брат, ввійде тоді в коло вільних культурних народів світу.

Намічаючи так перспективи розвитку Українського Наукового Товариства, доводиться разом з тим зауважити, що той самий § 13 статуту Товариства, який цілком майже виправдав себе в минулій історії Т-ва, – не зовсім відповідає своєму завданню при сучасній стадії розвитку Товариства, і не відповідає остільки, що дальше додержування його загрожує навіть втратою Товариством свого академічного обличчя, розуміючи його, головним чином, як об'єднання національної наукової роботи з всіх галузів наук.

Цілком реально це з'ясувалося вже наприклад в діяльності Природничої Секції та тих секції, що з неї народилися: Фізично-математичної та Агрономічної.

А саме, з'ясувалося те, що в багатьох галузях наук, які входять в обсяг діяльності згаданих Секцій – друковані праці зовсім не уявляють в собі об'єктивного мірила наукової продукції і, навіть

не свідчать про саму науковість праці тої чи іншої особи. Прикладів цьому можна навести чимало.

Метеоролог, який може все своє життя веде цінні наукові спостереження часто ніколи їх особисто не друкує, бо передає їх до відповідних центрів метеорологічних установ; але ж статті з метеорології часто друкують особи, які ніколи не ведуть особисто метеорологічних спостережень. Природник-ботаник чи зоолог, веде часто на протязі десятків років збирання надзвичайно цінних матеріалів, роблячи тим великий внесок в наукові скарби поки знаходить потрібним підводити підсумка своїй науковій роботі та оголошувати його. Агроном так само часто десятки років веде різні наукові спостереження, які дають цінні наукові висновки, але не друкує їх особисто, бо ці досліді входять або в план роботи якоїсь досвідної с.-г. станції, розрахований на багато років, або входить в сітку досвідних полів і т. и. Лісовод – ж веде чисто наукові спостереження та досвіди, які часто розраховуються на десятки років і тому не має можливості друкувати раніш висновків своєї наукової роботи і т. д. З другого-ж боку і природник взагалі, і агроном і лісовод, – друкують часто праці, наукове значення яких далеко менше, ніж тих наукових праць, що вони ведуть.

Таким чином вимога у всіх аналогічних випадках друкованих праць для права бути членом Українського Наукового Товариства, – єсть по суті тільки формальність, яка утрудняє вступ в члени багатьох осіб, дійсно науково-працюючих, разом з тим і позбавляє Секції Т-ва, а себ-то і саме Т-во часто найкорисніших, найактивніших наукових працівників, зовсім не забезпечуючи поруч з тим певний рівень наукового Товариства.

Те саме, що § 15 Статуту надає право обирати осіб, які не мають друкованих праць, членами-співробітниками Т-ва, не задовольняє, ані тих осіб, ані саме Товариство, позаяк утворює ненормальне поділення членів на правоздатних та неправоздатних, без об'єктивних для того підстав, і тим не сприяє, певна річ, нормальній роботі в Товаристві осіб, що не задовольняють вимогам § яка так потрібна самому ж Товариству.

Що наведене відповідає дійсности, підтверджується, на жаль, і такими сумними з погляду Товариства фактами, які мали місце в діяльності Природничої Секції. Сучасний розвиток української науки нарешті викликав об'єднання на науковому ґрунті українських метеорологів та українських агрономів, при чому спочатку передбачалося заснування відповідних підсекцій. Але надалі ознайомившись з формальними вимогами статуту Укр. Наук. Т-ва, і метеорологи і агрономи в інтересах справи, яка вимагала фактичного об'єднання всіх невеликих українських сил зазначених

фахів, – визнали більш відповідним заснувати окремі наукові Т-ва: Метеорологічне та Агрономічне.

Рахуючи, що таке розбиття наукових українських сил неможна абсолютно припустити, і що воно загрожує порушити той єдино правильний принцип об'єднання їх, який провадиться Українським Науковим Товариством, як дійсно майбутньою вільною Науковою Академією, Рада Природничої Секції прохала фундаторів зазначених товариств припинити організацію окремих наукових Товариств, вести підготовчу організаційну роботу по утворенню окремих секцій Товариства, запевняючи їх в тому, що Українське Наукове Товариство з свого боку зробить все можливе до того, аби усунути ті формальні перешкоди свого статуту, які викликали потребу в заснуванні окремих Наукових Товариств.

В зв'язку-ж з цим Рада Природничої Секції звертається до Ради Товариства з пропозицією, зважаючи на все наведене, змінити § 13 статуту Товариства, зредагувавши його в такій формі:

§ Дійсними членами можуть бути особи, що самостійно працюють над якоюсь галуззю науки, а також і ті, практична праця яких має науковий характер.

При цьому Рада Секції гадає, що радження кандидатів у члени Товариства двома дійсними членами Т-ва, згідно § статуту і попереднє обрання кандидатів по секціях, яке стало вже традицією, буде заперукою тому, що Українське Наукове Товариство не буде мати в своєму складі небажаних випадкових елементів, і що науковий рівень Товариства, а разом з тим його вага та значення для розвитку української культури не зменшаться.

За дорученням

Ради Природничої Секції

О. Яната

Ф. Х. – Спр. 32877. – Арк. 5-6. Машинопис.

З протоколу засідання ради Українського наукового товариства в Києві від 16-го квітня 1919 р.

Присутні члени Ради: Ол. Грушевський, Г. Павлуцький, Ор. Левицький, Д. Шербаківський; предст. Музейної Комісії О. Яната, представ. Природничої Секції Алешо; М. Корначевський – предст. Техн. с.; Кістяківський, Зайцев, Чепурківський, Кримський, Садовський.

Головує О. Левицький; секретарем М. Корначевський.

2. Про зміну статуту Т-ва. Природнича секція пропонує змінити § 13 Статуту, викинувши з нього вимогу про необхідність мати

наукови праці. Вирішено: до Загальних Зборів в межах кожної секції надати рівні права всім членам секції, а члени президії секцій, навіть співробітники, входять до Ради Т-ва з правами дійсних членів.

3. Приймається до відома про заснування 16-го квітня 1919 р. секції Геофізики й споріднених з нею наук і секції Агрономічної.

Секретар М. Корначевський

Ф. Х. – Спр. 32919. – Арк. 110. Машинопис.

Статут Мікробіологічного інституту Українського наукового товариства в Києві

I. СТАН ІНСТІТУТУ

1) Мікробіологічний Інститут, заснований членом Українського Наукового Товариства Доктором медицини Ф.З. Омельченко на власні кошти у Петербурзі й переведений ним до Києва переходить до Українського Наукового Товариства у Києві, яко одна з його наукових установ зо всім, належним до нього науковим та технічним обладнанням, бібліотекою, колекціями та меблями.

2) Інститут назавжди залишається власністю Українського Наукового Товариства, безпосередньо підлягаючи Природничій Секції цього Товариства.

3) Інститут міститься в помешканнях Українського Наукового Товариства.

4) Українське Наукове Товариство дбає про найкращі умови існування Інституту та його розвитку.

II. МЕТА ІНСТІТУТУ

5) Мета Інституту є перш за все суто наукова праця, що до всебічного досліджування та розроблення наукових та науково-практичних питань мікробіологічного характеру у широкому розумінню й особливо питань, зв'язаних з територією України.

6) Головним чином Інститут дбає про розроблення питань мікробіологічного характеру з основних природничих наук, себ-то зоології, ботаніки, бактеріології а тако-ж палеонтології та петрографії.

7) Разом з тим Інститут всіма своїми засобами допомагає обслуговуванню практичних потреб, що до аналізів мікробіологічного характеру, потрібних за-для медицини, агрономії і техніки й т. и., але лише як вища краєва контрольна установа.

Примітка

Що до Клінічної медицини, то Інститут відмовляється від розв'язування лише складних питань у зв'язку з завданнями діагнозу хвороб.

8) Метою Інституту є тако-ж підготовка різними засобами (курси, лекції, практикуми і т.и) потрібних Україні наукових сил з різних галузів мікробіології й популяризування різними засобами (курси, лекції, видання відповідної літератури і т.и.) теоретичних та практичних здобутків мікробіології.

III. СКЛАД ІНСТИТУТУ

9) Мікробіологічний Інститут має у своєму складі постійних спеціалістів з різних галузів теоретичної та практичної мікробіології.

10) При дальшому своєму розвитку Інститут може виділити з свого складу відділи, як то відділ: зоологічний, ботанічний, бактеріологічний, мікропалеонтологічний, а також відділи агрономічної, технічної, медичної мікробіології і т.и.

11) Відділи при потребі можуть виділяти з себе підвідділи.

12) Кількість відділів та підвідділів може бути збільшена відповідно галузям суто наукової та застосованої мікробіології.

13) Інститут має право закладати свої філії, наукові станції та інші інституції.

14) При Інституті знаходяться: спеціальна бібліотека та музей, яко філії загальної бібліотеки та загального музею Українського Наукового Товариства.

IV. ПОРЯДКУВАННЯ СПРАВАМИ ІНСТИТУТУ

15). Загальними справами Інституту порядкують Рада Правління та Директор Інституту; справами ж відділів та підвідділів порядкують їх ради та завідувачі.

16). Рада Інституту складається з завідувачих відділами та підвідділами Інституту та з всіх постійних спеціалістів. Головою Ради є Директор Інституту.

Примітка: Перших п'ять співробітників-членів Ради обирає Рада Природничої секції Українського Наукового Товариства; далі-ж склад Інституту поповнюється самою Радою згідно з поширенням та розвитком праці Інституту.

17). Правління Інституту складається з завідувачих його відділами та Директора Інституту, який є Головою Правління.

Примітка: Доки Інститут не матиме двох відділів функції Правління лежать на Директорові Інституту.

18) Директор Інституту та його замісник обираються Радою Інституту на три роки й входять у склад Ради Природничої Секції.

Примітка: Щорічно Рада Інституту обирає також секретаря Ради, а разом Правління та скарбничого, при чому вони можуть бути обрані і не зі складу членів Ради, але тоді в Раді та Правлінні користуються лише дорадчим голосом.

19) При потребі, але можливо частіш, відбуваються закриті та прилюдні засідання усіх співробітників Інституту, на яких читаються доклади про наукові праці Інституту та їх наслідки й про різні питання, зв'язані з працями Інституту та його завданнями; на цих засіданнях проводиться обмін думок як по докладах, так і взагалі по питаннях біжучого наукового життя Інституту.

20) За-для різних спеціальних завдань при Інституті можуть організовуватися різні спеціальні Комісії, як з членів співробітників Інституту, так і з сторонніх осіб.

21) Щорічно справоздання, штати та обрахунки Інституту складаються, розглядаються та затверджуються у загальному порядку, встановленому в Українському Науковому Товаристві.

22) Діяльність Інституту та усіх його установ підлягає ревізії Ревізійної Комісії Українського Наукового Товариства.

23) Функції окремих колегіальних органів та окремих адміністративних осіб Інституту нормуються, в разі потреби окремими інструкціями, які затверджуються Радою Інституту.

V. КОШТИ ІНСТИТУТУ

24) Кошти Інституту складаються з: а) асигновань Українського Наукового Товариства, б) прибутків від видань Інституту, в) прибутків від підприємств Інституту, г) прибутків від лекцій та практикумів, що улаштовуватимуться Інститутом, д) прибутків від виконання замовлень на різні досліді та аналізи практичного характеру і т. и.

25). Крім того коштами Інституту мають бути пожертви, прибутки од вистав, концертів, лекцій й т.и., що будуть улаштовуватися на користь Інституту.

VI. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ІНСТИТУТУ

26). Інститут має право набувати за-для своїх потреб рухоме й нерухоме майно, робити позички, умови й т.и., що буде потрібно за-для досягнення завдань Інституту, а також боронити свої справи через відпоручників в усіх інституціях й скрізь де може бути у тому потреба.

27). Інститут має право видавати свій власний науковий орган, а в разі потреби і органи своїх відділів й установ взагалі, а також й окремі видання, які рахуються його власністю.

28). Інститут має печать й блянки зі своєю назвою.

29). У своїй діяльності Інститут підлягає Статуту Українського

Наукового Товариства і його Природничої Секції, ще також інструкціям та постановам товариства і Секції, що нормують їх життя на діяльність.

VII. ЛІКВІДУВАННЯ ІНСТИТУТУ

30). В разі ліквідації Інституту все майно його, постановою Загальних зборів Українського Наукового Товариства ліквідується в тому напрямкові, аби й надалі воно служило українській науці.

Протокол цей, на підставі попереднього проекту, складеного особисто т. Ф. Омеляченко за дорученням Ради Секції, розглянутий та ухвалений Комісією, обраною Радою Природничої Секції в складі: Ф. Омеляченка, М. Шарлемана, О. Янати.

30.XII.1919 р.	Члени комісії	Ф. Омеляченко М. Шарлемань О. Яната
Радою Секції ухвалено 2 січня 1920 р.		
Голова Секції		П. Тутковський
Секретар Секції		В. Різніченко

Ф. Х. – Спр. 31752. – Арк. 1-2 зв. Машинопис.

Доповідна записка О. Янати про стан і завдання музею Українського наукового товариства від 29.XI.1919 р.

З кінця минулої зими, коли Товариство одержало в своє розпорядження будинок, заповіданий йому п. Симиренко, на Трьохсвятительській вул. ч. 23, – справа з Музеєм Т-ва почала ставати на більш нормальний шлях. З старого помешкання Т-ва, на В. Підвальный вул. 36, де переховувалися всі колекційні матеріали Т-ва, вони були перевезені в згадане нове помешкання, де й почалося їх розташовування по відповідним відділам. Найбільше в цьому напрямкові зроблено вже по відділу старовинного мистецтва, який вже цілком упорядкований заходами Секції Мистецтв, яка доручила цю справу безпосередньо Консерваторові згаданого відділу Музею – п. Г. Красицькому. В останній час енергійно переводиться і незабаром має бути закінчено розташування великих матеріалів по відділу Музею, присвяченому Українським діячам. Цей відділ упорядковується так само п. Г. Красицьким. По відділу природничому один час розпочалася було жвава робота, але з тимчасовим виїздом з Києва п. Л. Чикаленка, який по дорученню

Природничої Секції упорядковував природничий відділ Музею – робота ця припинилася тимчасово і більшість матеріалів, наприклад, проф. Х. Вовка, – залишаються й досі в ящиках. Взагалі ж по природничому відділу досі робота велася в напрямкові доісторії, антропології та етнографії; багато ж матеріалів геологічних, зоологічних та ботаничних, що мають перейти до Музею, ще й не перевезені до нього.

Загальне керування справами Музею досі лежало на консерваторі музею, яким був п. А. Носів; почасти-ж, оскільки справи музею торкалися справи з помешканням, вони належали й до Мешкальної Комісії Т-ва. В кінці вересня с. р. п. Носів виїхав з Києва і тимчасово виконання обов'язків консерватора Музею було доручено мені. За два місяця ближчого знайомства з справами нашого музею я маю певні думки що до сучасного стану Музею та ближчих завдань з ним зв'язаних і що до перспектив розвитку Музею, і завдань з ними зв'язаних, якими оце і маю, бодай найкоротше, поділитися з Радою Т-ва.

Перш за все треба зауважити, що не дивлячися на те, що музейні матеріали в Т-ві збираються з самого початку його існування, жодного порядку в прийманні їх, реєструванню та інвентаризуванню не було, і про багато цінних речей невідомо ні те, звідки вони, ні те – хто їх передав до Т-ва, і т. и. В зв'язку з цим і наукова цінність частини матеріалів значно підпадає і виникає незручне становище Т-ва перед особами, що передали до нього свої колекційні матеріали. Тому, перше і негайне завдання, – це привести до відома все що є в Музеї, по можливості з'ясувавши, історію всього та значіння, що ще в багатьох випадках є змога зробити через членів Т-ва, які помятають історію Музею; далі – необхідно зареєструвати все по відділах, по можливості в порядку хронології прийняття Музеєм в особливі інвентарні книжки, давши всім об'єктам відповідні етикетки і, нарешті, скласти зручні для користування каталоги музейних матеріалів. Де-яка підготовча праця в цьому напрямкові вже й зроблена, а саме – замовлені, а почасти й виконані вже, інвентарні книги Музею, етикетки різних розмірів і квітайційні книжки для приймання річей до Музею. Коли зазначена внутрішня праця по Музею буде переведена, або й поруч з нею, відповідна частина матеріалів Музею мусить бути в відповідній формі виставлена, монтирована, аби Музеєм Т-ва могли користуватися не тільки спеціалісти, але й широкі верства суспільства.

Але переведення всієї чималої зазначеної праці, і праці дуже пильної та відповідальної, в сучасних умовах, може бути тільки тоді забезпечено, коли Музей Т-ва стане на певний міцний ґрунт в фінансовому відношенні і зможе оплатити працю принаймні

двох консерваторів відділів, завідуючого та особливої Музейної Комісії, яка негайно мусить бути організована з представників Ради Т-ва та Секцій. Крім того негайно треба перевести і де-які, порівнюючи невеликі видатки по перевозці матеріалів до Музею, по їх монтируванню, по інвентаризуванню Музею і т. и. Відповідний обрахунок (проект) до цього додаю.

Що до перспектив Музею Наукового Т-ва, то вони в Києві, де налагодилася тільки справа з міським музеєм, а в інших відношеннях (природознавство та сільське господарство – особливо) справа стоїть майже безнадійно, безперечно для розвитку Музею Т-ва умови надзвичайно сприяючі, бо досвід хоча-б таких губерніяльних музеїв, як Полтавського, Волинського, Херсонського, Катеринославського, Таврійського добре доводить не тільки потребу, але й реальну можливість існування Музеїв губерніяльних, а Музей Наукового Т-ва в розвитку своєму задовольнить безперечно не тільки потреби губерніяльних, але й стане Музеєм краєвим – центральним на Україні. І коли згадані музеї і мають щороку по кілька десятків тисяч відвідувачів з своїх округ, то Музей Т-ва, якщо він зуміє дійсно зрозуміти свої загально-національні завдання, та виконати їх, – стане національним – народним в широкому розумінні, не кажучи вже, про те чисто наукове значення, яке він вже має, і яке тоді матиме. І коли Музей дійсно стане на цей природний шлях свого розвитку, то я глибоко переконаний в тому, що знайдуться кошти і та широка громадська допомога, яка забезпечить розвиток Музею.

29.XI.1919 р.

н. с. В. О. Консерватора Музею

О. Яната

Ф. Х. – Спр. 32130 – Арк. 8-9. Машинопис.

Звіт про діяльність Термінологічної комісії Природничої секції Українського наукового товариства в 1919 році

Українська наукова термінологія з різних галузей застосованого та чистого природознавства почала систематично розроблятися в широкому масштабі після попередньої наради 1-го З'їзду природників України, що відбулася на початку серпня 1918 року в Києві. Справам термінології ця нарада присвятила головну свою увагу, і в наслідок заходів, вжитих нарадою, та з її доручення Міністерство Освіти почало відпускати невеликі кошти на організацію термінологічної справи Термінологічною Комісією При-

родничої Секції Українського Наукового Товариства, що заснувалася приблизно через місяць після наради, а саме 11-го вересня 1918 року.

Праця цієї Комісії швидко і широко розвинулася, захопивши майже всі галузі природничих наук. В зв'язку з цим Комісія поділилася на Підкомісії: ботанічну, зоологічну, антропологічно-етнографічну, геологічну (з географією), фізичну, хемічну, математичну, метеорологічну та сільськогосподарську. Діяльність кожної підкомісії велася в напрямку вибирання з літератури, збирання серед народу та систематизування відповідного термінологічного та номенклатурного матеріалу. Перед усім систематизувалось той матеріал, який Комісія дістала в спадщину від студентських, переважно наукових, гуртків, які раніше працювали в термінологічній природничій справі.

Наслідки роботи Термінологічної Комісії Природничої Секції Українського Наукового Товариства мали друкуватися, а почасти вже і почали, в органі Комісії "Матеріали до української природничої термінології на номенклатури"

У такому стані знаходилася вже справа розроблення української природничої термінології, коли при Українській Академії Наук закладалася, згідно з її статутом, Орфографічно-Термінологічна Комісія.

Природня річ, що Першій Відділ Академії, засновуючи Комісію, не міг обминути і термінології природничої. Тому серед чотирьох членів Комісії, якими відділ мусив через брак коштів на початку обмежитися, було обрано і природника О. Янату, який разом з тим був головою Термінологічної Комісії Природничої Секції Українського Наукового Товариства. Таким чином, з самого початку було проведено цілком нормальний принцип погодження діяльності обох зазначених Комісій. Відповідно до цього, обидві Комісії визнали далі за найкраще щоб Термінологічна Комісія Природничої Секції Українського Наукового Товариства цілком увійшла в склад загальної академічної Термінологічної Комісії, якої її Природнича секція. На жаль до самого кінця 1919 року це не могло здійснитись, тому що Академія не мала змоги асигнувати на справу природничої термінології відповідних коштів і тому ця справа в 1919 році і далі мала свій осередок в Термінологічній Комісії Природничої Секції Українського Наукового Товариства, яка дбала і про забезпечення її фінансового боку. На кошти Академії виплачувалося тільки утримання керівничому Секції та робилися дрібні видатки з коштів Секції; крім того з коштів 2-го Відділу Академії за два місяці виплачено було 90.000 карб. на друкування III-го тому "Матеріялів" Комісії.

Така подвійність в організації природничої термінологічної справи була тільки формальною, і по суті робота в цьому напрямкові велася цілком організовано і остільки об'єднано, що цілком навіть неможливо визначити, що саме зроблено Термінологічною Комісією Природничої Секції Українського Наукового Товариства, і що Природничою секцією Орфографічно-Термінологічної Комісії Української Академії наук. Про те це й не є важливим. Тому обмежуємося тут, крім наведеної історичної справки тільки ще найкоротшим нарисом наслідків праці в справі природничої української термінології, бо докладне справоздання про неї за 1919 рік має друкуватися в "Матеріалах до Української Природничої Термінології"

На початку року закінчена була розпочата ще в попередньому році праця вироблення методики, що до вибрання літературних термінологічних матеріалів, збирання народних, систематизування їх в словники та приготування до друку. Відповідні інструкції були вироблені і докладені Орфографічно-Термінологічній Комісії Академії. Друкуються вони у 1-у томі "Матеріалів" Інструкція до збирання народного матеріалу надрукована ще на початку літа окремою відбиткою в кількості 10.000 примірників, а почасти розповсюджена серед народних учителів і взагалі серед сільської інтелігенції, з метою збирання народного термінологічного матеріалу. Поруч роздано і чимало спеціально надрукованих карток для його записування. На жаль в зв'язку з політичними подіями, ширшу роботу в цьому напрямкові не можна було вести, та й та що робилася не дала ще бажаних наслідків.

Весь час всіма підкомісіями продовжувалася систематична праця над вибиранням термінологічних матеріалів з літературних джерел. І головним чином в зв'язку з цією роботою термінологічний матеріал з природознавства збагатився на 90.824 карток, а з тим, що був здобутий попереду, його набралось ще перед 1920 роком вже 165.649 карток.

Систематизування такого великого матеріалу вимагає багато часу, впертої праці, і критичного наукового досвіду, і зокрема колегіального спеціально-наукового та фільологічного аналізу. Тому так швидко, як було б бажано з погляду практичного, ця робота вестися не може. Але і в цьому відношенні минулий рік дав чимало. Цілком закінчено і надруковано вже в 1-у томі "Матеріалів": "Словник української фізичної термінології", складений Комісією спеціалістів, та "Словник української ентомологічної номенклатури", складений ентомологом Ір. Щоголевым; перший розміром в 8, а другий у 6 аркушів. Увесь перший том "Матері-

ялів", у якому надруковано ще різні інші наукові та організаційні матеріали що до природничої української термінології, майже цілком закінчений в 1919 році друком і має коло 20-и аркушів розміру.

Цілком підготовлені до друку, а почасті вже й разпечаті друком в II та III томах "Матеріалів": 1) "Матеріали до української геологічної термінології", акад. П. Тутковського, в 15 аркушів; 2) "Українська орнітологічна номенклатура", М. Шарлеманя в 6 аркушів; 3) Словник української хемичної термінології, складений О. Курило; 4) "Українська природнича література", – бібліографічна розвідка О. Янати, в 10 аркушів, і різні дрібні матеріали.

В процесі виготовлення до друку знаходяться: "Сучасна українська ботанична термінологія", складена О. Янатою, в 20 арк., в стадії систематизування матеріалів словники термінології зоологічної (Ір. Щоголів, Крашенинників), метеорологічної (М. Данилевський), математичної (Калинович) та сільсько-господарської (К. Осьмак), і словники номенклатури зоологічної (М. Шарлемань) та ботаничної (О. Яната, О. Запорожець).

Вище згадані наслідки що до природничої термінології вимагали протягом року чимало колективної праці. А саме відбулося всього 71 засідань, в тому числі 21 засідань Президії Комісії, 15 засідань хемичної підсекції, 4 зоологічної, 20 ботаничної, 1 математичної, 4 сільськогосподарської та 6 загальних засідань Комісії, на яких крім організаційних справ було заслухано 5 докладів: 1. Ір. Щоголів. Про українську ентомологічну номенклатуру, 2. О. Курило. Про проект "Словника української фізичної термінології", 3. М. Шарлемань. Про орнітологічний словник. 4. П. Тутковський. Загальні висновки з праці над існуючою українською геологічною термінологією. 5. М. Чайківський. Оцінка "Проекту альгебричної термінології"

В персональному відношенню, рахуючи згаданих авторів словників які є переважно і головами відповідних підкомісій, праця Комісій велася 8 співробітниками, що отримували постійну місячну платню, і 17, що отримували гонорарну платню в різних формах.

Нарешті що до фінансового боку, то увесь бюджет Комісії 1919 року по природничій термінологичній справі склався в сумі коло 400.000 карб., з яких 110.000 карб. було асигновано урядом по докладу Наркома освіти Шумського, 100.000 карб. було асигновано Сільсько-Господарським Вченим Комітетом України, 90.000 карб. 2-м Відділом Академії, на видання III-го тому "Матеріалів", 30.000 карб. так само з коштів 2-го Відділу на утримання персоналу, а решта – з коштів Ортографічно-термінологічної Комісії

Академії Наук та безпосередньо з коштів Термінологічної Комісії Природничої Секції Українського Наукового Товариства, одержаних з інших джерел, зокрема і шляхом продажу видань Комісії.

Голова Термінологічної Комісії
Природничої Секції Українського Наукового Товариства

Ф. Х. – Спр. 31902. – Арк. 10-11 зв. Машинопис.

**Секція Геофізики до ради
Українського Наукового Товариства у Києві. Постанова
установчих зборів секції від 16 квітня 1919 р.**

19 травня 1919 р.

Тимчасова Рада Секції Геофізики й споріднених з нею наук при Укр. Наук. Т-ві має за честь повідомити Раду Т-ва, що установчі збори Секції 16 квітня 1919 р. доручили провадити всі справи Секції до виборів постійного її уряду – Тимчасовій Раді, в склад якої обрано Миколу Івановича Данилевського, Івана Йосиповича Селецького й Валентина Петровича Попова.

Голова
Секретар

М. Данилевський
І. Селецький

Ф. Х. – Спр. 31994. – Арк. 1. Рукопис.

**Короткий звіт про діяльність Технічно-термінологічної комісії
Технічної секції УНТ за рр. 1918-1919 (до 1.1.1920 р.).**

Питання, що торкалися термінології з обсягу технічних дисциплін на початку окремого існування Технічної Секції розглядалися в самій Секції, або в Редакційному Комітеті, на обов'язку якого лежало друкування збірника Секції. В справі редагування технічної термінології з Технічною Секцією були в контакт: Термінологічна Комісія Міністерства Шляхів та Технічно-Термінологічна Комісія при Департаменті Професійної Освіти Міністерства Освіти, що працювала під керуванням п. Вілінського. Окремі члени Технічної Секції, які працювали в згаданих Комісіях прийшли до переконання про необхідність утворення єдиної

Технично-Термінологічної Комісії, яка була б координуючим осередком. Мета об'єднання була очевидна.

Дня 10-го червня 1919 р. на Загальних Зборах Техничної Секції, після інформацій, поданих І. Немоловським та докладного обміркування питання, обрано чотирьох членів від різних термінологічних Комісій та від Техничної Секції: І. Немоловського, М. Дармороса, Т. Секунду, Т. Садовського, для з'організування осередку і налагодження праці розроблення технічної термінології. Згідно з побажаннями, висловленими на зборах Техничної Секції і в порозумінні з керівниками існуючих технічно-термінологічних Комісій, згадані особи увійшли в контакт з Правописно-термінологічною Комісією, яку саме тоді було закладено при Академії Наук. При правописно-термінологічній Комісії А.Н. з'організовано було секцію технічної термінології. Одночасно в Техничній секції Наукового Т-ва праця по збиранню і обробленню технічної термінології провадилася в з'організованій Комісії. Дня 30-го листопада 1919 р. на зборах Технично-Термінологічної Комісії і наукового Т-ва обрано президію Технично-Термінологічної комісії в складі: голови – Т. Секунди і писаря Т. Садовського. З того ж часу розмежовано і обсяг діяльності і відносини Термінологічної Комісії Техничної Секції УНТ і секції Техничної термінології Правописно-Термінологічної комісії УАН. Вся чорна підготовча праця зконцентрована з того часу в Комісії, що працює при Техничній секції УН Т-ва.

З часу з'організування Комісія почала складати книгозбірню, збираючи для неї енциклопедії, словники та підручники з різних галузів технічного знання.

На 1 січня 1920 р. в книгозбірні було понад 100 назв книжок.

Зборів відбулося з часу з'організування плянної роботи до 1 січня 1920 р. – 11. Присвячені вони були питанням організаційним (Плян роботи, відозви, програми, збирання та систематизування матеріалу). Жвава праця провадилася по складанню словників з механіки і хемічної технології. Рівнобіжно вивчалася технічна термінологія з літератури.

В контакт з секцією Техничної термінології при Академії Наук була зроблена спроба збирання матеріалу по технічній термінології безпосередньо серед народу по певному виробленому пляну. Так членом Комісії Т. Секундою зібрано техніко-термінологічний матеріал (майже все, що можна добути) з с. Сваромого на Чернігівщині. Міститься він на 30 аркушах. Дарморосом по тому самому пляну зібрано матеріал в с. Мотовиловці на Київщині (9 аркушів). Згадані матеріали є в формі рисунків загальних і в подробицях з приладдя, снасти й инш., з докладними описами, що містять силу термінів.

Склад Технично-Термінологічної Комісії на 1 січня 1920 р.
Голова – Т. Секунда, секретар – Т. Садовський, члени: І. Немоловський, М. Дарморос і М. Савлuchинський.

Секретар Техничної Секції УНТ

М. Корначевський

Ф. Х. – Спр. 32070. – Арк. 10-10 зв. Рукопис.

**Звернення Ф. Сушицького
до Українського наукового товариства
в Києві з приводу відзначення сторіччя
від дня народження П. Куліша**

26 липня 1919 р. випадає сторіччя народження талановитого Панька Куліша. Відома усім видатна фігура знаменитого сучасника та співробітника Т. Шевченка по Кирило-Мефодіївському братству, пізніше по “Основі”, не є докладно з’ясованою ні науково, ні в широких колах нашого громадянства. Крім загальних місць ми мало знаємо про Куліша з боку біографічного. Величезна сила неопублікованих листів його може, по мірі друкування їх, що почнеться цього року, дати ключ до з’ясування бурхливого життя складної натури нашого мандрівника по щаблям його кар’єри. Прикро мало оцінено в деталях великі обсяги його різноманітної по якості поезії. Час би подбати про дослідження цієї галузі його діяльності, з порівнянням його поезії з попередніми та сучасними йому поетами, з докладним виявленням величезного впливу на Куліша народної словесності нашої. Перлина творчості його “Чорна Рада”, що стоїть осторонь в історії його письменства, залишається з критичного боку якоюсь terra incognita. Величезна продукція Куліша з обсягу дотепних перекладів, з Св. Письма, так і з письменників закордонних, особливо Шекспіра, і з російських зокрема, вимагає також відповідних студій. Далі, має велику вагу етнографічна діяльність Куліша, особливо його коштовні “Записки о Южной Руси” потребують окремих студій. Куліш, як критик та історик літератури, не може бути забутий при критичному перегляді його творчості. Спадщину його значно збагачує також величезна сила історичних праць Куліша, а також ті судові матеріали, акти до історії козацтва, що готує зараз до друку Археографічна комісія нашої Академії наук.

Зазначене вимагає від найстарішого у Києві Наукового Товариства почати справу в напрямі можливого за наших часів наукового святкування століття народження Куліша. В ньому мають

прийняти участь секції – головним чином філологічна, з допомогою історичної при об'єднанні їх в особі голови першої, тим більш, яко заступника голови Товариства в цілому. Не розбиваючи сил, а скупчуючи їх, в порядку організації, Науковому Товариству, слід увійти в офіційні зносини по цій справі з Історично-філологічним Відділом Академії наук, аби свято утворити сполученими силами й використати засоби Академії що до друку можливого й необхідного збірника “П. Кулішу в пам'ять століття народження (1819-1919)”

Як деякий, можливий до засідання з цього приводу та до “Збірника” матеріал, що вже намічається, могу почасти зазначити й зараз:

1. П.І. Зайцев – начерк “Куліш та Марко Вовчок” (по невиданим матеріалам);

2. В.О. Міщанінова – Вплив народної творчості на поезію Куліша;

3. Ф.П. Сушицький – Куліш як етнограф і критик.

Можлива також в тій чи іншій формі участь двох професорських стипендіатів по історії українського письменства при Українському університеті – М.О. Іваненка (про “Чорну раду” Куліша) та П.К. Волинського (Куліш як історик літератури).

22.VI. 1919 р.

Ф. Сушицький

Ф. Х. – Спр. 32132. – Арк. 5-6. Рукопис.

Доповідна записка про бажані зміни в історичній секції Українського наукового товариства в Києві

{1919 р.}

Умовини національного життя останніх років, як і взагалі ті глибокі зміни, що зайшли в громадському життю України, кардинально змінили зовнішній характер розвою української науки, надавши йому живіший темп і значно розширивши наукові завдання.

Українське Наукове Товариство, сей до недавніх часів мало не єдиний осередок організованої наукової праці в національних українських формах, мусить остатися центром наукової української думки і організованої наукової праці не зважаючи на те, що вже утворені й працюють інші осередки національної науки (Університет, Академія наук). Се мотивується поза іншими міркуваннями і тим, що Наукове Товариство було, є і має бути вільною науко-

вою асоціацією, збудованою на основах широко-громадських, які цілковито виключають ту, іноді необхідно потрібну, вузькість і формальність, що панує часто в наукових установах, зв'язаних безпосередньо не тільки з громадянством, але й з державою, і які виконують свою роботу по плану наміченому державою

Будучи вільною науковою установою, Українське Наукове Товариство має згуртувати біля себе всі живі і творчі наукові українські сили як патентовані і зв'язані з іншими науковими установами, так іще в більшій мірі ті елементи із нашого освіченого громадянства, які можуть і хотять працювати на ниві рідної науки, але які в силу своєї відокремленості від офіціальних огнищ наукового життя потребують для своєї роботи певної наукової атмосфери, змоги користуватися книжними багатствами і – головне – наукового керівництва в зв'язку з загальним планом наукової діяльності в тій чи іншій дисципліні в даний момент.

Таким побитом, і життя і характер самого Товариства вимагають від нього поширення його діяльності і ще більшого зближення його з широкими культурними верствами нашої демократичної інтелігенції.

На ділі ми спостерігаємо, як еволюціонує Товариство і в тому і в іншому напрямку, але сей процес розростання й поширення роботи Товариства примушує подбати про більш раціональну організацію наукової праці в ньому. Цілком доцільним і своєчасним було-би в зв'язку навіть з тими фактичними поширеннями роботи, що вже відбулись в Товаристві відокремити працю дисциплін гуманітарних і наук природничих та математичних. Конкретно се означало-би поділ Українського Наукового Товариства на два відділи: гуманітарний і природничий.

Маючи сей поділ за основу й ґрунт майбутньої праці в Товаристві, організація історичної секції, її адміністративний уклад і наукова праця представлялись-би в такому вигляді.

Згідно з статутом Наукового Товариства і з останніми ухвалами Ради його, секція складається з членів постійних і членів-співробітників, які спільно обирають президію секції в складі трьох осіб: Голови, його Товариша та Секретаря. До них приєднуються представники всіх комісій історичної секції, що про їх мова буде згодом.

Обов'язком президії являється загальне об'єднання і керування роботами секції, адміністративний догляд, ведення справ, зносини з Радою Наукового Товариства і репрезентація в ній секції, скликання зборів і переведення в життя постанов секції.

Внутрішня наукова праця історичної секції провадиться по комісіях, які – по суті – являються лише конкретними формами виявлення наукової роботи, не будучи різко під зглядом формаль-

но-організаційним відокремлені одна від другої і замкнуті в своє вузьке життя. Комісії одбувають свої самостійні наукові і організаційні засідання, мають право самостійної з відома секції наукової ініціативи, але так само виконують доручення й виповнюють науковий план, намічений всією секцією.

Комісії історичної секції в найближчому часі намічаються такі:

1. КОМІСІЯ АРХЕОГРАФІЧНА

В її безпосереднє завдання увійде підготовлення до видання історичних пам'ятників, в першу чергу:

а) літописів князівських часів: 1. Повість Временних літ по Лаврентіївському списку; 2. Лаврентіївський літопис; та 3. Іпатський літопис.

б) літописів XVII і XVIII ст., а саме: 1. Хроніка Сафоновича; 2. Літопис Самовидця та 3. Літопис Грабянки.

Комісія Археографічна могла-би зайнятись одночасно виданням і таких пам'ятників, як літопис Густинський, "Руська Правда" "Синопис" Ін. Гізеля, Патерик Київсько-Печерської Лаври і т. д.

2. КОМІСІЯ ПО ОПИСУ АРХІВІВ

яка займалась-би складанням реєстрів архівних збірок, так потрібних для організації раціональної науково-історичної праці. Роботу свою Комісія могла б почати з:

а) реєстрації рукописних збірок О.М. Лазаревського, Румянцевської описі (в Київському Університеті);

б) архівів Видубицького монастиря і Київської Духовної Консисторії, та инш.

3. КОМІСІЯ ІСТОРИЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНА

Справочників і покажчиків по українській історичній бібліографії ми властиво не маємо зовсім як що не рахувати бібліографічних покажчиків польських і російських, далеко не досконалих і незадовольняючих в цілому наукових потреб української історії. Отже мати такий справочник або цілий ряд справочників по ріжним галузям історії України, особливо – в часи, коли наука історії України має широко розвиватися явилось би особливо важливим, потрібним і своєчасним. Не передбачаючи нині остаточно форм видавничих результатів праці Комісії, можна було би їй надати завдання збирання бібліографічних матеріалів; одним із конкретних завдань було б, наприклад, збирання бібліографії по історії Києва.

4. КОМІСІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНА

в сферу компетенції якої ввійшло-би:

а) Розроблення науково-історичної термінології та

б) надзвичайно потрібне в науковій роботі і для підготовчої діяльності академічної молоді укладання словника української актової термінології.

5. КОМІСІЯ ГЕНЕАЛОГІЇ ТА ХРОНОЛОГІЇ

Окрім зазначених Комісій, що організували-б наукову роботу секції, мали б існувати ще дві комісії з спеціальними завданнями: I. Лекційно-екскурсійна та II. Видавнича. Обидві вони мусіли-б як найтісніш бути зв'язаними з президією історичної секції, так щоб остаточні рішення і безпосередні розпорядження в праці тих комісій належали президії.

I. ЛЕКЦІЙНО-ЕКСКУРСІЙНА КОМІСІЯ

Має бути об'єднуючим органом між широким загалом нашої інтелігенції і тими фаховими вченими й спеціалістами, які купчать-ся довкола історичної секції і проводять в ній роботу.

Її завданням явилось-би влаштування публічних наукових і науково-популярних лекцій на теми історії України й організація історичних екскурсій, причому відразу можна було би подати громадянству ось такі цикли лекцій:

а) Київ в минулому – названий цикл історична секція могла б одбути при допомозі секції природничої (геологія) та секції мистецтв.

б) Революційні процеси в минулому України – в даний цикл можна було би включити приблизно такі лекції: 1. Хмельниччина; 2. Гайдамаччина; 3. Відгуки Великої французької революції в культурно-політичному життю України; 4. Декабристи на Україні; 5. 1848 рік у Галичині; 6. Соціальні народні рухи на Україні в XIX в.

в) Історія України в її типових і яскравих діячах і героях.

До того ж можна було би організувати ряд історичних екскурсій в першу чергу, розуміється, в різні історичні місця Києва.

II. ВИДАВНИЧА КОМІСІЯ

Мала б функції чисто технічні, виконання яких провалилось би під доглядом і за розказом президії.

Дбати Видавничій Комісії довелося би про такі видання істо-

ричної секції, потреба яких сама собою впливає із наперед накресленого плану роботи:

а) “Записки Історичної Секції Наукового Товариства” – орган, де друкувались би наукові дослідження членів історичної секції.

б) ТРУДИ та МАТЕРІЯЛИ кожної КОМІСІЇ.

в) Окремі НАУКОВІ видання.

г) Окремі НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ видання, що їх видавати вважала би історична секція; нарешті

д) ОРГАН УКРАЇНОЗНАВСТВА, призначений для широких кол освіченої української інтелігенції – “Україна”, який обслуговувала би історична секція в значній, хоч і не в вичерпуючій мірі, бо раціональніше було би надати сему журналові характер спільного органу всього гуманітарного відділу Наукового Товариства.

Ф. Х. – Спр. 31633. – Арк. 27-28 зв. Машинопис.

Звіт про діяльність Секції мистецтв Українського наукового товариства

{1919 р.}

Секція мистецтв Наукового Товариства, маючись своєю метою студіювання пам'яток старовини і мистецтв на Україні мала з 1-го червня 1919 року по 1-е листопада чотири засідання з науковими рефератами присвяченими різним питанням мистецтва і одночасно засідання адміністративного характеру.

Дійсних членів в секції – 32 чоловік.

Співробітників – 7 чоловік.

Почесним головою секції стоїть Г.Г. Павлуцький. Голова секції – М.О. Макаренко, секретар – Ф.Л. Ернст.

При Секції організувався гурток по студіюванню музичних творів старої доби і сучасних, котрий має приступити до роботи як підсекція Секції мистецтв.

Для друку приготовлено членами Секції матеріялу на два томи Збірника, який ухвалено Секцією видавати.

Голова Секції

М. Макаренко

Р.С. Доклади, які прочитані на чотирьох засіданнях:

І. Гіляров “Мистецтво в освітленні нової праці проф. Ф.І. Шміта”

2. Якубаніс Г. “Нова праця проф. Ф.Шміта по мистецтву з філософського погляду”

3. Щербаківський Д. "Український архітектурний стиль в освітленні нової праці проф. Шміта".

4. Павлуцький Г. "Українське будівництво домонгольської доби"

Ф. Х. – Спр. 31652. – Арк. 5-6. Рукопис.

1920 р.

**Протокол № 1 установчих зборів Відділу природничих наук
Українського наукового товариства**

29.II. 1920 р.

Присутні на зборах члени 11-и Секцій Українського Наукового Товариства: Агрономичної, Ботаничної, Географічної (з антропологією та етнографією), Геологічної, Геофізичної, Зоологічної, Математичної, Медичної, Технічної, Фізичної, Хемічної.

1. Пр.-доц. В. Артоболевський, 2. проф. Д. Граве, 3. проф. В. Дубянський, 4. М. Данилевський, 5. Е. Дяченко, 6. О. Запорожець, 7. Клименко, 8. Я. Куда, 9. проф. М. Кравчук, 10. Ф. Калинович, 11. Б. Круковський, 12. проф. О. Корчак-Чепурківський, 13. М. Корначевський, 14. Котельников, 15. Я. Лепченко, 16. пр.-доц. Б. Лічков, 17. В. Різниченко, 18. Г. Стоянів, 19. О. Соколовський, 20. І. Селецький, 21. Т. Садовський, 22. Синиченко, 23. К. Осьмак, 24. проф. Огієвський, 25. В. Попов, 26. С. Паночіні, 27. Підгаєцький, 28. І. Пазенко, 29. Нецадименко, 30. Титар, 31. Терещенко, 32. П. Холодний, 33. Цішковський, 34. Є. Черняхівський, 35. Шовгенів, 36. М. Шарлемань, 37. В. Шарко, 38. О. Яната.

Крім того на Зборах були присутні 14 особ гостей.

За відсутністю через слабування Голови Природничої Секції акад. П. Тутковського Збори відкриває привітальним словом Товариш Голови Природничої Секції О. Яната.

Рада Природничої Секції складає свої уповноваження. Обирається відкритим голосуванням президія Установчих Зборів Відділу: Головою – проф. М. Кравчук, секретарем – В. Різниченко.

Далі проголошує промову О. Яната: "Перспективи розвитку природознавства на Україні і завдання Відділу природничих наук Українського Наукового Товариства"

Після промови О. Янати обговорюються загально-організаційні питання. У обговоренні взяли участь: Дяченко, Садовсь-

кий, Яната, Корчак-Чепурківський, Черняхівський, Секунда, Данилевський, Огієвський, Котельников.

Представник Техничної Секції Садовський підносить питання: чи правомочні збори, які зараз відбуваються, без санкції загальних зборів Українського Наукового Товариства визнати себе установчими по організації Відділу Природничих наук. На його думку не правомочні і він пропонує визнати їх попередньою нарадою.

Після інформації Янати, з якої з'ясовується, що організація Відділу Природничих Наук є справою не статутного характеру, і що з формального боку не виникає жадних сумнівів що до права в межах Товариства відповідно до наукових потреб і для найкращого переведення наукової роботи утворювати об'єднання зацікавлених секцій, збори визнають себе правомочними – установчими по організації Відділу Природничих наук.

Представники Техничної секції Садовський і Секунда роблять від імені своєї Секції формальну заяву, що Технична Секція не бачить ніякої потреби входити в склад Природничого Відділу, мотивуючи се тим, що як методи, так і завдання Техники та Природничих наук цілком протилежні, те саме, на думку п. Секунди стосується й Геофізичної Секції. Через те, на думку представників Техничної Секції, потрібно утворення при Науковому Товаристві окремого Відділу Природничих Наук, або Прикладного Знання.

Представники інших секцій не поділяють думок представників Техничної: д-р Дяченко стверджує, що нема ніякої рації відокремлювати технічного знання від природничих наук. Яскравим прикладом може служити Германія, де на підставі блискучого розвою природничих наук виник могутній розвій техніки.

Проф. Огієвський зауважає, що як цілі, так і методи прикладних та природничих наук цілком однакові.

Пр.-доц. Яната говорить, що для природника питання про цілковиту спільність техніки і природознавства цілком ясне.

На підставі висловлених думок промовці визнають дуже бажаним об'єднання усіх секцій у єдиний Відділ.

Представники усіх секцій, крім технічної, визнають об'єднання їх у єдиний Відділ Природничих наук цілком слушним.

При чому представник Геофізичної Секції Данилевський висловлюється проти думки Садовського відносно Геофізичної Секції, яка визнала так само, як і інші природничі секції корисним і необхідним увійти в склад Відділу Природничих наук.

По пропозиції д-ра Корчак-Чепурківського дискусія в справі приєднання Техничної секції припиняється.

Збори визнають утворення Відділу Природничих наук в складі 10-ти секцій: 1. Математичної, 2. Фізики, 3. Хемії, 4 Геофізичної,

5. Ботаничної, 6. Зоологічної, 7. Геологічної, 8. Географії і Антропології. 9. Агрономичної, 10. Медичної.

Присутні на Зборах члени Техничної Секції залишають засідання.

Далі підноситься питання про остаточне фіксування назви Відділу. Представник Геофізичної Секції Данилевський робить заяву що на думку його Секції більш відповідним було би назвати Відділ – Математично-Природничим.

Після розгляду питання на голосування ставиться дві назви:

1. "Відділ Природничих наук"
2. "Відділ Математично-Природничий"

Переважаючою більшістю голосів Збори висловлюються за першу назву (відкритим голосуванням за першу назву голосують 16, проти 3, решта утримується від голосування; за другу назву голосують 6, проти 15, решта утримується).

Розглядається справа організації Ради Відділу Природничих Наук.

Збори ухвалюють обрати зараз 3-х членів Ради з тим, що потім склад її буде поповнено представниками Секцій – по одному від кожної. Рада обере з свого кола Голову, секретаря, скарбника Відділу і їх заступників.

Пропонуються у кандидати на перших 3-х членів Ради Відділу такі особи: О. Яната, П. Тутковський, В. Різниченко, О. Корчак-Чепурківський, Є. Черняхівський, Д. Граве, В. Дубянський.

За відмовленням О. Корчак-Чепурківського, Д. Граве і В. Дубянського голосуванню підлягають кандидатури О. Янати, П. Тутковського, В. Різниченка, Є. Черняхівського.

Після підрахування наслідків закритого голосування з'ясувалося, що по 20-ти поданим запискам

В. Різниченко одержав	18 голосів
О. Яната	16
П. Тутковський	15
Є. Черняхівський	8

Таким чином обраними на членів ради Відділу Природничих наук, від спільних установчих зборів, вважаються: В. Різниченко, П. Тутковський, О. Яната, яким збори і доручають вжити заходів до остаточної організації Ради Відділу Природничих наук, розіславши по секціям, які взяли участь в утворенні Відділу, протокол Установчих Зборів Відділу і скликавши на Засідання обраних до Ради представників Секцій.

Раді Відділу збори доручають організувати ближче загальне засідання Відділу Природничих Наук, після чого Голова Установчих Зборів оголошує збори закінченими.

Голова Установчих Зборів Відділу природничих наук
М. Кравчук
Секретар В. Різниченко

Ф. Х. – Спр. 31839. – Арк. 6-7 зв. Машинопис.

**Персональний склад Ради Відділу природничих наук
Українського наукового товариства в Києві**

2.IV.1920 р.

Рада Відділу Природничих Наук Українського Наукового Товариства в Києві доводить до відома, що 29-го лютого б. р. відбулося спільне засідання Секцій Українського Наукового Товариства, що працюють в обсязі природничих наук, на якому ухвалено було визнати збори установчими по утворенню і організації Відділу Природничих Наук у складі таких секцій: 1. Математичної, 2. Фізики, 3. Хемії, 4. Геофізичної, 5. Ботаничної, 6. Зоологічної, 7. Геологічної. 8. Географії і Антропології, 9. Агрономичної, 10. Медичної.

Повідомляючи про повстання вищезазначеного Відділу Товариства, Рада Відділу сповіщає, що в склад її до сього часу увійшли такі представники: акад. П. Тутковський, пр.-доц. О. Яната та В. Різниченко, обрані в число членів Ради установчими зборами проф. М. Кравчук (представник від Математичної секції), Г. Губарев (Представник від Хемичної секції), М. Данилевського (представник від Геофізичної секції), Я. Лепченко (представник від Ботаничної секції), М. Шарлемань (представник від Зоологічної секції), пр.-доц. Б. Лічков (представник від Геологічної секції), Л. Чикаленко (представник від секції Антропології і Географії), проф. О. Корчак-Чепурківський (представник від Медичної секції). Разом з тим рада Відділу Природничих наук звертається до Ради Наукового Товариства з проханням прийняти вищезазначених членів Ради Відділу (як представників від секцій, так і членів Ради Відділу, обраних Установчими зборами) до складу Ради Товариства, яко повноправних членів.

В додаток сим повідомляємо, що головою Відділу Природничих наук обрано акад. П. Тутковського, Товаришем голови – пр.-доц. О. Янату, Скарбничим – Я. Лепченка, Секретарем – В. Різниченка.

Голова Ради Відділу Природничих наук П. Тутковський

Ф. Х. – Спр. 31860. – Арк. 1-1 зв. Машинопис.

**Постанова ради Відділу природничих наук
від 5 квітня 1920 р. стосовно
налагодження бібліографічної роботи**

5 квітня 1920 р.

Президія Ради Відділу згідно з постановою Ради від 28 березня б.р. прохає секції налагодити у себе бібліографічну роботу, організувавши спеціальні Бібліографічні Комісії, які увійдуть у склад Загальної Бібліографічної Комісії Відділу, а також обрати представників до Загальної Бібліографічної Комісії.

1-ше організаційне засідання цієї останньої відбудеться у четверг 15-го квітня о 10-й год. ранку по астрономічному в Геологічному Кабінеті Академії Наук.

Голова Ради Відділу акад.
Секретар

П. Тутковський
В. Різниченко

Ф. Х. – Спр. 31830. – Арк. 10. Машинопис.

**Список членів Природничої секції
Українського наукового товариства в Києві**

{1920 р.}

1.	Алешо Олекс. Гаврил. (Антрополог)	Мар.-Благовіщенська, б. 79, п. 2.
2.	Артюх Євген Семенович (Антрополог)	Мар.-Благовіщенська, б. 56
3.	Бачинський Леонід Васил. (Ботанік)	
4.	Безбородько Мик. Іван. (Геолог. п. д.)	
5.	Буренін Гліб Сергієв. (Геолог)	Володимирська 19, Гідрогеолог. частина М. 3. Справ.
6.	Бучинський Мих. Павл.(Зоолог. проф.)	Каменець-Подільськ «Подольское общество любителей природы».
7.	Вернадський Волод. Іван. (Геолог, академік)	Тарасівська 10, кв. проф. Добровольського.

8.	Веселовський Сергій Феоф. (Ентоม.)	Борщагівська 131
9.	Вілінський А.	
10.	Виржиковський Роман Ром. (Геолог)	Дорогожицька 38, 3
11.	Висоцький Георгій Микол. (Грунтоз. і лісознав.)	В. Володимирська 19, Лісовий Департамент М. 3. Справ.
12.	Вовк Федір Кондратович (доктор антропології).	
13.	Гапонів Єфим Антонович (геолог)	
14.	Гінзбург Ілля Ісакович (геолог)	Університет Св. Волод. Геологічний Комітет
15.	Головянко (ентомолог лісовод)	В. Володим. 19. Лісовий Департам. М. 3. Справ. Науково-Педаг. Відділ
16.	Голубів Павло Ількович (геолог)	Нагорная вул. (Лук'янівка) 3, 3. Або: Кієво-Подольское Управление Гос. Имуществ. Александровская 6.
17.	Гришинський Петро Устинов (геол.)	Дмитровська, 65, 3
18.	Губарев Григор. Микол. (фізико-хімік)	Комерційний пр. 5, 6. Або: Химическая лаборатория, Старшему ассистенту Мих. Иван. Перус для В.Н.Губарева.
19.	Данилевський Микола Іван. (метеоролог)	Караваєвська 35, 16
20.	Доманицький Микола Іван. (хімік)	Політехнічний інститут Хіміч. корпус
21.	Дубянський Віктор Вікторович (геолог, проф.)	Бібіковський Бульвар, 46 "Б" пом. 6.
22.	Зеров	Ботаничний Кабінет Укр. Унів. Бібіковський бульвар 46
23.	Косінський	Політехнічний інститут. Тел. 48-40
24.	Країнський Сергій Васил. (Ботан)	В.Житомирська 13, 8
25.	Красівський Олексан. Волод. (Геол. і агрон.).	Богоутовська 12

Продовження

26.	Кістяківський Волод. Олексан. (ак. хим.)	Кузнечна 14
27.	Кашченко Микола Феоф. (проф.)	Політехнікум
28.	Зерова (Кремянська)	Бібіковський бульвар, 46
29.	Кречун Борис Микитович	Олександрівська 41, 5 Або: Подол, Спаська, Централ. телеф. 22
30.	Кушакевич Сергій Єфим. (зоолог, професор)	Університет Св. Володимира. Зоолог. Кабінет
31.	Куда Яків Маркіянович (агроном)	С.-Г. Вчений Комітет України
32.	Левицький Леонид Макарович (ботанік, проф.).	І-ша Київська Комерційна школа
33.	Лепченко Яків Фомич	Маріїнсько-Благовіщенська, 56
34.	Лічков Борис Леонідович (геолог, прив.-доц.)	Інститутська 27, 2. Тел. 37-65 або Укр. Геол. Комітет в універс. Св. Володимира
35.	Луцицький Волод. Іван (геолог, професор)	Універс. Св. Володимира, Геол. комітет
36.	Мазуренко Василь Петрович (хим., сільськ. буд.).	
37.	Малиновський (фізик)	
38.	Медзвіцький Микола Опанас. (геол.-астроном)	Б. Бульварно-Кудрявська 29, або: Головна Геодезична Управа: Бульв.-Кудрявська 18. Тел.52-43
39.	Могилянський Микола Михайл. (антрополог)	Володимирська 22, 3
40.	Мокринський Волод. Волод. (геолог)	Нагорна, 17.
41.	Неводовський Гаврило Степан. (фітопат)	
42.	Носів Анатолій Зінов. (етнограф)	Трехсвятительська 23, п. Наук. Товариства
43.	Околотенко Дмитро	Столипінська 55 б, Гірний Департамент М. Торгу і промисловості, або: Столипінська 77, 49.

44.	Оппоків Євген Володим. (проф.)	Львівська 87
45.	Палій Роман Миколайович (геолог)	Університет Св. Володимира, Геол. комітет
46.	Паночіні Сергій С. (зоолог)	Вел. Володимирська вул., 42 Товариство «Час»
47.	Павловська Валерія Львівна (ботан.)	
48.	Персидський Дмитро Якович (ботан.)	Гоголівська вул., буд. 43, пом. 2
49.	Пивовар	
50.	Плотніков (проф. хемик)	Політехнічний Інститут, Хемичний корпус
51.	Портенко Леонід Олександрович	С.-г. Вчений Комітет України
52.	Рженішевська Ніна Порфіровна	Львівська вул., Покр. монастир
53.	Різниченко Володимир Васильович (геолог і географ)	Нестеровський пр. 4-А, п. 1.
54.	Русов Юрій Олександрович (зоолог)	Вел. Володимирська, 65, 14
55.	Селецький Іван Осипович (астроном)	Велика Васильківська, б. 110, п. 4, або С.-Г. Вчений Комітет України
56.	Сіماشкович (ентомолог)	Міністерство освіти, Видавничий відділ
57.	Слефогт Карло Карлович (метеоролог)	С.-Г. Вчений Комітет України
58.	Стаховський Володимир Михайлович	Стрітенська вул., буд. 17, пом. 4
59.	Тищенко Юрій Пилипович	Вел. Володимирська вул., 19. мін. Земельн. Справ, Відділ Охорони природи, або: Пушкінська вул., буд. 18, пом. 13
60.	Тутковський Павло Аполлонович (проф. геолог і географ)	Меринговська вул., буд. 6, пом. 16
61.	Фещенко-Чопівський Іван Андріанович	

Продовження

62.	Фролов Микола Павлович (прив.-доц. ґрунтознав.)	Агрономична лабораторія в Університеті Св. Володимира
63.	Фремд Макс Вікторович (геолог)	Університет Св. Володимира, Геол.Кабинет, або: Столипінська, 24, 22.
64.	Холодний Петро Іванович	Бібіковський бульвар, буд. 46 А
65.	Хомик Артем (географ)	
66.	Чикаленко Левко Євгенович (антрополог)	Маріїнсько-Благовіщенська вул., буд. 56
67.	Шадлун Микола Акімович (геолог)	
68.	Шарлемань Микола Васильович (зоолог)	Наук. Т-во Трисвятительська 23
69.	Швець Федір Петрович (геолог)	Українськ. Державний університет
70.	Шемет Володимир Михайлович	Жиланська 76, 10
71.	Щоголів Ірінарх Михайлович (ентомолог)	«Централ» Хрещатик, 27.
72.	Яната Олександр Алоїзович	
73.	Левченко Федір Іванович	Мар. Благовіщ. 106
74.	Лоташевський Микола Миколайович	Бессарабка, Критий ринок, Водопровідний відділ міськ. управи
75.	Ожегова Марія Іванівна	Укр. Геол.Комітет в Університеті Св. Володимира
76.	Зеленко Олександр Єфимович	Рейтарська, 34, 10
77.	Ренський Михайло Дмитрович	С.-Г. Вчений Комітет України
78.	Соколовський Олександр Іванович	С.-Г. Вчений Комітет України
79.	Усанович Михайло Ількович	Університет Св. Володимира
80.	Стоянів Юрій Андрійович	Микільська, 3, п. 1.
81.	Щербина Матвій Лаврентьович	Столипінська, 45, 17
82.	Холодний Микола Григорович	Університет Св. Володимира, Ботанічний Кабінет

**Персональний склад Геологічної секції
Відділу природничих наук
Українського наукового товариства
в Києві по 14 квітня 1920 року**

Членів Геол. Секц., яких адреси не зазначені, нема у Києві.

1. Безбородько Микола Іванович
2. Буренін Гліб Сергієвич
3. Вернадський Володимир Іванович
4. Виржиковський Роман Романович
5. Гапонів Єфим Антонович
6. Гінзбург Ілля Ісакович – Університет Св. Володимира, Український Геологічний Комітет
7. Грищинський Петро Іустинович
8. Дубянський Віктор Вікторович – Бібіковський бульвар, 46, 6.
9. Зеленко Олександр Єфимович – Рейтарська, 94, 10.
10. Красівський Олександр Володимирович
11. Левченко Федір Іванович – Маріїнсько-Благовіщенська 106.
12. Лічков Борис Леонідович – Інститутська, 27, 2.
13. Лоташевський Микола Миколаєвич – Бессарабка, Кри-
тий Ринок, Водопровідний відділ Міської Управи.
14. Лучицький Володимир Іванович
15. Мокринський Володимир Володимирович
16. Ожегова Марія Іванівна – Університет Св. Володимира, Український Геологічний Комітет.
17. Палій Роман Миколаєвич – Університет Св. Володими-
ра, Український Геологічний Комітет.
18. Різниченко Володимир Васильович – Нестеровський пр.
4 А, 1.
19. Тутковський Павло Аполлонович – Мерингівська, 6, 16.
20. Флоров Микола Павлович
21. Фремд Макс. Вікторович
22. Шадлун Микола Акімович
23. Швець Федір Петрович

Ф. Х. – Спр. 31991. – Арк. 6. Рукопис.

Звіт Хімічної секції Українського наукового товариства за 1920 р.

Хемична Секція при Українському Науковому Товаристві була заснована по ініціативі членів Українського Наукового Товариства М.І. Доманицького та акад. В.О. Плотникова.

Перше організаційне зібрання Хемичної Секції відбулося 7 березня 1920 р., на якому було обрано тимчасову президію Секції у складі голови, двох товаришів голови, секретаря та скарбника.

На членів тимчасової президії було обрано: акад. В.О. Плотников, О.М. Іванов, М.О. Тананаїв, М.І. Доманицький, А.П. Семенцов, М.Г. Губарьов, В.А. Синиченко, М.П. Пивовар, та Т.Ф. Садовський – були зараховані членами-фундаторами Хемичної Секції.

Таким чином Хемична Секція складалась з 9 (дев'яти) членів. Не дивлячись на тяжкі умови життя, на невелику, порівнюючи кількість членів, праця в секції зразу пішла досить жваво.

За короткий час від 7 березня по 6 червня м. р. відбулось 6 засідань Секції на яких, крім розглядання різних організаційних справ, обрання редакційної Комісії, обрання представників Секції до різних установ Українського Наукового Товариства та инш. біжучих справ, було заслухано шість наукових докладів, а саме:

1. М.І. Доманицький – Про етерати гальогенових сполук алькалічно-земельних металів.
2. Проф. М.Г. Холодний – Фізико-хемична теорія роздратовання.
3. М.О. Тананаїв – “Про спосіб вираза титра; коефіцієнт перехіда”
4. О. Іванов – “Про комплексні сполуки бромата алюмінія з галоїдними солями срібла”
5. М. Рабинович – “Хемичний словник”

Видатки Хемичної Секції за 1920 р. досягли досить невеликої суми – а саме – 4.000 карб., з яких 3000 карб. пішли на оплату праці секретаря та канцелярськи видатки.

Вхідних паперів за 1920 рік було 60, а вихідних 15.

Останнє зібрання Хемичної Секції відбулось 6 червня 1920 р., після чого життя секції на деякий час завмерло.

Ф. Х. – Спр. 32051. – Арк. 1-3. Машинопис.

Склад Хімічної секції Українського наукового товариства

20 квітня 1920 р.

Хемична секція У.Н.Т. доводить до Вашого відома, що склад секції в сучасний момент такий:

Голова секції:

Академік Вол. О. Плотників (Політехнічний інст.).

Товар. голови: М.І. Доманицький – (Політехн. ін-т. буд. 2 пом. 28)

– « – Г.Н. Губарев – (Комерційний пер. 5 пом. 6)

Секретар секції: Вол.А. Синиченко (Святославська 7, пом. 3).

Члени секції:

О.М. Іванов (Політехн. ін-т. буд. 2 пом. 27)

М.А. Тананаєв (Поліва 103, пом. 2)

Пр.-доц. А.П.Семенцов (Рейтарська 35, пом. 9)

М.П. Пивовар (Гоголівська 37, пом. 4)

И.К. Мацуревич (Хемична ляб. Київськ. Універ.)

Секретар секції

Вол. Синиченко

Ф. Х. – Спр. 32056 – Арк. 1. Машинопис.

Звіт про діяльність Технічної секції Українського наукового товариства

1 квітня 1920 р.

Справоздання про діяльність Технічної Секції У.Н.Т.

1. Технічна Секція У.Н.Т. розпочала свою діяльність з 8-го Серпня 1918 р., коли установчі Збори ухвалили утворити Технічну Секцію, яка продовжувала б працю б. Природничо-Технічної Секції, після того, як від неї відокремилася Природнича Секція.

При початку діяльності Технічна Секція складалася з 14 членів, з яких дійсних членів Н.Т. було 5, членів-співробітників 9.

В кінці 1918 р. і початку 1920 р. в секції було 20 членів; з них дійсних 7 і співробітників 13.

На протязі 1919 р. склад членів Технічної Секції змінювався; одні члени рахувалися лише на папері, а на засіданнях не були; таких членів ми не рахуємо в складі Секції; другі члени перебували на протязі року. Внаслідок цього в кінці 1919 р. і на по-

чатку 1920 р. в Техничній Секції рахувалося членів 26; з них дійсних 8 і членів-співробітників – 18. Список членів Техничної Секції на 1 січня 1920 р. при цьому прикладається.

2. При заснуванні Техничної Секції були обрані до Президії: І. Чопівський – Головою секції і М. Корначевський – секретарем, котрі виконували свої обов'язки до 1-го січня 1919 р. 2-го січня 1919 р. головою Техничної Секції обрано І. Ганицького, заступн. голови – І. Чопівського і секретарем М. Корначевського.

16-го березня 1919 р. в зв'язку з від'їздом з Києва голови Секції І. Ганицького і заступника голови І. Чопівського, заступником голови обрано Т. Садовського, який виконував обов'язки на про-тязі 1919 і 1920 р.

3. За 1918 р. в Техничній Секції відбулося 5 засідань; з них 4 організаційного характеру і одне присвячене розгляду словника Міністерства шляхів. Пересічно засідання відвідувало 9-10 членів.

За 1919 р. відбулося 5 засідань. Така мала кількість засідань залежала від повної дезорганізації секції через від'їзд з Києва більшості членів. Три засідання мали організаційний характер, а 2 були присвячені питанню про українізацію технічної освіти. Пересічна кількість членів на засіданнях – 9.

4. Засідань, присвячених науковим питанням, в 1918 і 1919 р. не було і ніяких докладів не читалося, виключаючи засідання по українізації професійної освіти, на яких робилися доклади запроханими професорами.

5. З 1-го листопаду 1918 р. Технична Секція розпочала друкування 4 книжки Збірника Техничної Секції. Книжка вийшла з друку в березні 1919 р. Тоді ж були розпочаті заходи до друкування 5 книжки Збірника, але ж за браком коштів цей намір Секції не міг бути здійснений.

6. В зв'язку з політичними обставинами грошові засоби Техничної Секції не досягли тієї суми, яка передбачалася. При початку друкування 4 кн. Збірника Технична Секція мала одержати:

1). 50 стоп паперу від Союз банку – в борг і

2). 6000 карб. Від Т-ва "Праця" – позики.

Але ж вдалося одержати лише:

1). 50 стоп паперу по 98 карб. (+80 карб. за перевозку) і

2). 2000 карб. від Т-ва "Праця"

На видання ж 4 кн. Збірника потрібно було біля 18700 карб. Таким чином друкування 4 кн. Збірника проводилося коштом Наук. Т-ва. На кінець 1919 р. Технична Секція мала боргу по друкарні 10650 карб. Зараз цей борг знесений і крім того Технична секція має біля 20 стоп паперу. Прибутки Техничної Секції склалися від продажу 2000 примірників 4 кн. збірника.

За 3 місяці 1920 р. Технічна Секція мала 5 засідань; з них 2 організаційних і 3 присвячених науковим докладам. Членів на засіданнях було 8-10.

Теми докладів були такі:

1. Т. Секунда "Уваги до словника української фізичної термінології". Вид. Природн. с.

2. М. Корначевський "Вартість термічного оброблення сталі"

3. З. Кошель "Сучасні завдання інженера на провінції"

Крім докладів Технічна Секція проводила праці по технічній термінології та по розробці тем для науково-популярних книжок і видання цих книжок. Для цього Технічна секція заклала Комісії: Технічно-термінологичну і по виданню науково-популярних книжок. Про працю цих Комісій будуть подані окремі відомості.

Секретар

М. Корначевський

1-го квітня 1920 р. м. Київ

Ф. Х. – Спр. 32061. – Арк. 1-2 зв. Рукопис.

Реєстр членів Технічної секції Українського наукового товариства в Києві, які перебували на 1.1.1920 р. по-за межами Києва і не мали зв'язку з Технічною секцією

№ №	Прізвище, ім'я і по батькові	Як рахується в наук. Т-ві	З якого часу рахується членом	Уваги
1.	Чопівський Іван Адріанович	Дійсн.чл.	3 1910 р.	
2.	Мазуренко Василь Петрович	Дійсн.чл.	29.IX.1918 р.	
3.	Сидоренко Григорій Микитович	Дійсн.чл.	1913 р.	
4.	Оппоків Євген Володимирович	Дійсн.чл.	1918 р.	
5.	Холодний Петро Іванович	Дійсн.чл.	1910 р.	
6.	Ганицький Іван Михайлович	Дійсн.чл.	1913 р.	
7.	Тимошенко Степан Прокопович	Дійсн.чл.	22.VI. 1919	
8.	Лисін Борис Савельєвич	Чл.-співр.		
9.	Павлюк Антін Маркович	Чл.-співр.		

Секретар Технічної Секції
2 квітня 1920 р. м. Київ

М. Корначевський

Там само. – Арк. 3. Рукопис.

**Реєстр членів Техничної секції
Українського наукового товариства,
які на 1.1.1920 року перебували в Києві
і приймали участь в працях Технічної секції**

№ №	Прізвище, ім'я і по батькові	Як рачується в Наук. Т-ві	З якого часу рачується членом	Адреса
1.	Садовський Феодосій (Теодосій) Федорович	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
2.	Корначевський Михайло Павлович	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	Дорогожи- цька, 78, 1.
3.	Терещенко Віктор Миколаєвич	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
4.	Секунда Тадей Владиславович	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
5.	Савлучинський Микола Олексієвич	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
6.	Пазенко Іван Кирилович	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
7.	Титаренко Кость Данилович	Чл.-співр.	29.IX.1918 р.	
8.	Шовгенів Іван Опанасович	Дійсн.чл.	19.I.1920 р.	
9.	Немоловський Іван Пилипович	Дійсн.чл.	10.VI.1919 р.	
10.	Рева Микола Петрович	Чл.-співр.	22.VI.1919 р.	
11.	Кошель Захар Сисоєвич	Дійсн.чл.	1913 р.	

2 квітня 1920 р. м. Київ
Секретар Техничної Секції

М. Корначевський

Там само. – Арк. 4.

Список членів Правничої секції Українського наукового Товариства

{1920 р.}

Чергове число	Прізвище, ім'я та по батькові	Адреса
1.	Проф. Мищенко	Гоголівська, 34
2.	Проф. Орженський	Ник.-Ботанічна, 31
3.	Проф. Синайський	Паньківська, б. 25, пом. 4
4.	Левицький О.І.	Ник.-Ботанічна, 13
5.	Проф. Ейхельман	Новий пр. (коло Кругло-Університ.), б. 8, пом. 5
6.	Павлів-Сільванський	Академія наук
7.	Черкаський	— " —
8.	Проф. Птуха	— " —
9.	Кристовський	— " —
10.	Орженський М.Р.	Стрілецька, 1 В, пом. 16
11.	Грушевський О.	Паньківська, 9
12.	Хруцький	Кудрявська, 11, пом.2
13.	Новицький	Паньківська, 1
14.	Войткевич-Павлович	Вел.-Житомирська, 6
15.	Василенко	Академія наук

Ф. Х. – Спр. 31658. – Арк. 1. Машинопис.

Звіт про діяльність Правничої секції Українського наукового товариства в 1919 р.

5 лютого 1920 р.

Правнича Секція з'організувалась в грудні 1918 р. по ініціативі професорів Київськ. Українського Ун-ту. Головою був перші місяці О.С. Грушевський, пізніше в літі 1919 р. головою став Б.Ол. Кістяківський, товаришем (з секретарськими функціями) – О.С. Грушевський.

Пр. Секція поставила своїм завданням студіювати ті питання, які ставить на черзі дня правова практика і розробляти минулі моменти правового життя України.

Секція числить до 20 дійсних членів.

Засідань в 1918-1919 р. (за 13 місяців було 8 наукових і організаційних).

Окрім питань організаційного характеру прочитано на сіх засіданнях такі реферати (автори в алфавітному порядку).

Грушевський – Діяльність Чубинського застава в добу Л. Статута.

- Близькість в земельних справах в практиці в Кн. Лит. XVI в.
- Памяти Дьяконова.

Кістяківський – Прінципи виборів до верховн. Сейму.

Мищенко – До питання про автокефалію укр. церкви.

Черкаський – Винодоказ в карнім процесі.

Поруч з біжучою науковою працею при Пр. Секції намічається:

а) складання б-фії до історії укр. права.

б) видання пам'яток історії укр. права для учебних потреб.

Ол. Грушевський

Ф. Х. – Спр. 31661. – Арк. 4-4 зв. Рукопис.

**Доповідна записка до ради
Українського наукового товариства
про організацію Археологічної секції**

9 лютого 1920 р.

Вагу археології визнано вже всіма вченими. По всіх країнах є сила окремих археологічних товариств. Лише на Україні нема досі жодної інституції або наукового товариства, які б вивчали фахово археологію. Навіть у складі Українського Наукового Товариства у Києві бракує окремої археологічної секції, а члени Товариства, що досліджують археологію, мусять подаватися із своїми студіями з обсягу археології до різних секцій. Безумовно такий стан речей не відповідає вазі археології як науки й дуже скрутно відбивається на археологічному досліді України. Тому ми визнаємо за бажану річ утворити окрему, в складі Товариства, секцію археології й зосередити в ній всю працю наших членів що до вивчення археології на Україні. Утворення такої секції є безумовно пекуча потреба нашої культури.

На наше думку археологічна секція Українського Наукового Товариства у Києві здійснює своє завдання таким чином. Уся праця що до студіювання археології й поширення знаття про неї поміж широкими колами суспільства підлягає керуванню секції у

цілому її складі. Але виконання тих чи інших завдань секції може бути поділяно поміж окремими її комісіями. Ці комісії працюють увесь час під доглядом секції, подають їй свої звіти й виконані вже праці, вдаються до неї за вказівками і т.п. Але комісії мають право скликати свої окремі засідання, коли цього вимагатимуть справи, й мати за дозволом секції свої окремі видання. Ми не перераховуємо всіх тих комісій, які можуть утворитися у складі секції. Поки що ми передбачаємо необхідність утворити такі комісії:

- 1) Комісія що до складання археологічних мап України має завдання зібрати всі відомості про забутні давности на Вкраїні, а для того вона складає програми за для збирання цих відомостей, улаштовує анкети і т.п.; на підставі цих матеріалів вона складає мапи яко цілої України так і окремих частин її; 2) Бібліографічна комісія має завданням збирати відомості про всі тії досліди, замітки і т. п., які було надруковано по різних виданнях або окремо, коли вони стосуються до археології України; на підставі цих матеріалів вона складає бібліографічний показчик археології України; так саме вона занотовує й тії твори, що було надруковано на Вкраїні українською мовою задля бібліографічного показчика української археологічної літератури; 3) Термінологічна комісія збирає українську археологічну термінологію й складає український словник археологічної термінології; 4) Комісія що до складання українського археологічного словника має завданням складати не тільки словник української археології але й словник загальної археології або фахові словники окремих галузей археології (передісторичної археології, класичної археології, східної археології і т.п.); 5) Комісія практичної археології виконує всю працю що до розкопів та інших практичних студій археології на Вкраїні, а тому вона складає підручники, інструкції й програми за для таких дослідів, улаштовує археологічні експедиції і т. п. 6) Комісія видавнича виконує всю працю, що до видань секції або її підвідділів (підсекцій) та комісій; 7) Комісія лекцій, вистав та екскурсій задля поширення археологічної науки на Вкраїні улаштовує публічні лекції, вистави забутків давности або археологічних видань, екскурсії по музеях та приватних збірках або задля огляду цікавих з археологічного погляду забутків старовини; вона улаштовує також коли буде її змога взірцеві розкопи, археологічно-фотографічні екскурсії і т.п. 8) Комісія охорони забутків давности на Вкраїні, коли б їй було надано таке право, дбає про охорону забутків старовини на Вкраїні від знищення або зіпсування, коли б Комісії не було надано такого права, вона має за обов'язок збирати відомості про тії забуткі старовини на Вкраїні, яким загрожує небезпека, що їх буде зни-

щено або попсовано, й подається до відповідної влади із заявами про необхідність вжити заходи за для урятування таких забутків старовини на Україні. Коли відповідні комісії (як видавнича комісія, комісія лекцій, вистав та екскурсій і т.п.) буде улаштовано й іншими секціями, то такі комісії може бути об'єднано до спільної комісії Товариства.

Розвій археологічних студій на Україні матиметь наслідком те, що різні громади членів секції можуть зацікавитися з досить різноманітних галузей археологічної науки. А тому виникла потреба фаховіше поділити їх працю. Через те ми передбачаємо можливість утворення у складі секції фахових підрозділів або підсекцій, наприклад підсекції нумізматики, сфрагістики та геральдики, підсекції метрології, підсекції класичної археології, підсекції східної археології, підсекції візантійської археології, підсекції середньовічної археології і т.п. Тоді може виникнути потреба навіть українську археологію відокремити до окремої підсекції. Взагалі ми не перераховуємо тих підсекцій, які можуть утворитися, коли поширяться археологічні студії на Україні. Але ми визнаємо за дуже бажану річ утворення підсекції нумізматики, сфрагістики та геральдики як у найблизшому часі, бо вже довгий час є пекуча потреба мати *corpus*'и української нумізматики та давніх українських печаток. Так саме вивчення української історії весь час висовує справу про нумізматичні мапи України. Всі ці завдання могла б задовольнити окрема нумізматична підсекція.

Що до видань секції ми почасти торкнулися їх у попередньому викладі. Секція має право видавати не лише збірники дослідів своїх членів та тих сторонніх осіб, студії яких секція визнає за бажане видати, а також окремі твори та різні археологічні матеріали. Назв цих видань ми не попереджаємо бо життя секції вкаже, що й як їй треба видавати.

Секція має свій археологічний музей. Складання цього музею й орудування справами секція може доручити окремій музейної комісії. Коли б секція поділилася на підсекції то й музей може буде поділено на відповідні відділи.

Ця записка звичайно має на увазі не тільки цей час, але й майбутні часи, коли праця секції значно пошириться.

На підставі всього того, що наведено вище, ми просимо Раду Українського Наукового Товариства у Києві ствердити у складі Товариства окрему археологічну секцію.

СПИСОК
членів Археологічної секції
Українського наукового товариства

ч.ч.	Прізвище, ім'я та по батькові	Адреса
1.	Біляшевський М.Х.	Музей, Олександрівська, 29.
2.	Щербаківський Д.М.	— " —
3.	Онищук А.І.	— " —
4.	Козловська В.Е.	— " —
5.	Саливон	— " —
6.	Пахаревський Л.В.	Фундукліївська, ч. 70
7.	Добровольський Л.П.	В. Підвальна, 25, пом. 75
8.	Грушевський О.С.	Паньківська, 9
9.	Грушевська О.О.	— " —
10.	Перфецький Е.Ю.	Михайлівський пр. 6, пом. 9
11.	Ткаченко М.Н.	Фундукліївська, 74, пом. 10
12.	Гермайзе О.	Гоголівська, 29, пом.2, або Академія наук
13.	Данилевич В.Е.	
14.	Антонович К.М.	Академія наук

Ф. Х. – Спр. 31608. – 1920. – Арк. 1. Машинопис.

Заява про відновлення Етнографічної секції при
Українському науковому товаристві

10 травня 1920 р.

Цим заявляємо, що на загальному зібранні українських етнографів, що відбулося дня 29 квітня с. р. вирішено відновити Етнографічну Секцію при Укр. Науковім Товаристві та обрано тимчасову Президію у складі: дд. В. Клінгер – голова, Л. Чикаленко – заміст. голови і А. Онищук – секретар.

Секція прилучилася до Відділу гуманітарних наук та поділилась на чотири підсекції: по загальній етнографії, фольклорна, виучування звичаєвого права і досліджування народньої музики. Кошторис видатків Секції прикладається в прилозі.

В Київі дня 10 травня 1920 р.

За Президію А. Онищук

Ф. Х. – Спр. 31969. – Арк. 4. Машинопис.

Список членів Етнографічної секції
Українського наукового товариства

25.V.1920 р.

Президія Етнографічної секції прикладає спис членів секції як
слідуює:

1. В. Клінгер
2. Л. Чикаленко
3. Алешо Олександр Гаврилович
4. Щербаківський Данило Михайлович
5. Біляшевський М.Ф.
6. Демуцький Порфірій Данилович
7. Павлов-Сільванський Микола М.
8. Добровольський Леонид Павлович
9. Грушевський Олександр Серг.
10. Кривусів Віктор Іванович
11. Ревуцький Дмитро Миколаєвич
12. Шрамченко Олександр Микол.
13. Різниченко Володимир Вас.
14. Ганців Всеволод
15. Попов Павел Миколаєвич
16. Михайлов Юхим Спиридонович
17. Козловська Валерія Євген.
18. Модзалевський Вадим Львович
19. Лобода Анд. М.
20. Макаренко Микола
21. Маслов Сергій Іван.
22. Шульгіна Лідія Сав.
23. Рихлік Евг. Антонович
24. Онищук Антін Іванович
25. Козіцький Пилип Омелькович.

В. Клінгер, голова

А. Онищук, секретар

Ф. Х. – Спр. 31970. – Арк. 6. Машинопис.

**Список членів секції географії і антропології
Українського наукового товариства**

{1920 р.}

№ №	Прізвище, ім'я та по батькові	Адреса
1.	Алешо Олександр Гаврилович	
2.	Артюх	
3.	Дубянський В.	
4.	Різниченко В.В.	
5.	Тутковський П.	Мерингівська 6, пом. 16
6.	Носів	
7.	Чикаленко Л.Е.	

Ф. Х. – Спр. 31965. – Арк. 1. Машинопис.

1921 р.

**Склад Термінологічної комісії Відділу природничих наук
Українського наукового товариства**

{1921 р.}

I. Президія:

О. Яната голова	В. Володимирська, 21, п. 3.
Ір. Щоголів тов. голови	С. Г. Науковий Комитет
О. Курило фільольог	Львівська 42, пом. II.
Н. Осадча секретар	В. Володимирська 21, п. 3.
К. Осьмак	Іриненська 3, п. II.

II. Канцелярія Комісії та підкомісій:

В. Головченко діловод	Кіяновський заул. 17, п. 8.
-----------------------	-----------------------------

III. Ботанична підкомісія:

О. Яната голова	В. Володимирська 21, п. 3.
Н. Осадча секретар і спеціаліст	В. Володимирська 21, п. 3.
О. Соколовський	Гоголівська 19, п. 2.
Я. Куда	Кудрявська 5, п. 16.
Я. Лепченко	Мар-Благовіщенська 56 (виїхав).
О. Запорожець	Рейтарська 41, п. 3 (виїхав).
Л. Левицький	Бібіковський бульвар Губерн. від. Народної Освіти 1-й гімн.

IV. Геологічна підкомісія:

- П. Тутковський голова Меринговська 6, п.16.
 В. Різниченко Нестерівський заул. 4а, п. 1.
 А. Різниченко секретар і спеціаліст Нестерівський заул. 4а, п. 1.
 (виїхала)
 Л. Красівський Український Геологічний Комітет
 Ф. Палій Український Геологічний Комітет.

V. Етнографічна і Антропологічна підкомісія:

- О. Алешо Українська Академія Наук
 Л. Чикаленко Мар-Благовіщенська 56 (виїхав).
 А. Носів Трисвятительська 23.

VI. Зоологічна підкомісія:

- Ір. Щоголів голова і спеціаліст С.-Г.Науковий Комітет
 М. Щербина секретар Столипінська 45, п. 17
 М. Шарлемань Трисвятительська 23.
 А. Портенко С.-Г. Вчений Комітет (виїхав)
 С. Крашенинників
 С. Паночині (виїхав).

VII. Математична підкомісія:

- М. Столярів голова Українська Академія Наук
 Ф. Калинович секретар і спеціаліст Паньківська 7.
 М. Кравчук В.Кудрявська 32, п. 7.
 Н. Шульгіна-Іщук Монастирська 9.
 В. Шарко 1-а Українська гімназія
 Г. Холодний 1-а Українська гімназія.

VIII. Метеорологічна підкомісія:

- М. Данилевський голова і спеціаліст С.-Г. Науковий Комітет
 І. Крамалій секретар Бульварно-Кудрявська 32, п. 7.
 М. Середа-Суходольський С.-Г. Науковий Комітет.

IX. Сільсько-господарська підкомісія:

- К. Осьмак голова і спеціаліст Іриненська 3, п. II.
 П. Мороз С.-Г. Науковий Комітет.

X. Фізична підкомісія:

- Г. Холодний голова (виїхав)
 П. Холодний (виїхав) Бібіковський бульвар 4-а.
 О. Яницький (виїхав)
 Шахрай (виїхав)
 В. Потішко

XI. Хемична підкомісія:

М. Доманицький голова і спеціаліст Політехнічний інститут,
Хем. корп.

В. Синиченко Святославська 7, п. 3.

Н. Щербина Політехнічний інститут, Хем. корп.

О. Качаловський Політехнічний інститут, Хем. корп.

Секретар Комісії

Н. Осадча

Ф. Х. – Спр. 31908. – Арк. 19-19 зв. Машинопис.

Справоздання про діяльність Агрономічної секції Українського наукового товариства

24 березня 1921 р.

Агрономичну секцію УНТ було засновано 13-го квітня 1919 р., коли на установчих зборах 11 особами (агрономів, економістів, лісознавців) було затверджено інструкцію Агрономічної Секції, керуючись статутом Українського Наукового Товариства.

На чолі Агрономічної Секції стала тимчасова Рада в складі 5 осіб, а саме: М. Рензького, О. Янати, П. Гавсевича, К. Осьмака та В. Корнічика. Не глядячи на такий численний склад Ради з відомих діячів української агрономії протягом 1919 року не вдалося розвинути хоча скільки небудь примітну діяльність і крім зазначених вище загальних зборів відбулося тоді лише 2 засідання Ради. Літні неспокійні часи, далі деникинщина та пізніші політичні перевороти були причиною того, що з початку 1920 року з членів Ради у Києві залишилися лише 2-е – О. Яната та К. Осьмак. Тому на загальних зборах Агрономічної Секції 18-го січня 1920 р. було обрано нову Раду.

Крім цього, загальних зборів 1920 р. більш не відбулося, хоча Рада призначала двічі збори: 12 вересня з приводу доповіді В.М. Доманицького “Про еволюцію агро- і зоо-культури на Московщині за останні часи” та 24 жовтня з приводу доповіді С.І. Гордецького “Цукро-бурякове господарство на Україні”

Неможливість скликати Загальні збори Секції дуже гальмувало справу видання агрономічного часопису, складання енциклопедії Українського сільського господарства та вирішення деяких інших питань, що належать до компетенції Загальних Зборів Секції.

Рада секції, що її було обрано на загальних зборах 18-го січня в складі Х.І. Левченка, Л.К. Мальченка, М.К. Малюшицького, К.І. Осьмака та В.О. Смоляра, протягом першого півріччя 1920 року не збиралася ні разу головним чином за відсутністю у Києві одних (Осьмака та Смоляра) та переобтяження роботою в інших інституціях в зв'язку з весняною кампанією, других членів Ради.

Перше засідання Ради відбулося лише 21-го липня, коли воно замість вибувших членів кооптувало до свого складу О. Янату та С.І. Городецького і обрало президію Секції в складі: голови – О. Янати, товариша голови Х.І. Левченка та секретаря С.І. Городецького.

В поповненому складі Рада Секції протягом 1920 року урядувала три засідання, що на їх обговорювалися питання, які мали піти на остаточне вирішення загальних зборів переважно про напрям, зміст та технічні умови періодичного органу Секції, видання енциклопедії Укр. Сільського Господарства, участь в роботах літературної, музейної, бібліотечної комісії УНТ та призначення наукових докладів на загальних зборах. Позаяк загальні збори 1920 року не відбулися, то намічені та призначені доклади не могли в минулому році скласти наукового активу Секції.

Тому цей актив складається головним чином з тих робіт популярно-наукового характеру, що Рада Секції запропонувала до видання Літературній Комісії, а саме 1 бесіда (“Про ґрунти”) О.К. Зіхмана, 1 бесіда (“Про угноіння”) Душечкина та 3 бесіди (“Про значіння культурних рослин для любчини”, “Про розведення головніших рослин польової культури” та “Про Плод. мін.”) С.І. Городецького.

Ніяких окремих наукових інституцій Агрономична Секція 1920 року під своїм наглядом не мала, а також не улаштовувала комісій та експурсій.

Агрономична секція нараховувала на своїх лавах 1920 року біля 40 членів та 10 кандидатів, а саме:

1. Яната О.А.
2. Левченко Х.І.
3. Малюшицький М.К.
4. Мальченко Л.К.
5. Осьмак К.І.
6. Смоляр В.С.
7. Городецький С.І.
8. Андрієв В.Є.
9. Гаврисів О.П.
10. Гадлін М.М.
11. Грослейм М.А.

12. Данилевський М.І.
13. Коваль І.Д.
14. Кубрак П.С.
15. Лавренюк П.Ф.
16. Лепченко Я.К.
17. Кудя Я.М.
18. Махів Г.Г.
19. Носів А.З.
20. Петренко Р.А.
21. Павленко К.І.
22. Павленко В.П.
23. Петришин Т.Л.
24. Попов В.П.
25. Портенко Л.С.
26. Поташевський М.П.
27. Олексієв Є.В.
28. Огієвський В.Д.
29. Соколовський О.І.
30. Стоянів Ю.Л.
31. Терніченко А.Г.
32. Форент П.І.
33. Форент І.І.
34. Фролова Н.П.
35. Щербина М.Л.
36. Щоголів І.М.
37. Чудновський
38. Шарлемань М.В.
39. Юркевич

Кандидати:

1. Доманицький В.М.
2. Душечкин О.І.
3. Зіхман О.К.
4. Леонтович П.С.
5. Мокієва О.П.
6. Коваль Й.І.
7. Діброва П.О.
8. Михайлюк
9. Михайловський
10. Букраба

Секретар

Звіт про роботу Ботанічної секції Природничого відділу Українського наукового товариства у Києві

27 квітня 1921 р.

Згідно з Вашою пропозицією надіслати до Секретаріату відомості про діяльність Ботанічної Секції, маю подати слідуюче: Ботанична Підсекція Природничої Секції Укр. Наук. Т-ва сформувалася остаточно 16.IV.1919 року. Головою Підсекції було обрано проф. О. Янату, тов. голови Я. Лепченка, секретарем Ю. Стоянова. Підсекція мала три прилюдних засідання з докладами: Д. Ларіонова "Кольорові відмінки *Scilla cernua*" та доклад О. Янати "Про фльору Кримської "Яйли" На третьому річному засіданні Підсекції 25.I.1920 року було заслухано доклади проф. О. Янати "Ботанічні стаціонарні досліди на Ай-Петринському луковому участку". На цьому ж засіданні в зв'язку з організацією Природничого Відділу Укр. Наук. Т-ва ухвалено було перетворення Підсекції в Ботаничну Секцію Відділу Природничих наук Українського Наук. Т-ва та обрано президію Секції.

До складу Президії (Ради) Секції зараз входять такі особи:

Голова Ради – проф. О. Яната, тов. гол. – Я. Лепченко, секретар – О. Соколовський, члени Ради – О. Запорожець та Л. Носова. На час відсутності в Києві Я. Лепченка та О. Запорожець до складу Ради обрано Я. Куду й О. Мальську.

За час свого існування Ботанична Секція відбула 8 прилюдних засідань, та крім того було 6 засідань Ради Секції. На засіданнях Секції крім докладів організаційного характеру та справоздань про діяльність Секції було заслухано такі наукові доклади:

1. Ю. Стоянів "Флора Акупинських лісів на Брянщині"

2. Проф. О. Яната "Чорний пар та інші пари, як засоби до боротьби з бур'янами"

3. Проф. О. Фомин "Поліморфізм папороти *Polypodium vulgare* на Україні та географічно-біологічна раса *Polypodium serratum* в Криму"

4. В. Фін "Половий процес у *Asclepias cornuti*"

5. Проф. Є. Вотчал "Облік випаровування води у дерев *in situ* Т. Берела"

6. Проф. О. Яната "До біології свиріпи (*sinapis arvensis*)"

7. Проф. О. Фомин "Печіночники та торф'яні мохи України"

8. Проф. О. Яната "До чергових завдань та перспектив ботаники на Україні"

9. М. Котов "До питання про поширення рослин на Україні через заноси"

10. Проф. О. Яната "До лікарської флори околиць Харкова"

Таким чином, додаючи сюди ще й засідання Ботаничної підсекції до переформування її в секцію маємо всього 11 засідань Секції, 6 засідань Ради Секції; заслухано 18 наукових докладів.

Секція має видавати свій орган – “Український Ботаничний журнал” Матеріал на перші книжки журналу цілком готовий, видання затримується загальними умовами друку.

При Секції засновано такі Комісії: 1. Комісію по складанню визначника флори України, в складі: О. Янати, Я. Лепченка, О. Соколовського; 2. Бібліографичну Комісію в складі: О. Янати, М. Холодного, Я. Куди; 3. Літературну Комісію в складі: О. Янати, Є. Вотчала, О. Фомина, Я. Лепченка, О. Соколовського. На час відсутності Я. Лепченка комісію поповнено О. Мальською. Екскурсій (прилюдних) Секцією досі не влаштовувалося.

Секретар Секції

О. Соколовський

Ф. Х. – Спр. 31945. – Арк. 1-1 зв. Рукопис.

Звіт про роботу Математичної секції Українського наукового товариства за 1920 рік

Думка організації Математичної Секції при Науковому Товаристві повстала в кругах членів товариства, ще в другій половині 1919 р. коли Т-во інтенсивно поширило свою роботу, як одинока громадська Наукова установа, бо праця державних наукових установ – Академії наук та Українського Університету через політичне становище була майже завмерла.

Але здійснитися цій думці довелося тільки з початком 1920 р. коли на місце давньої Природничої Секції Т-ва повстало декілька окремих Секцій, що мали природничий характер, й почалася підготовка для об'єднання всіх цих Секцій в один Відділ Природничих Наук Українського Наукового Товариства.

Щоби зреалізувати справу організації Математичної Секції, Рада Природничої Секції звернулася з проханням до академіка Д. Граве взяти на себе цю справу і таким чином акад. Д. Граве скликав перші збори Секції на 25 січня 1920 р. в числі 11 членів – основателів Секції.

На першому засіданні вироблено плян работ Секції та обговорено питання про власний друкований орган.

Число членів Секції зростало і при конці року рахувалося 26 членів Секції, але деякі з них вибули з Києва.

Головну увагу звернула Секція на наукову роботу через доклади своїх членів в засіданнях Секції. Всіх засідань Секції в 1920 році відбулося 13, а на цих засіданнях заслухано 15 докладів, а саме:

1. Акад. Д. Граве: Евклід в освітленні сучасної математики (25.1.1920 р.).

2. – « -. Правило *regulu falsi* в сучасних арабських підручниках арифметики (7.III.).

3. Лист <нерозб.>

4. Спосіб Фабріціуса обчислення приполярних зір (7.III.).

5. І.Я. Штаерман: Зігнання колового перстень (1.П.).

6. – « -. Про збіжність тригонометричних рядів (4.IV.).

7. Проф. М. Кравчук: До теорії кривих 4 ступеня (8 і 22.II.).

8. – « -. Про групи перемінних матиць (14.III.).

9. Пр.-доц. М. Чеботарев: До алгебри трансцендентних функцій (15 і 22.IV та 7.III.).

10. – « -. Про ряди *Divichlet* (18.IV.).

11. Проф. Б. Букреев: Про достаточну умову *heicrstvuss'a* простої задачі варіаційного рахунку (14.III.).

12. Акад. Г. Пфейффер: Умови погодження узагальнених Якобі'євих систем рівнянь з часними похідними 1-го порядку при багатьох змінних (21.III.).

13. – « Особливий спосіб інтегрування узагальнених Якобі'євих систем рівнянь з часними похідними 1-го порядку для багатьох змінних (28.III.).

14. Пр.-доц. Б. Дельоне: Про обчислення таблиць *Sanor Cubicos* (21.III.).

15. П. Лоренц: *Fiven rsysteme ta der Pousmenveri chemuny* (22.V.).

На засіданнях Секції бувало в середньому по 9 членів та 2 гостей (максимум членів 11, а мінімум 5. Гостей максимум 5).

Крім докладів особливу увагу звертала Секція на видання власного органу. Було обрано окрему редакційну Комісію в складі акад. Д. Граве, як головного редактора, та проф. М. Кравчука і І. Штаермана як членів Колегії. Також вироблено докладний план видання разом з кошторисом, який затвердила пізніше Рада Товариства, але зовнішні умови не дозволили здійснитися планові.

Крім внутрішньої наукової праці Секція, через своїх представників брала активну участь в загальній роботі Наукового Т-ва. Так в Раді Т-ва та Раді Відділу Природничих наук Т-ва працював проф. Кравчук, як представник Секції. Він так само був представником Секції в літературну Комісію Відділу Природничих наук. Представником Секції в Бібліографічній Комісії Відділу Природничих наук був І.Калинович, що рівночасно був заступником пред-

ставника в Раді Відділу. В Бібліотечній Комісії Т-ва від Секції брала участь Н.Я. Шульгіна-Іщук, а в Раді музею Т-ва – В.В. Шарко.

Крім зазначених установ деякі члени Секції працювали в Терминологічній Комісії Відділу Природничих наук, а головно в Математичній її Підкомісії.

Головою Секції весь рік був акад. Д. Граве, а товаришем голови по 7.XI проф. Кравчук, а від того часу проф. М. Столяров. Секретарем Секції весь рік був Ф. Калинович.

Грошові трати робила Секція з загальної Каси Т-ва.

Голова Секції

Секретар

Ф. Калинович

Ф. Х. – Спр. 32034. – Арк. 1-1 зв. Рукопис.

Список членів Математичної секції Українського наукового товариства.

{1921 р.}

1. Голова Секції акад. Д. Граве	Обсерваторна 9, пом. 9.
2. Тов-ш голови, проф. М. Столяров	Караваївська 17, п. 1.
3. Секретар – Ф. Калинович	Паньківська 7, п. 1.

Члени:

4. Проф. К. Абрамович	
5. Проф. Б. Букреев	Ботанічна 10, пом. 3.
6. М. Гнатевич	
7. Пр.-доц. Б. Дельоне	
8. Пр.-доц. М. Дельоне	
9. І. Ілінський	
10. А. Карамишів	Астрономічна Обсерваторія
11. Проф. О. Котельніков	
12. Проф. М. Кравчук	поза Київом
13. П. Лоренц	виїхав в Германію
14. М. Лебединців	
15. Остроменський	Бібіковський бульвар 18.
16. С. Певніцький	помер 26.II.1921 р.
17. Акад. Г. Пфейффер	
18. Проф. К. Симінський	Політехнічний Інститут
19. М. Сушкевич	

20. Г. Холодний	поза Київом
21. Пр.-доц М. Чоботарьов	
22. В. Шарко	поза Київом
23. І. Штаерман	
24. К. Шульгина-Іщук	
25. Янкович	
26. Калидан	

Ф. Х. – Спр. 32035. – Арк. 1. Рукопис.

**Обрахунок видатків Геофізичної секції
Українського наукового товариства
на I-VI місяці 1920 року**

Видатки по утриманню Секції на її закладів протягом біжучого півріччя складаються з таких сум:

А.

І. Оплата праці Секретаря Секції	
50 засідань по 600 карб.	30.000 карб.

Б.

Оплата праці членів Комісії та співробітників їх.

І. Фенольогична Комісія –	42.400 карб.
---------------------------	--------------

ІІ. Архівна Комісія –	24.000 карб
-----------------------	-------------

ІІІ. Комісія по організації геофізичного інституту України	12.000 карб.
--	--------------

ІV Комісія по організації з'їзду місцевих працівників-метеорологів	(окрем. обр.)
--	---------------

Разом 78.400 карб.

В.

Оперативні видатки Комісії

І. Фенольогична Комісія –	39.000 карб.
---------------------------	--------------

ІІ. Архівна Комісія –	52.000
-----------------------	--------

ІІІ. Ком. по орг. Геоф. Інституту	2.000
-----------------------------------	-------

Разом 93.000 карб

Г.

Утримання інших установ Секції

І. Геофізичний Інститут України	128.000 карб.
---------------------------------	---------------

ІІ. Курси для підготовки спеціалістів	(окр.обр.)
---------------------------------------	------------

Разом 128.000 карб.

Д.

Видатки по кожному окремому органу Секції

I. "Геофізичний Вістник" 122.000 карб.

II. Труди Секції за 1919 рік 50.000

III. Труди Геофізичного Інституту 52.250

Разом 224.250 карб.

Е.

Видатки по придбанню наукового обладнання та матеріалів

I. Організація й утримання спеціальної
підручної книгозбірні для загальних
потреб Секції 35.000 карб.

II. Обладнання лабораторій Інституту
та ремонт одержаного майна 45.500

Разом 80.500 карб.

Ж.

Видатки господарські та канцелярські

Разом по Секції 36.000 карб.

Разом 36.000 карб.

По всьому обрахунку разом 670.150 карб.

Голова Секції М. Данилевський

/Секретар Секції М. Суходольський

Київ... лютого 1920 р.

Ф. Х. – Спр. 32003. – Арк. 7-8. Машинопис.

**Звернення Секції геофізики й споріднених з нею наук
до ради Українського наукового товариства з приводу
забезпечення Геофізичного інституту приміщенням**

18 січня 1920 р.

При Секції Геофізики й споріднених з нею наук закладено нову
установу – Геофізичний Інститут, що має вже деяке дуже коштовне
майно, яке нема де зберегати; через те Секція ласкаво просить Раду
Т-ва прискорити передачу під Інститут обіцяного приміщення.

Голова М. Данилевський

Секретар І. Селецький

Ф. Х. – Спр. 31999. – Арк. 6. Рукопис.

**Список членів Зоологічної секції колишнього
Українського наукового товариства на 1 червня 1921 р.**

Дійсні члени Секції:

1.	Шарлемань М.	Трьохсвятительська, 23
2.	Гросгейм М.А.	Кудрявська, 6
3.	Щербина М.Л.	Столипінська, 45, 17
4.	Шнее С.Г.	Тарасовська, 11
5.	Більський Б.І.	С.-Г. Науковий Комитет
6.	Добржанський Т.Г.	С.-Г. Науковий Комитет
7.	Клодницький І.І.	В. І. Н. О.
8.	Щоголів І.М.	Політехнічний Інститут
9.	Парамонов С.Я.	На Херсонщині
10.	Осьмак К.І.	С.-Г. Науковий Комитет
11.	Паночіні С.С.	
12.	Товстоніг П.	Степанівська, 90
13.	Алешо О.Г.	Музей ім. проф. Вовка
14.	Боженко Б.І.	Дмитровська, 35
15.	Зайцев Д.В.	Пушкінська, 45
16.	Крашенинников С.І.	Вінниця
17.	Носів А.З.	Музей етнол. антроп. АН
18.	Портенко Л.С.	На Звенигородщині
19.	Равич Е.М.	
20.	Телегульський І.	Політехнічн. Інститут

Члени-співробітники:

21.	Балінський	
22.	Данилович	Андрієвська, 38.
23.	Ковальська Е.Д.	Львівська, 10
24.	Марковський	
25.	Михайлов В.К.	Музичний пер., Консерваторія
26.	Франкфурт Б.С.	Кузнечна, 14
27.	Шарлемань Г.П.	Трьохсвятительська, 23
28.	Шмиговський К.Л.	Кирилівська, 13

Члени Ліквідаційної Комісії УНТ

Ф. Х. – Спр. 32017. – Арк. 1. Машинопис.

Звіт про діяльність Зоологічної секції Відділу природничих наук Українського наукового товариства за 1920 рік

23 січня 1921 р.

Зоологічна Секція У.Н.Т. виникла з ініціативи М.В. Шарлеманя і офіційно почала своє існування та працю зо дня перших організаційних зборів зоологів, які відбулися 23-го січня (п. ст.) 1920 року. Але зародок Секції, привітне об'єднання українських зоологів, покладено було групою з 3-х осіб: М.В. Шарлеманя, М.Л. Щербини та Л.О. Портенка, трохи раніше впорядкуванням кількох попередніх зібрань, що відбувалися переважно в помешканні "Київської Краєвої С.-Г. Досвідної Станції", а також в приватних помешканнях зоологів.

В першому організаційному засіданні брали участь: Б.О. Боженко, М.А. Гросгейм, С.С. Паночіні, Л.О. Портенко, М.В. Шарлемань, С.Г. Шнее та М.Л. Щербина, які обібрали з про між себе Раду Секції в складі голови Секції М.В. Шарлеманя, заступника голови М.А. Гросгейма та секретаря Л.О. Портенка. Часткові зміни в складі Ради Секції трапилися тільки наприкінці року, коли Л.О. Портенко, через від'їзд на Звенигородщину, мусив одмовитись од секретарства і на його місце було обрано М.Л. Щербину.

За відчитний рік відбулося 17 засідань Секції, на яких прочитано 28 докладів на такі теми:

1.	Ю.Артоболовського	«До фауни бабок Чернігівщини»
2.	М. Гросгейма	«Спостереження над жуками-свинками <i>Pigni Sifones</i> »
3.	М. Гросгейма	«Нові роди афід України»
4.	Т. Добржанського	«Дещо про походження родів сонечок»
5.	І. Клодницького	«До біології афід України»
6.	С. Оболенського	«Розповсюдження лісової, хатньої та малої миші та їжака»
7.	С. Оболенського	«Мамологічні спостереження на заході Бєроніжчини»
8.	С. Парамонова	«Дещо про плавні Дністра»
9.	С. Парамонова	«Про плавні Дністра» (продовження доповіді)
10.	Л. Портенка	«Вивчення орнітофауни Київщини»
11.	Л. Портенка	«Дещо з життя Асканії-Нової»
12.	М. Холодного	«Будування гнізд та виховування пташенят у птахів з погляду зоопсихології»

Продовження

13.	М. Шарлеманя	«Український зоологічний журнал» – його програма та зміст»
14.	М. Шарлеманя	«Матеріяли до друку в «Український зоологічний журнал»»
15.	М. Шарлеманя	«Елементи степів в фавні Київщини»
16.	М. Шарлеманя	«Моя фавнистична праця на Україні»
17.	М. Шарлеманя	«Мої орнітологічні спостереження 1920 року»
18.	М. Шарлеманя	«Памяти Е. Гекеля»
19.	М. Шарлеманя	«Перший додаток до «Звірів України»»
20.	М. Шарлеманя	«Нові відомости про бобра»
21.	М. Шарлеманя	«Велетенська Вовчок-муха на Україні»
22.	М. Шарлеманя	«Іхтіологічні спостереження»
23.	М. Шарлеманя	«Спостереження над бабками околиць Києва»
24.	С. Шнее	«До питання про їжу кротів»
25.	М. Щербини	«Ольогічні та орнітологічні здобичі та спостереження 1919 року»
26.	М. Щербини	«Матеріяли до вивчення орнітофавни Волині»
27.	М. Щербини	«Про деяких звірів України»
28.	«Фавнистично-фенологічні спостереження 1920 року». Колективний доклад М. Гросгейма, С. Паночіні, Л. Портенка, М. Шарлеманя та М. Щербини.	

На першій же засіданні зоологів виявилось в першу чергу загальне бажання мати свій орган. Такий орган намічено було ще Радою Природничого Відділу, детальна ж розробка програми його, напрямки і т.ін. виконано силами Секції.

“Український Зоологічний журнал”, як названо цей орган, ухвалено видавати під редагуванням голови Секції щомісячно і в крайньому лише разі на менше як 3-4 рази на рік. Цей журнал має на меті об'єднати усю зоологічну працю на Україні. Однак, не зважаючи на численний цінний рукописний матеріал, що зібрано Секцією вже в першому, а особливо в другому засіданні її та на згоду багатьох авторів значно збільшити його протягом самого короткого часу – журнал до кінця року не вийшов. Секцією тут зроблено все, що тільки можна було зробити в цьому напрямку, а саме: зібрано, проредаговано і взагалі цілком виготовлено до друку весь

матеріал до подвійного числа журналу. Зміст його такий: 1. Від редактора. 2. Бобер (*Casvot fiber L*) минулого і нашого часу. М. Шарлеманя. 3. До орнитофавни Волині. М. Шарлеманя та Портенка. 4. Матеріали до вивчення орнитофавни Волині. М. Щербини. 5. Про зінське щеня й кротовини. Проф. Г. Висоцького. 6. Примітки про деяких звірів Волині. М. Щербини. 7. *Columella anris* та *Sabum timpani dascertilia* приват-доцента В. Домбровського. 8. До біології попелиць України. Прив.-доц. І. Клодницького. 9. До фавни сонечок Поділля та Волині. Т. Добржанського. 10. Лосі на Київщині М. Томкевича. 11. Дрібні примітки. 12. Вибірki з протоколів засідань зоологічної Секції У.Н.Т. 13. Хроніка. 14. Бібліографія.

Незалежно од зазначеного, в портфелі редакції журналу є багато рукописного матеріалу, який міг би забезпечити існування журналу на довгий час.

На протязі 1920 р. членами Секції провадились 1920 р. членами Секції провадились екскурсії та з доручення Фенольогічної Комісії У.Н.Т. – фенольогічні спостереження, висновком яких з'явилася збірка більше 1000 карток спостережень, переважно зоологічного змісту на ряд щоденних записів.

Далі, в плодovому садку Наукового Т-ва головою Секції було зроблено спробу принадити птахів, для чого розвішано по деревах кілька штучних гнізд американського типу, в яких скоро й оселились 3 роди птахів: синиця велика, блакисиниця та горихвістка. Над ними веліся спостереження М. Шарлеманем та Паночіні. Тут же поруч у тому ж таки садку 9 родів птахів помостили гнізда. Тут же поруч тим гнізда в природних умовах. І над ними веліся спостереження тими ж спостерігачами.

В 1920 р. Секцією засновано на Україні 2 постійних пункти: один в с. Початинцях Звенигородського повіту на Київщині, де працює Л. Портенко й другий в с. Яськах в гирлі Дністра, Одеської губ. (на Херсонщині), де оселився С. Парамонов. Пункти призначаються для зоологічних спостережень взагалі та для спостережень над перелітом птахів зокрема. Мається також на меті організувати ще два таких пункти в Чигиринському повіті на Київщині (п. Ліндеман), та в Винницькому повіті на Поділлі (Крашенинників).

З огляду на припинення діяльності Фавнистичного Комітету Української Академії Наук головою Секції піднято питання про заснування при Зоологічній Секції У.Н.Т. Фавнистичної Комісії. Для вироблення положення про таку Комісію та накреслення плану діяльності її на ближчий час, обрано тимчасову Комісію в складі

М. Шарлеманя, М. Щербини та С. Оболенського, але поки що умови життя не дали змоги цей проект здійснити.

Голова Зоологічної Секції
Українського Наукового Т-ва
Секретар

М. Шарлемань
М. Щербина

Звідомлення це ухвалено
на річному засіданні Секції 23 січня 1921 р.

М. Шарлемань

Ф. Х. – Спр. 32016. – Арк. 1-2 зв. Машинопис.

Звіт Медичної секції Українського наукового товариства за 1920 рік

Розвиток науки в українській національній формі – це те завдання, яке поставила перед собою Природниче-Лікарська Секція Українського Наукового Товариства при своєму заснуванні в 1907 році.

До революції 1905 року наші українці примушені були використовувати для цього більш вільні умови життя Галичини, там була своя наукова преса, наукові осередки (Львів, Чернівці). Про умови наукової праці українців в ті часи яскраво свідчить той факт, що перша взагалі на українській мові наукова медична праця – стаття шан. проф. Ол.Г. Черняхівського (“Пристрій до міряння сили скорочень уразу”) надрукована була не у нас на Україні, а в Львівських “Записках Наукового Товариства ім. Шевченка” І лише з заснованням у Києві Українського Наукового Товариства українці російської імперії дістали можливість працювати над розвитком науки і знайомити громадянство з наслідками своєї праці вже цілком на ріднім ґрунті, у себе вдома.

В установчих зборах Укр. Наукового Товариства взяв участь лише один лікар – Ол.Г. Черняхівський (потім член правління, секретар або скарбник Т-ва). Він, М.А. Галін, Х.П. Лукьянів, О.В. Леонтович, О.В. Корчак-Чепурківський, П.В. Петровський, Є.Г. Черняхівський, Є.К. Лукасевич, Х.З. Омельченко й інші. – це той невеликий числом науковий український осередок, який власне й розпочав роботу Медичної Секції (офіційно з 1910 року – з виходом першого тому “Збірника Медичної Секції”).

Зі спадом революції умови національного життя все гіршали, 1914 рік знову приніс заборону українського (і не тільки науко-

вого) друкованого слова. І як що зараз, підраховуючи, що зроблено Медичною Секцією од початку її існування, ми знаходимо в її активі “Матеріали до української медичної термінології” – російсько-український медичний словник (зредатований М.А. Галіним, остаточно впорядкований й надрукований комісією з проф. О.В. Корчак-Чепурківським на чолі) – і 4 томи “Збірника Медичної Секції”, її органа, що під редакцією М.А. Галіна та проф. Ол.Г. Черняхівського виходив з 1910 року, то треба тільки дивуватися тій вірі в будучину, тій енергії, з якими провадила свою працю Медична Секція.

Ця праця Секції стала підвалиною дальнішого розвитку українського наукового життя. Вища українська Медична школа – наслідок роботи тої ж секції. Коли в перші часи по заснованню Секції її робота мимоволі йшла осторонь громадського життя, провадилася в тиші приватних мешкань, то зараз регулярні – що два тижні – збори її прилюдні. Наукові доклади на цих зборах приваблюють до себе все більшу масу тих, хто бачить у розвитку національному необхідний крок до загального поступу людськості.

За останніх 6 місяців відбулося 12 засідань Секції, заслухано 16 наукових докладів. Як реальний наслідок останньої роботи Секції можна зазначити організаційну роботу Губздрава (з ініціативи Медичної Секції) по заснованню у Києві “інституту по боротьбі з лихими новотворами”, відновлення свого наукового органу – “Збірника Медичної Секції” (5 том “Збірника” вже передано до друку і дали він має виходити що-два місяці; переводиться організаційна праця по забезпеченню українського студентства підручниками на рідній мові, продовжується праця по виробленню медичної наукової термінології.

Ф. Х. – Спр. 32018. – Арк. 4. Рукопис.

Список дійсних членів та членів-співробітників Медичної секції Українського наукового товариства на 1 квітня 1921 р.

№	Прізвище, ім'я та по-батькові	Член дійсний чи чл.-співробітник і коли прийнятий	Адреса
1.	Богатирчук Хведір Парфен.	Чл.-співр. з 27.2.1921 р.	В. Волод. 22 б, 3
2.	Виноградов Василь Васильович	Д. ч. з 24.5.1917 р.	Рейтарська 18

Продовження

№	Прізвище, ім'я та по-батькові	Член дійсний чи чл.-співробітник і коли прийнятий	Адреса
3.	Вашетко Микола Памфілович	Д. ч. з 5.I.1910 р.	Ник.-Ботанич. 10
4.	Вороний Юрко Юркович	Чл.-співр. з 27.2.1921	Дорогожицька 8
5.	Галін Мартирій Андроников.	Д. ч. з 6.I.1908	(виїхав)
6.	Дьяченко Євген Іванович	Д. ч. з 1917 р.	Столипінська 75
7.	Домашенко К.	Чл.-співр.з 8.XI. 1919 р.	Київ. Військ. Шпиталь
8.	Ельберг Володимир Олексан.	Чл.-співр.з 31.X 1920 р.	Новопавловська 4
9.	Златківський Давид Григор.	Д.ч.	В. Підвальна 29-20
10.	Іщенко Іван Миколаєвич	Чл.-співр.з 30.1.1921 р.	Дорогожицька 73-4
11.	Колесницький Андрій Наум.	Д.ч. з 31.X. 1920 р.	М. Підвальна 29-5
12.	Кореневич Іван Андрієвич	Чл.-співр. з 23. X.1921 р.	Михайл. пр. 30-7
13.	Коломієць-Коломійченко М.С.	Чл.-співр. з 27.2. 1921	Кадетське шос. 24
14.	Користенський Петро Іванович	Чл.-співр.з 27.2. 1921 р.	Кадетське шос. 24
15.	Котляр Антоніна Васильовна	Чл.-співр.з 27.2. 1921 р.	Новопавлівська 4
16.	Корчак-Чепурківський О.В.	Д. ч. з 29.5.1907 р.	Іриненська 3
17.	Кравченко Сергій Семенович	Д. ч. з 31.X. 1920 р.	В. Підвал. 36, п. 15
18.	Крупський Олександр Іванович	Д. ч. з 8.XI.1919 р.	
19.	Кудрицька Емілія Митрофан.	Чл.-співр. з 31.X.1920 р.	В. Володим. 24, б. 3
20.	Кудрицький Микола Антонович	Д. ч. з 8.XI.1913 р.	

№	Прізвище, ім'я та по-батькові	Член дійсний чи чл.-співробітник і коли прийнятий	Адреса
21.	Кучеренко Павло Олександров.	Д. ч. з 14.X.1920 р.	Кад. шосе 24
22.	Левитський Михайло Андрієвич	Д. ч. з 27.3.1921 р.	Львівська 35
23.	Левицький Модест Пилипович	Д. ч. з 14.3.1912 р.	Виїхав
24.	Мальований Пилип Оверков.	Д. ч. з 26.XII. 1920	Кудрявська 10-5
25.	Матвіїв Хведір Павлович	Д. ч. з 28.XI. 1920	Нестерівська 23
26.	Матушевська Віра Олександр.	Д. ч. з 7.I.1913 р.	Виїхала
27.	Мацнева Олена Олександрівна	Чл.-співр. з 8.XI. 1919	В. Володим. 24 б. 2
28.	Меленевський Юрко Флорович	Д. ч. з 23.6.1918	Виїхав
29.	Нещадименко Ів. Петрович	Чл.-співр. з 13.2.1920	Тарасівська 14-19
30.	Нещадименко Марко Петрович	Д. ч. з 23.6.1918 р.	Фундукл. 34
31.	Омельченко Хведір Захарович	Д. ч. з 1918 р.	Трьохсвятител. 23
32.	Петровський Петро Васильович	Д. ч. з 14.X.1907 р	Виїхав
33.	Підгаєцький Вол. Янович	Д. ч. з 8.XI.1919 р.	Кудрявська 10-5
34.	Піснячевська Віра Онуф.	Чл.-співр. з 27.II.1921 р.	Пушкінська 35-8
35.	Писемський Григ. Хвед.	Д. ч. з 23.УІ 1918 р.	Іриненська 8
36.	Руткевич Кость Мус.	Д. ч. з 31.X.1920 р.	Рейтарська 20
37.	Солуха К.	Д. ч. з 13.XI.1913	Виїхав
38.	Сисак Микола Софрон.	Чл.-співр. з 31.X.1920 р.	Софійська 4, п. 12
39.	Струтинська Ганна Івановна	Чл.-співр. з 14.XI.1920 р.	Кад. шосе 24

Продовження

№	Прізвище, ім'я та по-батькові	Член дійсний чи чл.-співробітник і коли прийнятий	Адреса
40.	Тітов Іван Трохимович	Д. ч. з 27.III. 1921 р.	В. Житомирська 24-14
41.	Тищенко Іван Васильович	Д. ч. з 9.III.1914 р.	Виїхав
42.	Удовенко Волод. Вас.	Д. ч. з 31.X.1920 р.	Павлівська 9, п. 1
43.	Удінцов Хвед. Арс.	Д. ч. з 31.X.1920 р.	В. Володим. 72
44.	Хохол Олена Миколаївна	Чл.-співр.з 16.I.1921 р.	Кузнечна 3, п. 26
45.	Черняхівський Євг. Гр.	Д. ч. з 1910 р.	В. Володим. 37
46.	Черняхівський Олекс. Г.	Д. ч. з 29.У.1907 р.	Столипінська 31-18
47.	Цешківський Хв. Олек.	Д. ч.	Бібіковський бул. 36-7
48.	Юркевич Дмитро Олекс.	Д. ч. з 14.XI.1920	Кадетське шосе 24
49.	Крамаренко В.	Д. ч. з 18.XII. 1913	

Президія секції:

Проф. О.В. Корчак-Чепурківський – голова

Проф. О.Г. Черняхівський – заступник голови

Лік. І.А. Кореневич – секретар

Редакційно-видавнича Комісія секції

Проф. О.Г. Черняхівський – голова і відповідальний редактор.

Лік. А.Н. Колесницький – заступник голови.

Лік. Х.З. Омельченко – член Комісії – офіц. представник

Комісії Секції у Всевидаті.

Члени комісії

Лік. О.І. Крупський

Лік. В.О. Ельберг

Лік. М.С. Сисак

Лік. І.М. Іщенко

Лік. М.А. Кудрицький

Лік. І.А. Кореневич – секретар

(Комісія працює з 26 грудня 1920 року).

Бібліотечна Комісія Секції.
Доц. П.О. Кучеренко – голова
Проф. Вашетко – заступник голови
Лік. М.С. Сисак – секретар
Члени комісії
Лік. В.О.Ельберг
Лік. Г.Н.Струтинська
(Комісія працює з 31 жовтня '920 р.).

Комісія по організації
“Інститута по боротьбі з лихими новотворами”.
Проф. Є.Г. Черняхівський – голова Комісії
Лік. Х.З. Омельченко
Лік. А.Н. Колесницький
Лік. О.І. Крупський
Лік. І.Н. Матвіїв
(Комісія працює з 16 січня 1921 р.)

Термінологічна Комісія.
Проф. О.В. Корчак-Чепурківський – голова
Члени Комісії
Проф. О.Г. Черняхівський
Проф. Є.Г. Черняхівський
Проф. Г.Х. Писемський
Лік. Х.З. Омельченко
Лік. А.Н. Колесницький
Лік. І.А. Кореневич – секретар

Ф. Х. – Спр. 32032. – Арк. 1-2. Машинопис.

Список секцій та персоналу
Гуманітарного відділу колишнього
Українського наукового товариства

10 червня 1921 р.

Голова Відділу –	проф. А.М. Лобода.
Секретар –	О. Гермайзе.

1. Археологічна секція:	
Секретар Секції –	В.Козловська.

2. Етнографічна секція:

Голова секції –
Секретар

проф. А.М. Лобода
А.І. Онищук.

3. Історична секція:

Голова секції –
Секретар

проф. О.С. Грушевський.
О. Гермайзе

4. Секція Мистецтва:

Голова секції –
Секретар

М.О. Макаренко.
Ф. Ернст.

5. Педагогічна секція:

Голова секції –
Секретар

В.Я. Підгаєцький.
О.К. Дорошкевич.

6. Фільольогічна секція:

Голова секції –
Секретар

акад. А.Ю. Кримський.
В. Ганцов.

Голова Ліквідаційної Комісії
Секретар

А. Кримський

Ф. Х. – Спр. 31701. – Арк. 1. Машинопис.

Список членів Історичної секції УНТ

{1921 р.}

	Прізвище і ім'я	Наукові чи громадські відзнаки
1.	Антонович Катер. Мих.	
2.	Антонович Дмитро	Праці по історії штуки
3.	Біляшевський Микола	Директор Музея; друковані праці по мистецтву і археології
4.	Бутович Володимир	
5.	Біднов Василь	Громадський діяч та працівник по археології та етнографії
6.	Василенко Микола	Наукові праці по історії і праву
7.	Волошин Олександр	Громадський діяч
8.	Витошинський Єм. Мих.	Педагог середньої школи і громадський діяч

	Прізвище і ім'я	Наукові чи громадські відзнаки
9.	Веселовський Сергій	Приват-доцент Політехники, професор Українського університету; автор наукових і публіцистичних праць
10.	Грушевський Михайло	Професор Львівського університету; великі наукові праці по історії України, якими відомий на всю Європу
11.	Грушевський Олександр	Приват-доцент Петроградського університету; Професор Українського університету; праці по історії і письменству.
12.	Добровольський Леон.	Розвідки по історії України
13.	Дорошенко Дмитро	Наукові розвідки по історії і письменству; публіцистичні праці. Міністр Закордонних Справ.
14.	Єфименко Ол. Яков.	Автор наукових праць по історії України; написала Історию Українського Народу.
15.	Жебуньов Леонид	Громадський діяч.
16.	Каманін Іван	Наукові розвідки по історії і письменству
17.	Кореневський М.І.	
18.	Косач Ольга Петровна	Громадська діячка; видавець журналу; авторка літературних творів, публіцистичні і по етнографії
19.	Косинський В.А.	Професор-економіст Політехники
20.	Кошовий Вас.	
21.	Кузеля Зенон	Вчений з Буковини; наукові праці в записках Наукового Т-ва
22.	Кивлицкий Єв.Олек.	
23.	Ковалів П.О.	
24.	Коваль Вол.Дм.	
25.	Козловська Вал.Євг.	
26.	Левицький Орест	Наукові розвідки по історії України

Продовження

	Прізвище і ім'я	Наукові чи громадські відзнаки
27.	Леонтович В.М.	
28.	Липинський	
29.	Лаппо-Данилевський Олек.	Професор і академік
30.	Малиновський Іоаник	Професор Варшавського університету
31.	Модзалевський Вадим	Наукові праці по історії України; автор родословника
32.	Мочульський М.	Наукові розвідки в записках Наукового Товариства
33.	Матушевський Федір	Громадський діяч; автор публіцистичних літературних і економічних праць
34.	Макаренко Мик.Омел.	
35.	Мякотин Венедикт	Публіцист і вчений. Розвідки по праву і судівництву на Україні
36.	Мацієвич Кость	Громадський діяч; агроном; економіст; праці по агрономії, статистиці та земельному питанню
37.	Новицький Олександр	Праці по історії мистецтва
38.	Новицький Як.Пав.	
39.	Охримович Володимир	Наукові розвідки в записках Наукового Товариства у Львові
40.	Павлуцький Г.Г.	Професор Університету Св. Володимира, Київського Українського Державного Університету
41.	Падалка Л.В.	
42.	Петлюра Симон	Роботи на теми публіцистичні, економічні і громадські в журналах і часописах
43.	Пичета Вол.	Розвідки по історії
44.	Порш Микола	Роботи на теми економічні, публіцистичні та громадські
45.	Прокопович В'ячеслав	Наукові праці по історії старого Києва
46.	Ротмистров Г.	
47.	Роздольський Осип	Наукові праці по історії етнографії в записках Наукового Товариства у Львові

	Прізвище і ім'я	Наукові чи громадські відзнаки
48.	Рафальський	
49.	Сластьон Аф.Гр.	Роботи по малярству
50.	Синявський Антін	Економіст-педагог; директор Комерцій-ної школи
51.	Сингалевич Сергій	Професор Казанського університету
52.	Славинський Максим	Роботи на теми економічні, публіцистичні та громадські
53.	Томашівський Стефан	Наукові праці в записках Наукового Товариства у Львові
54.	Тишкевич граф М.С.	
55.	Туган-Барановський	Професор-економіст
56.	Черняхівська Людмила	Публіцистичні роботи на історичні і літературні теми
57.	Чубинський М.П.	Професор-юрист
58.	Чижевський Павло	
59.	Чикаленко Євген	Праці на економічні і господарські теми
60.	Шраг Ілля	Роботи на економічні та етнографічні теми. Громадський діяч
61.	Шрамченко Ол.Мик.	
62.	Штейнгельд барон Ф.Р.	
63.	Шелухин Сергій	Роботи по праву, економіці, та побуту. Голова Мирової Делегації
64.	Широцький Кость	Праці по історії штуки. Професор Камінець-Подільського Держ.Університету
65.	Щербаківський Данило	Праці по історії мистецтва
66.	Щербаківський Вадим	Теж
67.	Щербина Володимир	
68.	Яворницький Д.І.	Наукові праці по історії Запоріжжя
69.	Яковлів Андрій	Адвокат – громадський діяч
70.	Ярошевич Андрій	Праці на економічні теми

**Персональний склад Педагогічної секції
Українського наукового товариства**

{1921 р.}

1. Підгаєцький В.Я. т. ч. голова
2. Дорошкевич О.К. т. ч. секретар
3. Гермайзе О.Ю.
4. Іваниця Г.М.
5. Корчак-Чепурківський О.В.
6. Чепіга Яків Т.
7. Пастернак С.П.
8. Дурдуківський В.Х.
9. Гольдман О.Г.
10. Дога В.М.
11. Бессараб П.К.
12. Мещанінова
13. Соколянський І.О.
14. Шекера
15. Кулябко М.М. (ч-співроб.).

Ф. Х. – Спр. 31683. – Арк. 2. Машинопис.

**Тези доповіді про завдання Педагогічної секції
Українського наукового товариства в Києві**

{1921 р.}

1. Щоб визначити певний шлях найближчої реальної праці Педагогічної Секції, треба з'ясувати чим повинна стати Секція в майбутньому, тобто програму максимум, на фоні якої тільки й можна визначити найближчий плян роботи – програму мінімум.

II. Життя на Україні йде в напрямі поширення об'єктів педагогіки: від дітей шкільного віку до дітей дошкільного віку і нарешті до дорослої людини, як об'єкта позашкільної освіти.

III. В зв'язку з цим процесом поширюються і завдання Педагогічної Секції:

а) вивчення психофізичної природи і умов її розвитку людей всіх зростів, як об'єктів освіти (а не тільки дітей).

б) вивчення всіх загальних і спеціальних питань освіти, дошкільної, шкільної, позашкільної, загальної і професійної освіти людей нормальних і дефективних.

IV. Засобами вивчення – повинні бути експерименти у вузькому й широкому розумінні слова.

V Установи і органи Секції:

1. Лабораторія експериментальної педагогіки і психології з низкою Комісій, напр.

а) для вивчення дошкільного виховання.

б) для вивчення позашкільної освіти.

в) для вивчення питань виховання дефективних дітей.

г) для вивчення трудової школи, з низкою підкомісій для вивчення окремих питань трудового виховання, як напр., рідна мова в труд. школі, природознавство в труд.школі, математика в труд.школі, мистецтво в труд.школі.

д) для вивчення соціальної педагогіки.

е) для вивчення біологічних основ виховання.

ж) для вивчення естетичних основ виховання і т.и.

2. Педагогічна лабораторія – майстерня приладь (не з погляду техніки, а творча, ідейна, конструктивна сторона).

3. Педагогічний музей.

4. Педагогічна бібліотека (з бібліографічною педаг.-псих. комісією).

5. Педагогічно психол. видавництво і педаг. психол. журнал.

6. Науковий педаг.-психол. семінар для практичного ознайомлення і роботи в усіх цих установах практикантів.

7. Комісія педаг. псих. термінологічна.

8. Комісія для вивчення історії освіти на Україні.

Програма мінімум.

1. Підготовча організаційна Комісія для розроблення питання про організацію лабораторії експериментальної педаг.-психології.

2. Комісія педаг.-псих. термінологічна.

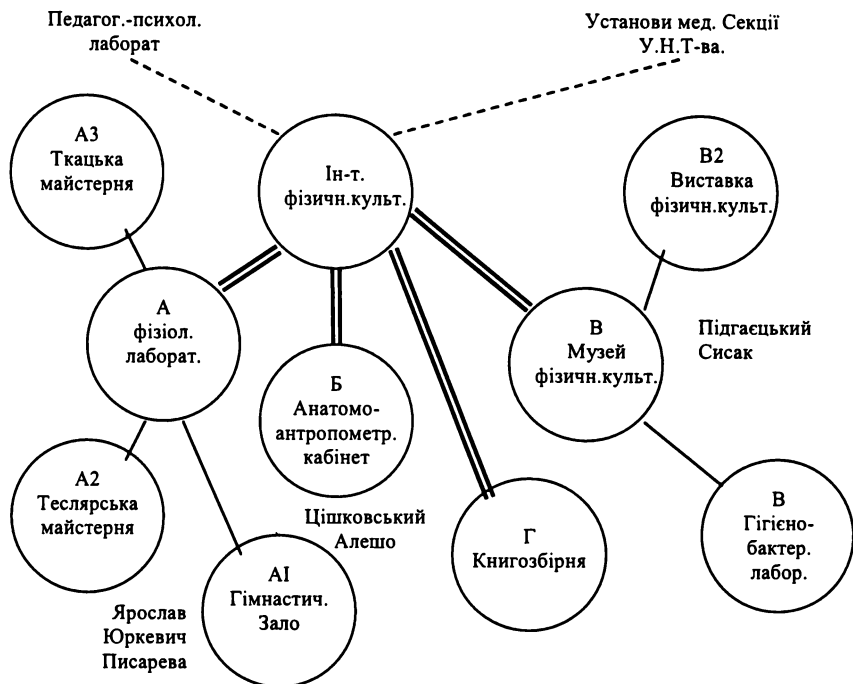
3. Комісія для вивчення історії освіти на Україні.

4. Комісія для вивчення трудової школи.

5. Бібліотечна педагогічна психологічна Комісія.

Ф. Х. – Спр. 31685. – Арк. 5-5 зв. Машинопис.

**Схема Інституту фізичної культури
Педагогічної секції
Українського наукового товариства в Києві**

Ф. Х. – Спр. 31693. – Арк. 18. Машинопис.

**Пояснююча записка та основні положення
про Інститут фізичної культури Педагогічної секції
Українського наукового товариства в Києві**

{1921 р.}

На Україні питання фізичної культури (фіз. виховання та фіз. освіти) до останнього часу були цілком занедбані як в розумінні науково-дослідного розроблення, так і в напрямкові практичного використання. Між тим українська нація дає колосальний % захворюваності, особливо в дитячому віці дає явища довгочасної смерті в значній кількості та передчасної старості. В той час

як в Англосаксонських країнах людина 50-55 рр. уявляє з себе цілком життєздатний і в фізіологічному і в інтелектуальному відношенні організм, у нас це здебільшого дід, у якого усе в минулому. Молоді та дорослі не вміють ні ходити, ні дихати, ні, навіть, рухатися. Це вкупі обумовлює існування неумілості у широких колах народу боротися за власне існування, охороняти себе від різних інтервенцій. Для забезпечення остільки необхідної всебічності у розвитку людини потрібним уявляється вірне улаштування методів праці та фізичних вправ у різних видах виховання.

Конче необхідне розроблення, перевірчення методів праці і вправ, відшукування нових шляхів на терені нової наукової дисципліни – фізичної культури має переводитись лабораторним шляхом в співучасти як анатомів, антропологів, фізіологів, так і гігієністів. Для переведення зазначеної досвідної роботи при Пед. Секц. У.Н.Т. засновується згідно тези 5 р. 1 п. 6 програми праць Секції Інститут фізичної культури, який матиме метою:

1. Наукове розроблення питань з обсягу фіз. культури.
2. Організацію дослідів, спостережень на терені впливів чинників фіз. культури на людину. Праця Інституту фіз. культ. для осягнення цих завдань має переводитись:
 1. В Анатомо-антропометричному Кабінеті (Содокладчик пр. орд. И.О. Цішковський "Організація, завдання і плани работ анатома- антропометричного Кабінету Ін. Фіз. Культа").
 2. У Фізіологічній лабораторії з досвідними майстернями та гімнастичним залом (Содокладчик магістр Ярослав С.Ю.).
 3. При Музеї Фізичної культури з відділом постійної виставки та гігієнічною лабораторією.

При Інституті фіз. культури має існувати Книгозбірня. Тимчасово праця має переводитися в помешканні Дитячого Будинку ім. III-го Інтернаціоналу, на що є згода уряду будинку. В своїй праці Інститут Фіз. Культ. матиме постійний органічний зв'язок з Ц. лабораторією експеримент. педагогіки та псих. при Пед. секції та Комісії по її організації з мед. Секцією У.Н.Т.

Розроблення статуту і організація Ін. фіз. культури і його установ пропонується доручити Раді в складі: Цішковський Х.О. зав. – Антропометричним кабінетом; Ярослав С.Ю. зав. – фізіологічн. лаборатор., Підгаєцький В.Я. – зав. Музеєм фізичн. культури та Сисак – секретар Ради.

Звіт про діяльність Філологічної секції Українського наукового товариства

18 березня 1921 р.

У відповідь на папери Секретаріату під чч. 334 і 337 від 16 III ц. р. Філологічна Секція має честь подати такі відомості.

Діяльність Секції поновилася 14 квітня 1920 року, коли відбулися перші організаційні збори. Головою Секції був і остається академік А.Ю. Кримський. На секретаря обрано було Вс.М. Ганцова, а на заступника секретаря П.П. Филиповича. Всіх засідань на протязі 1920 року відбула Секція 8 (у квітні – 3, у травні – 3, у червні 1 і в жовтні – 1).

Докладів прочитано – 6. Із них чотири наукових, а саме:

1. Акад. С.О. Єфремов. Без синтезу (про життєву драму П. Куліша). Чит. в засіданні 25. IV 1920 р.

2. Акад. А.Ю.Кримський. З наукової мітології XIX в. Чит. 2. V. 1920 р.

3. І.П. Галюн. Українські дифтонги та їх наукова історія. Чит. 16. V. 1920 р.

4. О. Курило. Уваги до сучасної української літературної мови. Чит. в засіданнях 30. V. та 27. VI. 1920 р.

Два доклади організаційного характеру, а саме:

5. Про організацію класичної підсекції при Філологічній Секції – доклад Г.М. Іваниці, чит. 18. IV. 1920 р.

6. Про організацію роботи по Комісіях при Філологічній Секції, з-окрема про утворення Бібліографічної Комісії – доклад В.В. Міяковського, чит. 2. V. 1920 р.

Організацію Класичної підсекції доручено було Г.М. Іваниці, а організацію Бібліографічної Комісії – В.В. Міяковському.

Останнє засідання Секції відбулося 10. X. 1920 р. і з того часу аж по сей день Секція не збиралася. Так само нічого Секція й не надрукувала.

Список членів Секції при цьому подається.

Голова секції, академік
Секретар

А. Кримський
В. Ганцов

Ф. Х. – Спр. 31672. – Арк. 1 зв. Рукопис.

**Звернення Філологічної секції
Українського наукового товариства
з приводу упорядкування граматичної термінології¹**

1910 р.

Шановний Добродію!

Одним з важливих питань українського просвітнього життя є запровадження одностайної граматичної термінології. Правда, в Галичині та Буковині останніми часами взято до вжитку в школах термінологію, що пропонував пр. Смаль-Стоцький в своїй граматиці та прийняли в своїх підручниках дд. Пачовський і Попович, але і в самій Галичині ця термінологія не спіткала ще загального і повного признання від тих, що пишуть на граматичні сюжети; наприклад пр. Верхратський вживає оригінальної термінології, що значно розминаєся з термінологією пр. Смаль-Стоцького, а на Україні Російській, де останніми часами надруковано кілька граматик і мовних розправ, ми подибуємо дуже різностайну термінологію, що відрізняє ся від термінології галицьких учебників. Такий стан речі не тільки утрудняє розуміння тексту, але вносить також певну плутанину понять, надто небажану і шкідливу з педагогічного погляду.

З огляду на все сказане, Філологічна Секція Київського Наукового Товариства поклала зробити почин до впорядкування і усталення нашої граматичної термінології і в тій цілі ухвалила пропонувати компетентним особам і закладам з сього приводу, щоб дорогою виміни думок вияснити це питання і дійти до повної згоди в уживанню єдиної сталої, для всіх наукових українських закладів обов'язкової, термінології.

Посилаючи при сім брошуру І. Огієнка "Українська граматична термінологія", що подає історичний огляд розвитку сеї термінології і дасть Вам можливість орієнтуватися в цій справі Н.Т. пропонує Вам відписати на такі питання:

1. З огляду на те, що термінологія пр. Смаль-Стоцького найбільше поширена і найбільше популярна, чи не вважаєте Ви, що її годиться вживати не змінюючи, як вона є, чи може, на Вашу думку вона потребує поправок, і коли потребує, то які власне терміни і чому саме Ви вважаєте за невідповідні і якими новими термінами пропонуєте їх замінити?

2. Може Ви самостійно пропонуєте особну систему термінольо-

¹ В паперах Філологічної секції УНТ зберігся цей документ, що був віддрукований та розсилався секцією на самому початку її діяльності.

гії і поясните мотиви, якими Ви в тому керуєтесь, і чи не вважаєте за потрібне мати на увазі термінологію всіх інших слов'янських народів, яко показчик і коректив до установлення українських термінів?

3. Чи не гадаєте Ви, що установлюючи граматичну термінологію, треба б спершу розглянути критично традиційну класифікацію граматичних категорій і зреформувати її на більш наукових підставах, а відповідно до того вже уложити окрему термінологію; так от, залишаючи дотеперішній основний поділ граматики на фонетику, морфологію і синтаксис, чи не треба б, напр., в морфології більш науково провести класифікацію так званих "частих мови", керуючись принципом виключно формальним чи семасіологічним і т. ін.?

Відповіді на поставлені запитання просимо прислати на адресу: Українське Наукове Товариство. Фільологічна секція. Київ, Володимирська ул., д. № 42, кв.3.

Ш.Д.! Секція просить прислати відповіді до Нового 1911 року.

Голова секції

Секретар

Київ, тип. И.И.Чоколова

Ф. Х. – Спр. 31674. – Арк. 1. Друкарський примірник.

Відомості про діяльність Секції мистецтв Українського наукового товариства в Києві

28 березня 1921 р.

На Ваші запитання від 16 і 19 березня відносно діяльності Секції цим подаю такі відомості:

1. Секція Мистецтв склалась на підставі постанови Ради Т-ва від 15 вересня 1918 року. К кінцю 1918 року рахувалось 29 дійсних членів, і 4 члена-співробітника. Протягом 1919 р. обрано було 6 нових дійсних членів і два співробітника, вибуло (вмерло) – два – один дійсний (К.В. Широцький) і один співробітник (О.Й. Гуцало); к кінцю 1919 року дійсних членів було 34, і членів-співробітників – 5. Протягом 1920 року обрано було 2 нових дійсних члена і вибуло (вмерло) один дійсний (В.Л. Модзалевський) і два члена-співробітника (Г.І. Нарбут і О.О. Соловій). На 1 січня 1921 року дійсних членів було 35, членів-співробітників – 4.

2. В цей час президія секції складається: із почесного Голови секції проф. Г.Г. Павлуцького; голови секції М.Є. Макаренка;

просада товариша голови вакантна; секретаря Ф.Л. Ернста.

3-4. Протягом 1918 року відбулося 6 засідань, з них 5 наукового і 1 організаційного характеру; за 1919 рік – 7 засідань, з них 4 наукового і 3 організаційно-біжучого характеру; за 1920 рік 13 засідань, з них 9 наукового і 4 біжучого характеру; за 1921 рік два засідання для розгляду біжучих питань; призначені доклади не відбулися за хворобою референтів. Разом, з початку існування секції відбулося 28 засідань, з яких 18 мали характер науковий і 10 – біжуче-організаційний.

5. Доклади читалися такі:

1. С.А. Таранушенко. Іконографія українського іконостасу.
2. д-р Й. Пеленський. Вавельський тетрахоих.
3. Д.В. Антонович. Відділ історії мистецтв в Археол. Інституті.
4. В.Л. Модзалевський. Шкляні гуті на Чернігівщині.
5. С.О. Гіляров. Мистецтво в освітленні нової праці Ф.І.Шміта.
6. Г.Г. Павлуцький. Українське будівництво до-монгольської доби.
7. Т.І. Якубаніс. Нова праця проф. Шміта з філософ. погляду.
8. В.Є. Данилевич. Вага нумізматки за-для студювання історії мистецтв.
9. В.Л. Модзалевський. Нові архівні данні про штихаря Тр. Левицького.
10. Ф.Л. Ернст. Будинок старої бурси в Києві.
11. Д.М. Щербаківський. Виноградна лоза, як евхаристичний символ в українському іконопису.
12. О.Д. Ертем. Нові дані до історії Видубицького монастиря.
13. В.Л. Модзалевський. До історії українського ліярництва.
14. Г.Г. Павлуцький. Нова книга проф. Шміта про старе укр. мистецтво.
15. О.Д. Благояр. Справа охорони старовини на Правобережжю і в Галичині.
16. І.В. Моргілевський. Сучасний стан архітектурних дослідів св. Софії.
17. Г.Г. Павлуцький. Замітки про походження та особливості стилю визант.-руського іконопису.
18. Г.Г. Павлуцький. Український народний орнамент.

6. Що до видань секції, то зараз друкується збірник Секції з статтями її членів – О.Й. Гуцала, Ф.Л. Ернста, М.Є. Макаренка, В.Л. Модзалевського, Д.М. Щербаківського т.и. Збірник буде ілюстровано численними малюнками.

7. Секція організувала за час свого існування багатько комісій для розв'язання різних біжучих питань; з інституцій при Секції функціонує дуже цінний музей української старовини і мистецтва з консерватором Г.Ф. Красицьким на чолі, і бібліотека спеціально-художнього характеру.

8. В 1920 році Секція організувала низку екскурсій по пам'яткам старовини м. Києва, які під керівництвом Ф.Л. Ернста, Г.Ф. Красицького, В.В. Прокоповича і Д.М. Щербаківського оглядали Печерськ, Поділ, Старий Київ, Видубицький монастир, Лавру, Володимирський собор і т.и.

9. За час свого існування Секція крім організації Музею і Бібліотеки, збирала матеріали по історії укр. мистецтва архівного характеру (в копіях і оригіналах), рукописи дослідів, зберігає дуже цінні рукописи небіжчиків членів Секції В.Л. Модзалевського і К.В. Широцького, картологічні матеріали, фотографічні знімки та малюнки з пам'яток української старовини, охороняла цінну збірку мистецтва Г.І. Нарбута, приймала участь в справах реставрації Св. Софії і т. ин.

Секретар

Ф. Ернст.

Ф. Х. – Спр. 31649. – Арк. 1-2 зв. Рукопис.

Список членів Секції мистецтв Українського наукового товариства в Києві в 1921 р.

Президія: Почесний голова проф. Г.Г. Павлуцький,
Голова – М.Є. Макарєнко,
Секретар Ф.Л. Ернст

Дійсні члени: (в Києві)

1. Барвінок В.І.	Кирилівська 31-1.
2. Біляшевський М.Ф.	Олександрівська 29.
3. Гіляров С.О.	Карачаївська 43, 1 поверх
4. Грушевський О.С.	Паньківська 9
5. Данилевич В.Є.	Паньківська 7
6. Ернст Ф.Л.	Кругло-Університетська 4-4
7. Зуммер В.М.	Святошин, Петропавлівська 99
8. Клінкер В.П. В.	Підвальна 36-А
9. Козловські В.Є.	Олександрівська 29
10. Макарєнко М.Є.	Панківська 7
11. Мокроус П.Т.	Бульварно-Кудрявська 8-30

12. Павлуцький Г.Г.	Микольсько-Ботан. 7
13. Саливон Г.Д.	Фундукліївська 80-71
14. Чекаленко Л.Є.	Мар.Благовіщ. 56
15. Щербаківський Д.М.	Олександрівська 29

Поза Київом:

16. Айпалов	Симферопіль
17. Антонович Д.В.	Відень
18. Жук М.І.	Чернигов
19. Колодій Х.О.	
20. Курінний П.П.	Умань
21. Ліпінський В.	Відень
22. Лукомський Т.К.	Рим
23. Новицький О.П.	Москва
24. Опацький Є.Д.	
25. Пеленський Й	
26. Свенцицький І.	Львів
27. Сіцинський Є.	Кам'янець-Подільський
28. Скоропис-Йолтуховський	
29. Таранушенко С.С.	Харків
30. Холодний П.І	
31. Шміт Ф.І.	Харків
32. Щербаківський В.М.	Полтава
33. Шавинський В.О.	Петербург
34. Колчупляк Т.	

Члени-співробітники:

35. Бойчук М.Л.	Київ, Татарська 25
36. Крашевський В.Г.	Київ, Олександрівська 29
37. Красицький Г.Ф.	Київ, Трьохсвятит. 23
38. Лісочевський В.І.	Ніжин

Ф. Х. – Спр. 31649. – Арк. 3-4. Рукопис.

**Звіт про діяльність Етнографічної секції
Українського Наукового Товариства
в Києві за час від 29.IV.1920 р. до 20.III.1921 р.**

27 березня 1921 р.

1. Історія: Українське Наукове Товариство в Києві утворило у себе 1912 р. Етнографічну Секцію, якої завданням було об'єдна-

ти всі наукові сили, що працюють на полі етнографії на території України.

Ріжними причинами була відтак робота перепинена і аж 29 квітня 1920 року відновлено працю.

2. Рада Секції. В склад Ради Е. Секції входять:

Проф. А.М. Лобода, голова,
Проф. К.В. Квітка, тов. голови,
А.І. Онищук, писар,
Д.М. Щербаківський, скарбничий,
Д.М. Ревуцький, контрольор.

3. Кількість членів Е. С.:

Е. Секція має 30 дійсних членів.

4. Кількість загальних зібрань членів: Члени Е. Секції збиралися що два тижні на загальні зібрання, на яких слухано наукових докладів та обмірковано важливі справи зв'язані з науковою діяльністю. Таких засідань улаштовано 15.

5. Кількість наукових докладів: На засіданнях було прочитано таких докладів:

1. Лобода А.М. Завдання української етнографії.
2. Клінгер В.П. Сучасні завдання Етнографічних Секцій.
3. Квітка К.В. Методи музичної етнографії.
4. Квітка К.В. Огляд української народної музичної літератури.
5. Квітка К.В. Окреслення поняття української народної музики.
6. Попов П.М. Війна і революція в українській народній словесности.
7. Марковський Е. Сокиринський текст вертепу.
8. Рулін П.І. Українські народні пісні в старому російському співаннику.
9. Онищук А.І. Класифікація фольклорного матеріалу.
10. Онищук А.І. Народне будівництво (очерк і програми збирання матеріалів).
11. Онищук А.І. Уривок з українського вертепу.

6. Засідання Ради Е. Секції: Двічі на місяць відбувалися засідання Ради Е. Секції на яких обмірковано питання зв'язані з науковою діяльністю на полі етнографії; всіх засідань відбулося 25.

7. Наукові видання:

а) Етнографічна секція печатає 2-й № "Етнографічного збірника", до якого увійшли українські народні мелодії, зібрані К.В. Квіткою.

б) Зібрано і приготовано до друку наукові матеріали до 1-го № всеукраїнського журналу "ВІСНИК ЕТНОГРАФІЇ"

в) Складені і підготовляються до друку програми до збирання етнографічних матеріалів.

8. Науковий зв'язок з провінцією: Етнографічна секція удержує постійний зв'язок з досліджувачами українського народного побуту на території усієї України, дає ініціативу, інструкції і програми до наукової роботи.

9. Наукові екскурсії. Е. Секцією командировано одного з членів в Путивльський уїзд Курської губернії з дорученням поробити етнографічні досліджування над укр. населенням.

10. 1-й Всеукраїнський етнографічний з'їзд в Києві: Ведеться підготовляюча праця до 1-го Всеукраїнського Етнографічного з'їзду, який – з ініціативи Етнографічної секції Українського Наукового Товариства, Пост. Комісії для виучування народного права Української Академії наук та Етнографічної секції Губкомиса, має відбутися в місяці червні ц. р. в Києві.

В склад Організаційної комісії для улаштування цього з'їзду увійшли: проф. А.М. Лобода, проф. Синайський В.І., академік Біляшевський М.Ф., Курило О.Б., Щербаківський Д.М., Лазаревський І.О., Бутовський О.М., Язловський Б.О., Квітка К.В., Алешо А.Г., Онищук А.І.

За Раду Е.С.

А. Онищук

Ф. Х. – Спр. 31978. – Арк. 20-20 зв. Машинопис.

**Ліквідаційна Комісія Українського Наукового Товариства до
Черняхівського Євгена Олександровича.**

Лист з проською взяти на себе обов'язки голови Комісії

25 січня 1922 р.

Надсилаючи при цьому виписку з протоколу засідання 20-го січня сього року, ліквідаційна Комісія УНТ ласкаво прохає Вас взяти на себе обов'язки Голови Комісії і призначити чергове засідання для обговорення біжучих справ щодо об'єднання УНТ з УАН.

Члени Комісії:

О. Яната
Шарлемань
А. Носів.

Ф. Х. – Спр. 32577. – Арк. 1. Машинопис.

**Протокол засідання Ліквідаційної комісії
Українського наукового товариства**

30 січня 1922 р.

Присутні: Голова Комісії, проф. Є. Черняхівський, члени Комісії: О.А. Яната, А.З. Носів, М.В. Шарлемань.

Слухали:

1. Повідомлення проф. Є. Черняхівського про його згоду бути Головою Ліквідаційної Комісії на підставі обрання його Головою Ліквідаційної Комісії.

Ухвалили:

1. Прийняти до відома.

Слухали:

2. Про кооптацію нових членів Ліквідаційної Комісії.

Ухвалили:

2. В зв'язку з тим, що в складі Комісії немає представників Гуманітарного Відділу запросити проф. А.М. Лободу бути членом Комісії.

Слухали:

3. Про день зборів Комісії.

Ухвалили:

3. Призначити збори Комісії на 2 лютого ц. р. о 7 годині в пом. проф. Є. Черняхівського.

Голова комісії

Секретар

Ф. Х. – Спр. 32576. – Арк. 1. Машинопис.

*Діялі Українського наукового поварництва:
біографічний довідник*

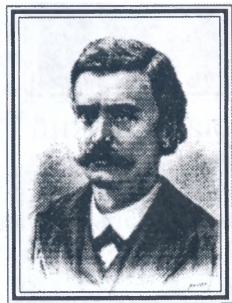

АЛЕШО Олександр Гаврилович (1890-1922) – антрополог та етнограф, учень і наступник Ф.К. Вовка. 1915 р. закінчив історично-філологічний факультет Петербурзького університету. За часів студентства почав самостійні антропологічні та етнографічні дослідження. 1915-1917 рр. працював в етнографічному відділі Музею антропології та етнографії Російської Академії наук. Брав участь в етнографічній експедиції до Вірменії. 1918 р. переїхав до Києва, активно включився в процес національно-культурного відродження. Брав участь в організації Українського народного університету в Києві, Українського робочого клубу, викладав в них антропологію та етнографію. З 1919 р. – активний діяч Українського наукового товариства, член багатьох секцій і комісій. Працював першим вченим секретарем Сільськогосподарського наукового комітету, головою секції народного побуту. Багато зробив для організації та розвитку Кабінету антропології та етнографії ВУАН. Енергійна діяльність О.Г.Алешо перервалася через раптовий і смертельний туберкульоз.

АЛЕШО Олександр
Гаврилович

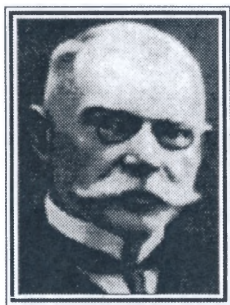
АНТОНОВИЧ Володимир Боніфатійович (1834-1906) – історик, археолог, етнограф, професор Київського університету (з 1878 р.), член-кореспондент Петербурзької академії наук (з 1901 р.). Після закінчення 1855 р. Київського університету вчителював у гімназії і кадетському корпусі. Упродовж 1863-1880 рр. – головний редактор Тимчасової комісії для розгляду актів у Києві. 1870 р. здобув ступінь магістра, а 1873 р. – доктора російської історії, того ж року обраний професором російської історії Київського університету. Протягом 1880-1883 рр. – декан історично-філологічного факультету. З 1881 р. очолював Історичне товариство Нестора-літописця при Київському університеті. Член-засновник і перший почесний член Українського наукового товариства. Автор ґрунтовних праць з історії України: “Київ, його доля і значення з XV до XVI ст.”, “Про походження козацтва”, “Дослідження про гайдамацтво”, багатьох архе-

АНТОНОВИЧ
Володимир
Боніфатійович

ологічних розвідок, зокрема: "Древности Юго-Западного края", "Археологическая карта Киевской губернии", етнографічних досліджень. Брав участь у підготовці до друку багатотомного "Архива Юго-Западной России", видав спільно з М. Драгомановим "Исторические песни малороссийского народа"

БЕРЛО Ганна Львівна (1859-1942) – історик, філолог, педагог. Походила з українського козацько-старшинського роду. Народилася в містечку Вороньків Переяславського повіту Полтавської губ. Член УНТ з часу його заснування. З початку 1900-х рр. друкувалася в "Літературно-науковому віснику", "Україні", "За сто літ". У 1920-х рр. працювала в комісіях ВУАН: зі складання біографічного словника діячів України, словника живої української мови, історії Лівобережної та Слобідської України. Автор роботи "Арсений Берло, епископ Переяславский и Бориспольский. 1744 г.: Биографический очерк" (1944) та низки статей-спогадів про визначних українських діячів.

БІЛЯШЕВСЬКИЙ
Микола Федотович

БІЛЯШЕВСЬКИЙ Микола Федотович (1867-1926) – археолог, етнограф, мистецтвознавець, академік УАН (з 1919). 1891 р. закінчив Новоросійський і Київський університети. 1899-1905 рр. – редактор збірника, а потім журналу "Археологическая летопись Южной России" 1902-1923 рр. – директор Київського історичного музею. Член Всеукраїнського археологічного комітету (з 1917 р.). З 1887 р. брав участь у археологічних розкопках, досліджував археологічні пам'ятники різних епох. Найбільш відомі розкопки на Княжій горі біля Канева, ряду поселень трипільської культури. Вивчав нумізматику, історію запорізького козацтва. Автор праць: "Монетные клады Киевской губернии" (1889), "Раскопки на Княжей горе" (1893), "Борисовское городище" (1926).

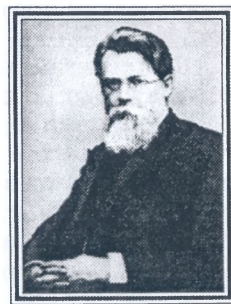
ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович (1866-1935) – історик права, політичний і громадський діяч. Закінчив 1890 р. Дерптський університет. 1893-1903 рр. викладав у київських гімназіях, з 1903 р. – член губернського комітету попечительства про народну тверезість і за сумісництвом секретар статистичного комітету. 1904 р. брав участь у роботі товариства "Освобождение", яке являло собою революційно-демократичний осередок у Києві, співробітничав з редакцією газети "Киевские отклики" ліберально-демократичного напрямку. 1906 р. за антиурядові статті заарештований

і засуджений на один рік ув'язнення. 1912 р. його затверджено приват-доцентом Новоросійського університету (Одеса), але він не отримав дозволу викладати в університетах як "політично неблагонадійний", тому вступив до складу присяжних повірених округи Одеської судової палати. 1917 р. – попечитель Київського навчального округу. 1918 р. – голова Ради міністрів України, у квітні-жовтні – міністр освіти й мистецтва. 1920 р. обраний академіком Української академії наук. Він очолив Комісію по вивченню історії західно-російського та українського права при Соціально-економічному відділі Академії, редактор "Звідомлень" цього відділу. 18 липня 1921 р. його обрано президентом Всеукраїнської академії наук, але уряд не затвердив склад Президії і особисто його на посадах, після чого він відмовився від президентства. 1923 р. Василенка заарештовано за звинувачення в контрреволюційній діяльності в організації "Київський обласний центр дії" і покарано 10-річним ув'язненням, але завдяки клопотанням ВУАН 1925 р. помилувано. 1925-1929 рр. – голова Соціально-економічного відділу АН України, упорядковж 1925-1933 рр. – голова Постійної комісії по вивченню історії західно-руського та українського права, член низки наукових комісій. Наукові праці присвячені історії держави і права, історії України, біографістиці. Брав участь у виданні "Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона", де вміщено понад 30 його статей. Автор ґрунтованих праць "Исторические сведения о кабардинском народе", "Очерки по истории Западной Руси и Украины", "Матеріали до історії українського права" та ін.

ВАСИЛЕНКО
Микола Прокопович

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович (1863-1945) – геохімік, мінералог, академік Російської академії наук (з 1909), академік УАН (з 1918), перший президент УАН (1918-1921). Народився в Петербурзі. Закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету (1885). 1890-1910 рр. працював у Московському університеті, з 1898 р. – професор. 1914-1917 рр. – директор Геологічного і мінералогічного музею Петербурзької академії наук. 1917-1921 рр. працював в Україні. Член УНТ (з 1914). Брав діяльну участь у створенні УАН, викладав у Таврійському університеті. 1922-1939 рр. – директор заснованого ним Ра-

ВЕРНАДСЬКИЙ
Володимир
Іванович

дієвого інституту АН СРСР. Засновник комісій по вивченню продуктивних сил Росії та України та багатьох інших наукових установ. Досліджував геохімічні закономірності будови та складу Землі, хімічний склад земної кори, гідросфери, атмосфери, міграцію хімічних елементів у земній корі, роль і значення радіоактивних елементів в їхній еволюції. Його ідеї про роль живої речовини у житті земної кори стали фундаментом створеної ним науки – біогеохімії. Фундатор наукової школи геохіміків. Член багатьох академій наук і наукових товариств світу.

БОВК
Федір Кіндратович

БОВК Федір Кіндратович (1847-1918) – вчений в галузі української етнографії, фольклору, антропології, археології, доктор географії та антропології Петроградського університету (1917 р.), професор Київського університету (1918 р.). Навчався в Новоросійському та Київському університетах. 1874-1876 рр. служив у канцелярії Київської контрольної палати, працював у Південно-Західному відділі Російського географічного товариства у Києві. 1879 р. виїхав за кордон, постійно проживав у Парижі, де займався анатомічною антропологією, порівняльною етнографією, археологією. 1901-1905 рр. викладав соматичну антропологію і етнографію в Російській вищій школі суспільних наук в Парижі. Наприкінці 1905 р. переселився до Петербурга, читав лекції з антропологічних наук у Вищій школі П.Ф. Лесгафта, а з 1907 р. – в Петербурзькому університеті. Одночасно проводив велику роботу по організації української частини Етнографічного відділу Музею антропології та етнографії в Петербурзі. На запрошення до участі в організації Української академії наук виїхав до Києва, але 30 червня 1918 р. в дорозі помер у м. Жлобині. В основу антропології ставив завдання вивчення людини в її расових та культурних особливостях. В антропологію включав анатомічну антропологію, палеоетнографію. Предметом етнографії, зокрема, вважав побут, який є наслідком колективної діяльності народу, спрямованої на задоволення його життєвих потреб. Основні праці: “Этнографические особенности украинского народа” та “Антропологические особенности украинского народа”, відзначені золотою медаллю Російського географічного товариства.

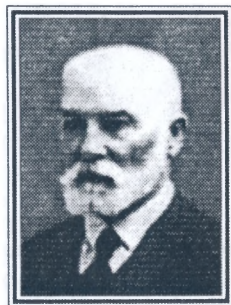
ВОЗНЯК Михайло Степанович (1881-1954) – літературознавець, академік ВУАН (1929). Народився в с. Вілька Мазовецька на Львівщині. Закінчив Львівський університет (1908). До 1914 р.

– учитель гімназії. 1920-1939 рр. працював в часописах “Вікна”, “Культура”, “Нові шляхи” та ін. У 1934 р. був необгрунтовано виключений з членів ВУАН, у 1939 р. поновлений. Від 1939 р. – професор, з 1944 р. – завідувач кафедри Львівського університету. Од 1951 р. – завідувач відділу української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР. Наукові праці належать до історії української літератури, досліджував творчість українських письменників І. Котляревського, Л. Глібова, Лесі Українки, Т. Шевченка, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського та ін.

ВОЗНЯК
Михайло Степанович

ГАЛІН Мартирій Андроникович (1856-1943) – клініцист, доктор медицини. На початку ХХ ст. головний хірург Київського військового шпиталю. Один із засновників УНТ і голова його медичної секції. В роки визвольних змагань генерал-хорунжий санітарної служби Української армії, закінчив життя в еміграції. Багато зробив для опрацювання української медичної термінології, очолював термінологічну комісію УНТ. Редактор першого медичного словника “Російсько-український медичний словник. Матеріяли до української медичної термінології” (1920). Видав у Празі “Медичний латинсько-український словник” (1926, перевидано у 1969 р. у Детройті).

ГАЛІН
Мартирій

ГЕРМАЙЗЕ Осип Юрійович (1892-1958) – історик, археограф. Народився в Києві в єврейській родині. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету (1916). Член історичної секції Українського наукового товариства. 1920-1929 рр. – викладач, професор київських вузів. 1924-1929 рр. – керівник секції методології та соціологічного обгрунтування історії Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН. 1924-1929 – керівник Археографічної комісії ВУАН, готував до видання “Коденську книгу судових справ”, “Акти про гайдамачину” Уклав і видав матеріали до історії українського визвольного руху за часів Першої світової війни. Входив до комісії з підготовки до видання

ГЕРМАЙЗЕ
Осип Юрійович

Архіву Коша Запорозької Січі. Вивчав соціально-політичну історію України другої половини XVII ст., соціально-економічні відносини Гетьманщини XVII-XVIII ст., історію гайдамаччини XVIII ст. та революційного руху XIX – початку XX ст. У липні 1929 р. арештований за звинуваченням у причетності до “Спілки визволення України”, засуджений на 5 років позбавлення волі. Повторно заарештований і засуджений 1937 р., втретє – 1944 р. Помер на заслання. Реабілітований у 1958 і 1989 рр.

**ГРАВЕ Дмитро
Олександрович**

ГРАВЕ Дмитро Олександрович (1863 – 1939) – математик, перший академік-математик УАН (1919), почесний академік АН СРСР (1929). Народився в Кирилові (нині Вологодська обл. Росії) в сім’ї службовця. Закінчив Петербурзький університет (1885) і був залишений у ньому для підготовки до професорського звання. У 1889 – 1897 рр. працював у вищих навчальних закладах Петербурга: в університеті, Інституті інженерів шляхів, на Вищих жіночих курсах. 1897 – 1899 рр. – професор Харківського університету. З 1899 р. упродовж 40 років – професор Київського університету. Голова математичної секції УНТ. 1921 – 1933 рр. очолював Комісію прикладної математики ВУАН. З 1934 р. – директор Інституту математики ВУАН. Один з найвидатніших алгебраїстів. Одержав низку важливих результатів з теорії алгебраїчних чисел, знайшов рішення деяких класів алгебраїчних рівнянь п’ятого ступеня. Створив у Києві школу алгебраїстів, яка здобула світове визнання. Серед його учнів такі видатні математики як Б. Делоне, М. Кравчук, М. Чеботарьов, О. Шмідт та ін. Розв’язав основні задачі картографічної проекції, математичної картографії. Йому належать також праці з теорії чисел, математичної фізики, теоретичної і прикладної механіки, теорії земного магнетизму. Один з ініціаторів організації в Академії наук України Відділення технічних наук.

ГРІНЧЕНКО Борис Дмитрович (1863-1910) – письменник, педагог, літературознавець, лексикограф, етнограф, історик. Народився на хуторі Вільховий Яр Харківської губернії. Навчався у реальній школі, але був виключений і ув’язнений за поширення нелегальної літератури. 1881 р. склав екзамен на народного учителя, вчителював у селах Харківщини та Катеринославщини. З 1894 р. – на різних посадах у чернігівському земстві. З 1902 р. – у Києві: редактор української газети “Громадська думка”, журналу

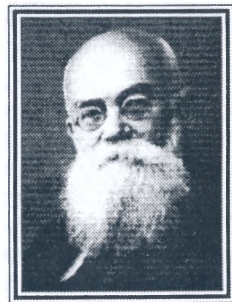
“Нова громада” Один з організаторів Української радикальної партії, голова товариства “Просвіта” і Всеукраїнської учительської спілки. Велику цінність становить упорядкований і виданий ним “Словарь української мови” (Т. 1-4, 1907-1909), удостоєний Російською академією наук премії М. Костомарова, а також його етнографічні дослідження й збірки народної творчості. Автор перших українських підручників, видавець популярних наукових книжок для народу, творів фольклору.

ГРІНЧЕНКО

Борис Дмитрович

ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло Сергійович (1866-1934) – історик, літературознавець, громадський і політичний діяч, академік ВУАН (1923) та АН СРСР (1929). 1890 р. закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. 1891 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1894 р. дістав ступінь магістра і очолив кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті. З 1897 до 1913 рр. – голова Наукового товариства імені Шевченка у Львові, редактор його друкованого органу – “Записок”. 1907-1921 рр. – голова Українського наукового товариства у Києві, редактор його “Записок” (1908-1913 рр.) і часопису “Україна” (1914, 1917-1918, 1924-1930 рр.). Один з організаторів національно-демократичної партії Галичини. Під час революції 1905-1907 рр. в Росії виступав за національно-територіальну автономію України. 1914 р. заарештований і після двомісячного ув’язнення засланий спочатку до Сибіру, а незабаром переведений до Казані. 1917 р. повернувся до Києва, приєднався до Української партії соціалістів-революціонерів, протягом 14 місяців (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) очолював Центральну Раду. 1919 р. емігрував до Австрії, де заснував Український соціологічний інститут у Відні (згодом у Празі). На початку 1924 р. у зв’язку з обранням академіком Української академії наук повернувся до Києва, очолив кафедру історії України, керував низкою академічних наукових комісій, відновив діяльність історичної секції Українського наукового товариства. В березні 1931 р. безпідставно заарештований, але в квітні звільнений. З цього часу мешкав у Москві. Історична схема М. Грушевського встановлювала єдність українського історичного процесу від князівських часів і до відновлення державності після революції 1917 р. Науко-

ГРУШЕВСЬКИЙ

Михайло
Сергійович

ва спадщина налічує понад 1800 праць. Автор "Історії України-Руси" в 10 томах (1898-1936), "Історії української літератури" в 5 томах (1923-1927), "Ілюстрованої історії України" (1911), "Нарисів історії українського народу" (1904) та ін.

ГРУШЕВСЬКИЙ
Олександр
Сергійович

ГРУШЕВСЬКИЙ Олександр Сергійович (1877-1943) – історик, літературознавець, етнограф. Після закінчення у 1899 р. Київського університету працював в музеях і бібліотеках Австрії і Німеччини, де вивчав археологію та давню історію Центральної і Східної Європи. Після повернення в Росію викладав у Новоросійському університеті курси історії, історії України, нової української літератури. З 1909 р. викладав у Московському, з 1910 р. – Петербурзькому університетах. З 1917 р. – приват-доцент Київського університету. Член Наукового товариства імені Шевченка у Львові, Київської археологічної комісії, Українського наукового товариства, Російського географічного товариства. З 1919 р. активний співробітник Української академії наук, голова Комісії для складання історично-географічного словника діячів України, член археологічної комісії (з 1919 р.), заступник голови історичної секції Українського наукового товариства (з 1923 р.), яка працювала у складі Академії наук. 1937 р. заарештований за звинуваченням в антирадянській, націоналістичній діяльності. Помер на засланні. Наукова діяльність зосереджувалася переважно навколо проблем суспільного і економічного життя України XIV-XIX ст. Досліджував також питання історії української літератури, етнографії, фольклору.

ДОВОБОЛЬСЬКИЙ Леонід Павлович (1867-1929) – історик, киевознавець, педагог. Народився в с. Кичинці Київської губ. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. Учень В. Антоновича. Учителював в київських гімназіях, викладав на Вищих жіночих курсах. Член Історичного товариства Нестора-літописця, Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, активний діяч історичної секції УНТ. У 1920-х рр. – професор Київського інституту народної освіти, науковий співробітник ВУАН: Постійної комісії для складання історико-географічного словника українських земель, Комісії старого Києва і Правобережжя, член Всеукраїнського археологічного комітету. В працях УНТ опублікував низку значущих досліджень. Відомий численними розвідками з історії Києва. Записував і дру-

кував народні пісні, збирав відомості про декабристів. Власну бібліотеку разом з майном заповідав бібліотеці ВУАН.

ДОМАНИЦЬКИЙ Василь Миколайович (1877-1910) – філолог, історик, фольклорист, політичний і громадський діяч, ініціатор і активний діяч кооперативного руху в Україні. Народився в с. Колодисте на Черкащині. Ще зі студентських років працював у часописах “Киевская старина”, “Записки Наукового товариства ім. Шевченка”, “Літературно-науковий вісник” Учень В. Антоновича, він брав участь в археологічних розкопках на Звенигородщині. Доля відвела йому 33 роки життя, частину з яких він провів у ліжку, переборюючи смертельну недугу. Прагнув своїми статтями активно впливати на формування національної свідомості народу. Народну кооперацію вважав найдоцільнішим шляхом для задоволення потреб народу і пізнання його психології. Написав низку брошур з питань кооперації. Співзасновник видавництва “Вік”, створеного наприкінці XIX ст. Головною справою життя для Доманицького стало видання творів Т. Шевченка. Редагуючи “Кобзар”, через переслідування царського режиму проживав у Петербурзі нелегально і на початку листопада 1907 р. виїхав за кордон. Передчасна смерть у вигнанні (м. Аркашон, Франція) не дала завершити творчі плани вченого.

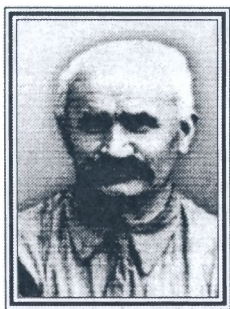
ДОМАНИЦЬКИЙ
Василь
Миколайович

ДОРОШЕНКО Дмитро Іванович (1882-1951) – історик, літературознавець, державно-політичний діяч. Стояв на чолі Петербурзької студентської громади, однієї з найактивніших на початку XX ст., був секретарем редакцій “Украинского вестника” та “України”, редагував у Катеринославі “Дніпрові хвилі”, співпрацював у львівському “Літературно-науковому віснику”, київських “Новій громаді” та “Раді”. Після Лютневої революції 1917 р. – крайовий комісар на теренах Галичини і Буковини, член Української Центральної Ради, губерньський комісар Чернігівщини, у травні-листопаді 1918 р. – міністр закордонних справ Української Держави. На еміграції професор і перший президент Українського Вільного університету, викладав у Карловому університеті в Празі, Варшавському університеті. У 1926-1931 рр. очолював Українсь-

ДОРОШЕНКО
Дмитро Іванович

кий науковий інститут у Берліні, в 1945 р. став першим президентом Української Вільної академії наук. Один з фундаторів державницького напрямку української історіографії. Автор понад тисячі наукових публікацій, серед яких двотомні праці “Нарис історії України” та “Історія України. 1917 – 1923”, перший в українській науці ґрунтовний “Огляд української історіографії”, тритомник “Слов’янський світ в його минулому й сучасному” У книзі “З історії української політичної думки за часів світової війни” та п’ятитомнику споминів Дмитро Дорошенко відтворив для нащадків широку панораму подій суспільно-політичного і культурного життя України двох перших десятиліть ХХ ст., свідком і активним учасником яких йому довелося бути.

ДУРДУКІВСЬКИЙ
Володимир
Федорович

на Вкраїні”. Первістком національного шкільництва стала відкрита у Києві в березні 1917 р. Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка. Її директором в жовтні того ж року став В. Дурдуківський, змінивши на цьому посту видатного митця, вченого й освітянина П. Холодного. Він обґрунтував і вперше запровадив шкільне самоврядування, організував роботу дитячого клубу. Його дітищем став єдиний в Україні та СРСР Музей дитячої творчості. У 1929 р. його заарештований у справі “Спілки визволення України” Загинув у ГУЛАГу.

ЕРНСТ Федір
Людвигович

ДУРДУКІВСЬКИЙ Володимир Федорович (1874-1938) – педагог, літературознавець, публіцист, освітній діяч. Представник старшої генерації українських педагогів. Вищу освіту здобув у Київській духовній академії (1899), згодом викладав у духовному училищі та гімназії. Свої педагогічні роздуми вперше узагальнив у книзі “Поради матерям” З початком Української революції досвідчений педагог і вчитель активно включився у розбудову національної школи. Працював у Товаристві шкільної освіти, спеціальній комісії з підручників для початкової школи при Міністерстві освіти УНР, розробляв “Проект єдиної школи на Вкраїні”. Первістком національного шкільництва стала відкрита у Києві в березні 1917 р. Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка. Її директором в жовтні того ж року став В. Дурдуківський, змінивши на цьому посту видатного митця, вченого й освітянина П. Холодного. Він обґрунтував і вперше запровадив шкільне самоврядування, організував роботу дитячого клубу. Його дітищем став єдиний в Україні та СРСР Музей дитячої творчості. У 1929 р. його заарештований у справі “Спілки визволення України” Загинув у ГУЛАГу.

ЕРНСТ Федір Людвигович (1891-1942) – історик, мистецтвознавець, музеєзнавець, киевознавець. Народився у Києві. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету (1918). У 1918-1922 рр. у складі

інституцій з охорони пам'ятників докладав чималих зусиль до збереження київських музейних збірок та приватних колекцій від пограбувань та варварського нищення. Відомий подвижник музейної справи. У 1919 р. призначений завідувачем галереї Української академії мистецтв, з 1923 р. – завідував художнім відділом Першого Державного музею, його зусиллями колекція відділу за 10 років збільшилась у 10 разів. Вів принципову боротьбу за збереження унікальних архітектурних пам'яток Києва, склав їх фототеку, останню перед знищенням багатьох з них. Плідно співпрацював з комісіями ВУАН. Викладав курс історії українського мистецтва в київських Художньому та Археологічному інститутах. Автор концепції путівника “Київ” (1930, перевиданий 1994), написав 249 статей до нього. 1933 р. заарештований, відбував покарання на будівництві Біломорканалу, де створив музей його історії. У 1937 р. очолив роботу по створенню Казахської художньої галереї. У 1938-41 рр. працював в Башкирському художньому музеї в Уфі. 1941 р. заарештований вдруге. 1942 р. розстріляний.

ЄФРЕМОВ Сергій Олександрович (1876-1939) – літературознавець, публіцист, академік УАН (з 1919 р.), віце-президент ВУАН (1921-1928). 1901 р. закінчив юридичний факультет Київського університету і працював у літературно-наукових виданнях. Один з фундаторів видавництва “Вік”, яке зробило великий внесок у пропаганду української літератури. За публіцистичні виступи проти царського уряду і діяльність у складі Української радикальної партії і Селянської спілки кілька разів був заарештований. Після звільнення став одним з організаторів Товариства українських поступовців, яке вело боротьбу за створення демократичної конституції і парламентської системи в умовах української автономії. Під час Лютневої революції 1917 р. перебував на посаді комісара по перегляду справ охоронного відділення. Голова української партії соціалістів-федералістів, секретар Центральної Ради в національних справах. З 1919 р. академік Української академії наук, голова кафедри історії українського письменства і низки наукових комісій, зокрема Комісії по виданню пам'яток нової української літератури (з 1921 р.), заступник голови господарчої управи, секретар Історично-філологічного відділу. 1929 р. заарештований за звинуваченням у створенні націоналістичної організації «Спілка визволення України» і засуджений на 10 років позбавлення волі. Помер у в'язниці. Наукові праці присвячені переважно

ЄФРЕМОВ
Сергій
Олександрович

історії літератури та шевченкознавству: "Тарас Шевченко" (1914), "Історія українського письменства" (1911), "Листування Т. Шевченка" (1928) та ін.

ЖИТЕЦЬКИЙ
Павло Гнатович

ЖИТЕЦЬКИЙ Павло Гнатович (1836-1911) – вчений-філолог, член-кореспондент Петербурзької академії наук (з 1898 р.) 1864 р. закінчив Київський університет. У 1864-1867 рр. викладав російську мову і літературу в Кам'янець-Подільській гімназії, з 1867 р. – у середніх навчальних закладах м. Києва. 1880-1882 рр. був доцентом Петербурзького університету. Положення Житецького про походження східнослов'янських мов, про основні етапи розвитку української літературної мови, про її зв'язки з російською мовою, про український правопис та лексикографію зберігають теоретичне і практичне значення для сучасного мовознавства. Ряд досліджень присвятив питанням російської мови й літератури, методиці викладання їх у школі, проблемам загального мовознавства й літературознавства. Основні праці: "Опис Пересопницького рукопису XVI ст.", "Очерк звуковой истории малорусского наречия", "До історії літературної російської мови у XVIII ст.", "Про переклади Євангелія на малоросійську мову", "Енеїда" Котляревського в зв'язку з оглядом української літератури XVIII ст.", "Нарис літературної історії української мови в XVII віці"

КАМАНІН
Іван Михайлович

КАМАНІН Іван Михайлович (1850-1920) – історик, архівіст. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету, учень В. Антоновича і М. Драгоманова. Все життя прослужив у Київському центральному архіві давніх актів, під кінець був його директором. Знавець соціальної історії України, особливо XVI-XVII ст. Видав кілька томів актового матеріалу і багато інших публікацій. Видатне значення мали актові матеріали з історії Хмельниччини та єврейської колонізації. Багато зробив для розвитку української палеографії ("Палеографический изборник", "Збірник водяних знаків українських актів"). Постійний співробітник "Киевской старины" і "Записок Українського наукового товариства" Як знавець скарбів архіву щиро допомагав багатьом дослідникам.

КВІТКА Климент Васильович (1880-1953)

– етномузиколог-теоретик, збирач народної музики, педагог, фундатор українського етномузикознавства та музично-фольклористичної педагогіки. Зібрав 6 тисяч мелодій. Створив методологію ареальних досліджень. Керівник Кабінету музичної етнографії Всеукраїнської академії наук, завідувач Кабінету народної музики Московської консерваторії. Народився у м. Хмельів (тепер Сумська область). Музичну освіту здобув у Київському музичному училищі. З 16 років почав записувати народні пісні, познайомився з М. Лисенком, зі своєю майбутньою дружиною Лесею Українкою, від якої (а також від І. Франка) занотував сотні мелодій. 18-річного К. Квітку запросили готувати до друку фольклорні записи З. Доленги-Ходаковського. Наполегливо займався музично-етнографічною самоосвітою. Закінчив правничий факультет Київського університету, де в студентські роки був концертмейстером хору. 1922 р. стає керівником Кабінету музичної етнографії ВУАН, одночасно викладає фольклористичні предмети в Археологічному інституті та Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка. На початку 1930-х рр. К. Квітку звільняють з роботи за політичними звинуваченнями, згодом заарештовують у Москві й засилають до концтабору. Повернувшись із ув'язнення, він з 1937 р. і до кінця життя завідує Кабінетом народної музики Московської консерваторії. Науковий доробок К. Квітки – один з найзначніших в європейській етномузикології. Збірник “Українські народні мелодії” (1922) за територіальним охопленням, ретельністю запису, представництвом жанрів і досі є неперевершеною антологією української народної музики. Створив теорію ритмоструктурної типології та методику моделювання і картографування пісенних типів, на підставі якої стало можливим приєднання етномузикології до історичних досліджень з проблем етногенезу та розселення етносів.

КВІТКА
Климент
Васильович

КІСТЯКІВСЬКИЙ Богдан Олександрович (1869-1920) – філософ, правник, соціолог, дійсний член УАН (з 1919). Народився в сім'ї відомого юриста, професора права Київського університету О. Кістяківського. Навчався у Київському, Харківському, Дерптському, Берлінському, Страсбурзькому, Гейдельберзькому

КІСТЯКІВСЬКИЙ
Богдан
Олександрович

університетах. Член драгоманівського гуртка. Неодноразово заарештовувався. Разом із П. Струве видавав у Штутгарті та Парижі часописи “Освобождение” (1902-1905) та “Русская мысль”. Автор численних статей про побудову правової держави. 1909-1911 рр. – приват-доцент Московського університету. 1911-1917 рр. викладав у Демидівському лицейі в Ярославлі філософію права і державне право. Редактор часопису “Юридический вестник” (1912-1917). 1917 р. в Харківському університеті захистив дисертацію “Соціальні науки і право”, за яку йому присуджено ступінь доктора державного права. 1917-1920 рр. – професор, декан правничого факультету Українського державного університету в Києві. Під час окупації Києва денікінськими військами вів переговори з їхнім урядом у Ростові-на-Дону з метою збереження УАН. Раптово помер у квітні 1920 р. в Єкатеринограді.

КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ
Овксентій
Васильович

КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ Овксентій Васильович (1857-1947) – вчений в галузі гігієни та епідеміології, академік ВУАН (1921). Народився у Костянтинограді (тепер Червоноград Харківської обл.). У 1883 р. закінчив Харківський університет. 1903-1918 рр. – приват-доцент Київського університету. 1918-1934 рр. – завідувач кафедри цього університету (з 1921 р. – Київський медичний інститут). Одночасно з 1921 р. керував кафедрою народного здоров'я, а потім кафедрою гігієни і санітарії ВУАН. 1928-1934 рр. – неодмінний секретар Президії ВУАН. 1934-1938 рр. – завідувач відділу Інституту демографії і санітарної статистики ВУАН. 1938-1941 рр. –

консультант в Інституті клінічної фізіології АН УРСР. Основні праці присвячені проблемам епідеміології і санітарного стану населення. Сформулював закон періодичності епідемій дифтерії і висунув положення про антагонізм між епідеміями дифтерії та епідеміями інших дитячих інфекцій. Ряд праць присвячено зв'язку епідемій з війнами, гігієні праці, зокрема умовам праці шахтарів Донбасу, санітарній статистиці. Склавав першу номенклатуру хвороб українською мовою. Автор наукових праць з історії земської медицини.

КРАВЧУК Михайло Пилипович (1892 – 1942) – математик, академік ВУАН (1929). Народився у с. Човниця (тепер Волинська обл.). Закінчив Київський університет (1914), був залишений для підготовки до професорського звання. Працював у семінарі

Д.О. Граве. Член математичної секції УНТ. З 1921 р. викладав математику у київських вузах: Політехнічному інституті, Інституті народної освіти, Ветеринарно-зоотехнічному інституті та інших. У 1923 – 1938 рр. працював у ВУАН: очолював Комісію математичної статистики і відділ математичної статистики Інституту математики. Праці М. Кравчука стосувались алгебри, математичного аналізу, диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії лінійних перетворень, ортогональних багаточленів, теорії функцій, теорії ймовірностей і математичної статистики, наближених обчислень, історії математики. Вивчив структуру групи переставних матриць, виконав глибокі дослідження з теорії лінійних диференціальних рівнянь (звичайних та з частинними похідними), розробив спосіб відшукування власних чисел і функцій диференціальних операторів. Застосував метод моментів до теорії наближеного інтегрування диференціальних рівнянь, зокрема рівнянь математичної фізики, а також у математичній статистиці. Глибокі дослідження провів з теорії інтерполювання функцій дійсної змінної. Важливе значення мають його праці про неперервність коренів цілої трансцендентної функції, про полюси мероморфних та аналітичних функцій, зокрема про аналітичні функції з дійсними особливостями. Узагальнив поліноми Ерміта. Узагальнені поліноми, які він запровадив, відомі тепер під назвою поліноми Кравчука. В кінці 30-х років був репресований. Загинув у концтаборі.

КРАВЧУК
Михайло
Пилипович

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович (1871-1942) – філолог, сходознавець, письменник, академік УАН (з 1918 р.). Закінчив 1892 р. Лазаревський інститут східних мов у Москві, 1896 р. – історично-філологічний факультет Московського університету. 1896-1898 рр. перебував у науковому відрядженні у Лівані та Сирії. З 1898 р. до 1918 р. працював у Лазаревському інституті східних мов. З 1918 р. мешкав у Києві. Був одним із організаторів Української академії наук і до 1928 р. її неодмінним секретарем. З 1918 р. (з перервами) – професор Київського університету. 1941 р. заарештований за безпідставними звинуваченнями в українському націоналізмі. Помер у Кустанайській в'яз-

КРИМСЬКИЙ
Агатангел
Юхимович

ниці. Реабілітований 2 травня 1957 р. Автор близько 1000 наукових праць. Йому належать ґрунтові дослідження з семіології, історії ісламу, історії та літератури арабів, персів, турків тощо. Найважливіші з них: “Семитские языки и народы” (1903-1912), “Ислам, его возникновение и древнейший период его истории” (1901), “История арабов и арабской литературы, светской и духовной” (1911-1914), “Арабская литература в очерках и образцах” (1911-1912), “История мусульманства” (1904-1912), “История Персии, ее литературы и дервишской теософии” (1903-1906), “История Турции и ее литературы” (1910-1916). Автор “Української граматики” (1907-1908) та численних праць з історії української мови. Велику увагу приділяв вивченню старої та нової української літератури і фольклору. Поетична творчість за 1897-1919 рр. зібрана в основному у збірці “Пальмове гілля” (3 кн., 1901, 1908, 1922), оповідання – у збірках “Повісті й ескізи з українського життя” (1890-1894) та “Бейрутські оповідання” (1906). Чимало наукових праць залишилося в рукописах.

ЛЕВИЦЬКИЙ
Орест Іванович

ЛЕВИЦЬКИЙ Орест Іванович (1848-1922) – вчений-історик, археолог, етнограф і белетрист, академік УАН (з 1918 р.). 1874 р. закінчив Київський університет, працював вчителем гімназії. 1874-1921 рр. – секретар Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів. Був членом Історичного товариства Нестора-літописця. Один з організаторів Української академії наук, очолював Соціально-економічний відділ УАН, Комісію звичаєвого права. З грудня 1919 р. до липня 1921 р. виконував обов'язки президента Академії, у березні 1922 р. обраний президентом ВУАН. Автор

праць з проблем вітчизняної історії, правознавства, етнографії: “Очерки внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в.”, “Попытка исследования о летописи Самовидца”, “О положении крестьян Юго-Западного края во второй четверти XIX в.” та ін. Створені на основі використання унікальних архівних матеріалів, вони і досі зберігають своє значення.

ЛИСЕНКО Микола Віталійович (1842-1912) – видатний український композитор, основоположник української класичної музики. 1865 р. закінчив Київський університет. 1867-1869 рр. навчався в Лейпцігській консерваторії (фортепіано і композиція). 1868 р. написав перший значний твір – “Заповіт” на слова Т. Шевченка. В Лейпцігу надрукував першу серію з “Музики до

“Кобзаря” Шевченка”, “Збірник українських пісень” Повернувшись 1869 р. до Києва, віддався творчій, фольклористичній, музично-громадській і педагогічній діяльності. Написав опери “Чорноморці” (1872), “Різдвяна ніч” (1873). 1874-1876 рр. вдосконалював майстерність у М. Римського-Корсакова в Петербурзі. Широко пропагував там українську народну музику, влаштовував виступи кобзарів. Написав опери “Утоплена” (1883), “Наталка Полтавка” (1889), “Тарас Бульба” (1890), “Енеїда” (1911), дитячі опери “Коза-дереза” (1888), “Пан Коцький” (1891), “Зима й весна” (1892). Один з найкращих інтерпретаторів “Кобзаря” Т. Шевченка, на тексти якого написав понад 80 вокальних творів різних жанрів. Багато композицій створив на слова І. Франка, М. Старицького, С. Руданського, Лесі Українки, О. Олеса, М. Вороного, А. Міцкевича, Г. Гейне та ін. Основоположний інструментальних жанрів української музики. 1904 р. відкрив у Києві Музично-драматичну школу, в якій здобуло освіту багато українських музикантів і акторів. 1905 р. очолив Київське музичне товариство “Боян”, 1908 р. заснував і очолив “Український клуб” Творча й громадська діяльність М. Лисенка мала великий вплив на розвиток української музичної культури.

ЛИСЕНКО
Микола
Віталійович

ЛІЧКОВ Борис Леонідович (1888 – 1966)
– геолог, гідрогеолог, геоморфолог, займався також теоретичними проблемами геології. Закінчив природниче відділення Київського університету (1918). Один з організаторів і директор Укргеолкома (1918, 1920 – 1922, 1925 – 1927). Вчений секретар Комісії по вивченню продуктивних сил АН СРСР (1927 – 1934). Працював в Геоморфологічному та Гідрогеологічному інститутах, завідувач кафедри гідрогеології Ленінградського університету (1930 – 1934, 1946 – 1966). Райони польових досліджень – Мангішлак, Україна, Вірменське нагор’є, Сибір, Середня Азія. Був заарештований в Ленінграді 1934 р. Під тиском слідства обмовив себе, але відмовився дати неправдиві свідчення проти академіків В. Вернадського, М. Курнакова, В. Перетца. Вирок – ст. 58 – 10 років виправних робіт. Як ув’язнений працював у Середній Азії, геологом-консультантом на будівництві каналу Москва – Волга та інших об’єктах. Після звільнення

ЛІЧКОВ
Борис Леонідович

на викладацькій та науковій роботі в Середній Азії. В останні роки в Ленінграді, розробляв теорію розвитку Землі. Наукова спадщина налічує 250 праць, серед яких 12 монографій, філософські статті, листування з В.І. Вернадським (2 томи, 1977 – 1979).

ЛОБОДА
Андрій
Митрофанович

лины о сватовстве”, за яку дістав ступінь маістра російської мови і словесності. Очолюючи Етнографічну комісію ВУАН, редагував “Етнографічний вісник”, де вміщувались і його статті. Цікавився історією театру, вивчав питання пушкінознавства. За останні роки життя написав кілька статей про творчість Т. Шевченка. Брав активну участь у роботі російських і українських наукових товариств. Багато років був секретарем Історичного товариства Нестора-літописця.

ЛОБОДА Андрій Митрофанович (1871-1931) – фольклорист, етнограф та літературознавець, академік ВУАН (з 1922 р.), член-кореспондент АН СРСР (з 1924 р.). 1894 р. закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. З 1898 р. працював в ньому приват-доцентом, з 1900 р. – професором. 1925-1930 рр. очолював Етнографічну комісію ВУАН. Наукову діяльність розпочав з дослідження історії сербського і болгарського епосу “Банович-Страхи́ня” (1894). 1895 р. написав роботу “Белорусская народная поэзия и русский былинный эпос”, 1896 р. закінчив велику працю “Русский богатырский эпос”. 1904 р. опублікував дисертацію “Русские бы-
лины о сватовстве”, за яку дістав ступінь маістра російської мови і словесності. Очолюючи Етнографічну комісію ВУАН, редагував “Етнографічний вісник”, де вміщувались і його статті. Цікавився історією театру, вивчав питання пушкінознавства. За останні роки життя написав кілька статей про творчість Т. Шевченка. Брав активну участь у роботі російських і українських наукових товариств. Багато років був секретарем Історичного товариства Нестора-літописця.

ЛУЧИЦЬКИЙ
Володимир
Іванович

ЛУЧИЦЬКИЙ Володимир Іванович (1877-1949) – геолог і петрограф, академік АН УРСР (з 1945 р.), син І. Лучицького. Народився в Києві, закінчив 1899 р. Київський університет, в якому працював до 1907 р. З 1907 р. до 1914 р. – професор Варшавського політехнічного інституту. 1914-1924 рр. – професор Київського університету. З його ініціативи у 1917 р. в Києві було організовано Український геологічний комітет, який він очолював до 1923 р. 1924-1930 рр. завідував кафедрою петрографії Московської гірничої академії. Впродовж 1930-1941 рр. викладав у Московському геологорозвідувальному інституті. 1941-1945 рр. проводив геологічні дослідження на Уралі. З

1945 р. – завідувачий відділом загальної петрографії Інституту геологічних наук Академії наук України, з 1947 р. і до кінця життя – директор цього інституту. Науково-дослідну роботу проводив головним чином у галузі петрографії, вивчення родовищ корисних копалин, а також мінералогії, кристалографії та гідрології. Опублікував понад 200 наукових праць. Велике значення мають його петрографічні і геологічні дослідження Українського кристалічного масиву, Криму, а також роботи в Середній Азії, Казахстані та в районі Курської магнітної аномалії. На основі досліджень кристалічних порід запропонував стратиграфічну схему докембрію України, детально вивчав граніти і пегматити України. Ряд праць присвячено вивченню речовинного складу корисних копалин та їхньої структури. Відкрив та дослідив ряд родовищ корисних копалин України: графітів, каолінів, плавикового шпату та динасової сировини й ін. Уперше дав раціональну гідрогеологічну та геологічну характеристику території України. Склавав гідрологічні та геологічні карти України. Автор відомого підручника з петрографії.

ЛУЧИЦЬКИЙ Іван Васильович (1854-1918) – історик, професор Київського університету. Народився у Кам'янці-Подільському. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету (1866). 1870 р. приват-доцент університету. 1871 р. захистив у Казанському університеті магістерську дисертацію “Феодальна реакція у Франції XVI ст.” 1877-1907 рр. – професор Київського університету. Багато працював в архівах Франції (1871-1876). Видатний знавець аграрних відносин у Франції XVIII ст., історії релігійних війн. З його ім'ям пов'язане перетворення Києва поряд з Петербургом, Москвою і Харковом на один з центрів викладання нової історії. Важливою віхою у вивченні історії й еволюції форм землеволодіння в Україні стали його праці “Следы общинного землевладения в Малороссии” (1881), “Сябры и сябринное землевладение” (1889), збірник документів з історії землеволодіння на Лівобережній Україні (1885). 1907 р. – депутат третьої Державної думи від Києва. Переїхав до Петербурга, викладав у Петербурзькому університеті та на Вищих жіночих курсах. Редактор “Киевской старины”, газет “Киевские отклики”, “Свобода и право” Член-засновник Українського наукового товариства. Як історик здобув світове визнання. У Київському університеті створив наукову школу.

ЛУЧИЦЬКИЙ
Іван Васильович

МАКАРЕНКО
Микола
Омелянович

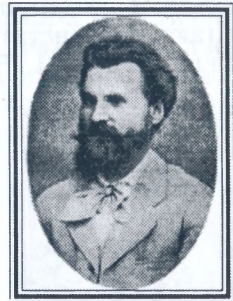
МАКАРЕНКО Микола Омелянович (1877-1938) – історик архітектури та мистецтва, археолог, музеєзнавець, маляр-графік. Народився у с. Москалівна (тепер Сумська обл.). Освіту художника і археолога здобув у Петербурзі. Вивчав музейну справу та пам'ятки давнього мистецтва в Німеччині і Туреччині. 1902-1919 рр. працював в Ермітажі, видав путівник “Художественные сокровища Императорского Эрмитажа” (1916). З 1920 р. у Києві, дійсний член Всеукраїнського археологічного комітету, директор Музею мистецтва (колишньої приватної збірки Ханенків, 1920-1925). В Україні розкрився його талант археолога. Світове визнання здобули розкопки могильника доби неоліту-єнеоліту на території будівництва заводу “Азовсталь” (1930-1931), монографія “Мариупольский могильник” (1933). Працював в установах з охорони культурної спадщини України, опікувався реставрацією храмів Чернігова, Прилук, Києва, досліджував Софійський собор, входив до складу Комісії з організації охорони та збереження Києво-Печерської лаври (1927). Єдиний з експертів, хто у 1933 р. не поставив свій підпис під актом про знесення Михайлівського золотого собору. 1934 р. заарештований, згодом засуджений до вищої міри покарання.

МАСЛОВ
Сергій Іванович

МАСЛОВ Сергій Іванович (1880-1957) – літературознавець, член-кореспондент АН УРСР (з 1939 р.). 1907 р. закінчив Київський університет, з 1914 р. працював у цьому університеті (з 1953 р. – професор). З 1939 р. – завідуючий відділом Інституту літератури АН УРСР. Багато зробив для виявлення і публікації творів давніх українських письменників М. Смотрицького, К. Саковича, Л. Карповича, І. Галятовського, К. Транківіліона-Ставровського та ін. Йому належать дослідження про полемічну, драматичну, віршовану літературу XVI-XVIII ст., праці з палеографії, фольклористики та мовознавства. Основні праці: “Лірники Полтавської і Чернігівської губерній”, “Книгодрукування на Україні в XVI-XVIII ст.”, “Опис рукописів Історичного товариства Нестора-літописця”, “Огляд рукописів бібліотеки Імператорського університету св. Володимира”, “Етюди з історії стародрукованих книг, I-XII”

МИХАЛЬЧУК Костянтин Петрович (1840-1914) – мовознавець, член київської Старої Громади. Навчався на історично-філологічному факультеті Київського університету, але був відрхований за “політичну неблагонадійність”. З 1873 р. працював у Києві завідувачим конторою “Товариства Київського пивного заводу” Активний діяч філологічної секції УНТ. Завдяки силі волі, природній обдарованості і таланту дослідника самостійно набув різнобічну філологічну освіту і мав глибокі знання в різних галузях лінгвістики. У праці “Наречия, поднаречия и говоры Южной России” виступив основоположником наукової української діалектології, як описової, так і генетичної. Основні праці присвячені історії української мови, класифікації лінгвістичних одиниць. Автор низки праць із діалектології, фонетичної системи і граматичної структури української мови, літературних її особливостей. Розглянув головні питання української історичної фонетики й морфології та генези української мови. В методологічному плані його діяльність можна розглядати як таку, що передувала структуралізму. Його праці мали ґрунтовне значення для становлення української філологічної науки.

МИХАЛЬЧУК
Костянтин
Петрович

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ Вадим Львович (1882-1920) – історик, архівіст. Народився у Тифлісі. 1902 р. закінчив Миколаївське інженерне училище в Петербурзі (1902). Служив військовим інженером у Києві. З 1906 р. офіцер-вихователь кадетського корпусу в Петербурзі. 1911-1917 рр. директор Музею української старовини в Чернігові, керуючий справами і редактор видань Чернігівської архівної комісії. З 1918 р. в Києві – голова Архівно-бібліотечного відділу Міністерства освіти, начальник Архівного управління і Всеукраїнського головного архіву, вчений секретар Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук. У працях Модзалевського використаний великий документальний матеріал з архівів України, Москви, Петербурга. Видав цінні розвідки і монографії з політичної, економічної та культурної історії Гетьманщини, багато архівних документів тієї доби. Автор праць з історії українського мистецтва. Залишив цінний науковий архів, щоденник, листування, збірки архівних до-

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ
Вадим Львович

кументів до історії Лівобережної України XVII-XVIII ст., які зберігаються в Інституті рукопису Національної наукової бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

НАУМЕНКО
Володимир
Павлович

НАУМЕНКО Володимир Павлович (1852-1919) – громадсько-політичний діяч, педагог, літературознавець. Народився в Новгороді-Сіверському в сім'ї директора гімназії. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. Тривалий час викладав у середніх школах Києва. У 1905-1914 рр. – директор заснованої ним приватної гімназії. Активний член київської Старої громади, багаторічний редактор журналу “Киевская старина” (1893-1906), один із засновників Українського наукового товариства в Києві, його голова після арешту і заслання М. Грушевського в 1914-1917 рр. Під час заснування Центральної Ради його обрано першим заступником голови М. Грушевського. Як кадет, він мав повну довіру з боку Тимчасового уряду, тому його було призначено попечителем Київського навчального округу. На цій посаді провадив помірковану політику, не був прихильником швидкої українізації освіти. За гетьманату міністр освіти в останньому уряді С. Гербеля. В 1918-1919 рр. брав участь в діяльності УАН. На початку липня 1919 р. заарештований і розстріляний більшовиками. Після його смерті УАН видала його працю “Нові матеріали для історії української літератури XIX ст.”

НЕЩАДИМЕНКО
Марко Петрович

НЕЩАДИМЕНКО Марко Петрович (1869-1942) – мікробіолог і епідеміолог. Народився у с. Сердечівці на Черкащині в селянській родині. Закінчив медичний факультет Київського університету (1896). Вдосконалював знання в бактеріологічних лабораторіях Європи (1902-1908). У 1910 р. захистив докторську дисертацію, присвячену експериментальним дослідженням розладів кровообігу при отруєнні дифтерійним токсином. Все життя (42 роки) віддав створеному у Києві Бактеріологічному інституту, у 1919-1931 рр. його директор. Викладацьку працю почав як професор Українського державного університету в Києві (1918). Заснував в Інституті народного здоров'я першу в Україні кафедру мікро-

біології (1919). Керівник Науково-дослідної кафедри теоретичної медицини (1925). Голова Київського медичного товариства. Створив вчення про закономірності патогенезу і імуногенезу дифтерії. Ініціатор впровадження анатоксину в практику боротьби з дифтерією. Уперше в Україні ним було культивовано вакцину БЦЖ.

ОГІЄНКО Іван Іванович (Митрополит Іларіон) (1882-1972) – богослов, культуролог, мово-, літературознавець, історик церкви, філософ, палеограф, фольклорист, етнограф, мистецтвознавець, поет, державний діяч, архієпископ Холмський і Підляський, глава Української греко-православної церкви в Канаді. Народився в м. Брусилові на Житомирщині, рано осиротів. Скінчив Київську військово-фельдшерську школу (1900), працював фельдшером (1900-1903), склав екстерном іспити в Острозькій гімназії. Вступив на медичний факультет Університету св. Володимира в Києві (1903), перевівся на історично-філологічний факультет (1904), який закінчив з дипломом 1-го ступеня (1909). Вчителював у київських школах (1909-1911). Професорський стипендіат і приват-доцент Київського університету (1911-1917). Активний діяч Українського наукового товариства в Києві, НТШ у Львові, національних змагань 1917-1921 рр. Автор перших підручників “Українська граматика” і “Українська мова” (1918). Голова Комісії вищих шкіл при гетьмані П. Скоропадському. Головний доповідач на першій сесії Всеукраїнського церковного собору (1918). Професор Київського українського університету. Міністр освіти і Міністр сповідань УНР. Фундатор і перший ректор Кам’янець-Подільського українського університету. З жовтня 1920 р., коли директорія залишила Кам’янець-Подільський, – Головноуповноважений Уряду. Емігрував у Польщу, спочатку до Львова, потім до Варшави. Професор церковнослов’янської мови і палеографії теологічного факультету Варшавського університету (1926-1932). 1940 р. хіротонізований, під ім’ям Іларіона став архієпископом Холмським. З 1947 р. в Канаді, з 1951 р. – митрополит Вінніпегу і Канади. Завдяки опрацюванню таких тем, як палеографія і палеотипія, походження письма й літературної мови, визначив місце української духовної, освітньої, наукової культури в європейській культурі. Робота над пам’ятками мови і культури дозволила йому довести закономірності проникнення живої мови до богослужбових книг. Визначним є його внесок в українську лексикографію, словники Огієнка відрізняються різноманіттям

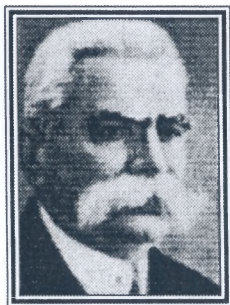
ОГІЄНКО
Іван Іванович

матеріалу та універсальністю. Як церковний діяч сприяв утвердженню автокефальних засад Української православної церкви, екуменічній співпраці з іншими релігійними об'єднаннями. Переклад Огієнком Біблії став першим науковим її перекладом українською мовою. Як бібліїст він здобув світове визнання. У державотворчій діяльності був патріотом-соборником, прагнув до співпраці з різними суспільно-політичними напрямками, течіями, партіями, рухами. Багатою і різнобічною є літературна спадщина Огієнка – філософські містерії, драматичні поеми, лірика, вірші-молитви. Багато працював як перекладач, літературний критик і публіцист.

ОМЕЛЬЧЕНКО
Федір Захарович

якій час ректор Ветеринарно-зоотехнічного інституту, керівник кафедри мікробіології й патофізіології. Праці присвячені цитології, патологічній анатомії, мікробіології, вивчав антропологічний тип українців, брав участь в упорядкуванні російсько-українського медичного словника.

ОППОКОВ
Євген
Володимирович

ОМЕЛЬЧЕНКО Федір Захарович (1865-1924) – мікробіолог и патоморфолог. Родом з Кролевця на Чернігівщині. Закінчив медичний факультет Київського університету (1890). Працював військовим лікарем. З 1893 р. вів лікувальну і прозекторську діяльність у Київському військовому шпиталі. Викладав патологічну анатомію й бактеріологію у вищих навчальних закладах Києва, Варшави, Петербурга. Дійсний член УНТ з 1918 р. Організований ним переважно своїм коштом Мікробіологічний інститут став інституцією Українського наукового товариства. З 1922 р. професор і де-

ОППОКОВ Євген Володимирович (1869 – 1938) – гідролог, академік ВУАН (1929), дійсний член ВАСГНІЛ (1935). Народився в с. Руда (тепер Київська обл.). Троюрідний брат М. Грушевського. Навчався у Київському університеті (1886-1887). Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1892). У 1892-1917 рр. працював в Міністерстві земельних справ. У 1917 р. переїхав до Києва. Викладав у Київському політехнічному інституті. Організував науково-дослідну кафедру гідрології. У 1920-ті рр. – голова меліоративної секції і член президії Сільськогосподарського науково-

го комітету України. З 1926 р. – директор створеного ним Науково-дослідного інституту водного господарства України. Водночас керував гідрометеорологічним бюро Української метеорологічної служби. Один з фундаторів вітчизняної гідрології. Досліджував водні ресурси України, розробляв проблеми меліорації Полісся та водозабезпечення Донбасу. Вивчав водний режим річок басейну Дніпра. Уточнив рівняння водного балансу (рівняння Пенка – Оппокова). Під його керівництвом проводилися гідрологічні дослідження у зв'язку з будівництвом Дніпрогесу. Брав участь в роботі Комісії з електрифікації України. За наклепницьким доносом заарештований 4 листопада 1937 р. Помер у тюрмі. Всі наукові праці вченого були вилучені з бібліотек. Після його загибелі інститут було перепрофільовано, завдання зведені переважно до складання гідропроєктів, розірваний зв'язок між науковою гідрологічною проблематикою і інженерними розробками.

ПАВЛУЦЬКИЙ Григорій Григорович (1861-1924) – мистецтвознавець, професор Київського університету. Народився у Києві.

Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. З 1888 р. – доцент, з 1897 р. – професор університету. Ініціатор створення і професор Української академії мистецтв. Професор і ректор Українського університету в Києві. Голова секції мистецтв Українського наукового товариства. Один з фундаторів українського мистецтвознавства. Основні твори: “Коринфский архитектурный орден” (1891), “Про жанровые сюжеты в греческом искусстве эпохи эллинизма” (1897), “Деревянные и каменные храмы” (1905), “Киевские храмы домонгольского периода” (1911), “Орнамент “Пересопнищского Евангелия”” (1911), “Історія українського орнаменту” (1927).

ПАВЛУЦЬКИЙ
Григорій
Григорович

ПЕРЕТЦ Володимир Миколайович (1870-1935) – історик літератури, академік Петербурзької академії наук (з 1914 р.), академік УАН (з 1918 р.). Після закінчення Петербурзького університету (1893) був залишений на посаді приват-доцента при кафедрі російської мови і словесності, де захистив 1900 р. дисертацію на ступінь магістра, 1902 р. – доктора російської словесності. 1903-1914 рр. до переїзду в Петроград – професор Київського університету, викладач на вечірніх історично-філологічних курсах (1906-1910), вечірніх Вищих жіночих курсах (1910-1914). Голо-

ПЕРЕТЦ
Володимир
Миколайович

ва філологічної секції Українського наукового товариства в Києві, редактор “Записок Українського наукового товариства” Організатор семінару російської філології у Києві та Ленінграді, з якого вийшло багато дослідників і викладачів історії російської і української літератур. 1934 р. заарештований за сфабрикованою справою. Засланий до Саратова, де незабаром помер. Реабілітований у 1957 р. Автор понад 300 праць, з них понад 100 досліджень, статей і рецензій написано під час перебування у Києві. Дослідник стародавньої, переважно віршованої, української літератури, української народної пісні, російської народної словесності, апокрифічної літератури, російської драми, історії російського, українського та польського театрів, взаємозв'язків російської і української літератур ХVI-ХУІІІ ст. Багатством коментарів відзначаються його праці про “Слово о полку Ігоревім” Автор праць з джерелознавства, історіографії, бібліографії, текстології, палеографії.

ПЕТРОВ
Микола Іванович

ПЕТРОВ Микола Іванович (1840-1921) – літературознавець, член-кореспондент Російської академії наук (з 1916 р.), академік УАН (з 1918 р.). 1865 р. закінчив Київську духовну академію, викладав у ній з 1870 р. теорію словесності, російську та зарубіжну літературу. Досліджував творчість Г. Сковороди, І. Котляревського, а також історію Київської академії. В своїх літературознавчих дослідженнях дотримувався порівняльно-історичного методу. Йому належить також багато праць з археології, етнографії, славістики, бібліографії, музейної справи, образотворчого мистецтва України, з питань українсько-російських літературних зв'язків та ін. Основні праці: “Очерки по истории украинской литературы XIX столетия”, “Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве”, “Южно-русский народный элемент в ранних произведениях Н.В. Гоголя”

ПІДГАЄЦЬКИЙ Володимир (1889-1937) – вчений-гігієніст, засновник першої в Україні кафедри гігієни праці. Народився у Кам'янці-Подільському в сім'ї учителя. Закінчив Військово-медичну академію у Петербурзі (1913), служив на Далекому Сході

військовим лікарем Амурської річкової флотилії. З 1918 р. у Києві. Активний учасник українських визвольних змагань, член Центральної Ради. Професор медичного факультету Українського державного університету (згодом Київського медичного інституту). Член медичної секції УНТ. Завідувач Інституту фізкультури Науково-педагогічної комісії ВУАН. Автор понад 50 наукових праць і кількох підручників з гігієни праці. Засуджений у сфабрикованому процесі Спілки визволення України, засланий на Соловки, де і загинув.

ПІДГАЄЦЬКИЙ
Володимир

ПЛОТНИКОВ Володимир Олександрович (1873-1947) – хімік, академік ВУАН (1920), член-кореспондент АН СРСР (1932). Народився в Орлі (Росія). Закінчив Московський університет (1895). Працював як викладач у Брянському технічному училищі. 1889-1941 рр. працював у Київському політехнічному інституті як лаборант, викладач, професор, завідувач кафедри фізичної хімії, декан хіміко-технологічного факультету. Голова хімічної секції УНТ. У 1931-1941 рр. – директор Інституту хімії АН УРСР. З 1945 р. – завідувач лабораторії неводних розчинів Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР. Основні наукові праці присвячено питанням мінеральної хімії та електрохімії неводних розчинів. Йому належать численні дослідження комплексних сполук алюмінію та його солей. Довів існування щільного зв'язку між електролітичною дисоціацією та комплексоутворенням у розчинах, експериментально підтвердив хімічну теорію розчинів Д.І. Менделєєва, розробив хімію комплексних сполук алюмінію, вперше отримав металевий алюміній електролізом неводних розчинів при звичайній температурі. Для з'ясування електропровідності неводних розчинів взагалі висунув оригінальну гіпотезу про електрохімічний резонанс.

ПЛОТНИКОВ
Володимир
Олександрович

ПОРШ
Микола
Володимирович

ПОРШ Микола Володимирович (1879-1944) – політичний і державний діяч, учений-економіст, публіцист. Учасник українського

національного руху, належав до керівництва УСДРП. Член Центральної та Малої Рад, голова Всеукраїнської ради робітничих депутатів, генеральний секретар праці та військових справ, посол УНР у Німеччині. Народився в м. Лубни на Полтавщині. Революційну діяльність почав студентом Київського університету, коли приєднався до Революційної української партії (РУП) – першої підпільної політичної організації в Наддніпрянській Україні. У 1905 р. партія трансформувалася в УСДРП і з нею він пов'язав своє політичне життя. Виступав за перетворення царської Росії на демократичну республіку, в якій Україна мала отримати автономію. Редагував партійні газети, писав до них статті програмного характеру. Широкого розголосу набула його праця “Про автономію України” (1907), де було викладено програму з національного питання. Водночас професійно займався кооперативною діяльністю та дослідженням кооперативного руху в Україні, опублікував низку наукових досліджень зі статистики. Один з найдієвіших українських політиків часів Української революції. У 1917 р. обраний головою Всеукраїнської ради робітничих депутатів, а згодом – членом Центральної та Малої Рад. У першому українському уряді, Генеральному Секретаріаті, він обіймав посади генерального секретаря праці, згодом – військових справ. Під його керівництвом тривала розбудова української армії. У 1919-1920 рр. в ранзі посла очолював дипломатичну місію УНР у Версалі. На еміграції в Німеччині відійшов від політичної діяльності, цілком присвятивши себе науково-дослідній роботі.

ПТУХА
Михайло
Васильович

ПТУХА Михайло Васильович (1884-1961)

– економіст-статистик, академік УАН (1920). Народився в Острі (тепер Чернігівська обл.). Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1910). З 1913 р. – приват-доцент Петербурзького університету. В 1916-1918 рр. викладав політичну економію і статистику у Пермському університеті. 1918 р. переїхав у Київ. У 1919-1938 рр. очолював Демографічний інститут ВУАН, 1940-1950 рр. відділ статистики Інституту економіки АН УРСР. У 1919-1937 рр. завідував також кафедрами у київських ВНЗ. Розробляв проблеми теоретичної та прикладної демографії, загаль-

ної теорії статистики, історії вітчизняної і світової статистики. Проводив дослідження з статистики населення, обґрунтував низку нових положень у демографії. Розробив схему вивчення демографічних процесів та запропонував методiku її реалізації. Його

висновки з досліджень плідності, шлюбності, смертності населення здобули світове значення.

РІЗНИЧЕНКО Володимир Васильович

(1870-1932) – геолог, геоморфолог, академік ВУАН (1929). Народився на хуторі Велентівському Чернігівської губернії. По закінченні Харківського університету (1896) вів геологічні дослідження у Середній Азії. 1916 р. повернувся в Україну. Вивчав гідрогеологію Волині. З 1917 р. активний діяч Українського геологічного комітету, головний геолог, директор цієї установи. 1930-1932 рр. директор Науково-дослідного інституту геології. Наукові дослідження почав 1899 р., керував експедицією до Південного Алтаю і Тянь-Шаню. Склавав перші геологічні і тектонічні карти Південного Алтаю. Вивчав зледеніння цих районів. Дослідження Середнього Подніпров'я (особливо Канівських дислокацій) дали йому можливість по-новому уявити стратиграфію і тектоніку цього району. Велику увагу приділяв питанням геоморфології, четвертинним відкладам. Організатор Комісії по вивченню четвертинних відкладів на Україні (1930). Розробив методику вивчення четвертинних відкладів, вперше установив на Україні четвертинні дислокації.

РІЗНИЧЕНКО
Володимир
Васильович

РУСОВ Олександр Олександрович (1847-

1915) – статистик, фольклорист, етнограф і громадський діяч. Заклав підвалини земської статистики в Україні. Народився у родині київського лікаря. Закінчив Другу київську гімназію й історично-філологічний факультет Київського університету св. Володимира (1868). Ще студентом М. Драгоманов залучив його до участі в київській “Старій громаді”. З відкриттям Південно-Західного відділу Російського географічного товариства починає співпрацювати з ним. У 1874 р. за його участю було здійснено перепис населення Києва. За дорученням “Старої громади” виїздив за кордон і у Празі спільно з Ф. Вовком видав “Кобзар” Т. Шевченка у двох томах (1876). Один з організаторів земської статистики на Чернігівщині, очолював статистичну роботу в Херсонській і Харківській губерніях, завідував Полтавським губернським статисти-

РУСОВ
Олександр
Олександрович

стичним бюро. Зі скасуванням 1903 р. відділів статистики змушений був переїхати до Петербурга, де працював у комісії Вільного економічного товариства. Був у складі академічної комісії, яка розглядала можливість видання перекладу Біблії українською мовою. У 1908 р. повернувся до Києва й викладав статистику в Комерційному інституті. Кілька досліджень вченого стосувалися української фольклористики й географії. Спільно з М. Лисенком поставив “Різдвяну ніч”, в якій виконав роль коваля.

РУСОВА
Софія Федорівна

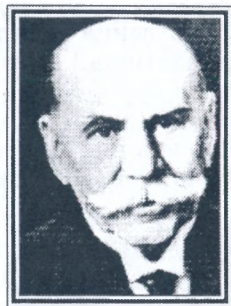
РУСОВА Софія Федорівна (1856-1940) –

педагог-просвітитель, громадсько-політичний діяч, письменниця, літературознавець, перекладач, одна із зачинательок жіночого руху в Україні. Уроджена Ліндфорс, народилася на Чернігівщині у французько-шведській родині. З золотою медаллю закінчила Фундуклеївську жіночу гімназію й увійшла в українське патріотичне середовище Лисенків – Старицьких. Спілкувалася з П. Чубинським, М. Старицьким, М. Лисенком, М. Драгомановим, відвідувала збори київської “Громади” У 1871 р. разом з сестрою Марією організували

перший дитячий садок. Переїхавши у 1874 г. до Петербурга, вона разом з чоловіком О. Русовим активно працювала в українському земляцтві, брала участь у підготовці до друку повного тексту “Кобзаря” Т. Шевченка, опублікованого в 1876 р. у Празі. Повернувшись на батьківщину, заснувала в Чернігові громадську бібліотеку, відкривала неофіційні дитячі садки, була членом Харківського товариства грамотності, членом київського і чернігівського осередків “Просвіти”, викладала на Вищих жіночих курсах А. Жекуліної та у Фребелівському педагогічному інституті в Києві. В добу УНР працювала в Генеральному секретаріаті освіти, у 1918-1920 рр. очолювала департамент позашкільної освіти. Власноручно уклала підручники з географії і французької мови, опублікувала популярні історико-географічні нариси для самоосвіти. Розроблені нею методи виховання та навчання знайшли відображення у працях “Дошкільне виховання”, “Дидактика”, “Сучасні течії в новій педагогіці” тощо. Педагогічну і громадську діяльність продовжила під час вимушеної еміграції в Чехословаччині.

СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ Степан Йосипович (1859-1938) – мовознавець, літературознавець, історик, педагог, громадський і культурний діяч. Зробив вагомий внесок у розвиток української лінгвістики, літературознавства, історії. Академік першого скла-

ду Української академії наук (1918), професор Чернівецького, Карлового, Українського Вільного університетів та Слов'янського інституту в Празі. Виходець з селянської родини, здобув освіту в Чернівецькому та Віденському університетах. Викладацькій діяльності присвятив понад 45 років життя, працюючи спочатку в Чернівецькому університеті, а потім, після окупації Буковини Румунією, – в Карловому та Українському Вільному університетах і Слов'янському інституті у Празі. За життя його величали батьком, творцем українського національного відродження на Буковині. Був головою товариств “Руська школа”, “Руська бесіда”, “Руська Рада”, протягом 1892-1911 рр. – депутатом Буковинського сейму, а в 1911-1918 рр. – депутатом австрійського парламенту. Зусиллями вченого та багатьох його однодумців на Буковині напередодні Першої світової війни було досягнуто відчутних успіхів у політичному та національному самоствердженні українців, розширенні можливостей для здобуття освіти рідною мовою, а також у розвитку національної культури. Громадську діяльність поєднував з науковою. Автор понад 150 наукових праць, у тому числі граматик рідної мови, шкільних підручників. Залишив нащадкам цікаві дослідження ритміки поезій Т. Шевченка, наукові розвідки про І. Франка. Ю. Федьковича, І. Котляревського, багаті на інформацію спогади, листи.

СМАЛЬ-
СТОЦЬКИЙ
Степан Йосипович

СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА Людмила Михайлівна (1868-1941) – письменниця, одна із засновниць київської “Жіночої громади” Народилась в с. Кардашівка на Поділлі. Першим її вчителем був батько, класик української літератури Михайло Старицький, потім пансіон, приватна гімназія. У Києві з юності стала душею “українських Атен” (так іменували господи Старицьких, Косачів і Лисенків на Маріїно-Благовіщенській, тепер вулиця Саксаганського), учасницею славнозвісних Лесиних “Плеяд” Писати почала рано. На межі століть її творчість високо поцінував І. Франко, назвавши драму “Саффо” “однією з перлин нашої літератури” Разом з батьком написали історичні романи: “Буря”, “Гайдамаки”, “Хмельницький” Серед драм, створених у різні роки, – “Гетьман Дорошенко”, “Іван

СТАРИЦЬКА-
ЧЕРНЯХІВСЬКА
Людмила
Михайлівна

Мазепа", "Милість Божа", "Останній сніп", "Аппій Клавдій" Досягнення народницького реалізму поєднувала з новаціями неоромантиків і символістів. Дружина професора медицини і голови медичної секції УНТ Олександра Черняхівського. У роки революції член Центральної і Малої Ради. Займалась викладацькою діяльністю. Заарештована у справі "Спілки визволення України", в липні 1941 р. другий арешт, якого вона не витримала.

СТЕШЕНКО
Іван Матвійович

СТЕШЕНКО Іван Матвійович (1873-1918)

– педагог, літературознавець, письменник, перекладач. Народився в Полтаві. По закінченні історично-філологічного факультету Київського університету (1896) викладав у київській гімназії. За політичну діяльність 1897 р. заарештований і засланий. Повернувся у Київ 1907 р. Член "Старої Громади", Української соціал-демократичної партії і Товариства українських поступовців. Секретар Українського наукового товариства, член Історичного товариства Несторалітописця, Наукового товариства ім. Шевченка. З 1917 р. організатор і голова Товариства

шкільної освіти, член Центральної Ради, генеральний секретар освіти, ініціатор українізації шкільної освіти. Забитий невідомими злочинцями у Полтаві. Видатний дослідник творчості І. Котляревського, видав кілька монографій на цю тему. За монографію "Поэзия И.П. Котляревского" (1898) дістав премію Петербурзької академії наук. Інші твори: "Українські шестидесятники" (1908), "Історія української драми" (1908), розвідки про М. Вовчка, П. Мирного, Л. Українку, М. Коцюбинського, М. Старицького, В. Стефаника та ін. Автор збірок поезій "Хуторні сонети" (1899), "Степові мотиви" (1901).

СУМЦОВ
Микола Федорович

СУМЦОВ Микола Федорович (1854-1922) – фольклорист, етнограф і літературознавець, член-кореспондент Російської академії наук (з 1905 р.), академік УАН (з 1919 р.), член російських наукових товариств та зарубіжних академій. 1875 р. закінчив історично-філологічний факультет Харківського університету. 1885 р. захистив докторську дисертацію ("Хлеб в обрядах и песнях"). 1889-1922 рр. – професор Харківського університету. З 1905 р. працював завідувачим Етнографічним музеєм при Харківському університеті. Наукові інтереси: український фольклор та етног-

рафія, народне мистецтво, історія літератури, образотворче мистецтво. Наукові погляди як фольклориста сформувалися під впливом О. Потебні. Досліджував мандрівні мотиви та сюжети. Праці, присвячені історії виникнення і розвитку окремих фольклорних жанрів, містять багатий фактологічний матеріал і не втратили свого наукового значення й досі. Відомий дослідник української і російської літератур, автор ряду праць з історії образотворчого мистецтва. Всього їм написано понад 700 наукових праць. Йому належать кілька змістовних публікацій з історії української фольклористики. Один із засновників Харківської громадської бібліотеки.

СУШИЦЬКИЙ Феоктист Петрович (1883-1920) – історик літератури. Народився у Києві. Навчався у духовній семінарії. 1907 р. закінчив Київську духовну академію і вступив до Київського університету, де працював під керівництвом професорів В. Перетца і А. Лободи. З 1914 р. викладав на Вищих жіночих курсах і в Київському університеті курси російської та української літератур. З відкриттям Українського народного університету в Києві був обраний професором. 1919 р. – ректор Київського державного університету. Керівник Археографічної комісії ВУАН. На початку 1920 р. у службовому відрядженні захворів тифом і помер в дорозі. Головні праці: “До питання про літературну школу XII століття” (1909), “Киевские списки “Беседы трех святителей”” (1911), “Заметки о петербургских текстах “Беседы трех святителей”” (1912), “Московские списки “Беседы трех святителей”” (1912), “Западно-русские летописи как литературный памятник” (1912). 1917-1918 рр. у “Вільній українській школі” надрукував статті “Принципи українознавства”, “Народність в творах Т. Шевченка” та ін.

ТАРАНУШЕНКО Стефан Андрійович (1889-1976) – мистецтвознавець. Народився в Лебедині в родині дрібного торговця. Закінчив слов'яно-російське відділення історично-філологічного факультету Харківського університету (1917). З 1920 р. очолював Церковно-історичний музей (з 1922 р. – Музей давньоукраїнського мистецтва, з 1926 – Музей українського мистецтва). У 1924 р. захистив дисертацію. З 1929 р. – член Всеукраїнського комітету охорони пам'яток культури. Викладав у вищих навчальних закладах Харкова. 1933 р. заарештований, звинувачений у контррево-

ТАРАНУШЕНКО
Стефан Андрійович

люційній антирадянській діяльності і засуджений до 5 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував на будівництві Байкало-Амурської магістралі. У 1938-1953 рр. працював науковим співробітником Курської та Астраханської картинних галерей. У 1953 р. переїхав до Києва і до 1963 р. працював у відділі історії українського мистецтва і народної творчості Академії архітектури. Реабілітований у 1963 р. Досліджував пам'ятки історії та культури. Автор праць про українські народні меблі, вітряки, писанки, килими, книжкову графіку, дерев'яну архітектуру України, творчість П. Мартиновича, Т. Шевченка-художника, О. Кульчицької, В. Боровиковського. Брав участь у виданні "Історії українського мистецтва" (1968).

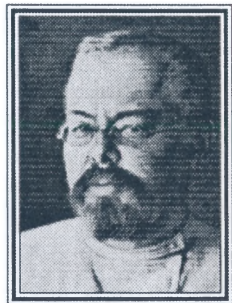
ТИМОШЕНКО
Степан Прокопович

заснування УАН (1918). 1919 – 1920 рр. – директор Інституту технічної механіки УАН. 1920 р. емігрував до Югославії, де був професором Загребського політехнічного інституту. 1922 р. переїхав до США. 1923 – 1927 рр. – науковий консультант кампанії "Вестенгауз" 1927 – 1936 рр. – професор Мічиганського, з 1936 р. – Стенфордського університетів. Іноземний член американської, французької, італійської, польської академій наук, АН СРСР, Лондонського королівського товариства, почесний доктор багатьох вищих навчальних закладів різних країн. Двічі приїжджав до України, Києва (1959, 1964). Видав цікаву книгу спогадів.

ТИМЧЕНКО Євген Костянтинович (1866-1948) – мовознавець, перекладач, член-кореспондент АН СРСР (1929). Родом з Полтави. Закінчив історично-філологічний факультет Київського університету. Член "Старої Громади", Наукового товариства імені Шевченка і Українського наукового товариства. 1918-1932 рр. – професор Київського університету (Інституту народної освіти). З 1918 р. – голова Комісії для складання історичного словника ук-

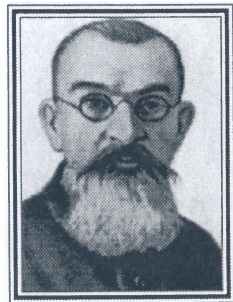
раїнської мови УАН. 1932 р. зазнав репресій, 1937 р. засланий. Головні праці: "Русско-малорусский словарь" (1897-1899), "Українська граматика" (1907, 1917, 1918), "Курс історії українського язика: вступ і фонетика" (1927, 1930). Твором життя Є. Тимченка був "Історичний словник українського язика". Він складав його прототипи десятиліттями. Перший том вийшов 1930-1931 рр. Розгром української культури в УРСР припинив працю над словником, черговий випуск був знищений у друкарні.

ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ Михайло Іванович (1865-1919) – економіст, історик, академік УАН (1918). Народився на Харківщині. Закінчив фізико-математичний і юридичний факультети Харківського університету (1888). Поповнював освіту в Англії (1892). З 1895 р. викладав у Петербурзькому, Київському університетах, Петербурзькому політехнічному інституті, Університеті імені Шанявського в Москві. 1917-1919 рр. – міністр в уряді Центральної Ради, 1918-1919 рр. – професор Київського університету, голова Соціально-економічного відділу УАН. Один з найкращих знавців кон'юнктурних економічних циклів, автор численних праць про теорію вартості, розподіл суспільного доходу, історію господарського розвитку, кооперацію в господарській діяльності. Головні праці: "Промислові кризи в сучасній Англії" (1894), "Російська фабрика в минулому і сучасному" (1898), "Начерки з історії політичної економії" (1901-1902), "Основи політичної економії" (1907), "Соціальні основи кооперації" (1916).

ТУГАН-
БАРАНОВСЬКИЙ
Михайло Іванович

ТУТКОВСЬКИЙ Павло Аполлонович (1858-1930) – геолог, географ, академік УАН (1918), академік АН БРСР (1928). Народився в с. Липовець Київської губернії. Закінчив природниче відділення Київського університету (1882). 1884-1895 рр. працював консерватором геологічного кабінету університету. 1896-1904 рр. викладав в київських гімназіях. 1904-1913 рр. – інспектор, директор народних училищ на Волині. З 1914 р. – професор Київського університету. Брав активну участь в організації Української академії наук, українських університетів. 1918-1921 рр. – голова

ТУТКОВСЬКИЙ
Павло
Аполлонович

природничої секції (відділу) УНТ. 1919-1930 рр. – голова Фізично-математичного відділу УАН. З 1926 р. – організатор і перший директор Науково-дослідного інституту геології. Наукові роботи присвячені мінералогії, петрографії, гідрогеології, палеонтології, регіональній та четвертинній геології, геоморфології, ландшафтознавству. Запропонував для цілей стратиграфії мікропалеонтологічний метод. Розробив нову еолову гіпотезу походження лесів. Дав загальну характеристику підземних вод України, розробив план артезіанського водопостачання Києва.

ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ
Іван Антонович

заводі “Бельдон” у Катовицях, завідувач лабораторії металургії фірми “Friedenshutte”. 1945 г. заарештований у Катовицях і засланий у Карелію, де і помер. Проводив металографічні дослідження процесів науглення заліза, дифузії азоту, бору, сірки, титану в залізі та інших металах. Відомі його тритомна монографія “Metaloznawstwo” (1930-1936), підручник “Економічна географія України” (1927).

ФОМІН
Олександр
Васильович

ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ Іван Антонович (1884-1952) – металург, технолог, громадський і політичний діяч. Народився в м. Чуднові на Житомирщині. Закінчив Київський політехнічний інститут. З 1909 р. – асистент кафедри металургії Київського політехнічного інституту. Голова технічної секції Українського наукового товариства. Активний діяч Української партії соціалістів-федералістів. Член Центральної Ради і Малої Ради. З лютого 1918 р. – міністр торгівлі і промисловості. 1921 р. – голова Ради революції у Тарнові. З 1928 р. – професор металургії і металографії Гірничо-гутничої академії у Кракові, науковий радник на заводі “Бельдон” у Катовицях, завідувач лабораторії металургії фірми “Friedenshutte”. 1945 г. заарештований у Катовицях і засланий у Карелію, де і помер. Проводив металографічні дослідження процесів науглення заліза, дифузії азоту, бору, сірки, титану в залізі та інших металах. Відомі його тритомна монографія “Metaloznawstwo” (1930-1936), підручник “Економічна географія України” (1927).

ФОМІН Олександр Васильович (1869-1935) – ботанік, академік ВУАН (1921). Народився в с. Єрмолівці (тепер Саратовської області). В 1893 р. закінчив Московський університет. У 1896 – 1901 рр. працював асистентом кафедри ботаніки у Юр'євському (тепер Тартуський) університеті. З 1901 р. – головний ботанік Тифліського ботанічного саду, одночасно в 1909 – 1914 рр. – професор Вищих жіночих курсів у Тифлісі. В 1914 – 1927 рр. – професор Київського університету. Член Природничого відділу і ботанічної секції УНТ.

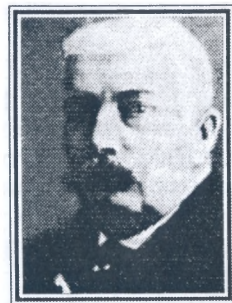
В 1921 р. – завідувачий ботанічним кабінетом і гербарієм ВУАН; з 1922 р. – керівник науково-дослідної кафедри ботаніки при Наркоматі освіти УРСР, реорганізованої 1927 р. в Науково-дослідний інститут ботаніки; з 1931 – директор Інституту ботаніки АН УРСР. Організував систематичне вивчення флори спорових рослин України. Вивчав сфагнові мохи околиць Києва та на Харківщині, папоротеві та голонасінні України. Розробив перше ботанічне районування території України. Великими були є його заслуги в справі збереження і розширення колекції Ботанічного саду Київського університету, якому у 1935 р. присвоєно ім'я О. В. Фоміна.

ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ Євген Григорович (1873-1938) – вчений-хірург, спеціаліст у галузі судинної хірургії, професор и перший ректор Київського інституту охорони здоров'я (згодом Медичний інститут). Народився в с. Мазепинці на Київщині у родині, що дала трьох професорів медицини. Закінчив медичний факультет Київського університету (1898). Працював у хірургічному відділенні Олександрівської лікарні Києва. Захистив дисертацію на ступінь доктора медицини (1910). Член медичної секції УНТ (1908), постійний автор її “Записок”. Член Київського хірургічного товариства. Професор медичного факультету Українського державного університету в Києві (1918). Заступник голови Медичної секції ВУАН. Автор багатьох наукових розвідок, навчального посібника “Хірургічна патологія і терапія” (2 томи, 1923-1924).

ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ
Євген Григорович

ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ Олександр Григорович (1869-1939) – вчений-гістолог. Народився у родині священика в с. Мазепинці на Київщині. Закінчив медичний факультет Київського університету (1893), працював на факультеті, а також клінічним ординатором у Київському військовому шпиталі. Перші публікації з'явилися у Галичині. Член математично-природописно-лікарської секції НТШ (1899). Один з організаторів медичної секції УНТ, співредактор збірників цієї секції. Професор медичного факультету Українського державного університету (1918), Інституту охорони здоров'я (1919), Київського медичного інституту (1921-1929). Голова медичної комісії Інституту української науко-

ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ
Олександр
Григорович

вої мови. Голова Медичної секції ВУАН. Репресований у справі Співки визволення України, засланий у Сталіно (Донецьк), де працював професором Медичного інституту. Автор низки праць з нейрогістології, словників і термінологічних довідників.

ХОЛОДНИЙ
Микола
Григорович

ХОЛОДНИЙ Микола Григорович (1882-1953) – ботанік, академік ВУАН (з 1929 р.). Закінчив Київський університет (1906), викладав в ньому до 1941 р. Водночас був викладачем Вищих жіночих курсів (з 1919 р. – професор). З 1919 р. працював також на Дніпровській біологічній станції “Гористе” Член ботанічної секції УНТ. 1922-1931 рр. – співробітник науково-дослідної кафедри ботаніки, згодом Інституту ботаніки. Автор понад 200 праць, присвячених різним питанням фізіології, анатомії та екології рослин, мікробіології та ґрунтознавства. Основоположник так званої фітогормональної теорії тропізмів,

що пояснює ростові рухи рослин (теорія Холодного – Вента). Провів досліді з штучної стимуляції розвитку рослин, яку широко застосовують у сільськогосподарській практиці. Велику цінність становлять його дослідження з морфології та фізіології залізобактерій. Займався також екологічними дослідженнями, дослідженнями у галузі ґрунтознавства. Установив, що значна частина легких органічних речовин атмосфери поглинається ґрунтом і засвоюється ґрунтовими мікроорганізмами. Збагатив цікавими ідеями і експериментальним матеріалом чимало розділів сучасної біології. Президією НАН України засновано премію ім. М.Г. Холодного. Його ім'я присвоєно Інституту ботаніки НАН України.

ХОЛОДНИЙ Петро Іванович (1876-1930) – маляр-імпресіоніст, за фахом фізико-хімік. Народився в Переяславі. Освіту здобув у Київському університеті і Рисувальній школі М. Мурашка. Як хіміка його цікавила технологія фарб і техніка їх застосування. Голова природничо-технічної секції УНТ (1911-1918). За доби революції й української державності працював у секретаріаті народної освіти, за Директорії товариш міністра освіти. Емігрував з урядом УНР до Польщі. З 1921 р. у Львові, де розкрився його талант художника, почав малювати ікони, виконувати розписи стін, проектував вітражі в Успенській церкві і Духовній семінарії Львова, у церквах сіл Раделичі, Холоїв, Борщевичі, Зубець та ін. Створив також низку портретів своїх сучасників, у тому числі старшин української армії, жіночих портретів. Працював також у

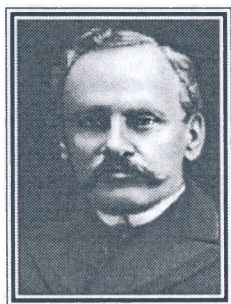
книжковій графіці, створивши новий своєрідний стиль. Як художника його ставлять поруч з М. Бойчуком.

ШАРЛЕМАНЬ Микола Васильович (1887-1970) – зоолог, доктор біологічних наук, професор. Народився в Кременчуку. З 1907 р. асистент по ентомології Сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту. Працював на Дніпровській біологічній станції та вченим секретарем Київського зоопарку. Голова зоологічної секції УНТ. Консерватор Зоологічного музею ВУАН, вчений секретар Комісії краєзнавства ВУАН, член Всеукраїнського археологічного комітету. Завідувач секції охорони природи Сільськогосподарського вченого комітету. Під його редакцією вийшов в світ перший номер “Зоологічного журналу України”. Завідувач відділу фауністики і систематики Інституту зоології АН України. Праці з орнітології, охорони природи, краєзнавства, вивчав також риб, плазунів, земноводних, членистоногих, схвальну оцінку фахівців здобули його праці про “Слово о полку Ігоревом”

ШАРЛЕМАНЬ
Микола
Васильович

ШАХМАТОВ Олексій Олександрович (1864-1920) – філолог, академік Петербурзької академії наук (з 1897 р.) 1887 р. закінчив Московський університет. З 1909 р. – професор Петербурзького університету. 1906-1920 рр. – голова Відділення російської мови та словесності Петербурзької Академії наук. Заклав основи історичного вивчення літературної російської мови, зробив значний внесок в теоретичне мовознавство, досліджував питання сучасної та історичної діалектології, акцентології, історичної фонетики, повноголосся, порівняльної фонетики й граматики слов'янських мов. Першим застосував порівняльно-історичний метод у дослідженні літописів, простежив поступ давньоруського літописання у тісному зв'язку з історією народу. Розшукав і підготував до друку багато літописів. Обстоював гіпотезу про спільне походження всіх слов'ян, вважав, що українська, російська та білоруська мови утворилися з єдиної давньоруської мови. Приділяв помітну увагу фонетиці та граматиці української мови. Виступав за скасування заборони українського друкованого слова,

ШАХМАТОВ
Олексій
Олександрович

обстоював необхідність розвитку української мови й літератури. Брав участь у підготовці “Словаря русского языка” (1891-1916 pp.), у створенні діалектологічної комісії. Основні праці: “Разыскания о древнейших русских летописных сводах”, “Очерк древнейшего периода истории русского языка”, “Короткий нарис історії малоруської (української) мови”, “Обозрение русских летописных сводов XIV-XVI вв.”, “Историческая морфология русского языка”

ШВЕЦЬ Федір Петрович (1882-1940) – геолог, громадський і політичний діяч. Народився на Черкащині. У 1910 закінчив Дерптський (Тартуський) університет, почав в ньому викладати. В роки революції – в Києві: член ЦК Селянської спілки і Української партії есерів, член Директорії (1918-1919), професор і проректор Українського університету в Києві. Член природничої і геологічної секцій УНТ. В еміграції – професор Українського вільного університету в Празі і Українського педагогічного університету імені М. Драгоманова. Помер у Празі. Опублікував кілька розвідок про геологію України.

ШИРОЦЬКИЙ
Кость Віталійович

ШИРОЦЬКИЙ Кость Віталійович (1886-1919) – історик українського мистецтва. Народився в Ладижині на Поділлі. Вчився в Подільській гімназії. 1911 р. закінчив історично-філологічний факультет Петербурзького університету. Читав в ньому курс давнього українського мистецтва. Брав участь в українському громадському русі. Останні два роки через тяжку хворобу жив у селі. Головні праці: “Очерки по истории декоративного искусства Украины”, “Художественное убранство дома”, “Киев” (нещодавно перевидано), “Церковні стародруки”, “Продаж книжок у давньому Києві”, “Білоусівська церква”, кілька розвідок присвячено Шевченку-художнику. Після смерті залишилося чимало ненадрукованого, наприклад – двотомна “Історія українського мистецтва”

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Данило Михайлович (1877-1927) – історик українського мистецтва, етнограф, спеціаліст в галузі музеєта пам'ятниковознавства. Народився в с. Шпичинці на Сквирщині в інтелігентній українській родині. 1897 р. закінчив з золотою медаллю 3-ю київську гімназію, 1901 р. історично-філологічний факультет Київського університету, де був учнем професора В. Антоновича. Після закінчення університету відбував службу в

армії, потім п'ять років викладав історію в Уманській гімназії. З 1902 р. співробітник Київського музею древностей та мистецтв. 1910-1914 рр. у пошуках експонатів для музею об'їздив всю Україну. 1913 р. працював в музеях Європи, де виявив цінні для України експонати. 1914-1917 рр. – на фронті, командир батареї, був поранений. За роки війни зібрав колекцію західноукраїнських ікон, вишивок, кахлю. Брав активну участь в державному та культурному відродженні в 1917-1919 рр. Професор і вчений секретар Української академії мистецтв та секції мистецтв Українського наукового товариства, активний діяч Всеукраїнського комітету охорони пам'яток старовини та мистецтв, заступник голови Всеукраїнського археологічного комітету. 1927 р. покінчив життя самогубством. Головні праці: “Готичні мотиви в українському золотарстві” (1924), “Оправа книжок у київських золотарів XVII-XVIII ст.” (1926), “Українське мистецтво: буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці” (1926), “Український килим” (1927).

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ
Данило
Михайлович

ЯНАТА Олександр Алоїзович (1888-1938)

– агроном, ботанік. Народився у Миколаїві. Навчався на агрономічному відділенні Київського політехнічного інституту. 1913-1917 рр. вивчав флору північної Таврії, створив на Ай-Петрі дослідну лугову станцію. Активний діяч Природничого відділу УНТ, голова Термінологічної комісії, член ради Інституту української наукової мови ВУАН. 1918 р. – один з фундаторів та керівників Сільськогосподарського наукового комітету України, редактор “Вісника сільськогосподарської науки” У 1920-ті роки очолював науково-дослідну кафедру сільськогосподарської ботаніки, редактор журналу “Праці сільськогосподарської ботаніки” Багато зробив для створення і упорядкування української ботанічної термінології та номенклатури. 1928 р. видав “Словник ботанічної номенклатури”. 1936 р. О.А. Янату заарештовано і заслано на Соловки, де він і загинув.

ЯНАТА
Олександр
Алоїзович

*Твори авторів
з історії Українського наукового товариства
та нариси про його діяльність*

1. Оноприєнко В.И. Павел Аполлонович Тутковский. 1858-1930. – М.: Наука, 1987. – 160 с.
2. Добров Г.М., Оноприєнко В.І. Вернадський – організатор науки на Україні // Вісник АН УРСР – 1988. – № 3. – С. 81-92.
3. Добров Г.М., Оноприєнко В.И., Храмов Ю.А. и др. К вопросу о создании Академии наук УССР // Очерки истории естествознания и техники. – Вып. 36. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 1-20.
4. Оноприєнко В.И. Геология в Украинском научном обществе // Очерки истории естествознания и техники. – Вып. 36. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 78-82.
5. Добров Г.М., Оноприєнко В.І., Храмов Ю.О. та ін. Новий погляд на історію заснування Академії наук України // Вісник АН УРСР. – 1989. – № 4. – С. 58-74.
6. Оноприєнко В.И. Судьба национальных форм науки на Украине в 20-30-е годы // Вторая конференция по социальной истории советской науки. – М.: Ин-т истории естествознания и техники АН СССР, 1990. – С. 41.
7. Оноприєнко В.І. Репресована наука України. – К.: Знання, 1990. – 32 с.
8. Оноприєнко В.І., Щербань Т.О. Українське наукове товариство: вклад в національну культуру // Вісник АН УРСР. – 1990. – № 11. – С. 62-75.
9. Щербань Т.О. До історії діяльності Українського наукового товариства (1907-1921) // Архіви України. – 1991. – № 5-6. – С. 34-38.
10. Щербань Т.О. Уроки пам'яті: Штрихи до портрета академіка С.О.Єфремова // Вісник АН України. – 1991. – № 11. – С. 104-107.
11. Оноприєнко В.И., Щербань Т.А. Николай Иванович Петров: к 150-летию со дня рождения // Юбилей науки. 1990-1991. К.: Наук. думка, 1991. – С. 174-185.
12. Оноприєнко В.І. Володимир Іванович Лучицький. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
13. Оноприєнко В.І. Осередки національного відродження: Українські університети у 1917-1919 рр. // Вісник АН України. – 1992. – № 2. – С. 77-87

14. *Онопрієнко В.І.* П.А. Тутковский – исследователь и популяризатор неорганической природы Украины // Популяризація науки в Україні: історія і сучасність. – К.: Хрещатик, 1992. – С. 76-92.
15. *Щербань Т.О.* Фундатори Українського наукового товариства. – К.: Товариство “Знання”, 1992. – 48 с.
16. *Щербань Т.О.* Чому було припинено діяльність УАН // Вісник АН України. – 1992. – № 7. – С. 84-86.
17. *Щербань Т.О.* Лицар вільного українства // Вісник АН України. – 1992. – № 9. – С. 83-91.
18. *Онопрієнко В.І.* Академія наук України і Наукове товариство ім. Шевченка як центри українознавства // Вісник АН України. – 1993. – № 12. – С. 51-59.
19. *Онопrienко В.И.* Становление украинской науки как процесс формирования национального научного сообщества // Історія науки і техніки: Проблеми дослідження, викладання, гуманізації освіти: Тези доповідей всукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Пороги, 1994. – С. 63-64.
20. *Щербань Т.О.* М.В.Пітуха и украинская демография // Экономика Украины. – 1994. – № 12. – С. 64-66.
21. *Щербань Т.А.* Организация первых украинских научных обществ и их значение для формирования национального научного сообщества // Развитие науки и преобразования в обществе: опыт, проблемы, стратегии. Тезисы докладов Международного симпозиума. – К., 1994. – С. 101-104.
22. *Щербань Т.О.* Видатний внесок у становлення української науки: До 125-річчя від дня народження академіка В.М.Перетца // Вісник НАН України. – 1995. – № 1-2. – С. 67-75.
23. *Щербань Т.О.* Організатор київської філологічної школи // Слово і час. – 1995. – № 1. – С. 16-21.
24. *Щербань Т.О.* Академік А.М. Лобода – організатор досліджень в галузі краєзнавства в Україні // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність. Тези доповідей. – Київ: Рідний край, 1995. – Ч. 1. – С. 51-53.
25. *Щербань Т.О.* Історичні дослідження в Українському науковому товаристві (1907-1921) // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 23-33.
26. *Щербань Т.А.* Украинские научные общества академического типа: конец XIX – начало XX века // История науки и техники: проблемы и перспективы. – М., 1995. – С. 164-165.
27. *Онопрієнко В.І.* Лицар української науки // Вісник НАН України. – 1996. – № 3-4. – С. 47-52.
28. *Щербань Т.О.* Інституціалізація українознавства у 1920-ті роки // Українознавство. Матеріали III Міжнародного конгресу українців. – К., 1997. – С. 211-215.
29. *Щербань Т.О.* Видатний український фольклорист і етнограф: до 125-річчя від дня народження академіка А.М. Лободи // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 5-6. – С. 3-9.

30. *Щербань Т.О.* Внесок Українського наукового товариства в розвиток національної освіти в Україні // *Наука і освіта*. – К., 1997. – Кн. 1. – С. 108-111.
31. *Онопрієнко В., Реєнт О. Щербань Т.* Українське наукове товариство: 1907-1921 роки. – К., 1998. – 242 с.
32. *Онопрієнко В.І.* Історія української науки: Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 1998. – 304 с. Про УНО с. 113-119.
33. *Онопрієнко В.І.* Академік Володимир Вернадський // Члени-засновники Національної академії наук України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – С. 165-187.
34. *Онопрієнко В.І.* Академік Павло Тутковський // Там само. – С. 241-257.
35. *Коробченко А.А., Онопрієнко В.І. Пилипчук О.Я., Руда С.П., Яресько Л.П.* З історії української науки і техніки. Хрестоматія-посібник. – К.: АН вищої школи України, 1999. – 171 с.
36. *Онопрієнко В.І.* Вступ // З історії української науки і техніки: Хрестоматія-посібник. – К.: АН вищої школи України, 1999. – С. 3-7.
37. *Щербань Т.О.* Пам'ятниковознавство в Українському науковому товаристві (1907-1921) // Історія української науки на межі тисячоліть. – К., 1999. – С. 294-297.
38. *Щербань Т.О. Перетц В. М.* // Українська біографістика. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 118-121.
39. *Щербань Т.О.* Технічна та природнича секції в Українському науковому товаристві // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. IV: Студії з поля української науки і техніки. – Львів, 2000. – С. 198-209.
40. *Онопрієнко В.І.* Іван Огієнко (Ivan Ohienko) // Видатні діячі України минулих століть (Outstanding Ukrainian Personalities of the Past): Меморіальний альманах. – Київ: Євроімідж, 2001. – С. 394-395.
41. *Онопрієнко В.І.* Олександр Яната (Oleksandr Yanata) // Там само. – 606-607.
42. *Щербань Т.О. І.В. Лучицький:* внесок у розробку соціально-політичної і аграрної історії Франції // Історія української науки на межі тисячоліть. – Вип. 11. – К., 2003. – С. 244-255.
43. Тартуский университет и Украина / Под ред. Валентина Онопрієнко и Хайна Танклера. – К.: ИИЦ Госкомстата Украины, 2004. – 211 с. Об УНО с. 132-165.
44. *Онопрієнко В.І.* Владимир Иванович Лучицкий. – М.: Наука, 2004. – 270 с.
45. *Онопрієнко В.І.* Іван Лучицький: слово на спомин // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 13: Студії з поля історії української науки і техніки. – Львів, 2004. – С. 243-251.
46. *Мочалов И.И., Онопрієнко В.І. В.И. Вернадский:* Наука. Философия. Человек. – Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. – М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008. – 408 с.

Onoprienko V.I., Shcherban T.O. Sources from the History of Ukrainian Society of Sciences in Kyiv. – K., 2008. – 352 p.

The history of creation and development of Ukrainian Society of Sciences (1907-1921), one of the first national scientific institutions is shown on the basis of great number of documental materials. The principles of Society's organisations as a free scientific association, its role in organisation of science and cultural-educational movement is analysed. The formation of the main scientific trends of the researching work is traced. The documents and materials which illustrate Society's activity its role in the National Renaissance, in organisation of Ukrainian Academy of Sciences, Ukrainian Universities in Kyiv and Kam'yanets-Podilsk, creation of Ukrainian Journals, text-books etc.

Edition is devoted to the 100-th anniversary of Ukrainian Society of Sciences in Kyiv and to the 90-th anniversary of National Academy of Sciences of Ukraine foundation.

Оноприенко В.И., Щербань Т.А. Источники по истории Украинского научного общества в Киеве. – ГП "Информ.-аналит. агентство", 2008. – 352 с.

На большом документальном материале раскрыта история основания и развития Украинского научного общества в Киеве (1907-1921) – одного из первых национальных научных учреждений. Проанализированы принципы организации Общества как свободной научной ассоциации и его роль в организации науки и в культурно-просветительском движении. Прослежено формирование основных научных направлений исследовательской работы. Представлены документы и материалы, раскрывающие деятельность Общества, его роль в национальном возрождении, организации Украинской академии наук, украинских университетов в Киеве и Каменце-Подольском, создании украинских журналов, учебников и т. д.

Посвящается 100-летию Украинского научного общества в Киеве и 90-летию основания Национальной академии наук Украины.

Наукове видання

Онопрієнко Валентин Іванович

Щербань Тетяна Олександрівна

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
В КИЄВІ**

В авторській редакції

Комп'ютерний набір – В.І. Онопрієнко

Комп'ютерна верстка, оригінал-макет – Н.І. Жабіна

Підписано до друку 27.10.2008. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Ukrainian Peterburg.

Ум. друк. арк. 20,46. Обл.-вид. арк. 22,57

Наклад 300 прим. Зам. № 334.

ДП «Інформаційно-аналітичне агентство»
вул. Еспланадна 4–6, м. Київ, 01601, Україна
тел./факс 287-03-79, 289-77-62
E-mail: iaa@dstati.kiev.ua

Онопрієнко Валентин Іванович
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу методології та соціології
науки Центру досліджень науково-
технічного потенціалу та історії науки імені
Г.М. Доброва НАН України. Автор понад
400 наукових публікацій, 40 книжок з
історії, методології, соціології науки,
наукознавства.

Щербань Тетяна Олександрівна
кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник Центру досліджень
науково-технічного потенціалу та історії
науки імені Г.М. Доброва НАН України.
Авторка 120 наукових публікацій, 8
монографій з історії науки і техніки,
наукової біографістики, історіографії,
джерелознавства, візантології.